ఓం 13/3-71

సరస్వత్యైనమః

రఘువంశలహరి

(కాళిదాసు)

మొదటి ముద్రణము

ప్రతులు: 1000

వెల: 10-00

Paper used for Printing of this book was made availble by the Government of India at concessional rate,

—: ప్రకాశకుడు :—

చర్ల గణపతిశాస్త్రి

లలితా ప్రెస్

ఖైరతాబాద్ హైదరాబాద్-500004

వినతి

సూర్యవంశ సుధాబ్ధికి సూచనలు

మహాకవి కాళిదాసు ఈ రఘువంశమును దిలీపుని దగ్గరనుండి మొదలు పెట్టి రచించెను ఈ రఘు వంశమును తెనుఁగులో వ్రాయుచు నేను సూర్య వంశమును గూడ రచింపవలె ననుకొని

"పుట్టఁ బుట్టి రాముని పేరుపట్టఁబట్టె
అతఁడు వాల్మీకి కోయిలయయ్యెనాఁడు
చాలి వాల్మీకి శిష్యుఁడై కాళిదాసు
కోరి ముందుకేంకసుబోయి గురునిమించె
ఆయనమందు వాల్మీకి మహాకవి రాముని
జాడఁబట్టి రా
మాయణమున్ రచించె నిఁకనంతకుఁ బూర్వపు
వారి జాడలన్
బాపక యింకఁబోయి రఘువంశము దిద్దెను
గాళిదాసు నే
సేయెద వారికంటె మఱియేగి రచించెద
సూర్యవంశమున్

అని నా తెలివి తక్కువ చూపుటకై వ్రాసికొని యుంటిని. దానికి సూర్య వంశ సుధాబ్ధియనియు ఈ రఘువంశము అందులోని లహరి యగుననియు పలఁచి పేరిడితిని. కాని యింతవఱకు దానిని వ్రాయఁజాలకపోతిని. ఇఁక బావిలో వ్రాయఁగలనో వ్రాయలేనో తెలియదు. ఆ సూర్యభగవానుని దయ ఎట్లున్నదో. ఆ రచనకు ఆధారముగా కొంత స్థూలముగా పురాణముల నుండి అతి సంక్షిప్తముగా ప్రస్తుతము లభించినంతవఱకు వ్రాసికొనియుంటిని. ఈ కథలు విచిత్రములై అసహజముగా లోకాతీతములుగఁ గనుపట్టును. వానిని పరిశీలింపవలసియున్నది. ఆ సూర్యవంశ సుధాబ్ధిని వ్రాసినను వ్రాయలేక పోయినను ఈ సంక్షిప్త సూచనలు పాఠకులకు కొంతవరకు ఉపయోగపడు నను భావముతో నందించఁబడుచున్నవి. వానిని సహృదయులు తెలిసికొందురు గాక.

గ్రంథకర్త
చర్ల గణపతిశాస్త్రి

౬. అనేనసుడు (భార)

పృథునితండ్రి—కకుత్థ్సునికొడుకు 35700 పాలన.

౭. పృథుడు అనేనునికొడుకు (భాగ) ఇతనికొడుకు శర్యాతి 35600 పాలన.

౮. శర్యాతి

ఇతనిభార్య స్థపిష్ఠ సుకన్య కూతురు గలదు. ఆమె ఒకనాడు అడవిలో పుట్టలో కాంతులుచిమ్ముట చూచి ముల్లుతో పొడిచిన అపుడు రక్తమువచ్చెను. చూడంగా ముసలివాడు చ్యవనుడుండెను. అతనిప్రార్థింపగా సుకన్యనుఆతనికిచ్చి వివాహము చేయుమనెను అతడట్లే చేసెను. చ్యవనుడు తపః ప్రభావమున యౌవనుడయ్యెను అతనిని జూచి విటుడనుకొనెను. కాని తరువాత నిజము తెలిసికొనెను శర్యాతిచే చ్యవనుడు యజ్ఞము చేయించెను. ఇతనికి ఆర్ద్రకుడు సంయాతి, ఆవర్తుడు, ఉత్తానబర్హి, భూరిషేణుడు, అనుకొడుకులు గలరు. (భార, భాగ, మత్స్య) 35500 పాలన.

9. ఆర్ద్రకుడు 35400 పాలన.

యువనాశ్వుడు 35200 పాలన.

10. శ్రావస్తుడు (యువనాశ్వుని కొడుకు)

ఇతడు శ్రావస్తి పట్టణ నిర్మాత ఇతని కొడుకు బృహదశ్వుడు 35100 పాలన.

11. బృహదశ్వుడు

కొడుకైన కువలయాశ్వునకు రాజ్యమిచ్చి తపోవనమున కేగుచుండ ఉత్తంకుడను బ్రాహ్మణుడువచ్చి ధుంధువను రాక్షసునుండి రక్షింపుమన తాను తపస్సుకు పోవుచున్నాను, ఆస్త్రములు తాకడుగాన కొడుకును నియోగించి తపస్సుకుపోవును 35000

12. కువలయాశ్వుడు

ఇతనిని ధుంధుమారుడందురు. ధుంధువను రాక్షసుని చంపుటచే ఈపేరు కలిగెను. ఉత్తంకుని సాయముచే తండ్రి ఆజ్ఞచే సుతులు దనుజుని చంపపోయిరి. ఒక బిలములో పొగలువచ్చుటచూచిరి. అందు ధుంధువు అవులించెను అవులింత మంటలలో దృఢాశ్వుడు కపిలాశ్వుడు భద్రాశ్వుడనువారు కాక మిగిలినవారు

చచ్చిరి. చివరకు బ్రహ్మాస్త్రమువేసి వానిని జంపెను. దేవతలు సంతోషించి వరము కోరమనఁగా విష్ణుసఖ్యము సతత దానశాలత, బ్రాహ్మణభక్తి కోరెను. దేవతలు వాని పుత్రులనుకూడ బ్రతికించిరి. వీని కొడుకు దృఢాశ్వుడు. 34900 పాలన.

13. దృఢాశ్వుడు ఇతనికొడుకు హర్యశ్వుఁడు 34800 పాలన.
హర్యశ్వుఁడు ఇతనికొడుకు నికుంభుడు (భాగ) 33800 పాలన.
14. సంహతాశ్వుడు, కృశాశ్వుఁడు, సరణాశ్వుఁడు 31800
15. ప్రసేనజిత్తు? ప్రతాశ్వుఁడు (భాగ)
16. యువనాశ్వుఁడు (30800)

పుత్రులులేక పుత్రార్థియై యడవిలో భృగుమహర్షిని సేవింపగా పుత్రకామేష్టి చేయించెను. జలమును తించి జాగ్రత్తపెట్టమనెను. క్రతుసమయములో యువనాశ్వునికి దాహమెక్కువైనది. అందఱు నిద్రలోనుండిరి. జలమెక్కడ దొరకక ఆనీరు త్రాగెను. అందుచే అతఁడె గర్భమువాల్చెను. అతని యుదరము భేదించుకొని పుత్రుడు వచ్చునని ఋషి చెప్పినట్లయ్యెను. ఆబాలుఁడె మాంధాత

17. మాంధాత (30700)

మాంధాత శశబిందునికూతురు బిందుమతిని పెండ్లాడెను పురుకుత్సుఁడు అంబరీషుడు ముచికుందుడు అనువారు పుత్రులు. మాంధాతకు చాలమందికూతుళ్లు గలరు. వారిని ముదుసలియగు సౌభరిముని వచ్చి పెండ్లి చేయుమనెను. మాంధాత అంగీకరించక నా కూతుళ్ళు నిన్ను పెండ్లాడ అంగీకరించిన ఇచ్చెదననెను. సౌభరి అంతఃపురములోనికి పోవఁగా వారందఱు అంగీకరించిరి. మాంధాత వారందరినిచ్చి పెండ్లిచేసెను. మాంధాతకు 12వ ఏట పట్టాభిషేకమయ్యెను. రాజులగెలిచెనని విని వచ్చిన రావణుని ఓడించెను. బ్రహ్మ వచ్చి రావణుని విడిపించెను. పిదప ఇంద్రునిమీదకు యుద్ధమునకుపోయెను. ఇంద్రుడు భయపడి భూలోకమంత జయించి లవణుని ఓడించుమనెను. లవణుఁడు వానిని ఓడించెను. ఇతడు వసుహోముఁడను రాజుదగ్గర దండోత్పత్తి క్రమము తెలిసికొనెను. (భాగ భార)

18. పురుకుత్సుఁడు 29700 పాలన.

బిందుమతీ మాంధాతల కుమారుడు నాగకుమారులు తమ లోకమునకు తీసికొనిపోయి చెల్లెలిని నర్మదను వివాహముచేసిరి. అంగిరసులు నాగ లోకము

నకు వెళ్ళి నాగులను బాధపెట్టుచుండిరి. నాగులు నర్మదతోను నర్మద ఇతనితో: చెప్పఁగా ఇతఁడు అనేక గంధర్వపతులను వధించెను. తన నాగలోక సంచరము తలచుకొను వారికి సర్పభయము లేకుండునట్లు వరము పొందెను అంగిరసులను నాగలోకమునుండి తరిమివైచెను. తిరిగి తనలోకమునకు వచ్చెను పురుకుత్సునకు త్రసదస్యుఅను కుమాడు కలిగెను. (భాగ. విష్ణు)

19. త్రసదశ్వుఁడు ·9600 పాలన

20. అనరణ్యుఁడు (28,00)

21. పృషదశ్వుడు (8000) భాగ.

22. అనరణ్యుఁడు

23. త్రిబంధనుఁడు=త్రిధన్వుఁడు (3000)

సహస్రాశ్వమేధకర్త

వీనికొడుకు త్రయ్యారుణుడు (2000) ప్రమథ గణాధిపత్యమునుపొందెను· మూడు కళంకములు గలవాడు.

24. సత్యవ్రతుఁడు (=త్రిశంకుఁడు) త్రయ్యారుని పుత్రుడు.

ఇతడు పెండ్లియయిన స్త్రీని బలాత్కారముగ ఎత్తుకొని వచ్చెను. తండ్రి గెంటివైచెను. అపుడు వాడు ఎక్కడకు పోదుననగా కుక్కలను తిను వారితో గలిసిపొమ్మనెను. ఇతఁడు రాజ్యము విడిచిపోయెను. త్రిధన్వుని రాజ్యమున పండ్రెండు సంవత్సరములు క్షామముపట్టెను. వసిష్ఠుడు రాజ్యమేలుచుండెను. అక్కడ విశ్వామిత్రుని కుటుంబ మానగరముననుండెను. కొడుకు కంఠమున త్రాడుకట్టి వీని నిచ్చెదను నూరు గోవులిచ్చెదరా లేక మమ్ము పోషింతురా అని వీధి వీధి త్రిప్పుచు అరచుచుండెను.

సత్యవ్రతుడు తాను పోషింతుననెను. సత్యవ్రతునికి వసిష్ఠునిపై కోపము కలదు. తండ్రి పొమ్మన్నపుడు ఒక్కమాటయైన ననలేదని కోపము. అతడు విశ్వామిత్ర కుటుంబపోషణకు వసిష్ఠుని గోవును జంపెను. కాని ఆకలిచే తానే దానిని తినెను. ఇది తెలిసి 1 నీ తండ్రికి బాధకలిగించుట 2 గురుధేనువధ 3 అప్రోక్షిత మాంసభక్షణ. ఈ మూడు శంకులు కల్పించుకొంటివి గాన త్రిశంకుడు అని ఆ పేరు కలుగననెను. అతని భార్య సత్యరథ, ఇతనికొడుకు హరిశ్చంద్రుడు. (బ్రహ్మ)

ఇతఁడు శరీరముతో స్వర్గముపోవు యాగము చేయింప వసిష్ఠుని గోరెను. అది అసాధ్యమనఁగా వసిష్ఠునితిట్టి వసిష్ఠుని కొడుకులును అందు కంగీకరింపక పోఁగా వారిని తిట్టెను వారు చండాలుఁడవు కమ్మని శపించిరి. విశ్వామిత్రుని భార్యను బిడ్డలను పోషించుకొని దయగలిగి విశ్వామిత్రుడు వరము గోరుమనఁగా శరీరముతో స్వర్గముపొందఁజేయుమనివిశ్వామిత్రుని గోరెను. విశ్వామిత్రుడందుకై యాగముచేయగ శిష్యులును మునులు రాలేదు. పిదప తన తపస్సు ధారపోసి దర్భలచే స్వర్గమునకు పంపుట దేవతలు ఇంద్రుడు త్రోయుట క్రిందపడుచుండ ఆపి అక్కడనే స్వర్గమును నిర్మించుటయుఁ జేసెను.

25. హరిశ్చంద్రుడు (20000)

అయోధ్యాపట్టణమునకు రాజు. చంద్రమతిభార్య సంతానములేక నారదుడు చెప్పిన వరుణవ్రతము చేసెను. కొడుకును యాగపశువునుచేయుదునని మొక్కు కొనెను. మొదట వరుణుడు రాగా పురుడు తరువాత అని, పండ్లు వచ్చినతర్వాత అని ఏదేదో వంకపెట్టి తప్పించెను. రోహితుడు తండ్రిచెప్పగా అడవికిపోయెను. వరుణుడు శపింపగా జలోదర రోగముపట్టెను తండ్రిని జూచుటకు వచ్చును రోహితుడు ఇంద్రుడు ముసలివాడై వచ్చి పుణ్యతీర్థములుసేవింపుమన అయిదేండ్లు తిరిగి ఇంటికివచ్చును అజీగర్తుని మధ్య పుత్రుడు శునశ్శేపుని తీసికొనివచ్చి యాగపశువుగజేసి హరిశ్చంద్రుడు పురుషమేధము చేసెను హోత విశ్వామిత్రుడు, అధ్వర్యువు భృగువు బ్రహ్మ జమదగ్ని, సామగాత వసిష్ఠుడు. ఇంద్రాదులు కొనియాడిరి. విశ్వామిత్రుని మంత్రజపముచే శునశ్శేపుడు బ్రతికెను.

మామూలు సత్యహరిశ్చంద్రకథ మార్కండేయ పురాణములోగలదు

26. రోహితుఁడు (20000)

ఇతని కొడుకు హారీతుడు (ఇతని కథ తరువాతిది. తల్లి చంద్రమతి, కౌశికుని కమ్ముట, మొ.)

27 హారీతుడు (20000)

28 రుచకుడు (20000)

29 వృకుడు—విజయుడు (20000) భాగ

30 బాహుకుఁడు—(అసితుఁడు)—20000

ఇతని రాజ్యమును శత్రువులు లాగుకొనఁగా భార్యా పుత్రులతో వనము చేరెను. భార్య అక్కడ గర్భవతియయ్యెను. అపుడితడు మరణించెను. పిదప సగరుడు పుట్టెను.

81. సగరుఁడు=(0000)

బాహువు భార్య గర్భవతిగా నుండగా భర్త మరణించెను ఆమె సవతులు సహింపక గరళము పెట్టిరి అట్లు పెట్టినను పుత్రుడు చావక గరళ సహితుఁడై పుట్టుటచే సగరుడని పేరు కలిగెను సగరుఁడు తన తండ్రిని పారదోలిన హైహయులను సంహరింపదలచెను. ఇతఁడశ్వమేధముచేసి అశ్వము పట్టినరాజులను వధింపుమనఁగా విదర్భరాజు కేశిని (వైదర్భి)అను తన కుమార్తెను సగరుని కిచ్చి పెండ్లి చేసెను. సుమతినిగూడ పెండ్లాడెను. పిదప అయోధ్యకు రాఁగా ప్రజలు స్వాగతమిచ్చిరి

82. అసమంజసుడు

సగరునికి సంతానము లేదు. నగరమువిడచి వనమున ఔర్వుని పరిచర్యించెను. ఒకతెకు ధార్మికుఁడగు నొకఁడు ఒకతెకు అరువది వేలు పుత్రులును గలుగుదురనెను. ఇతఁడు కైలాసమున భార్యతో తపస్సు చేయగ ఔర్వుడు చెప్పిన రీతిగ ఈశ్వరుఁడు వరమిచ్చెను. సుమతికి కేశినికి ఒక్కొక్క పుత్రుడు కలిగెను. ఔర్వుడువచ్చి సుమతికొడుకును అరువది ఖండములుచేసి కుంభములఁ బెట్టింపగా అరువది వేల పుత్రులు గలిగిరి. కేశిని సుతుఁడు అసమంజసుడు పిశాచ కృత్యములు చేయుచుండ దారిలోని పిల్లలను నదిలో పారవేయుచుండ వానినితండ్రినగరమునుండి వెడలగొట్టెను. అశ్వమేధయజ్ఞము చేయుచు అరువదివేల సుతులను అశ్వమేధాశ్వముతోగూడ పంపగా ఇంద్రుడు కపిలుని దగ్గర చెట్టుకు కట్టిపోగా వారు పాతాళమునకు త్రవ్వి అక్కడ గుఱ్ఱమును జూచి కపిలుడే అశ్వమును హరించెననుకొనిరి మహాతపస్వి తెలియగా వారందరు భస్మమై పోయిరి వారిమీదను గంగను ప్రవహింపఁజేసి అంశుమంతుని కొడుకు భగీరథుడు గంగను భూలోకమునకురప్పించెను. అది సాగరమయ్యెను. (బ్రహ్మ).

అంశుమంతుడు=అసమంజసుని కొడుకు 9800 పాలన.

తండ్రులను వెదకి కపిలుని అనుగ్రహముచే భస్మమగుటమాని వారిని తరింప జేయుటకు గంగను తీసుకొని రావలయునని తెలిసికొని తపస్సుచేసెను. కాని పని నెరవేరకయే చనిపోయెను.

33. ఖట్వాంగ దిలీపుడు (29700)

34 భగీరథుఁడు 29600

గంగను తీసికొనివచ్చి (భాగ. విష్ణు) అరువదివేల తాతలను పవిత్రము చేసెను ఇతని కొడుకు నాభాగుడు శ్రుతుఁడు. (భాగ బ్రహ్మ)

35. శ్రుతుఁడు (శ్రుతసేనుడు) 2 00

36. నాభావరుండు=నాభాగుఁడు (9400)

ఇతని భార్య సదాచార భగవంతుని వరముచే ఇతనికి అంబరీషుడు పుట్టెను. అంబరీషుడు పద్మావతి కుమారుడు (29300)

37. సింధుద్వీపుడు 29 00

38. అయుతాయువు (29100)

39. ఋతుపర్ణుడు

అయోధ్యకు రాజు ఇతనిదగ్గర నలుఁడు వంటలవాఁడై యుండెను. అక్ష హృదయము నలునికిచ్చి అతనివల్ల అశ్వ విద్య నతఁడు నేర్చెను

40. సర్వకాముఁడు 28900 (భాగ. బ్రహ్మ)

41. సుదాముఁ (సుఁడు)=మిత్రసహుఁడు=నిషధుఁడు (భాగ)

42. సౌదాముఁడు 29700

(సౌదాముని కల్మాష పాదుడఁదురని విష్ణుపురాణము)

43. కల్మాషపాదుఁడు

44 మిత్రసఖుఁడు

మిత్ర సుఖునికే సుదాసుఁడని పేరుగలదు. ఇతఁడు సర్వకామునికొడుకు ఇతని భార్య మదయంతి. ఇతఁడొకనాఁడు రెండు పులులను జూచి వానిలో ఒకదానిని గొట్టెను. రెండవది దనుజరూపముదాల్చి పాఱిపోయెను. పిదప మిత్రసఖుఁడు యాగము చేయుచుండెను. పాఱిపోయిన దనుజుఁడు వసిష్ఠుని రూపముతో యాగమునకు వచ్చి నరమాంసముతో భోజనము పెట్టుమని వెడలి పోయెను. మిత్రసఖుఁడు నిజముగవసిష్ఠుఁడే యట్లు కోరెనుకొని భోజనమునకు వచ్చిన (నిజమైన)వసిష్ఠునికి నరమాంసము కలిసిన అన్నము పెట్టించెను పాఱి

పోయిన దనుజుండు వంటలవాడయి మిత్రసఖుని యింటనుండెను. వాడు నర మాంసము పెట్టెను. అదిచూచి వసిష్ఠుడు కోపించి నరమాంసము భక్షించు రాక్షసుడవగుదువని శపించెను నీవే యడిగితివిగదా అని రాజని సూర్య వంశస్థులకీ నామిగురువుకాకుందువుగాక అని ప్రతి శాపమీయబోవగా వసిష్ఠుడు దివ్యదృష్టిచే నిజము తెలిసికొని పండ్రెండు వత్సరములలో శాపముక్తి యగు ననెను రాజు గురువునకు శాపమిచ్చుట తగదని ఆ మంత్రజలమును తన పాదములపై పోసికొని కల్మాష పాదుడయ్యెను. కల్మాషపాదుడొకనాడు వసిష్ఠుని యాశ్రమమునకు పోవుచు అడవిలో దారితప్పెను. దారిలోనున్న వసిష్ఠుని కొడుకుశక్తిని జూచి ఓరీ! దారిలో నిలువబడెదవేల? పో అనగా నేను ధర్మముననున్న నేనేల తొలగవలెనని యతడనగా రాజు శక్తిని కొట్టెను ఆ శక్తి వీనిని రాక్షసుడవై నరమాంసము తినుచుండు మని శపించెను. శక్తి వసిష్ఠుని పుత్రుడని తెలిసికొని శాపముక్తికై ప్రార్థించెను. చెంతచూచుచున్న విశ్వామిత్రుడు కింకరుడను రాక్షసుని పంపి కల్మాషపాదుని హృదయ మావహింపజేసెను. అంత కల్మాషపాదుండు రాజకార్యములు మాని రాక్షసుని వలె నుండెను

ఒకనాడు బ్రాహ్మణుడువచ్చి క్షుధతో నుండి మాంస సహితముగ భోజనము పెట్టుమనెను సరే అని అంతఃపురమునకు పోయి నిదురించి బ్రాహ్మణుని సంగతి జ్ఞాపకము వచ్చినవంటవానితో చెప్పగా ఈ రాత్రి మాంసమెట్లు అనగా నరమాంసము పెట్టుమనెను. వాడు వధ్యస్థానమునుండె నరమాంసము పెట్టగా తెలిసికొని బ్రాహ్మణుడు నీవు మనుజభక్షకుడవు గమ్మని శపింప దానికి శక్తియే మూలకారణమని రాజుకోపపడి ఈ రాక్షసఫలితము పొందుమని శక్తిని వాని సోదరులను మ్రింగెను.

కల్మాష పాదుడు దనుజుడై మనుజుల చంపుచు. రాత్రి సంగమించుచున్న బ్రాహ్మణ మిథునమునుజూచి ఆ బ్రాహ్మణుని సంహరించెను వాని భార్య దుఃఖించి నీవు సతితోకలియుచు చత్తువని శపించెను. ఈ కల్మాష పాదుడు శక్తి మొదలగువారిని జంపివాని భార్యను తయుము కొని వెళ్లెను వసిష్ఠుడు చూచి మంత్రజలమును దాని కాళ్ళపై చల్లెను అంత శాపముక్తిపొంది పూర్వరూపము పొందెను

గౌతముని శిష్యుఁడు ఉదంకుఁడు గురువుపనికై వెళ్ళుచుండఁగా వానిని కల్మాషపాదుఁడు భక్షింపఁబోయెను. "నేను గురువుపనికై పోవుచుంటిని నా భార్య కుండలములే మా గురుపత్ని కోరెను. ఇప్పింపుము వానిని మా గురుపత్నికిచ్చి నీకు భోజనమయ్యెదననెను కల్మాషపాదుఁడు తన భార్య కిమ్మని వానికొకయానవాలిచ్చి కుండలములుపుచ్చుకొమ్మనెను. ఆమె అశుచిగనున్నవారికి మాత్రమామే కనఁబడదనెను ఉదంకుండు కుండలములు పుచ్చుకొని రాజుకు చూపి వానిని గురుపత్నికిచ్చెదననగా అతని దీక్షకు మెచ్చుకొని విప్రులు సమర్థులు విప్రశాపమున నాకీ గతివచ్చినది దానిని బాపుమని కోరెను. ఉదంకుఁడాతని శరీరముదాకెను. అంత అతనికి శాపముక్తి అయ్యెను.

పిదప అతడు రాజ్యముచేసెను. అతఁడు బ్రాహ్మణసతీ శాపముదలఁచి సతీ సంగమము చేయక వంశాభివృద్ధికై భార్యదమయంతిని వసిష్ఠునివలనఁ బుత్రుని కనుమనెను. ఆమెకు అశ్మకుఁడను పుత్రుఁడు కలిగెను

45. అశ్మకుఁడు (?9700)

మదయంతి వసిష్ఠునివల్ల గర్భవతియై ఏడేండ్లు మోసెను. ఎంతకును ప్రసవింపకపోగా అశ్మము (రాయి)తో గర్భమునకొట్టుకొనెను. అపుడు అశ్మకుఁడు పుట్టెను. వానికుమారుడు మూలకుఁడు (భాగ. విష్ణు)

46. మూలకుఁడు (28000)

పరశురామునికి వెఱచి స్త్రీలమధ్య దాగుండెను. కాన నారీకవచుఁడనఁబడెను. పరశురామునిచే నిర్మూలమైన రవివంశమునకు మూలమైనవాఁడుగాన మూలకుఁడనఁబడెను. వీని కుమారులు, ఇలబలుఁడు విశ్వసహుఁడును

47. ఇలబలుఁడు 287800

ఇతనికొడుకు దిలీపుడు ? (విష్ణు).

48. దిలీపుఁడు

ఇక్కడనుండి రఘువంశములో వర్ణింపఁబడినది. చూడదగను. ఈ పై సూచనలకు పూర్వగాథాల హరికూచ ఆధారము.

—:o:—

విషయ సూచిక

రఘువంశ లహరిలోని రాజవంశము

దిలీపుడు
|
రఘువు
|
అజుడు
|
దశరధుడు
|
రాముడు
|
కుశుడు
|
అతిథి
|
నిషధుఁడు
|
పుండరీకుడు

పుండరీకుడు
|
క్షేమధన్వుడు
|
దేవానీకుడు
|
అహీనగుఁడు
|
పారియాత్రుడు
|
శిలుడు
|
ఉన్నాభుడు
|
శంఖణుడు
|
విశ్వసహుడు

విశ్వసహుడు
|
హిరణ్యనాభుడు
|
కౌసల్యుడు
|
పుత్రుడు
|
పౌష్యుడు
|
ధ్రువసంధి
|
సుదర్శనుడు
|
అగ్నివర్ణుడు

ఓమ్

సరస్వత్యై నమః

సూర్యవంశ సుధాబ్ధి

రఘువంశలహరి

దైవ, కవి, పితృగురుస్తుతి

తొలినారాయణుఁ డాత్మరూపమున నెందున్ క్షీరమట్లొప్పి, శ్రీ
లంకై ఆపయి పాలమీఁగడయటుల్ వ్యక్తాకృతిన్ జెంది, ని
ర్మల మాకాశము, నందు గాలి, జ్వలనంబాపై నటన్ నీరు, నం
దిల, యన్నంబయి జీవియై వెలుఁగు, నా యీశున్ సదా మ్రొక్కెదన్. 1

బ్రహ్మముఖంబునం దమృతవాహినియై విశదంబునొంది ఆ
బ్రహ్మఋషి ప్రశాంత విమలాశ్రమ వాటి మెలంగి సత్కవి
బ్రహ్మల మోముఁదమ్ముల సరస్సులలో రసకేళిఁదేలు నా
బ్రాహ్మి మదార్యసూక్తి రసపావనియై విహరించుఁగావుతన్. 2

తీయనికైతమావి నునుదిన్నని కొమ్మను గూరుచుండి క్రొం
దీయని గొంతుతోఁ జీవురుఁ దీయములూరఁగ రామరామ రా
మాయని యక్షరామృతము లానుచు నయ్యమృతంబులిచ్చు రా
మాయణగాత వాల్మికి మహాకవి కోయిలఁ బ్రస్తుతించెదన్. 3

వైదిక సంహితాటవుల బాటలు దీరిచి యజ్ఞశాలలన్
వేదిక లాశ్రమా లమృత వీధులు చక్కఁగదిద్ది యందులోఁ
బాదములుంచలేని జనపాళికి మేడలు పూవుఁదోట ల
ష్టాదశరీతి నంతరులు సల్పిన శిల్పిని వ్యాసు నెంచెదన్. 4

శ్రీ నారాయణశాస్త్రిని
జ్ఞానధురీణుని ననేక శాస్త్రజ్ఞుఁగనీ
శానుని జనకుఁ దలఁచి గురు;
బానుగ రఘువంశ పాయసాబ్ధి మథింతున్. 5

తీయనితేనె లాని రుచిలేయని యంతయు జాబకుండఁ గ్రొం
దీయనిపూవుఁ దేనియలు తెచ్చి యొసంగెడు తేఁటివోలె నే
నీయెడఁ గాళిదాససుకవీశుని వాగమృతంబు గ్రోలి యా
తీయన యంతయుం జెపనితీరున నీయఁగ సాహసించితిన్. 6

ఎంద రెందఱో యిది మథియించి రనుచు
మనము మాత్రము మది నూరకొనుట యేల
అంత లంతలు కష్టంబు లాచరింపఁ
ముదకు నందఱ కమృతంబు దొరకె నొక్కొ. 7

కవి వినతి

వాగర్థంబులు వోలెం
బాగుగ నొకటయిన లోకమాతాపితలన్
శ్రీగౌరీపరమేశుల
వాగర్థప్రదత్త్వ మెఱుఁగఁ బ్రణుతులొనర్తున్. 8

ఎక్కడ సూర్యునుండి ప్రభవించిన యుత్తమపూతవంశమో
ఎక్కడ స్వల్పమౌ విషయమే గ్రహియించెడి బుద్ధియంచు నే
నిక్కముదెల్పికోక తరియింపఁగరాని యపారవారిధిన్
గ్రక్కునఁ జిన్నినావగొని జ్ఞానవిహీనత దాటఁబూనితిన్. 9

జడుఁడను, 'కవి' నను కీర్తిని
బడయంగోరి నగుఁబాటు పాలవుచుంటిన్
పొడుగరికందెడు పండ్లం
బడయంగా నఱ్ఱుచాపు మరుగుజ్జువలెన్. 10

పోని యిటులన నేటికిఁ బూర్వబుధులు
వాక్కులనుద్వార మేర్పఱ్చు వంశమందు
వజ్రసూచిచే రంధ్రము పడయుమణిని
దారమునకుఁ బోలెను నాకును దారికలుగు. 11

ఎవరు పుట్టిన దాదినెప్పుడు బుద్ధులో
ఫలసిద్ధి యగుదాఁకఁ బనులొనర్తు

ఎవరు సంద్రముదాఁక భువిని పాలింతురో
        దివిదాఁక రథముపైఁ దిరుగుచుంద్రొ
ఎవరు యథావిధి నెపుడు నగ్నులవ్రేల్తురొ
        యనువగువేళ మేల్కొనుచు నుంద్రొ
ఎవరు త్యాగముసేయ నేర్చి కూర్తురొ ధనంబు
        సత్యంబుకై మితభాషణము నెనర్తురొ
ఎవరు కీర్తికై జయింపఁగోరుచునుంద్రొ
        అనఘ సంతతికయి గృహస్థులౌదు
రెవరు శైశవమందు నెల్ల విద్యలు నేర్తురొ
        యౌవనాన *విషయాలనుభవింత్రొ.

ఎవరు వార్ధకంబున మునివృత్తి తాల్తురొ
తుదిని యోగంబుచే మేనువదలి వైతు
రా మహాత్ములు రఘువుల యన్వయంబుఁ
వేదు కాళిదాసు కృతినేఁ దెనుఁగొనర్తు 12

స్వల్పవాగ్వైభవముగల్గి వఱలు నేను
సూర్యవంశస్థుల గుణాలు స్తుతినిడఁగ
ఎంచబో వాని మిగుల వర్ణించియున్న
మనసు చాపల్యమదె రేప మాననైతి. 13

మంచిదేదో చెడ్డదేదో నిర్ణయింపఁజాలు
ననఘులగు సజ్జనుల్ వాని వినఁగ నర్హు
లగ్నిలోఁగాల్చి శోధించినపుడెగాని
మంచిదో కలితీదో పసిండి యెంచఁగలమె. 14

వైవస్వత మనువనియెడు
క్ష్మావిభుఁడు గలండు విబుధమాన్యుండగుచున్
భూవల్లభులకు నాద్యుఁడు
పావనమౌ వేదములకుఁ బ్రణవమువోలెన్. 15

* భోగములు, రాజ్యములును

దిలీప రాజ వర్ణన

అనఘుండగు నా మనువున
ననఘతరుండగు దిలీపుఁడను నృపచంద్రుం
డనితర సాధ్యగుణుండై
జనించె క్షీరనిధిలోనఁ జంద్రుని పగిదిన్ 16

అతఁడు విశాలమై యురువుగఁ దీర్చిన
ఘనమైన వక్షంబు గలుగు వాఁడు
అతఁడు మదించిన యాఁబోతు పోలికఁ
జాల బల్సిన మూపురాల వాఁడు
అతండు తిన్ననై యలరారు వృక్షంబు
వలెఁ బ్రోన్నతుండయి వెలయువాఁడు
అతండు జానువు లందెడు పొడవైన
గొప్ప భుజంబుల నొప్పువాఁడు

తనకు నియమించుకర్మలు తగిన రీతి
చేయఁ గడు సమర్థంబైన కాయమూని
క్షత్త్రధర్మమె సాక్షాత్తు క్ష్మాతలికిని
వచ్చి ప్రత్యక్షమైనయా పగిదిఁదోఁచు 17

సర్వంబు మించు తేజము
సర్వంబు దిరస్కరింపఁ జాలు బలమ్మున్
సర్వోన్నతి, గల మెయితో
నుర్విని నతఁడాక్రమించు నురు మేరు వలెన్ 18

తనదు నాకారమునకును తగిన ప్రజ్ఞ
ప్రజ్ఞకుఁదగిన తత్త్వశాస్త్రార్థ చింత
తత్త్వశాస్త్రార్థ చింతకున్ దగిన కర్మ
కర్మకుందగు ఫలసిద్ధి కలుగుఁ బతికి 19

భీతి ప్రీతియుఁ గొల్పెడి విభుగుణాల
దరియరాని వాఁడును చేరఁదగినవాఁడు
నగుచు నెవ్వ డాశ్రితుల యెడ నతఁడు మెలఁగు
మొసళులు మణులును గలయంభోధి వోలె 20

అనువుగ నాతఁడు నడవఁగ
మనువు మొదలొక్కని నలిగిన మార్గము నొకగీ
తను గూడ దాటి నడవ ర
తని ప్రజ యెన్నఁడును చక్రధారను బోలెన్. 21

ప్రజల యభివృద్ధి కొఱకే
ప్రజ నుండి నరపతి పన్ను గ్రహియించును నెం
దు జలంబు గ్రహించును వా
రిజహితుఁ డెల్లెదల వేయిరెట్లుగఁ గురియన్ 22

ఆతనికి సైన్యంబో యలం
కృతికే, శాస్త్రముల యడ్డుతెలుఁగని మతియున్
ధృతితో నెక్కుడు నారియు
సతతం బవిరెండె కార్యసాధనకరముల్ 23

ఎక్కడను రాజ్యతంత్రముల్ పొక్కనీక
ఆ కృతియు చేష్టలెవరికి నరయనీని
ప్రభుని సామా ద్యుపాయముల్ ఫలముఁ బట్టి
పూర్వజన్మ సంస్కారముల్ పోలెఁ దెలియు 24

భయ మేమాత్రము పొందఁడైనఁ దనుఁ గాపాడున్ స్వధర్మార్థ, మా
ర్తియు లేదింతయుఁ గాని యెల్లపుడు నార్జించున్ గడున్ బుణ్యా, మా
శ యెలేదైనను దానమీయ ధనమున్ సంపాదనన్ జేయుఁ, గొం
చియమాసక్తియులేకె యుం దనుభవించెన్ సర్వసౌఖ్యంబులన్ 25

జ్ఞానము గల్గియుండియును గర్వము చెందక మౌనమూను, నెం
తేని సమర్థుఁడయ్యు జ్వలియింపక యోర్పువహించు నెంతయున్
దానము చేసియున్ బొగడితక్ విననిష్టము చూపకుండుఁ, దో
డ్తోనజనించుటన్ గుణములొండొరుఁ బోరక తమ్ములై తగున్. 26

వచ్చు విషయభోగాలకు వశుఁడుగాక
ఎల్ల విద్యాల పారంబు నెఱిఁగి యెపుడు
ధర్మతత్పరుఁడైన యాతనికి జుట్టు
నెఱయకుండనె వృద్ధత్వమరుగు దెంచె. 27

[illegible] ప్రజల వినయంబు గఱపుచుండి
[illegible] రక్షించి పోషించు చుండు విభుఁడె
[illegible] తండ్రి, నా తల్లిదండ్రులు
[illegible] మాత్రమె ప్రసాదించు వారు 28

[illegible]మున్ నిల్పఁగ దండ్యులన్ నృపతి యుగ్రాంతంబు శిక్షించు, సం
తానమ్మున్ బడయంగఁ జేయు సంతతికై జాయన్ వివాహంబు నగున్
[illegible] గూర్పఁగ నర్థకామములు రెండున్ గూడ ధర్మంబులై
[illegible] నామనీషికి సమస్త శాస్త్రతత్త్వపోషికిన్ 29

* యజ్ఞముల కయి భూగోవు నతఁడు పిదికె
దేవేంద్రుఁ డింద్రుండు దివంబుఁ బిదికె
వారిరువురు సంపదల్ మారుచుకొని
ఉభయ లోకాలు పోషించు చుండురెప్పుడు. 30

[illegible] సామర్థ్యంబులోనఁ
[illegible]
[illegible]
[illegible] మనుష్యపుత్రులు 31

శిష్టుఁడైనచో శత్రువు నిష్టుఁడె యగు
వ్యాధిగ్రస్తునకెట్లు నౌషధ మటు
ఇష్టుఁడను దుష్టుఁడేనిఁ ద్యజించువాఁడు
పాము కరచిన వ్రేలిని వదలు నెపుడు. 32

మహితమగు భూత హేతు సామగ్రిచేత
బ్రహ్మదేవుఁ డాతనిని సృజించె నిజము
[illegible] స్వభావపు గుణము లెల్ల
[illegible] యుపకారమొనర్చెడే ఫలముగలవి 33

జలధి తీరాలె ప్రాకారవలయములుగ
వారిధియె యగడ్తగఁ జేసి పార్థివుండు

* దేవతలు యజ్ఞభోజులు నరులు సస్యభుజులు

ఇతరశాసనమది లేని పృథ్వినెల్ల
రక్షణము చేయు నొక్క పురమ్ముఁ బోలె 34

అధిక దాక్షిణ్యమున ఖ్యాతమైన పేరఁ
దగి సుదక్షిణ యనియెడి మగధ పుత్రి
అతని కనుకూలమగు పత్నియై తనర్చె
యాగమునకును దక్షిణయటులనెందు 35

అంతిపురమెంతయో యుండెనైనఁగాని
ధృతహృదయుఁడా సుదక్షిణాదేవిచేత
రాజ్యలక్ష్మి చేతను నాథరాధినేత
తన్నును గళత్రవంతుఁగాఁ దలఁచుకొనియె. 36

తనకుఁ దగు నీ సుదక్షిణాతన్వియందు
సుతులు గల్గెదరనెడి యుత్సుకత గలిగి
ఇపుడె కల్గెదరో లేక యపుడె యౌదు
రని విలంబిత ఫలవాంఛ నతఁడు గడిపె 37

దిలీపుఁడు వసిష్ఠాశ్రమమునకేగుట

సంతతిని గూర్చు కర్మలు సలుపుటకయి
తన భుజంబులపై నుండి త్వరగ దింపి
రాజు గురువైన భువన పాలన భరంబు
పాత్రులగు నమాత్యవరులపైని నుంచె 38

పిదప బ్రహ్మ నర్చించి పవిత్రులగుచు
సంతతిని గనుకోర్కెతో శ్రద్ధతోడ
గురువగు వసిష్ఠు నాశ్రమధరణి కపుడు
బయలు దేరిరా దంపతులు భక్తిమెఱ 39

వర్షకాలంపు మేఘంబుపైని నున్న
మెఱుపుఁదీవ యైరావత ద్విరదము లటు
మధుర గంభీరమౌ ధ్వని మారుమ్రోగ
మీఱునొక రథంబున వారుకూరుచుండి 40

ఆశ్రమ ప్రశాంతికి భంగమగునో యనుచు
అల్పపరివారమునె గొనియరిగి వాడు
స్వప్రభావ విశేషంబు వలన నపుడు
వెలిగి రథిలసేనా పరివృతులు వోలె 41

మెల్లమెల్లన వనపంక్తులెల్ల నూపి
నునువు మెత్తని పుప్పొళ్ల వనులఁ జిమ్మి
మద్దిపాల సౌరభములం బరిమళించు
పిల్లగాలులు హాయి సేవించుచుండ 42

రథపుఁజక్రాల ధ్వనికి శిరంబులెత్తు
నెమలిగములచే రెండుగ నెఱపఁబడుచు
షడ్జమును బోలినట్టియు శ్రావ్యమైన
కాక కాకాయనియెడి కేకలనువినుచు 43

తప్పుకొని దారి ప్రక్కగ దరిని నిల్చి
రథముపై నదేపనిగఁ గండ్లను నిగిడ్చి
లేళ్ళజంటలు నిద్దపుఁగళ్ళ తీరు
తమ కనుంతేరు పోల్చుచుఁ దరము గాంచ 44

బార్లుగాఁ దీరి మింట స్తంభములె లేని
స్వాగతంపుఁ దోరణములు వక్రఁదీర్చి
కలకలముం బైబై ధ్వనుల్ సలిపి యెగెడి
తలలు పెగ్గురుపక్షు లెత్తంగఁ జేయు 45

తిన్నగా వీచి "మీ కోర్కెదీరు" ననుచు
మఱియు పవనంబు మెల్లఁగాఁ దెలుపుచుండ
తురగములు కాళ్ళ చేతేపు ధూళి వారి
ముంగురులఁ దలపాగను ముట్టదయె 46

సరసుల నలలతాకిడిఁ జల్లనగుచు
స్వాస్యనిశ్వాస పవనము ననుకరించి
పూర్తిగావిచ్చు తామరపూల వెడలు
సురభులన్ వారు వాసన చూచుచుండి. 47

యూపచిహ్నంబులుగలిగి యొప్పునవియు,
దా మొసంగినవియునైన గ్రామములను
అర్ఘ్యములతోడ వెంటనే యజ్వలిచ్చు
నాశిషములు గైకొనిరి వారధికభక్తి॥ 48

గతదినంబుననే వెన్నకాచి నేయి
తెచ్చియిడు గ్రామవృద్ధుల గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి
పథమునంగలుగు నరణ్యాపాదపముల
పేరులడిగి తెలిసికొనుచు వేఱువే॥ 49

శుద్ధవేషంబు దాల్చి యా శుద్ధమతులు
వెడలుచుండఁగ వారలయొడలి శోభ
మంచువిడిన చిత్తాచంద్రమసులకట్లు
ఎదియొ చెప్పఁగరానిదై యెసఁగుచుండె॥ 50

ప్రియమయిన దర్శనముగల్గు, విభుఁడు ప్రియకు
వేఱువేఱయది యది చూపించుచుండ
నరుగవలసిన పథి దాటి నప్పటికిని
ఎంతమాత్రము దాటినట్లెఱుఁగఁడయ్యె॥ 51

అశ్వములువేగ పర్విడి యలసిపోవఁ
బొందరాని కీర్తి గల విభుండుపొందె
వ్రతియయిన యా మహర్షి యాశ్రమపదంబు
మహిషితోఁగూడ సూర్యాస్తమయపువేళ॥ 52

ఆశ్రమ వర్ణనము

ఫలముల్ దుంపలు దర్భలున్ సమిధ సంపాదింప నా యా వనం
బులకుంబోయియుఁదెచ్చు సంయములతోఁ, బూర్ణాహుతుల్ గొంచుఁ గ
న్నులకుంబైకగవింపకున్నను ననంతోద్యత్ప్రభల్ చిమ్ము వ
హ్ను లెదురొగ్గ నట నిండుతాపసులతోనుత్కృష్టమౌనాఖువుల్॥ 53

అటఁ గుటీరపు ద్వారాల కడ్డునిలిచి
నివరిధాన్యావుఁ దమపాళ్ళ గవియవచ్చు
అలమహర్షిపత్నుల యపత్యములఁబోలు
లేళ్ళవే వ్యాకులమయి వాకిళ్లు నిండె॥ 54

మొక్కలకు నీళ్ళపోసి యా బోదెలందు
నంబులానుపక్షుల నమ్మకంబుకొరకు
తత్క్షణమ్మె తొలఁగి వానిదరినె నిలిచి
మౌనికన్యలు తిలకింత్రు వానినపుడె॥ 55

పగలెండల్ చనఁ బ్రోవుగానిడిన నీవారాల సంశోభితం
బగు నాపర్ణకుటీర ప్రాంగణములం దత్యంత నిశ్చింతతో
మృగముల్ చక్కఁగఁ గూరుచుండి నెమరుల్ వేయంగ నయ్యాశ్రమం
బగపించెన్ కడుశాంతమై మదికి బ్రహ్మానందమున్ గూర్చుచున్॥ 56

నలుపార్శ్వంబుల హోమవహ్నులవిమండన్ మంట సూచించుచున్
వెలిగాలుల్ విరఁజిమ్ము నాహుతులతావిన్ గొంచుధూమాలు, క
న్నులకున్ గన్పడి, యాశ్రమోన్ముఖముగందోతెంచునాయాయి యు
ర్వులుముఖ్యాతిథులన్ బవిత్రము నొనర్చున్ బుణ్యమౌనాఘువుల్॥ 57

ఇటులాయాశ్రమ భూములన్ దరిసి రాజేంద్రుండు గుజ్జంబు ల
చ్చట విశ్రాంతిగొనంగ సారథికి నాజ్ఞాపించి, ప్రాణేశ్వరిన్
అట ముంజేయి గ్రహించి మెల్లనరథంబందుండియున్ దింపి వి
మ్మట దానుందిగియెన్ జనాధిపతి నమ్రంబైన వేషంబుతో॥ 58

భార్యతోవచ్చు పతికె సభార్యులైన -
గోష్ఠయగుజెని - కింద్రియగోపులైన
మహిత నయచక్షువతనికి - మౌనులైన
ఋషులు సత్కారములుపొనరించిరపుడు॥ 59

సంతతికై వసిష్ఠుఁడుపాయము చెప్పుట

పగటిచివర హోమాదులు ముగిసినతఱి
సతియరుంధతితోడ నాసనముపైని
గూరుచున్న వసిష్ఠుఁ గన్గొనియె రాజు
స్వాహతోఁగూడఁ గూర్చున్న వహ్నిఁబోలె॥ 60

రాజును సుదక్షిణాదేవిరాజిగూడ
వారల పవిత్రపాదముల్ పట్టుకొనిరి
ఆ గురువు గురుపత్నియు నపుడు ప్రీతి
వారలనభినందించిరి బహువిధముల॥ 61

అతిథిసత్కారములచేత ఆప్రయాణ
రథపరిశ్రమ శమియింప, రాజ్యమనెడి
యాశ్రమమున ఋషియగు రాజర్షి నపుడు
ఋషియడిగె రాజ్యవుఁ గుశలవృత్తములను॥ 62

జితశత్రుపట్టణుఁడు సం
యత వక్తృ విశారదుండు నర్థపతియునౌ
క్షితిపతి యథర్వ నిధియై
స్మృతిపతియగు మౌనితోడ నిటువచియించెన్॥ 63

రాజమంత్రి సుహృత్కోశ రాష్ట్ర దుర్గ
బలములనెడి యంగములేడు భద్రమనఘ!
దైవమానుషమగు నుత్పాతములను
నీవెయెపుడు ప్రతిహరించి నెగడుచుందు॥ 64

మంత్రకర్తవునీవు నీ మంత్రములనె
యరయరాని శత్రుల శాంతిపఱచుచుండ
దృశ్యలక్ష్యమె ఛేదించియెనఁగునాదు,
శరములవియింక నిష్ప్రయోజనమె యయ్యె॥ 65

హోతః నీవగ్నియందు శాస్త్రోక్త రీతి
* నర్పణము చేయుమందెడి హవిసుగాదె
వృష్టి నావృష్టిచేఁ గడు నెండిపోవు
సస్యములపైని కురిసెడి వర్షంబునుమ్ము॥ 6

నా ప్రజలు శతాయుష జీవనంబు గలిగి
ఈతిబాధలు లేకుండ భీతిలేక
ప్రమదమందినఁగ నీ బ్రహ్మవర్చసంబె
అందుకుఁ గల కారణము బ్రహ్మణ్యవర్య॥ 6

బ్రహ్మమానస సుతుఁడవు వంశగురుఁడ
విడుచు మా క్షేమమును చింతింపుచుండ
వలయు మావెంటనుండ సంపదలు మావి
మాపదలులేవి వెయునా వసరతము॥ 6

నా దిలీపు కోడలి గర్భమందు
త సంతానముగనక పాగులునాకు
రత్నములుఁ గన్నదైన నీరత్నగర్భ
యంతమాత్రము నానందమిడదుసుమ్ము॥ 70

నాదు నంతరమందు పానీయమింక
మిట్టియుండరి పూర్వబంధువులు తలఁచి
నేనొసఁగిన నీటిని తమ నిడుదయూర్పు
తగిలివెచ్చయినను నదే త్రావుచుంద్రు॥ 71

దైవఋణమిష్టిచేఁ దీర్చి శుద్ధాత్ముఁడనయి
సంతతిని పితృఋణము దీర్చక నిమీలి
తాక్షుఁడనయి, ప్రకాశము నప్రకాశ
మగను నుండెడి లోకాలోక నగమువోలె॥ 72

*అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిః సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతే
ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టిః వృష్టే రన్నం తతః ప్రజాః. (మనుస్మృతి)

దానతపసులచే సముద్భవమైన
సుకృతములచేతఁ బరలోకసుఖమె గలుగు
స్వచ్ఛకులమునఁ బుట్టిన సంతతిమఱి
యిహపరములన్ సుఖంబుల నిచ్చుచుండు 73

స్వయముగా ప్రేమఁ బెంచినప్పటికి గొడ్డు
దయిన యాశ్రమ వృక్షము నటుల, నీవు
అకట ! సంతతి లేనినన్నరసికూడ
ఏల దుఃఖము పొంద వోయీ ! విధాత ! 74

స్నాన మొనరింపకుండిన యేనుఁగునకు
బాధ కలిగించు కట్టు కంబంబువోలె
అంత్యమగు పితృఋణముచేనైన బాధ
సైపరానిది పూజ్యుఁడా ! శాంతి లేదు॥ 75

అట్టి వ్యథ నుండి యెటు ముక్తినందఁ గలను
అట్టు లొనరింప నర్హుఁడవయ్యా ! నీవు
తండ్రి ! యిక్ష్వాకువులకుఁ బొందంగరాని
యఖిలసిద్ధులు నీవశమందె గలవు॥" 76

ఇటులన్ రాజనఁ గండ్లుమూసికొని మౌనీంద్రుండు ధ్యానంబునన్
ద్రుటి భావించుచు సుప్తమీన హ్రదమున్ బోలెన్ విరాజిల్లి యం
తట ధ్యానంబున ! రాజు సంతతియెటుల్ స్తంభించెనోగాంచి ముం
దట భావించిన యాత్మతోఁ దెలుపఁ క్ష్మాభర్తతో నిట్లనెన్ 77

"మున్ను దేవేంద్రు సేవించి భూమికివు
చనుచు నుండంగఁ గల్పవృక్షంబునీడ
నాశ్రయించి యా మార్గమధ్యంబునందుఁ
బండుకొని కామధేనువే యుండెనపుడు॥ 78

పుత్రలోపంబె యగునని తలఁచి నీవు
*ఋతుస్నాతయై నీ యాగమనమున కెదురు
చూచు రాణి నీమెను దలంచుకొని త్వరగ
గోవునకుఁ బ్రదక్షిణము చేయకుండఁ జనితి॥ 79

నన్ను నవమాన మొనరించినావు గాన
నాదు సంతతిసేవ మొనర్పకుండ
నీకు సంతతి గలుగదు నిజమటంచు
నట్టులిడె కామధేనువు శాపమిచ్చె॥ 80

ఘనుడీన్ వమ్ములు నీవుగాని, యురదంబున్ దోలుసూతుండుగా
వినఁడేఁడు కామధేనువటులన్ మీకిచ్చు శాపంబు, నీ
దిగ్గజము మత్తవిక్రమరుల యూరావిర్కేమాత్రసై
నిద్రైతైఁ బడు దివ్యగాంగలహరీధ్వానాలయా ఘోషలో॥ 81

కామధేనువుఁ గని నిరసించు కారణమున
నీ యభీష్టము నెరవేర నేరదెఱుఁగు
పూజ్యులగు వారిఁ బూజింపఁబూనకుంట
కలుగు శ్రేయస్సునకు విఘ్నంబుగాదె॥ 82

ఇపుడు దీర్ఘసత్రేష్టిఁ గావింప వరుణు
హవిసు గ్రహింపఁ బాతాళమునకు వచ్చి
పన్నగములచేఁ బిహితమౌ ద్వారమందుఁ
దిరుగుచున్నది యా కామధేను విపుడు॥ 83

దాని సంతతిన్ బ్రతినిధిగా నొనర్చి
శుచివైయుండి నీవు నీ సుదతితోడ
దాని యారాధనము చేయు తప్పక యది
నెడ మెంచి మీ కోర్కెను బూర్తిచేయు॥” 84

*ఋతావుపేయాత్ అని ధర్మశాస్త్రము

అని వసిష్ఠుఁడు పలికెడి యాక్షణంబ
హోత యాతని కాహుతి హేతువైన
నందిని యను ననింద్యయై విందుసేయు
నావు వనమునుండి మరలియటకు వచ్చె॥ 85

అల్పవక్రమౌ శ్వేతరోమాంకమమరి
నొసలి ముందు భాగము, ముద్దులొసఁగుచుండ
చివురువలెనున్నదై యెఱ్ఱనవుచు నున్న
యావు నవచంద్రుఁదాల్చు సంధ్యావలె నొప్పు॥ 86

అవభృథ స్నానమునకంటె నతిపవిత్ర
మగుచు నలిపెచ్చునై దూడ నరయుచుంట
వలనఁ జేపువచ్చిన, పాల ప్రసరణమునఁ
గుండ పొదుగున్నయావుపాల్ గురియుచిలను॥ 87

కాలిదెక్కల తాకిడి ధూళి యెగిరి
దరిని గాత్రంబులందెల్లఁ దాఁకి సోకి
పుణ్యతీర్థాభిషేకానఁ బొడము శుద్ధి
యానృపతికిఁ గల్గించుచు నావు వచ్చె॥ 88

అపుడు పుణ్యదర్శనయైన యావుఁ జూచి
శుభ నిమిత్తజ్ఞుఁడైన యా శుద్ధ మౌని
నృపతి కోరిన కోర్కె ఫలించు టెఱిఁగి
ఇష్టి చేయింపఁ దగిన యా నృపతికనియె॥ 89

“ఇదె పేరు చెప్పినంతనె
ఇదిగో కళ్యాణి గోవు నిటు లేతెంచెన్
అదిగానఁ గార్యసిద్ధియు
నదె నీదరినుండెఁగాంచు మవనీపాలా ! 90

క[illegible]మూల ఫలాది భక్షణముచేసి
[illegible] నెప్పుడు ననుసరించి
[illegible]మునే [illegible]ముల దీని
[illegible] దీనికానుము, 91

[illegible] వెలయు.
[illegible] నిలువు, మిది [illegible]
[illegible], యిది
[illegible] త్రాగునెడఁ ద్రాగు ముదకము నీవున్॥ 92

నీకాము దీని భక్తిన్
[illegible] ప్రమత్తవై తపోవని నుండే
[illegible] సురయము ధేనువు
[illegible] సాయంసమయ మెదురుగాఁ జనుతన్॥ 93

[illegible] ధేను వను గ్రహించు పజ్ఞెంతే భక్తి శుశ్రూష చే
[illegible] పూజము, పుత్రవంతులకడన్ యోగ్యుండనౌ తండ్రివై
యుట నీవుంటు, వసిష్ఠుమ స్తనఁగ నట్లేయంచు నర్ధాంగితో
నటు [illegible]గ్రహించె శిష్యుఁడపుడంతన్ దేశకాలజ్ఞుఁడై॥ 94

తోషాత్ముఁడు బుత భాషుఁడు
దోషజ్ఞుఁడు *ధాతృ సుతుఁడు ప్రదోషమున నమద్
వేషుని నుదితశ్రీయుని న్పా
యోషిద్యుతుఁ బతి విశ్రమింప నాగివీడ్కొలిపెన్॥ 95

తపను చేత సర్వంబు సిద్ధంబెయగును
గాని నియమ నుపేక్షించి, మౌనివరుఁడు
కల్పవిదుఁడు గావున వన్యతల్పములనె
యేర్పఱచె మహాభోగియౌ పృథ్వీపతికి॥ 96

---

*ధాతృసుతుఁడువు వసిష్ఠుఁడు.

కులపతియైనమౌని తనకున్ నియమించిన పర్ణశాలలోఁ
గులసతియో రైనిష్ఠఁదనకున్ సహధర్మిణియై వసింప ద
ర్భలశయనాన మేనునిచి రాత్రి యటన్ గడపెన్ విభుండు, త
త్కుల గురుశిష్యు లధ్యయనఘోష నిశాంతమయాటఁ దెల్పఁగన్॥ 97

ఇది
సంతతికై గోసేవ చేయు దిలీపుని
యాశ్రమ గమన మను మొదటి సర్గము

---

1. ఏకాదశ సహస్రాణాం యోఽన్నదానాదినా భరేత్
స వై కులపతిర్నామ వేదవేదాంగపారగః

2. మునీనాం దశసాహస్రం యోఽన్నదానాది పోషణాత్
అధ్యాపయతి విప్రర్షి రసౌ కులపతిః స్మృతః (వాచస్పత్యం)

రెండవ సర్గము

మఱి ప్రాతస్సమయాన భార్యశుచియై మాల్యంబు గంధంబు ముం
దఱ నర్పింప గ్రహించి, దూడ కుడువన్ బాలిచ్చి యా దూడ నా
దరిచే కట్టఁగ మెచ్చు గోవును, యశోద్రవ్యుండు రాజేంద్రుఁడా
దరముం క్షోణియుఁ బొంగువాఱ వని మేఁతన్ మేయ విడ్చెన్ వడిన్॥ 1

పాంసులేతరలన్ మొదట వాకొనఁగాఁదగు నా సుదక్షిణా
దేవి, నృపేంద్రు ధర్మసతి-తిన్నగ డెక్కలు మోపి ధూళులన్
పావనమున్ బొనర్చు గురునందిని గోవు పదమ్ము వెంబడిన్
బోవుచునుండె వేదపథముంబడి పోవుస్మృతింబలెన్ బథిన్॥ 2

దయపొంగన్ దయితన్ గుటీరమునకున్ తద్రాజు మళ్లించియే,
స్వాయశస్సౌరభశోభితుండయి, నిజేచ్ఛన్ సౌరభేయిన్ వరా
శ్రయముం బ్రోచెఁ బయోధరీకృత చతుర్వారాశియై ధేను రూ
పయి పూతాంఘ్రులు మోపుచున్ దిరుగు నా ప్రత్యక్ష ధాత్రింబలెన్॥ 3

రుచిగల తృణకబళముల ని
డుచు గోకుచు దోమలఁ గడుఁదోలుచుఁ, బోని
చ్చుచు నిచ్చ వచ్చు చోట్లకు
నచటన్ సమ్రాట్టు గోవు నారాధించెన్॥ 4

కం. అది నిలుచుండిన నిలుచును
ఆది కదలినఁ గదలును ప్రభు, వదిపండన్
వెదలక యేకూర్చుండుచు
అది త్రాగినఁ ద్రాగుచు నీడయటు వెంటాడెన్॥ 5

ఎల్ల రాజచిహ్నములు త్యజించి కూడ
నతఁడు తేజోవిశేషానుమితమైన-
లక్ష్మిఁ దాల్చి యస్ఫుట మదరాజి యగుచు
మదిని మదమున్న ద్విపరాజు మాడ్కి నుండె॥ 6

తీవెచుట్లు మెల్పెట్టి బంధించి జుట్టు
నెక్కిడిన విల్లు పూని రా జెల్లవనము
కలయఁ దిరిగె హోమధేనువున్ గాచువంక
వన్యదుష్ట జంతులఁ దోలివైచుపగిది॥ 7

పాశధరుఁడగుయముఁబోలు పార్థివుండు
పార్శ్వభటుల వీడి చనంగఁ బార్శ్వతరులు
పార్శ్వముల నిలిచి మదించు పక్షిగముల
ధ్వనుల స్వాగతంబిడి జయధ్వనులు పలికె॥ 8

తమకు నభిముఖుండయి కడుదరియుచున్న
మారుతసఖాభుఁ బూజ్యుని, మారుతములు
ప్రోత్సహింప లేఁదీవియల్ పూలుచల్లె
పౌరకన్యల్ శుభమగు పేలాలువోలె॥ 9

ధనుసు దాల్చినన్ నృపుదయార్ద్రపు మనసు
జ్ఞాత మయభయాంతఃకరణముల చేత
అతని మెయిఁ జూచుచు హరిణులంత పెద్ద
కన్నులున్నందులకు సార్థకత్వమొందె॥ 10

చిఱురంధ్రంబుల గాలి నిండియు రొదల్ సేయన్ వెదుళ్లంతయున్
మురళుల్ వోలెను గానముల్ నెఱపఁగన్ గ్రొంజూపుటీరంబులన్
దరునొప్పన్ వనదేవతల్ గళములన్ బైకెత్తి కీర్తింపఁగన్
తరువుల్ శీర్షములూప స్వీయ యశమున్ క్ష్మాభర్త వేడ్కన్ వినెన్॥

సెలయేళ్లన్ జిఱుతుంపరల్ తనువుపైఁ జిల్కంగ వేదడిల్ల చె
ట్టులనూపన్ బయిఁజిమ్ము క్రొవ్విరుల నిండుందావులంబోయుచున్
జెలియై మారుత మెండమాడి గొడుగున్ లేకున్న యా రాజు ని
ర్మలినాచారపవిత్రుగాత్రముల మెల్లన్ వీచి సేవించెడున్॥ 12

పాలకుండైన యాతండు వనము చొఱఁగ
వర్షములు లేకయున్నన్ దవాగ్ని యాఱ
పండ్లుపూల్ విశేషమ్ముగఁ బండెఁ బూచె
మృగములను జిన్నఁబెద్ద బాధింపదయ్యె॥ 13

తిరుగుటన్ బవిత్రముచేసి దిశల కడలు
క్రొంజిగురువోలె నెఱ్ఱనై కొమరుమిగులు
భానుకాంతియు మునిగోవు స్వగృహమునకుఁ
జేర మెలమెల్లఁగా బయల్దేఱసాగె॥ 14

అతిథులకు దేవతలకును పితరుల కగు
కర్మలిడు గోవు మర్త్యలోకాధి రాజు
అనుసరింపఁ బార్థివుతోడ నలరు గోవు
రాజిలె విధితోఁగూడిన శ్రద్ధవోలె॥ 15

పల్వలముల వీడు నడవిపంది గుంపు
నిలయవృక్షాల వైపేగు నెమలిగములు
లేళ్లు నఘతేజు పచ్చబయళ్ల చెలువు
పచ్చని వనాలు చూచుచున్ బ్రభువు వెడలె॥ 16

కడుపు పొదుగు గురుత నద్దె యీను గోవు
మహితదేహగౌరవ మూని క్ష్మాతలేంద్రుఁ
డిద్దఱును తపోవనిఁజేర నేగుదేఱ
గురు గభీరమౌ నడకలం గొమరుగాంత్రు॥ 17

దిలీపుఁడు గోవును సేవించుట

ఆవసిష్ఠుని ధేనువు ననుసరించి
వనులతుది నుండి మరలుచు నచ్చుచున్న
ప్రియుని—నుపవాస మున్నట్లు ఱెప్పపాటు
మెల్లఁగావేయు కండ్లతో—మెలఁత త్రావె॥

గోవును నృపతి ముందుంచికొనుచు రాఁగ
నృపతి ధర్మపత్నియు గోవు కెదురు పోవ
వారి మధ్యను ధేనువు చేరియుండె
క్షపకు దినమునకును మధ్య సంధ్యావోలె॥

అక్షతల పాత్ర దాల్చి సుదక్షిణ సతి
చేఁ పాడియావుకుఁ బ్రదక్షిణ మొనర్చి
మ్రొక్కి ఘనశృంగమధ్యముఁ బూజచేసి
గార్య సిద్ధిప్రవేశ మార్గమును బోలె॥

దూడఁగను బొంగతో నుండి కూడ విపుల
స్తిమితముగఁ బూజఁగైకొనె ధేనువనుచు
హర్షిలిరివారు, భక్తులందట్టివాని
కిలఁ బ్రసన్నత కాఁబోవు ఫలపుగుర్తె॥

పత్నితో నున్నగురుకాళ్ళ భక్తి మ్రొక్కి
సాంధ్యకృత్యంబులను యథాశాస్త్ర మాచ
రించి స్వభుజ నిర్జిత శత్రు వీనృభర్త
గొలిచెఁ బాలిచ్చియుఁ బరున్న గోవుమరల॥

ధూపదీప నైవేద్యముల్ చూపిపెట్టి
యువిదతోఁ గూడ రాజుధేనువును గొల్చి
క్రమముగా నావు నిద్రింపఁగాఁ బరుండి
తాను; ప్రొద్దుటనది లేవఁగానులేచె॥

మహిషితోడ వ్రతమూని మహిత కీర్తి
దీన రక్షణ పటుఁడైన క్షోణివిభుఁడు
సంతత కౌతుక గోసేవ సలుపుచుండ
నిరువదొక్క దినంబులు నిముసగడిచె॥ 24

నందినీ ధేనువు దిలీపుని పరీక్షించుట

అనయంబున్ దమగొల్చి యుట్లనుచరుండౌ రాజుభావంబెదో
యని, చూడన్ ముని హోమధేను వొకనాఁడాళించి గంగా ప్రపా
తనిదేశస్థిత గహ్వరంబగు సుమాలాతాంఘ్రి రాజద్గుహాం
గణ భాగంబును జొచ్చి మేయఁదొడఁగెన్ ఘాసంబునాసక్తితో॥ 25

"ఎదలోనైనను క్రూరజంతువులచే నీగోవెదుర్కొఁగ రా
నిది" యంచున్ హిమశైల సుందరదరీ నిక్షేప నిర్వ్యాజ శో
భ దటాల్పున్ వడిఁగండ్లలాగ నటుపైఁ బైఁబడ్డటుల్ చూడకిం
క ధరిత్రీపతియుండ నిమ్మనొకసింగంబావుఁ బట్టెన్ వెసన్॥ 26

గుహ బంధింపఁ బ్రతిధ్వనుల్ నెఱపునాగోమాతయాక్రందనమ్
మహదీర్ఘంబయి యార్తబంధుఁడగు భూపాలాగ్ర్యు నద్రిద్యుతి
ప్రహ్వీతాసక్తి నిబద్ధదృష్టిని..నిజేపగ్రంబులన్ వైచియం
త హతాత్ముఁ దనదావులాగునటులన్-మళ్ళించె శీఘ్రంబుగా 27

ధనువుందాల్చిన యాదిలీపుఁ డెఱపొత్తద్గోవుదేహాన ని
ల్చిన యాకేసరిఁ జూచి జేగురువిలల్ నిండారు శైలంపుఱె
ఙ్జనిదానానువుపై ర మొల్చి నిలువెల్లంబూచివెల్వారు చి
క్కని లోధ్రద్రుమముంబలెన్, విపుల నిర్ఘాంతంపుఁజిత్తంబుతో॥ 28

బలిమిన్ శత్రులఁ బెల్లగించి, శరణున్ బ్రాపింప నేతెంచి దీ
నుల రక్షింపఁగ దీక్షఁబూను మనుజేంద్రుం డామృగేంద్రున్ వడిన్
గలయం జూచి పరాభవంబుగని వేగన్ దగ్గఱన్ బోయియం
పలపూజోరమునుండి బాణమును దీయంజేయిచాపెన్ గడున్॥ 29

సింహమును గొట్టఁ బోవు తద్దక్షిణకరంబు
ఎఱుపు గోళ్ళకాంతుల వెల్గుశరములున్న
యమ్ములపొదినంటియు రాని యంగుళులను
జెలగెఁ; గొట్టునట్టుఁ గేయు చిత్రమటుల 30

బాహువూడి రాక కోపమునఁ గుమిలి
చెంత నపరాధిఁ గని యేమి చేయలేక
క్ష్మాపతి స్వతేజుచే లోనె మండిపోయె
మూలికా మంత్రబద్ధమౌ భుజగివోలె. 31

సింహము దిలీపునితో గోవును వదలుమని చెప్పుట

శిష్టనుతుఁడు మనుకులుండు సింహబలుఁడు
ప్రభువిటులౌట కాశ్చర్యపడుచు నుండ
నిఁకనునాశ్చర్య పఱచుచు నిటుల-గోవు
పయిఁబడిన సింహమనె మర్త్య వాక్కుతోడ॥ 32

చాలు భూపాల! యిఁక నీవు శ్రమము పడకు
మిటు శరము ప్రయోగించినన్ వృథయె యగును
చెట్టులను పెల్లగించెడి చేవగలుగు
గాలి యాటలు సాగవు శైలమందు॥ 33

వెడలి కైలాసగిరిఁ బో౦ వృషభమెక్కి
యష్టమూర్తియౌ భవునంఘ్రు లవి-యనుగ్ర
హింపఁగఁ బవిత్ర మగు పృష్ఠ-మింపెసఁగు శి
వు భటుఁడ-ని కుంభ సఖుఁడఁ-గుంభోదరుఁడను॥ 34

ఇదిగో ముందర చూచుచుంటివి గదా యీదేవదారుద్రుమం;
బది స్వీయాత్మజుఁగాఁగఁ జూచుకొనెఁ జుమ్మా! యా వృషాధీశ్వరుం,
డెది యాస్కందుని తల్లి హస్తములతో నింపారఁ బోయంగ నె
మ్మదిలో హేమ ఘటస్తన స్రుతపయో మాధుర్యముల్ గాంచెనో॥ 35

గండమును గోకికొనుచు నొకానొకప్పు
డొక వన గజంబు తచ్ఛర్మమూడఁగొట్టె
అసుర శరముల క్షతుఁడౌ షడాస్యు నట్లు
అది గనుంగొని పార్వతి యార్తి పొందె॥ 36

అది మొదలు అడవి యేన్గు భయంబుకొఱకు
నిలుపఁ శివుఁడి గుహను నియోగించె నన్ను
అంతమునకు వచ్చు నవి యాహారముగను
గైకొనియెడి హక్కు లక్షంబుగా నొసరిఁ॥ 37

అట్టి నాకు భోజన సమయంబ యయ్యె
తడిసి వచ్చిన యిట్టి రక్తంపుఁ గూడు
వేపుఁ దీయుచుండెఁ జాలు, సంతృప్తి గూర్చు
రాహువునకుఁ జంద్రుని సుధాద్రవము పోలె॥ 38

కనుక సిగ్గు విడి మరలి చనుము నీవు
గురువుపై శిష్యభక్తిఁ గన్పఱచినావు
అస్త్రముంచేతఁ గావశక్యంబు గాని
దది ధనుర్ధరుల యశస్సు నణఁప దెపుడు॥ 39

అని ప్రగల్భము లాడు మృగాధిరాజు
వాక్కు మనుజాధిరాజు సత్వరముగ విని
భవుని మహిమచేఁ దన శక్తి వ్యర్థమయ్యె
నని తెలిసి తన్ను నిందించుకొనుట మానె॥ 40

అది వరకెపుడు వృధగాని యట్టి శరము
యిప్పుడిటులౌట విఫలుఁడై చెప్పె విభుఁడు
వజ్రమును వేయఁబోవుచు ఫాలనేత్రు
దృష్టిచే జడుఁడౌ వజ్రహేతివోలె॥ 41

సింహమునకాహారమగుటకు దిలీపుఁడు సిద్ధపడుట

“మృడుని మాహాత్మ్యమునఁ జేష్టలుడుగు నేను
పలుకునది హేళనైదోఁచ వచ్చుఁ గాని
ప్రాణధారుల హృదిలోని భావమీవ
యెఱుఁగుదువుగాన నిటు వచియింతు నిపుడు॥ 42

సకల స్థావర జంగమంబగు భువిన్ స్రష్టృత్వ భావంబు పో
షక భావంబు లయంబులన్ బలువు నాశర్వుఁడు మాన్యుఁడు నా,
కిఁక మాయీగురులాహితాగ్నుల ధనం బీరీతి నా ముందె నే
నకనుల్ పెట్టుక చూడ నాశమగుచుండన్ సైపరాదున్ గదే॥ 43

కనుకన్ శీప మదీయ దేహమిది భక్ష్యంబై తగన్, నీవు నీ
తను వృత్తిన్ నెఱవేర్చ నాపయిఁ బ్రసాదంబున్ గనం బర్చుమీ
దినమంతున్ గన, లేగదూడ నెపు డేఁ దృప్తిం గనుంగొందు నం
చును బెంగన్ గొను మానిగోవు విడు, మిచ్చుంగాక పాల్ దూడకున్” 44

తన కోరల కాంతులచే
ఘనమగు గిరిగహ్వరాంధ కారమడఁచుచున్
విన నవ్వె నవ్వి భూతే
శుని భటుఁడగు సింహమనియె క్షోణీశునితో 45

“ఎదురే లేని యటుల్ సమస్త భువనంబే కాతపత్రంబ యో
మెదు; నీ ప్రాయము చూడ నూత్న; మిదె నీమే నింతయందాల కా
స్పదమే, స్వల్పమయైన దానికయి సర్వంబు విపరీతి వీ
డెద, నీ వారయఁ దోచదే తెలివితేటలేని మూఢుండటుల్ 46

ఒక వేళన్ మఱి జాలి ప్రాణిపయి నీకున్నట్టులే నిట్టిగో
వొకటే యిప్పుడె నీయనంతరము నందుండున్ శుభప్రాణమై
ఒకఁదయ్యున్ మఱి నీవు జీవనములతో నుండేని, తండ్రిం బలెన్
సకలం బెప్పు డుపద్రవంబు గన కుండన్ బ్రోతు లోకప్రభూ! 47

మఱి నీకిట్టుల నొక్క గోవువలనం బాత్తించు నేరంబునన్
"గురువో వహ్నినిభుండు చండుఁడయి మండున్ గాల్చు" నన్నీతిచే
వెఱతేనిన్ విను నిండుకుండ పొదుగుల్ వ్రేలాడు కోట్లాదియౌ
వరగోవుల్ గురుకిచ్చి క్రోధముడుపన్ వచ్చుంగదే సుల్వుగా॥ 4

కనుకన్ దేజము శక్తి యుట్టిపడు నంగాలొప్పి పొంగారుచున్
ఘన కళ్యాణ పరంపరల్ గనెడు నీకాయంబు కాపాడు, పృ
థ్వీని పాదాల స్పృశించు మాత్రముననే వేఱై సమృద్ధంబయై
చను నీరాజ్యమునందు రైంద్రపదవీ సంపన్న నాకంబుగన్॥ 4.

ఇంత మాత్రము పలికి మృగేంద్రుఁ డూరు
కొనఁగ, గుహను నాధ్వని ప్రతి ధ్వని యొనర్చె
శైలమును భూమిపాలుతో సరిగ నొక్క
'యిట్లె చేయు'మని యదె యన్నట్లయయ్యె 5(

దేవ భటుఁడిట్లన మనుష్యదేవుఁ డెల్ల
నాలకించి యనె-మృగరాజాస్యమందుఁ
బడి దయాళువౌ పార్థివు వైపు భయపుఁ
గనులతో దీనయై గోవు గనుచు నుండ 51

"క్షతమౌదానికిఁ ద్రాణగూర్చు జనుఁడౌఁగాఁబట్టి క్షత్త్రియం డనన్
సతము గ్రం బగు శబ్ద మీజగములన్ జాలన్ బ్రసిద్ధంగనెన్
క్షత మౌదానికి త్రాణగూర్చక యిటుల్ క్షత్త్రియండౌ నాకు సం
ప్రతి రాజ్యంబిదియేలః నిందలకుఁ బాల్పై యేటికిఁ బ్రాణముల్ ? 52

ఇతరంబౌ నెవౌ పాడియావులిడి నే నీమౌని శాంతింపఁగా
బతిమాలన్ మతినెట్లు శక్యమగు రుద్రాణస్సుచే నైతె నీ
గతి దీనిన్ బ్రహరించి పైఁబడితివే గానీ యెదోయంచు న
మ్మితిగా చూడిది కామధేనువునకేమీ తీసిపోదెవ్విధిన్ 53

ఆవుకు బదులు నా దేహ మప్పగించి
త్వన్ముఖము నుండి విడిపింప ధర్మమగును
ఇట్లయిన నీకు భుక్తియో యేమి చెడదు
ఋషికి యజ్ఞము పనియు లోపింపకుండు 54

ఈవు నస్వతంత్రుఁడ విదియెఱుఁగు దీవు
దేవదారువు నెంత యత్నించి కాతు
కావఁదగుదాని - బ్రతికుండి - కావకుండి
ఆ నియోక్తముం, దుండ శక్యంబ యగునె. 55

ఎట్లునున్ నీవు ననుజంప నిష్టపడవ
ఎప్పటికో తప్పక నశించు నీ శరీర
మందు మావంటి వారల కాస్థలేదు
కాన నాయశః కాయానఁ గరుణ చూపు. 56

సంభాషణతో సంబం
ధంబేర్పడు నందు; రది వనంబున మన క
య్యెం భూతపతి భటః కనుక
సంబంధి నయితి, మదిచ్ఛఁబనఁ ద్రోయకుమీ॥ 57

నందినీ ధేనువు దిలీపుని ననుగ్రహించుట

'సరెకాని' మ్మని యట్లె వాకొనుచుఁ బంచాస్యంబు గోవున్ విడన్.
త్వరగా బంధమునుండి బాహువును ముక్తం బైతగన్ రాజటప్
ధరపై శస్త్రము పాఱవైచి తనగాత్రంబున్ ప్రమోదంబుతో
హరికిన్ మాంసపు ముద్దవోలెఁ బ్రదుటిలో నర్పించె ధీరాత్ముఁడై 58

ఆయదనందు నుగ్రముగ నాక్రమణం బొనరించి సింహమున్
స్వీయ శరీరమున్ దినఁగఁ జీల్చెడు నంచుఁదలంచి శీర్షమున్
ఆ యెడ వంచియుంచు మనుజాధిపుమేమనఁబుష్ప వర్ష మ
త్యాయత రీతి నచ్చరలు దైవతముల్ గురిపించి రత్తఱిన్॥ 59

'వత్స ! తె'మ్మని యమృతము వంటిమాట
బయలుపడ విని లేచినవాఁడె యగుచుఁ
గన్నతల్లిని బలెఁ బాలుగారు నావుఁ
గను గొనియె నందు, సింహమోగానఁడయ్యె॥ 60

అంత నాశ్చర్యపడు పతి కావు పలికె
"ఏను మాయచే నినుఁబరీక్షించి నాను
ఋషిమహిమ నస్సంశయముఁజేసి నేమిచేయ
లేఁదు; యిఁక హింస్రమృగముల లెక్కయేమి 61

గురువుపై భక్తి-నన్ జాలి-నరసి నావు
ప్రముద మందితివి కుమార! వరముఁగోరు;
కేవల మొకపాలె యిచ్చు గోవెగాను
తెలిసికో, కోర్కెలిడు కామధేను వేను॥" 62

స్వీయ హస్తాల నార్జించి వీర పదము
ధరణిపతి, మానితార్థి, హస్తములు మోడ్చి
వంశకరుఁ డనంత యశస్విబలు తనయుఁ
దాగి సుదక్షిణా దేవియం దొదవఁ గోరె॥ 63

వల్లెయని పాలుగురియు నా పాడి యావు
సంతతిని గోదువతికి నిశ్చయము చేసి
"పుత్ర! నా క్షీరమును పత్ర పుటమునందుఁ
బిదికి త్రావు" మని పతి కాదేశ మిచ్చె॥ 64

"అమ్మ! ఋషి యనుజ్ఞను పొంది యాదరమున
దూడపను హోమవిధికిని గూడఁబోఁగ
మిగులు నీ క్షీరమును త్రావమేము దలఁతు
మేలి ధర నుండి యాఱవ పాలువోలె॥" 65

అని క్షితిపతుండు భక్తితో మనవి చేయ
ఆ తపసిధేను వింతను ప్రీతిపొంది
రాజుతోఁగూడ గిరికందరంబునుండి
ఆశ్రమమున నాశ్రమ భూమి కరుగుదెంచె॥ ౬౬

ఆత్మ హర్ష చిహ్నములు గోవది ప్రసన్న
మయ్యెనని తెల్ప గురునకా యధిపగురువు
తన ప్రసన్నాస్యమున నివేదనముచేసి
తిరుగఁ జెప్పియుఁ బ్రియమును దెలిపెఁ బిదప॥ ౬౭

నందినీగోవు క్షీర మనిందితుఁడును
సుజనవత్సలుఁ డగు రాజు వత్స కాపు
త్రికొని పోఁగ మిగిలినది తృప్తిఁ ద్రావె
నిష్ఠ మెయిగొన్ యశమును-వసిష్ఠు నాజ్ఞ॥ ౬౮

ఉదయమునన్ యథోక్తగతి నూర్జిత గోప్రతిపాలనాదికం
బడి మునియన్, ప్రయాణపు పథాహపు దీవనలన్ జితాత్ముఁడై
పొదలు వసిష్ఠుఁడిచ్చె, యలసృణ్యాల దంపతులన్ స్వరాజధా
ని దరియ సాగనంపె బహు నిర్మలకర్మ పవిత్ర వృత్తితో। ౬౯

మొదట- ప్రేల్చినయగ్నిని, పిదప గురుని,
ఆ యరుంధతిన్, వత్సతోనావు, నతఁడు
భక్తిని ప్రదక్షిణముచేసి బయలుదేరె
ప్రయత మంగళోగ్రతర ప్రభావుఁడగుచు॥ 70

ఎగుడు దిగు దడ్డు లేక సుఖింపఁజేయు-
శ్రవణ సుభగమౌ ధ్వనిగల రథముతోడఁ
బూర్ణవు స్వామనో రథముతోఁ బోలె నతఁడు
విమలమతి - ధర్మపత్నితో వెడలె నపుడు ॥ 71

కానఁబడకపోవుటచేతఁ గలుగు వెంగ -
ప్రజ కొఱకయిన వ్రతముచే బడలి విప్ర-
ప్రభుని ప్రజలు గ్రోలిరి తృప్తిపడని కండ్ల
ఇపుడె యుదయమొందిన యోషధీశుఁ బోలె॥ 72

ఎగురు జెండాలుగల పురినెదురు వచ్చి
పురజనము లభినందింపఁ బురము చొచ్చి
ఆ పురందర శ్రీ గల యతఁడు దాల్చె
భూభరము, ఫణిపతిసార భుజముపైని॥ 73

మునుకొని యత్రి నేత్రమునఁ బుట్టిన జ్యోతిని మిన్ను వోలికన్
అనలము గ్రక్కివైచిన శివౌజము దైవతగంగవోలెఁ, ద
ష్టనపతి వంశ వృద్ధికి సుదక్షిణ రాణి ధరించె లోకభృ
ద్ఘన మహిమ ప్రభావయుత గర్భము గోవు ననుగ్రహంబుచే॥ 74

ఇది

గోవు ననుగ్రహముచే సుదక్షిణ గర్భము దాల్చుట

అనెడి రెండవ సర్గము

మూఁడవ సర్గము

ప్రియున కిష్ట మద మనఁబ్రాప్తించినదియు
సఖులమూఁకకుఁ గౌముదీముఖము వంటి
న నఘు, మిక్ష్వాకు వంశ వర్ధనము నయిన
* దౌహృదమును సుదక్షిణాదయిత తాల్చె॥ 1

తనువు కృశియింప నగలెల్లఁ దాల్పనోప
కాంత లోధ్రపాండు ముఖానఁ గానఁబడియె
వెడుకఁదగు తారకల నొప్పి యుదయమగుచు
నలఁతిద్యుతిగల శశితోఁ త్రియామవోలె॥ 2

మట్టిదినఁ దావులేను నా మగువ మోము
నేకతమ మూర్కొనియు రాజు తృప్తిఁగొనఁడు
వేసవి వన వానచినుకుల విరియఁదడియు
వనపుఁబంక్తిలో గుండిన్ ద్విపంబువోలె॥ 3

దిశల తుద విక్రమించెడి తేరు గలుగు
దస్సుతుఁడు — వజ్రి దివమట్లు — ధర భుజింపఁ
గాన నట్టి మట్టిని దినఁ గాంతమొదట
మదిని గోరె నన్యారుచుల వదలి యపుడు. 4

ఇష్టమెదొయింత లజ్జ నాకిమె తెల్ప,
దే సుదక్షిణ కేదిష్ట మెఱఁగి చెప్పుఁడీ
అనుచు నుత్తర కోసల జనపదేశుఁ
డాప్తసఖుల ననుక్షణ మడుగుచుండు. 5

దౌహృదము=తల్లిబిడ్డల రెండు హృదయములు గలది గర్భము

ప్రేమమున నాహారమిచ్చుచుఁ గడచి వెలిగెఁ
బిడ్డ పెంపు సంగమంబుతోఁ బాపుఁదోఁచె
కలహమాడక ధవు పాలి నడచిన విధవ
చెలు దిక్కుడు పోషించు తీరుపోలె॥ 6

ధనములెవి గుణములొంది విద్యలవలెనె
కొసరు సుఖమై ఈ మహా విద్య ప్రసాదమగుచు
మనిషి నగనిచ్చు చామరమొగ్గల రయు
మనిషి గంధముమిచ్చు కొంగు పొలుపు గలుగు॥ 7

గర్భమున విధి గల దర్భ గర్భఁ బోలె
అగ్ని లోనుండి రక్షించు యజ్ఞ నోఁచె
వడిని మహిమను సంధ్యా ప్రవహించు జోలె
గర్భమైన మహిమ గెలిచె శస్త్ర విధులను॥ 8

స్త్రైత్రి యూరువ ప్రకృతి, మనో దర్పమగతికి
స్త్రీధన సంపాదన విగుణ సంపదలన
మద్దెల నగ ప్రసవమాతి దర్శ
అరయు ఫలించు ప్రేమమున సాధించు॥ 9

ఘనర విద్యాలయాంగ్యము గర్భ గురుత
రవితేజ ధీరము బండి లేని చూపె
తపన మహోదక్షై వాసిలోగ్గ బదలి
పడుచు పన-మందరము పొచ్చు విధుఁడు మెచ్చు॥ 10

కం. * కౌమారభృత్యత్వ నిపుణులు
తామా భిషజులు గర్భదశఁ బోషింపన్
వేమఱు క్రమమ్ముగ నీ భాతి
భూమిపతి యెలమిఁ గనెఁ బ్రజపోషణ నియతన్॥

---

* కౌమారభృత్యము=బాలచికిత్స

కం॥ విడప గ్రహంబు లయిదు ను
చ్చదశను రవి గనక, భాగ్యసంపద తెలుపన్
సుదతి శచీసమ సుతుఁ గనె
నదనఁ ద్రివిధశక్తి యక్షయార్థముఁ బోలెన్. 12

దిశలును ప్రశాంతి గనె హాయి విసరె గాలి
అగ్నియుఁ బ్రదక్షిణార్చియై యలరియుండె
ఆ క్షణము శుభంబు వచించె నన్ని కూడ
అట్టి యాఘనుల జన్మ లోకకళ్యాణమునకె. 13

పురిటి యిక్ష్వాకు చుట్టును బరఁగియున్న –
సఫల జన్ముఁడౌ నతని తేజస్సు చేత
నపుడె నడిరేయి దీపము లాత్మకాంతి
పోవఁ జిత్ర లిఖితమట్లు పొరయుచుండె. 14

కలిగె సుతుఁడన్న యమృతంపుఁ బలుకు పలికి
యంతిపురమునఁ జరియించునట్టి జనుల
కమృతకరుఁబోలె గొడుగు, చామరములు రెండు
నవ్వి మూఁడె యివ్వఁగ రానివయ్యెఁ బతికి 15

గాలిలేనిచోటున నొప్పు కమలమటుల
స్తిమితమగు కంటి సుతుప్రియాస్యమును గ్రోలు
నృపతి యానంద మెదలోన నిముడదయ్యె
నమృత కరుఁ జూచి వార్ధిజలౌఘు మటుల. 16

ఘనుఁడు ముని వసిష్ఠుఁడు తపోవనమునుండి
వచ్చి జాతకర్మములు సర్వంబు చేయఁ
గనిఁ బొడమి సాన పట్టిన మణి విధాన
ఆదిలీపు పుత్త్రుఁ డింక నత్యంత మలరె. 17

అవలన్ మంగళ తూర్యనాదములు విందై శ్రావ్యమై మించ వా
ర వరారోహలు నృత్యముల్ ముదముతో రమ్యంబుగాఁ జేయ రా
జ్యభవనంబందునె కాక నాకపథిఁ గూడన్ హర్షముప్పొంగి యుం
డు విజృంభించె మహోత్సవంబు అదియెంతో నిత్యకళ్యాణమై. 18

స్వాయత జన్మచే హర్షించి బద్ధు నెవని
నైన విడుదమన్న నెవఁడే నట్టివాఁడు
నన్నఁగడ: కావునఁ బిత్య్రణమన్న బంధ
నంబు నుండి తానే ముక్తి నతఁడు పొందె. 19

విద్యలను శాస్త్రముతుదికి, విగ్రహముల
రిపులతుది కేగును గావునఁ బృథ్వీధవుఁడు
ఆత్మజునకును గమనార్థకమగు
*రఘు వనెడి పేరు పెట్టె నర్థజ్ఞుఁ డగుచు. 20

సకలసంపద లొప్పారు జనకు లక్ష
ణహరహము వృద్ధిగని మేలియవయవముల
నా రఘువు వర్ధిలెను సూర్యు నమలకాంతి
సంక్రమించుటచే బాలచంద్రుఁ డట్లు 21

శివుఁడునుమ కుమారస్వామి చేతఁబోలె
ప్రీతి శచీంద్రులు జయంతు చేతఁబోలె
తత్సములగు రాజును తత్పత్ని గూడఁ
బొందిరి ముదంబు తత్తుల్య పుత్రు చేత. 22

ఎదల బంధించి యొండొరు నెడల నిలిచి
ప్రేమ యెది చక్రవల కట్లు వీరికుండె
అదియ కేవలము సుతుస్నేహంబు వలన
విడివడియు నొండొరులపైని వృద్ధిపొందె. 23

---

*లఘు - గత్యర్థక క్రియ లంఘి బంహ్యోర్నలోపశ్చ (వా [illegible]) అను దానిచే నలోపము రేఫాదేశము రాఁగా రఘు వని యగును

దాది మొదటఁ జెప్పిన పల్కు దాను పలికె
ఆమె వ్రేలు పట్టుకొనుచు నడుగు లిడెను
మ్రొక్కుటను నేర్చి నమ్రుఁడై పోవఁదొడఁగె
ఇటులఁ దండ్రికి నర్భకుం డిడియె ముదము. 24

బిడ్డ నొడిలోనఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొనుచు
వాని యొడలి స్పర్శసుఖాన, మేనిపయిని
అమృతము చిలికినట్లు యరసె రాజు
ప్రాంత మీలితాక్షుల సుతస్పర్శరసము. 25

శ్రేష్ఠ జన్ముఁడౌ సుతుచేఁ బ్రతిష్ఠగాంచు
స్వాకుల మని నిష్ఠతప్పని ప్రభువు తలఁచె
ధన్యు నగుట స్వమూర్తి భేదంబుచేత
ప్రథితమగు సృష్టిని ప్రజాపతియు వోలె. 26

చౌలకర్మ జరపుకొన్న యా బాల రఘువు
చపల కాకపక్షము దాల్చి స్వవయసులగు
మంత్రి సుతులఁ గూడి లిపి క్రమమ్ము ద్వార-
నదిముఖమున నబ్ధిఁ బలె-వాఙ్మయము చొచ్చె. 27

విధివదుపనీతు రఘు గురు ప్రియునిఁ బిదప
గురులు విజ్ఞులు విద్యలన్ గఱపి నడపి
ఇతని యెడ వారి యత్నాల్ ఫలించె మిగుల
పాత్రవస్తున నిడు క్రియల్ ఫలితమొందు. 28

అతఁడు సుదార బుద్ధియును యన్ని గుణంబులచేఁ గ్రమంబుగన్
జతురుదధి ప్రమాణముగు నాలుగు విద్యలపారముం గనెన్
ద్రుతగతి వాయు వేగమును దూసుకుపోవు తురంగమంబులన్
సతతము సర్వదిక్కులకు సత్వర మేగెడి సూర్యుం డింబలెన్. 29

నాలుగు పవిత్రమగు మట్టి తోలు మొదలు
దండ్రి చరణ ముమంటి కాత్రముల నేర్చె
తండ్రి చేయు మెర పతియె కాండు
సకల సమస్తమునకున్నాది హరి. 30

మిక్కుల వెలుగు సూర్ణ తోడ మత్తుండు
వృద్ధుల నిచ్చు శత్రుచెప్పు ధృతిని బోలె
ప్రము యౌవనము పార్థ్యంబు నడిగె
రఘువు గంభీర రమ్య విగ్రహము దాల్చి 31

వినఁగ గోచర విఘ్నమైన వినఁగ దండ్రి
మనసికి మహాహపేక్ష నాపరించె
దశ రథస్త్రాలు నిత్యంబు రఘువుఁ గాంచి
పక్ష మిలకు పంచ్రమునిఁ బోలె ధన్యుడైన 32

విరము తాను దాల్చిన మహోగుడవె యైన
ప్రజలనేలు భారము రఘువజపనెంచి
"సహజ మతిపేశ శిక్షచే స్వామతుం డితండు
ప్రముఁ" డని యువరాజు నొనర్చె నృపతి 33

ప్రఫలగుణ పక్షపాతిని రాజ్యలక్ష్మి
రాజమూలపదపి ఏడి యోజఁజేరె
నా రఘుని యువరాజును, నంతతోడ
లక్ష్మి పడి నవ వికసితోత్పలముఁ బోలె. 34

సాయమైన వాయువుచేత జ్వాలయుఁ దట్టు
మెరసి మబ్బులు పోవ సూర్యుండువోలె
గందములు విప్పు టంపేని గజమువోలె
ప్రబలుడై దిలీపుఁడు సుసన్నుఁడెయను 35

దిలీపుఁడు యాగము చేయుట–యాగాశ్వము నెత్తుకొనిపోయిన
యింద్రునితో రఘువు యుద్ధము చేయుట

రాజ సుతులతోఁ జను - ధనుర్ధరుని - రఘుని
హోమతురగ రక్షణలో నియుక్తుఁజేసి
క్రమత నొకటి తక్కువ నూఱు క్రతు లవిఘ్న
మాతఁడు శతక్రతూపముఁడై యొనర్చె. ౩౬

అంత నాయజ్ఞ యాగంబు నాచరింప
నడ్డు లేని యశ్వము నొందు నరుగ విడిచె
ధనువు సంధించి రక్షకుల్ గనఁగ ముందె
గూఢ తనుఁడై హరించె శక్రుండు దాని. ౩౭

అప్పుడు రఘుకుమారుని సేన యచ్చెరు వడి
యతి విషాదానఁ గర్తవ్య మతి నశించి
యుండ, నసుకొనకె వసిష్ఠ హోమధేను
నందిని ప్రశస్తప్రభావ గానఁబడెఁ బ్రమదిం ౩౮

తబిఁ పవిత్రమౌ దాని మూత్రంబుచేతఁ
గనులు తుడిచికొని సమగ్రగామియైన
యాదిలీపపుత్త్రుఁ డతీంద్రియంబులైన
భావములను దర్శించు ప్రాభవముపొందె. ౩౯

సారథి చపలంబైన యశ్వమును, పదము
పదమున నదల్చి రథ రశ్మిఁ బట్టి కట్టు
కొండ పెక్కులు చెండు నింద్రుండు వేగ
తూర్పుగఁ జనుట రాజపుత్త్రుండు గనియె. ౪౦

కంటిరెప్ప మూయని సూఱు కండ్లచేతఁ,
బచ్చని హయాలచే, దేవపతిగఁ దెలిసి
రఘువు మిన్నంటు ధీరస్వరంబుతోడ
వెనుకకు మరల్చు నటుల నింద్రునికిఁ బలికె. ౪౧

దష్టి భాగధే శక్తిలోన నీ వయింద్ర!
ప్రథముఁడవని మనీషులు పలుకుచుంద్రు
నతత దీక్షాప్రయుక్తుఁడు మజ్జనకు నిష్టి
కేల విఘ్నము చేయ యత్నింతువయ్య! 42

త్రిభువన విభుండవగుచు దివ్యదృష్టి నేవు
యాగము చెఱచు వారల నాపఁదగుదు
వట్టి నీవె స్వయముగ ధర్మాచరణల
కడ్డు గలిగింప, నిఁక విధులణఁగిపోవె. 43

అందుచే మహాక్రతువు ముఖ్యాంగమైన
యీ హయము వీడఁదగుదు దేవేంద్ర! యిపుడు
శ్రుతి పథముఁ జూపెడి మహాత్ములో మలిష్టి
మలిన పద్ధతిన్ స్వీకరింపరు గదోయి. 44

అని ప్రగల్భముగాఁ బల్కు నా వచస్సు
హాంకించి యా దేవేంద్రుఁ డచ్చెరువున
రథము మరలించి యట నుత్తరమ్మునీయ
మొదలు పెట్టెను నీ రీతి విదితగతిని 45

క్షత్రియ సుత! చెప్పన్న సంగతి నిజంబ
యన్యునుండి యశోధనుల్ యశమె కాచు
పర్వము; జగతిన్ వెల్గు నా యఖిల యశమె
నీ గురువతిక్రమింప యత్నించినాఁడు. 46

ఒక హరియె యయ్యెనా పురుషోత్తముండు
శివుఁడొకండె మహేశ్వరుండౌ, యింకెవఁడుఁగాఁడు
యటులె నను శతక్రతునిగ నంద్రు మునులు
ఇంక రెండవనడు, రెండ దీపదంబు. 47

నీవిప్పుడు ఇంద్రునితో యుద్ధము చేయుట 35

కనుక నీ తండ్రి యీపాటి గపిలుఁ బోలు
నేను హరియించి నాఁడసుగాన నింక
నిందునై యుట నీవు యత్నింపవలదు
పెగడునంతటి యశముగుం బాడఁ బోకు. 48

అంత నగి యుర్వీరక్షకుండైన రఘువు
జయ రహితుఁడై పురందరుఁ బలికె మరల
"శరముగొను, మిదె నీవు నిశ్చయమె యైన
రఘువుఁ గెల్వం గోవెటు సఫలతను గనవు" 49

అతఁ డే రీతి వచించి వజ్రి కెదురై యాస్త్రంబు పైఁజెత్తి ధే
రిత బాణంబు క్షణంబ తీసికొని విల్ సంధించువాఁడై మహో
ద్ధతి నాలీఢ విశేషశోభియగు దేహోన్నత్య మొప్పారను
గ్రగత దశాధ్వర కాలుఁడుఁ బో యనంగా నిల్పుమించెన్ వెసన్. 50

స్తంభమునుబోలు నా రఘు శరముచేత
హృదిని గొట్టఁగఁబడి గోత్రభిదుఁడు కూడ
సైవక నవాంబుదాళిచే క్షణము వెలుఁగు
*స్వాధనుసున నప్పుడ యమోఘ శరము గూర్చె. 51

యాక్ష రాక్షస రక్తంబు రుచిని గన్న
యది, దిలీపపుత్త్రి మహా భుజాంతరంబు
చొచ్చి యిదె వలకెటు రుచి మూడఁదన్న
మనుజ రక్తము రుచిచూచు మాడ్కి త్రావె 52

రఘువీరుండును క్రౌంచభేది సమవీర్యావేగ సంక్రుద్ధుఁడై
ప్రఘనైరావతకుంభికుంభతట లీలాస్ఫాలనక్రూర హ
స్తఘనాగ్రాంగుళియై శచీరచితపత్రాంచద్విచిత్రంబయౌ
మఘవద్దీర్ఘ భుజాన నాటెను స్వనామాఢ్యమ్ము నమ్మున్ పడిన్. 53

---

* స్వాధనుస్సున = ఇంద్ర ధనుస్సున.

నెమ్మి యూరటఁ గల మహోగ్రయమ్ముచేత
గొప్ప యింద్రుఁడు నకనికెఁ జెందఁ గొట్టి వైచె
ప్రాప్తలక్ష్ము ఋష్యమున వేసివైచుచు వలె
సంద్రుఁ దతఁడు నక్రెను యువరాజేంద్రుఁడయి. 54

పక్షసహిత సర్పములటుల్ భయము గొల్పి
క్రిందకును పైకిఁబోవు కిలికి ముఖముల
జయము వాంఛించు వారికి జరిగెఁ దుముల
రణము సేన - నిష్ఠలు నిల్చి గనుచుచుండ. 55

ఎడతెగక మీఁదఁబడు బాణవృష్టిచేత
సైపరాని తేజముగల శత్రుపతనయు
నాపలేని వాఁడయ్యె సురాధిరాజు
స్వంతను పతితాగ్ని నుదకాన జలదమట్లు. 56

క్రోష్ఠ హరిచంద నాధృతప్రకోష్ఠమందుఁ
దలచఁబడు సంద్రమును మహాధ్వని యొనర్చు
నాటితానిని విలునారి నర్థచంద్ర
శరముచేఁ దెగఁగొట్టె నాశత్రుసుతుఁడు. 57

నిండు మచ్చరముబ్బ నాఖండలుండు
చాపము త్యజించి ప్రజలుఁదా శత్రుఁజంపు
కొండలంబిండి గావించి మండిపోయి
వ్యాలలంఘిమ్ము వజ్రమస్త్రంబు దాల్చె. 58

అట్టి వజ్రంబు గట్టిగాఁ గొట్టు రఘువు
సైనికాస్త్రులతోపాటు శమనుబడియె,
మరునిమేషానఁ దద్వ్యాధిధంపాని వేగ
ఘటుల హర్షంపు ధ్వానులతోపాటె రేచె. 59

అయిన నస్త్ర సంబంధాన నతికఠోర
మయిన రిపుభావమునఁ జిరంబలరు రఘుని
విక్రమ విశేషతకు మెచ్చె శక్రుఁడెంతొ
యన్నియెడ గుణంబులే, తమ యడుగులుంచు. 60

"అధిక శక్తియుండుట నస్త్రములందు నడ్డు
లేని నావజ్రము త్వాపస్యాచే నసోఢ,
మెఱుఁగు, సంతోషమొందితి, నీ తురంగ
మొకటి దక్కొండు నడు"గని ద్యుపతి పలికె. 61

అంత నంబులపొదినుండి కొంత తీయు –
హైమపుంఖద్యుతుల రంజితాంగుళియగు
నాణ ముపసంహరించుచుఁ బ్రభుకుమారుఁ
డనెఁ బ్రియంవదుఁడయి సురేంద్రు సరసియపుడు 62

ప్రభువ! గుఱ్ఱంబు త్యాజియింపరానిదైన
నపుడు విధియుక్తముగ యాగమది ముగించి
సతతదీక్షాప్రయతుఁడు నా జనకుఁ డీపుడ
యఖిల యాగపు ఫలమొందు నటులొనర్పు. 63

త్ర్యంబకు నొక యంశయు నుంట దరియరాని
నృపతి యుంటనుండియె, సర్వావృత్త మిద్ది
నీదు సందేశహరుఁడు విన్పింపనెట్టు
తెఱుఁగునో యటు లోకేశ! నెఱవుమయ్య. 64

అట్లయని రఘువడిగిన యదియ తీర్చి
మాతలియుతుఁడై వినువీధి మఘవుఁ డరిగె
ఆ సుదక్షిణా సుతుఁడును నధిపునింటి
కరిగె నతిగ సంతోషమందకుండ. 65

తొలుత నింద్రు సందేశంబు తెలుపు దూత
వచ్చి యెఱిఁగింప నఖిలంబు ప్రభువు తెలిసి

వజ్రప్రహారముచే గాయపడిన సుతుని
తనువు, హర్షశీతలపాణిఁ దట్టి మెచ్చె. 61

ఇటులఁ దొంబదితొమ్మిది యిష్టులతఁడు
ప్రథితదానుఁడై చేసి ప్రాయముడుగ
స్వర్గసోపాన మారోహింపు వాంఛతోడ
మెట్లవరుసగఁ జేసెను మిగతిదెప్పె. 62

తరువాతన్ పతి, రాజలాంఛనవు శ్వేతచ్ఛత్ర మర్పించి పు
త్రు రఘున్ బట్టము గట్టి శాస్త్రవిధితో, భోగంబులం బాసి ప్ర
మ్ముదిఁ శాంతాశ్రమ వృక్షవాటి మొదమంబత్తిన్ బ్రియన్ గూడి ప్ర
మ్మదు; నిక్ష్వాకు కులప్రవర్తితమిదే జరామగ్నంపుఁ బ్రాయంబునన్. 63

ఇది దిలీపుని వానప్రస్థాశ్రమ స్వీకారము

మూఁడవ సర్గము

—:(○):—

రఘువంశలహరి

—:(౦):—

నాల్గవసర్గము

జనకుండిచ్చిన రాజ్యం
బును పొంది విరాజిల్లె రఘుభూపతి మిగులన్
దినము ముగియుచో సూర్యుఁడు
తనయందిడు దేజమొంది వహ్నిమండలమున్. ౧

ఆ దిలీపమహారాజనంతరంబు
ఆ రఘుని రాజుగాఁ జేయుట యాలకించి
రాజులెల్లరి మదిలోని రాజకోప
యగ్ని భగ్గునఁ రగుడు మండినట్టులయ్యె. ౨

ఇంద్రుధ్వజముగనోలె నరేంద్రుఁడు రఘుని
హారతోరణము గోపురాగ్రమున నుంచ
పిల్లపెల్లలతోఁ గూడి యెల్లప్రజలు
నయనములనెత్తిచూచి యానందపడిరి. ౩

వృద్ధనోలె సమ్మతిలిడు నతనిచేత
అలరి జనకుండెక్కు సింహాసనంబు
శత్రుజన మండలము సమస్తంబుగూడ
నిర్వి రెండవ క్రైవడి నాక్రమించఁ బడియె. ౪

తన యశంబ సద్భృత్యమయి యె
య్యెడన గుంద్రవని ఛాయచేత ననుమేయంబౌ

అనురమంచి గొడుగు ప్రజల
పాలకొని సామ్రాజ్యదీక్షితుని రఘుఁ గొలిచెన్. 5

పరితపఁగల్గించుచర మె
ల్లఁగ వైతాళికులఁ జేరి ప్రతి సమయమునన్
రాగమెత్తు నర్థయుతముగఁ
బాగుపడగ రఘుని వాణి పొగడుచుఁ గొలిచెన్. 6

మనువు మొదలు రాజన్యులు
వినుతాత్ములు వీని ననుభవించిరి యనుచున్
ఘనఘనుండగు రఘు విభునిం
దనన్యపూర్వయగు కన్య యనుచు ధర దనరెన్. 7

దగినదు శిక్షించుటచేఁ
దగు పలి, తగు వేడిమిగల దక్షిణ మందా
నిగమము లాగఁడు నరుల
మనసు జగముల చిత్తమెప్పుడు నాకర్షించెన్. 8

ప్రియగుణము లెక్కువగుటన్
ప్రియతము రఘుఁగని మఱచిరి ప్రియుని దిలీపున్
తియమామిడి పండునుగని
తియమామిడిపూత మఱచితీరున జనముల్. 9

నయవిదులు క్రొత్త నృపతికి
ప్రియముగ బోధించిరి సదసత్పక్ష యుగమున్
అయినను నృపతికి మొదటిది
ప్రియమయ్యెను రెండవదియె ద్వేష్యంబయ్యెన్. 10

పృథివి మొదలగు పంచభూతాల గుణము
లంతగా నుత్కర్షఁ బోషించుచుండ
ఆ రఘువు పృథివీపాలుఁడైన యప్పు
డఖిలమును నూతనమువోలె నలరి వెలిఁగె. 11

జనుల కాహ్లాదమిడి యెటుల్ చంద్రుఁడయ్యె
తాపమును గూర్చి యెట్టులు తపనుఁడయ్యె
ఆటులె ప్రకృతులన్ రంజించినందువలన
రఘువు సార్థక నాముఁడై రాజయయ్యె. 12

అతని విశాలమౌ కన్నులరిగి యరిగి
శ్రవణములయంతుమూచి విశ్రాంతిపొందె
కన్నులున్న వాఁడని పేరు కలిగెఁ జతికి
సర్వసూక్ష్మార్థములఁ జూచు శాస్త్రమునను. 13

జలజములశోభనముగల్గు శరదృతువది
ప్రథితమైన రెండవ రాజ్యలక్ష్మివోలె
పటుసరసదశాంతిపొందించి స్వస్థుఁడైన
యీ రఘుప్రవీరుని సమీపించి చేరె. 14

మిగులకుంటఁగ వర్షించు మొగిలువలన
వారియూఁటది కడుసైప నేరకున్న
యా ప్రతాపమూతనిదియు నరుణనిధియు
రెండు మాయుగ దిక్కులఁ బర్విడిల్లె. 15

ఇంద్రుఁడో వర్షధను వ్పుపసంహరింప
రఘుమహారాజు పట్టె జైత్రంపు ధనువు
ప్రజల యుద్ధంబు సాధించు పనికి వారు
వైరి ధనువెత్తు రోసరి తన్మాత్ర నొకడు. 16

వినుము వైఁచి తామరపుప్వు గొడుగుపట్టి
రెలిపు జల్లపుపుదామరాలు వైచి
శరదృతువు రఘుననుసరించంగ సాగెఁ ;
గానివాని లక్ష్మిని పొందలేనిదయ్యె. 17

అమలను ప్రసన్న ముఖుఁడౌ నతనియందు
స్వచ్ఛమగు వెన్నెలలఁ జల్లు చంద్రునందు

వనులుఁ బాలికా వేంప ప్రణయమొంటో
ప్రమదసంఘము నప్పుడు సరసమొందె 18

పాదసంపాదనయనంపు తారలందు
కుముదములతోడ నిండిన కొలకులందు
ప్రభుని యశముల స్వప్నసంపదలు మిగులఁ
దెల్లవెడదైన యట్టులు వెలుఁగుమీఱె. 19

చేరి వెఱుపతోడలిసి గూడుమండె
ముదురు వరిచేలఁ గావఁడు ముద్దుబాల
లలిత యశముల పాల్గొంపుఁ గతలు మొదలు
పాడరెంచెను మిట్టుగఁ బాపల్లి. 20

పెంచఁగిన సీతృ, మహారాజను
కలుగు నగస్త్యుఁ డుదయింపఁ గడువవఁదేపన్
తొలిఁ దేఱలిప్పు మది రసు
వలని పరాభవము నొంచి భయమునఁ గలఁగెన్ 21

మదమునఁ నొడితెఱఁగక మొక
పదములు గల యావుఁబోతు గుంపులు నదియో
డ్డెడఁగడియరాని తీలన్
వడెవడె రఘువిక్రమంపుఁ బదవి నటించెన్. 22

పడాకులరఁటిపెట్టులు
పోఁడిమి మదసిరభిఁ జిమ్ము పుష్పాల విసిరన్
వాడిమి నసూయచే నవె
నేడుగతుల మదముగురిసె నృపతిగజంబుల్. 23

పడులప్పి పాటిరేవుగ
వదవడెవథ బురదతెండి యాపోనయుతులన్
లదెవేసి జైత్రయాత్రకు
నిదె కార్తికీముందె శరతు ప్రేరేచె రఘున్ 24

వాజులకున్ పథముగ నే
రాజనమిడునవుడు ప్రేల్చి రగిలెడు నిప్పై
రాజుకుఁ బ్రదక్షిణార్చి
ర్వ్యాజముతోఁ జేతితోడ బలె జయమిచ్చెన్. 25

మర్గము ప్రాంతమర్గమున్ దొలుతఁగాని
పృష్ఠరక్షుల ప్రేక్ష్యతోఁగూర్చి రఘువు
భృత్య, మౌల, సుహృత్, శ్రేణి, రిపు, వనాట్య
షడ్బలులఁదు దిగ్విజయయాత్ర సలుపఁ గదలె. 26

వయసుచే వృద్ధులగు పౌరవనితలంత
రాజునకు శుభంబౌనటుఁ బేలాలు చల్లి;
ఇంద్రు క్షీరాబ్ధి కెరటంబు లమృతమయ
మందరము నుండి లేచుచుండెడిలఁ బోలె 27

సురరాజుతో సమునుఁడయి
న రఘువు తొలుతఁ దూర్పునకు నడిపెడలెన్
స్యందనపుల, గాలికి నెగిరెడి
వరకేతులచేతను భయ పడఁజేయునటుల్. 28

రథముల రేగిరేగి ధూళులఁ
పథములఁ దిరుగాడు మబ్బుపంట్లి గజాలన్
పృథివి వివలె నాకాశము,
పృథివిని నాకాశమువలె నృపతి యొనరెచ్చెన్. 29

మొదటన్ గదలెఁ బ్రతాపము,
వెనుక ఘటజయధ్వాని యినువెనుక ధూళుల్
వెనుక రథాధిక సైన్యము,
ఇటులైఁ జతుర్వ్యూహమువలెఁ గనఁబడె యదియున్. 30

మరుభూములు జలపూర్ణము
లురునదులు సులువుగ దాటు యోగ్యంబులుగా

ఫలభూనమ్రముగ వనములు
నరపతియొనరించె కీర్తినాపించు గానన్. 31

భూపతి తూర్పుసముద్రము
వైపుగ సేనను నడపుచు వానిని ధరణిన్
ఆ పరశివు జడనుండియె
* క్రేవులఁబడు స్రోతస్విని భగీరథు పట్టున్. 32

పళ్ళాడఁ గొట్టి పాల్పుచు
ప్రేళ్ళన్ పెకలింపఁ ద్రెళ్ళ నృపతులతోడన్
కళ్ళకు రఘుపతి కనఁబడె
క్రేళ్ళుబ్బు గజము పథివరె వృక్షావళితోన్. 33

జనపతి యాయా ప్రాచ్య ప్ర
జనపదముల నాక్రమించి జయశీలుండై
కనెఁ దాటితోపులచే
తను శ్యామలమగు మహోదధి యంతికమున్. 34

వంగనివారిఁ బెకల్చు ఘ
నాంగుఁడు రఘువరుని సూర్మ ప్రాంతపు రాజుల్
గంగాప్రవాహ రయమున
వంగెడి ప్రబ్బలి పొలంబు పడసిరి ప్రణుతిన్. 35

లొంగక యోడల బలమున
వంగీయు లెదురొడ్డిన నరపతి కూల్చి వడిన్
గంగా స్రోతోంతరములఁ
బొంగి జయస్తంభములను మును పాతించెన్ 36

ధరఁ గూల్చియు నిలఁబెట్టఁగఁ
జరణాబ్జంబులను వ్రాలి శ్లాఘించుచు, నా

---

* (క్రేవు = శిఖరము)

వరిచేలువోలె వారలు
నరపతి కోశము సఫలమొనర్చిరి మిగులన్. 37

అంతట రఘువు గజంబుల
వంతెన నిర్మించి, కపిశ నది దాటియటన్
వెంతనె యుత్కళులు పథిఁ ద
మంతన్ జూపఁగఁ, గళింగ ప్రాంతము చేరెన్. 38

జనపతి మహేంద్ర గిరిశిర
మున కుగ్రపుఁ దన ప్రతాపమును జూపించెన్
తన యంకుశమును మావటి
యనుపమగంభీర వేదియనకరి కటులన్. 39

కరిబలముగం గళింగుఁడె
దురుకొనె నస్త్రములతోడఁ దొరగా రఘునిన్
తొరగా పెక్కులు గొట్టఁగఁ
దొరవడు దేవేంద్రుడు రాళ్లతో గిరివోలెన్. 40

రిపులు శరవృష్టములను దుర్దిన మొనర్చ
నచట దానిని స్నైచి యాయవని విభుఁడు
విజయమంగళ స్నానముఁ బోలి
విజయలక్ష్మిని చేపట్టి వినుతిగాంచె. 41

అందుఁ దములంపుఁ దీవెలయాకులల్లి
చక్కఁ జలిపేంద్ర వందిపల్ చాలఁ దీర్చి
అఖిల యోధులు నారికేళాసవములు
అమల యశమటు లాకంత మానిరపుడు. 42

వెడలి ధర్మంబుకోసమై విశ్వవిభుఁడు–
పట్టుకొనఁబడి విడువంగఁబడినయట్టి
విభుఁడగు మహేంద్రనాధుని విజయలక్ష్మి
లాగుకొనెఁగాని భూమిని లాగుకొనఁడు. 43

ముగ్గిపండ్లగుత్తులు వ్రేలుచో వెల్ల
బారులై యొయారపు వార్ధితీరవీథిఁ
బడి యగస్త్యుఁడేగిన దిశాప్రాంతమంత
కోరకుండనె సులువుగఁ జేరి గెలిచె. 4

మదపుటేనుంగు మదముల బరిమళించి
రంజిలెడి సైన్యభట విహారములచేత
పొడఁగులహరు తొయ్యాలిఁ గావేరి నతఁడు
కడు సరిత్పతి యనుమానపడఁగఁ జేసె. 45

విజయమొందఁగోరి పథంబు వెంట నడచు
రఘు నరపతి సేనలకు - మిర్యాల చేల
పొదరి యెగిరెడి హారీత విహగతతులు
వెలయు మలయాద్రి చరియలె - విడిదులయ్యె 46

వాజుల ఖురంబులకుఁ గ్రిందఁబడి నలిగిన
యేలకులతీవియల నుండి యెగిరిపడుచుఁ
నేలకుల పొడులు తమకు నీడయైన
తావిగల మత్తగజగండ తలములంటె 47

పాములవి చుట్టుకొన నొక్కపడిన చోట్ల
మంచిగందపు మొదళుల - నుంచఁబడిన
యేనుఁగుల మెడగొలుసు లవేమి జాఱ
నప్పు కాలిగొల్సులు త్రెంపినప్పటికిని. 48

దక్షిణపు దిశన్ సూర్యప్రతాపమైనఁ
దక్కువయిపోయి సహియింపఁదగినదయ్యె
ఆ దిశనె రఘుప్రతాపమధికమగుట
సైపలేరయ్యెఁ బాండ్యదేశాధిపతులు. 49

తామ్రపర్ణీనదీ సంగతంబయైన
యంబుధిని నేర్పుకూర్పు ముత్యాలసరము

పారాసంగిరి రఘు కాళ్లపై నిలుచుచు
ప్రోగుపెట్టిన తమకీర్తిఁబోలె నపుడు. 50

తరుణచందనసుందర తటములొప్పి
ఆ దిశకు స్తనంబులువోలె నలరుచున్న
మలయదర్దురాద్రులపైని లలితగతుల
స్వైరముగ విహారమ్ములు సలిపి సలిపి. 51

దూరముగ సముద్రము వీడి తొలఁగియున్న
సహ్యపర్వతము నసహ్యకీర్తితోడ
అంబరము దాఁకు ధరణి నితంబమట్లు
రఘువు లంఘించె వీరుండు ప్రథితబలుఁడు 52

అవలఁ బాశ్చాత్యుల జయింప యత్నమూని
కదలు నాతని సైనికగణముచేత
అల్ల బలరాముచేతఁ ద్రోయంగఁబడియు
నబ్ధి సహ్యాద్రిఁ గ్రుంగిపైనట్లుతోఁచు. 53

భీతిచే భూషణంబులు వీడిపైచు
కేరళ స్త్రీల యలకలఁ గెరలుచున్న
సైనికోద్ధూత ధూళిపుంజంబు మిపులఁ
గుంకుమ రజంబునకు మారు కొమరుమిగిలె. 54

మురలా నది మారుతములె
గురఁగొట్టు మెయిఁబడు మొగలికుసుమ రజంబుల్
నరపతి భటకంచుకముల
వలలె నయత్నముగఁ జల్లఁబడు బుక్కాయై. 55

త్వరగ పడుగెత్తి తిరిగెడి తురగసేన
గాత్రముల గొణిగి ధ్వనించు కవచతతుల
గాలికల్లాడు తాళవృక్షాలతోట
నల్లలాడు నాకులచప్పు డణగిపోయె 56

పొడవు ఖర్జూరి వృక్షాల మొదళ్లందుఁ
గట్టఁబడు మత్తగజముల గండపాళిఁ
బొడలు మదముల తావులన్ ముసరుకొనియెఁ
దుమ్మెదలు సురపొన్నలన్ ద్రోసివైచి. 57

రాముఁ డనఁగ సముద్రుండు ప్రమదమంది
మునుపె యవకాశము నొసంగెననుచు వింటి
మిప్డో తనప్రాంత భువినున్న నృపులమిషను
రఘు మహారాజు కిచ్చెఁ గరంబు నతఁడె. 58

ఒరసి మత్తేభదంతాలయులులు చెక్క
నృపతి విక్రమక్రమము చిత్రింపవెలయు
నాత్రికూట పర్వతమునె యచట రఘువు
గగనమంటు జయస్తంభముగ నొనర్చె. 59

ఇంకఁ బారసీకులను జయింప నాతఁ
డెట్టె ప్రఘటిమెట్టిమార్గముఁబట్టి వెడలె
ఇంద్రియాఖ్య శత్రులను జయింప యోగి
తత్త్వ విజ్ఞానమును బట్టి తరలినట్లు. 60

అతఁడు యవనకామినుల ముఖాంబుజముల
సోకు మధుమద్యములసైపలేక పోయె
వెండావల మోముల వయునిజింపు లేత
యాతపము నకాల ఘనోదయమ్ము వోలె. 61

వాజి బలమొప్పు పాశ్చాత్య పతులతోడ
కొమ్ముబూరాల మార్రోగు ఘోషవలన
శత్రుబలముల యునికిని స్పష్టపఱచు
దుమ్మునఁ జతికిఁ దుముల యుద్ధమ్ము జరిగె. 62

గడ్డములు ప్రేలు మీసముల్ గలుగు తలలు
భల్లములచేత ఖండించి బయటఁ గప్పె

తేనెటీగలు ముసరిన తేనెపట్లు
భూమి పయిఁ గప్పు చెలువొప్పు భూవిభుండు. 63

పాపప్రతతికిని వారు తప్పరిఖపొందె
ఠంఠఁ దమకిరీటంబుల నపుడె తీసి
ఆ మహాత్ముల కోపంబు లనవరతము
కాళ్లఁ బడినె ప్రతిక్రియ గలవిగాదె. 64

పలుమహార్ఘపుఁ జర్మములఁ బఱచినట్టి
గుంప్రమౌ ద్రాక్ష పందిళ్లనీడలందు
భటులు ద్రాక్షాసవమ్మును బహుతరముగఁ
గ్రోలి విజయశ్రమమును బోఁగొట్టుకొనిరి. 65

అవల రఘుమహారాజు దీప్తాంశుఁడట్లు
శితశరములచేఁ గిరణాలచేత బోలె
ఉత్తరదిశాధిపతుల రసోత్కరమును
ఉద్ధరింపఁ గుబేరుదిశోర్విఁ జేరె. 66

సింధుతీరాన దొర్లుటచేత నృపుని
గుఱ్ఱములు పథిశ్రమను బోఁగొట్టుకొనుచుఁ
జూలు నందంటుకొను కుంకుమాలు రాలఁ
దనువు నిట్టులు దులిపికొనియె నంత. 67

తమదు భర్తలపైని విక్రమము చూపి
ప్రథితహూణుల యంతిపురంపుస్త్రీల
చెక్కిళులపైని పాటల చిత్రరచన
నేర్పునవియయ్యె రఘు చేతినేర్పులపుడు. 68

ఆజిఁ గాంభోజు లతని వీర్యమును సైప
శక్తిహీనులై మత్తగజాలఁ గట్టి

స్త్రైయము నొందు నంకోలవృక్షవితతి
చెంతలతో పాటు వంచిరి తమదు తలలు. 69

వారి యుత్తమాశ్వాలతో పాటు మిగుల
ఘనగ ఘనరాజి యుపాయనాంగములుగ
మాటిమాటికిఁ గోసలేశ్వరుఁ జేరెఁ
గాని చేకొనుమంతేని గర్వగతులు. 70

పెరిగి యూతఁడటువంటి సర్వాంగళముతోడ
నెక్కెఁ బార్వతిప్రకటమున్న హిమవదద్రి
శిఖరముల నెక్కి పెంచె దచ్చిఖరములను
హయఖురోద్ధూత ఘనరైరి ధాతుతతుల. 71

దై స్ఫటికలము గొమరొందు నక్తిగలుగు
సింహములు గుహలఁ బడుండి సేన ఘోష
మై ప్రతిధ్వనింప మెడ వెనక్కుఁ బ్రకటఁ దిప్పి
కనుచు, వాని నింహావలోకనముఁ దెలుపు. 72

మధ్య భూర్జపత్రాల మర్మరప్రధ్వనులు
వినుచున్, బొంగువెదరుల శ్రావ్యగీతు
లాలపించుచు గంగోదకాలఁ దడిసి
రఘుని సేవించెఁ బవనముల్ సకలవిధుల. 73

సైనికులు సురపొన్నల ఛాయలందుఁ
గూడుచున్న యా మృగనాభిసౌరభములఁ
బరిమళించునొడిగల బాపలకలందు
గాత్రములు వ్రాల్చి విశ్రాంతిఁ గాంచిరెలమి. 74

సరళ వృక్షాలఁ దగులు, - గజాల మెడల
గొలుసులందుఁ - దళ్కుమనిమెడి వెలుగుకాసల

వెలుఁగు నోషధులవి రాత్రివేళలందుఁ
తమముఁదోలి వనములం జ్యోతిర్జ్వాలవమణికి. 75

రఘువు విడిసి విడిచిన స్థలంబులందు
మెడల గొలుసుల రాపిళ్ల వెడలు చర్మ
గుఱ్ఱగుల దేవదారువుల్ దరుల దడుగు
వ్యాఘ్రములకుఁ దెల్పు నృపు ద్విపాంచెత్తు. 76

బాణములు భిందిపాలముల్ బండఱాళ్లు
నొండొకటి తాఁకికొనుచు నిప్పులు వెడల
బోయ గిరిజన గణములతోడ నచట
రఘువునకు ఘోరమౌ సంగరంబు జరిగె. 77

ఉత్సవసంకేతు లనెడు వారి
యుత్సవము విసర్జించు మర్త్యాలనొనర్చి
కిన్నరులచేతఁ బాడించె విన్నఁ పున
తనదు బాహుజయోదాహరణము నపుడు. 78

వారు చేయలఁగానుకల్ పట్టియుండ
రాజువేత హిమాద్రిసారంబు మఱియు
హిమశిఖరిచేత నా రఘునృపతిసార
మొండొరులచేత జ్ఞాతమై యొప్పెనపుడు. 79

వాసిఁగలఁచఁ జాలని యశోరాశి నచట
నుంచి యమ్మడు హిమగిరి నుండి దిగియె
రావణుఁచేత దరిఁగదల్పంగఁబడిన
హిమగిరికి సిగ్గు గలిగించనెంచిపోలె 80

స్త్రవది లౌహిత్య నదిఁ దరించఁగా రె
అపుడు ప్రాగ్జ్యోతిషేశ్వరుఁడు వడఁకిపోయె

రఘుని కరులకుఁ గట్టుకట్టఁగఁ దనర్చు
తుంగ కాలాగురుతరులతోడ నపుడు. 81

భానునద్దీధారా వృష్టి పడకముందె
దుర్దినము చేయుమన్, పైకి తాఁగ లేచు
నితని రథపథోద్ధీతధూళి సేని నవటి
నృపతి సైపలేఁ డిక సేననెట్లు సైచు 82

ఏ ప్రకారంతటి వారిని విక్రమమునఁ
గెలుచు రఘుఁ గామరూపేశుఁ డిల మదించి
గండముల మదము స్రవించు గజగణంబు
నివేదించె, నస్త్రం దేని నిట్టు గెలిచె. 83

కామరూపేశ్వరుఁడు రఘుక్ష్మాతలేంద్రు
హేమపీఠాధిదేవతయై మెఱసెడి
పాదముల ఛాయ నర్చించెఁ బలుదెఱఁగుల
రత్న పుష్పకృతోపహారములచేత 84

ఇటుల జయశీలుఁడౌ రఘునృపతి దిశల
గెలిచిమరలె, రథములచే క్షితినిపైకి
నెగుర గొట్టఁబడిన ధూళి నృపతివితతి
ఛత్రములులేని తలల విశ్రాంతిఁ గూర్చె. 85

అఖిల ధనములు దక్షిణయైదనర్చు
విశ్వజిత్తను యజ్ఞ మా విభుఁడు చేసి;
ఇలను సజ్జనులకు మేఘములకుఁ బోలె
ధనము లార్జించుచుండుట త్యాగమునకె. 86

రఘువు దిగ్విజయ యాత్ర

అటుతర్వాతను బూర్తిచేసి రఘురాజావిశ్వజిద్యాగమున్
భట మంత్రుల్ సఖులై చరింపఁ జెనుకానుకల్ ప్రీతి భూపాళి
చ్చుటున్ వారి పరాభవవ్యథల చిచ్చుల్ చక్కఁ జల్లార్చి యా
ప్పటినుండో ప్రియబెంగ స్రుక్కు నృపులన్ బంపించె వారింటికిన్. 87

పతి వీడ్కొలిడఁ గేతు చక్రజలరుద్వ్రజాగ్ర రేఖోప సంశో
భిత సద్మాట్పదముల్ ప్రసాదముగఁ బృథ్వీపాలకుల్ స్వీకరిం
చి తదాజ్ఞన్ సెలవంది యేగెడి తఱిన్ జేమోడ్చు ప్రవక్ష్మన్ శిరస్
స్థిత మాలామృత మౌ మరందములచేఁ జిత్రింత్రు గౌరద్యుతుల్ 88

ఇది

రఘువు దిగ్విజయ యాత్ర

అను

చతుర్థసర్గము.

రఘువంశలహరి

అయిదవ సర్గము

కౌత్సుఁడు గురుదక్షిణకై రఘువు దరికి వచ్చుట

ఏమియును గోశమందు శేషింపకుండ
విశ్వజిద్యాగమున ధనంబిడిన రఘుని
[illegible], వరతంతు శిష్యుఁడౌ కౌత్సుఁ డరసి
యాచింపవచ్చెను; గురుదక్షిణార్థ మడిగె. 1

పసిఁడి పాత్రలుండమి మట్టిపాత్రయందు
నర్ఘ్యముంచి యశస్వి శీలాత్ముఁడగుచు
[illegible] ప్రకాశించి శాస్త్రప్రకారు
నతిథి నతిథిసేవకుఁడెదు రరిగె రఘువు. 2

ఆ తపోధనున్ మానధనాగ్రవరుఁడు
శాస్త్రవిధిఁదెల్సి పూజించె శాస్త్రవిధిని,
ఉచితమగు నాసనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టి
కృత్యవిదుఁడౌచుఁ గేల్మోడ్చి యిట్టులనియె॥ 3

"మంత్రకర్తలౌ ఋషులలో మాన్యుఁడైన
నీ గురుఁడు కుశలమె? కుశనిశితబుద్ధి!
ఎవనికడ జ్ఞానమెల్ల నార్జించినావొ
తపనునుండి లోకంబు చైతన్యమట్లు" 4

ఇంద్రునికిని ధైర్యంబు లోపించునట్లు
మనసుచే వాక్కుచేతను తనువుచేత

తేప తేపకు ఋషిచేయు త్రివిధతపము
లనఘ! విఘ్నాల వ్యాయమయిచనవుగాదె! 5

బోదెలనుగట్టి నరిచేయు పాదిపనులఁ
గన్నబిల్లలతోఁ దేఁడ గనక పెంచు-
శ్రమనుబాపు- నాశ్రమమువృక్షముల కెట్టి
పెనుతుపాను లోనగుబాధ లెనయవుగద! 6

క్రియలకగు మరల్ కౌటికి భక్షించి పాడు
చేసినను వత్సలత మునుల్ చేయకెదియు
తమ యొడల బొడ్డులూడఁగఁ దనిసి పెంచు
లేళ్ళ సంతతి కేబాధ లేదుగాదె॥ 7

స్నానసంధ్యాదికములెందుఁ జలుపుమంత్రి
పితరులకెపుఁ దర్పణము లిప్పింపఁబడునొ
ఉంఛ షష్ఠాంకిత సికతలుండు నెచట
నట్టి తీర్థోదకము భద్రమౌనుగాదె. 8

వేళకేతెంచు నతిథి సేవింపఁదగియు-
తనువు నిలఁబడ హేతువై —వనిచిదొరకు
నివరి ధాన్యాదులను వచ్చి తవిని పల్లె
పోతు లాదిగ భక్షించి పోవుగద. 9

ఋషి ప్రసన్నుఁడౌచు నుపదేశించి విద్య
నంటికించపోవుట కనుమతించెఁగదవె
నన్యులకు నుపకారంబు నలుపఁదగిన
యీ గృహస్థాశ్రమము పొంద నిదియెయదను. 10

నీదురాకచేఁ బూజ్య! సంతృప్తిగొనదు
స్వాంతము త్వదాజ్ఞ చేయ నుత్సాహపడును
గురునియాజ్ఞవచ్చితే లేక కోరికివె
నను బ్రసాదింపవచ్చితే వనమునుండి.॥ 11

[illegible] ధనమెల్ల యజ్ఞమందు
[illegible], యుదారమైన
[illegible] స్వారాజ్యసిద్ధియందు
[illegible] గొప్ప దనియెనపుడు॥

[illegible] ధర్మమని తెలియు,
[illegible] ప్రజపెట్టు లబ్ధ
[illegible] వెలుగ నెట్లా తమస్సు
[illegible] నిద్దుయ దనరఁగలదు

[illegible] మీ వంశమునకె తగును
[illegible] నీ వతిక్రమింతు
[illegible] యర్థినగుచు
[illegible] మాత్రమే బాధపడుదు నంటి॥

[illegible] యజ్ఞంబువలన
[illegible] విదెంత తగును
సురలు వడసగఁ ద్రావుటన్ తఱిగి కళలు
క్షయము పొందుటె మేల్. వృద్ధికంటె శశికి॥ 1

కలుగ ధనముకంటె నికొండకర్జమైతేని
యేమి గురువుకై ధనమింకొకెడ యతింతు
నింక ఋతుమాత్రఁ, బూర్తిగా నిశ్చకురియు
శారదాబ్దమున్ గోరదు చాతకమును॥ 1

అనుచు నింతమాత్రమె వల్కి యరుగఁబోవు
నా మహర్షిశిష్యుని నప్పుడాపి రఘువు
“ఏమి గురునకు బ్రాజ్ఞ! నీ వీయవలయు
నెంత నీయవలె” నని ప్రశ్నించెనతని 1

విధి విధానముగా యజ్ఞమది పొనర్చి
గర్వము నభినివేశంబుగనక యెపుడు

కరము వర్ణాశ్రమములకు గురువైయైన
రఘువునకు విచక్షణతఁ జెల్లె బ్రహ్మచారి॥ 18

విద్యలు ముగించి ఋషికవ్వు వినయమొప్ప
నెంతొ గురుదక్షిణ గొనఁ బ్రార్థించినాను
అపుడతఁడు చాలసేవ సేసితిగ శ్రద్ధఁ
జలిపిన యుపచారము భక్తిఁ దలఁచె ముందు॥ 19

అట్టులయినను నిర్బంధపెట్టె గురుని;
అలిగి "ధనహీనుఁడను నేను" ననెడిమాట
గనక పదునాల్గువిద్యలు గఱపఁబట్టి
ధనము పదునాల్గుకోట్లు తె మ్మనియె గురువు॥ 20

అర్ఘ్యపాత్రనుబట్టి రాజనెడుపదమె
మిగిలియున్న వానిని గని మిగులఁదలఁచి
గురున కీఁదగు ధనముతక్కువటిగాదు
కాన నిన్ను నిర్బంధింపఁబూననిపుడు। 21

ఇటుల ద్విజరాజువలె వెల్గు నృపుని కపుడు
వినుత వేదవిదుఁడు నివేదనముచేయ
నఘమునుండి మరలు నింద్రియములుగలుగు
నఖిల లోకైకనాథుఁ డిట్లనియె మరల। 22

"శ్రుతములయంతు గన్గొనిన శ్రోత్రియుఁడున్ గురుకోస మర్థియై
పతి రఘువెంతకేగి తన వాంఛితముల్ ఫలియింపకుండుటన్
ఇతర వదాన్యుదగ్గఱకు నేగె" నటంచు జగంబులోన నీ
గతి నపవాదు నాపయిని గల్గకపోయెడుఁగాక యుత్తమిన్ 23

ఈవు పూజ్యుఁడౌ నా యగ్నిగృహమునందు
* నాలుగవయగ్నివలె ఘనుఁడవయియుండు

* గార్హపత్యము, దాక్షిణాత్యము, ఆహవనీయము అని యజ్ఞియమైన యగ్నులు మూఁడు.

రెండో మూఁడో దినములు సైరింపుపూజ్యా!
నీకొఱకయి సాధించి యత్నించెదనయ॥ 24

ననఁగ నట్లెయని రఘు నమోఘమగు ప్రతిజ్ఞ
విశ్వసించి యగ్నిగృహాన విప్రుఁడుండె
ఇఁక రఘువా యుర్విలో సారమేమిలేద
యని తలఁచి కుబేరునినుండి గొనఁగఁగోరె. 25

గురు వసిష్ఠుండు మంత్రించి యరదముపయి
నీళ్లుచల్లు ప్రభావాన నింగి జలధి
నద్రిపయిఁ దద్రథమునకు నడ్డులేద
యటుల సఖుఁడై విజృంభించు ఘనునకట్లు. 26

విదపఁ బ్రయతుఁడై మునిమాత్రక్షమునయుని
నస్త్రములమంచి రఘువిభుండటఁ బండె
లీల సామంతరాజుమపోలె ధృతిని
నిద్దె కైలాసనాథు జయింపఁగోరి॥ 27

కోశాగారమునఁ గుబేరుడు పసిఁడివాన కురిపించుట

ప్రొద్దుటఁ బ్రయాణమున కభిముఖుఁడైన
రఘున కాశ్చర్యమునఁ గోశరక్షకభటు
లరుగుదెంచి కోశమధ్యఁ "గురిసెఁ బసిఁడి
వాన మింటినుండి" యనుచుఁ బలికిరపుడు. 28

పిదప నెదురించఁ, గొప్ప కుబేరునుండి
ఘాపరంబగు బంగారురాశి వచ్చె
డెంచి రఘువు కౌత్సుని, కెల్ల నిచ్చివైచె
వజ్రమునఁ గొట్టఁబడు మేరుపాదమటుల॥ 29

వారి నిద్వారను నయోధ్యాపౌరులెల్ల
చిరకీర్తి యభినందించిరి యక్రజపతి
గురునకిడుదాని కెక్కువగోరఁడర్థి
నృపుడో యర్థి కోరినదానికెక్కువిచ్చె॥ 30

వేయిమొంతెలు బరబలు మోయఁ దగిన
ధనము ప్రీతినిచ్చిన రాజుఁ దనిపి వాని
నడుమువంచి మ్రొక్కి రఘుఁ గేల్ దడవి తట్టి
బయలుదేరుచుఁ గౌత్సుండు పలికె నిట్లు 31

"మంచి నడవడిలో నున్న మనుజపతికి
నీకు ధర కోర్కెలింకుటలో నేమి వింత
నీ ప్రభావమ్మైతె నచింత్యనీయము మఱి
ఫలన దివంపె నీ కోర్కెలీనెఁ గాన. 32

ఎల్ల శ్రేయస్సులొందెడి వర్ధిల్లునీ కిఁ
కొందు కోఁ దగ్గది పుత్రుకొక్తె కాన
నెన్నఁదగు నిన్ను నీ తండ్రి గన్నయట్లు
నీ గుణములఁ బోలిన పుత్రు నీవు గనుము॥" 33

అజాని జననము

ఇటుల విప్రుఁ డాశీర్వదించి పతిని
గురువు వరతంతు దగ్గరకరిగె, నింక
విప్రు దీవనన్ సుతుఁ గనెన్ వేగఁ బతియు
సవితచేత లోకము ప్రకాశమును బోలె॥ 34

రఘుని దేవి బ్రాహ్మ్య సుముహూర్తంబునందుఁ
గాంచె సుతుఁ గుమారస్వామి మించువానిఁ
గనుక బ్రహ్మంబు పేరనే జనకుఁ డప్పు
డాత్మజునికి నజుండని యాఖ్య పెట్టెఁ 35

అదియు రూపము నదె తేజ మదియు వీర్య
మదియ సహజసిద్ధౌన్నత్య మదియు గుణము
జతయుఁ డుఁడై కాఁడు సుతుఁడు స్వహేతువుండి,
దీపమునుండి వెలిగించు దీపమట్లు। 36

విద్యలు గురునికడ యథావిధిగ నేర్చి
యౌవనంబు దుగిడ నెక్కువందమొలుక

నజునిఁ గోరియు లక్ష్మి గుర్వాజ్ఞఁ గోరె
ప్రౌఢురాలగు కన్య పిత్రాజ్ఞఁ బోలె. 38

అజుఁడు స్వయంవరమున కేగుట

విదభను క్రథ కైశికదేశవిభుఁడు భోజుఁ
డిందుమతియను తనదు చెల్లెలి స్వయంవ
రమున కజుని నాహ్వానింప రఘునికడకు
నుత్సుకతతోడ హితు, దూత నొకని బంపె॥

మెచ్చఁదగిన సంబంధము వచ్చెననుచు
తనయునకుఁ గూడఁ బెండ్లీడు దరిసెననుచు
పార్థివుఁ డజుని సేనతోఁ బాటుపంపె
ప్రథిత సంపత్తి విదర్భరాజధాని॥ 39

రాజకీబిరాల నడుమ వారమ్ము లరుగ
జానపదు లిచ్చు కానుకల్ గానలందుఁ
గాక పలుచోట్ల నజుని మార్గంపు విడుదు
లుపవన విహారసమములై యుల్లసిల్లె॥ 40

నర్మదాతటాన జలకణాలఁ దడిసి
గంధవహులు కరంజ వృక్షముల కాట
గలపునెడ_కేగి ధూళిధూసరవుఁ గేతు
లమరు సైన్య మజుఁడు విడియంగఁ జేసె॥ 41

విదపఁ బైఁ జుట్టు మునరి తుమ్మెదలగుంపు
లవియుబికె నీటఁ గరి మున్గెననుచు దెలుప
జలము మదధారఁ గడుగ, స్వచ్ఛంపుఁ జెక్కు
లొప్పు నొకవనగజ మేటినుండిలేచె. 42

గైరికపురంగు పూర్తిగఁ గడగఁబడియు,
నేలియూర్ధ్వరేఖలఁ జిత్రమౌను. శిలల
బావి మొద్దుబాఱిన దంతపాళి బుక్క
వద్గిరి గజవప్రక్రీడఁ బ్రకటపఱచు. 43

కొండవంటి యేనుఁగు నాముగు త్తిముట్టఁ
బొట్టితో లాగుచు బిదపగట్టు చేరె
అంతకుపముందె యేన్గుపే నములంపుల
గొట్టి బతియేపి వెల్లువ గట్టుఁదాకె 44

ఒంటి యూ యేన్గుకటభిత్తు లుదకమందు
స్నానమొనరింప మదపు వర్షమున మించు
దుర్దిన శ్రీ క్షణమణంగెఁ దొరగఁ గాని
మరల వన్యాతటిగజాల నరసి పెరిగె॥ 45

ప్రాలునేడాకరఁటి వెట్టిపాలువోలెఁ
గమువగు ప్రవాహమొప్పు తద్గజమదంపు
వాసనను సైపలేక తద్భల గజాలు
మావటులు నాప నాగకంబడుగు తేసె 46

కళ్ళెములు త్రెంపి వడి తురగములు పాఱ
అరదములు విఱిగి తల క్రిందగుచుఁ బోవ
వనితలను గావ యోధులు వ్యాకులింప
బలముబెదరాలఁ గల్లోల పఱచె గజము 47

దాని లడవియేన్గు బంపరాదటంచు
విస్మయుఁడు వచ్చుటి యేన్గు వెనుక కేగ
వేగ నతిదీర్ఘముగ విల్లు లాగకుండ
నమ్ముచేఁ గొట్టెఁ గుంభస్థలమ్మునందు 48

గజము దెబ్బ తిన్నంతనే గజముమాపు
విడిచి సైన్యము గనుచుండ విస్మయమున
మహితమౌ కాంతిమండల మధ్యమ నిలిచి
గగనమునఁ జరించు మనోజ్ఞకాయమూనె 49

తన ప్రభావముచేఁ గల్గ తనుసుమాలు
తెచ్చియజునిపైఁ గుర్సి వినచ్చరుఁడయి

పంచశరాంబులచే ముక్తి లేని గలుగు
నాశము తెప్పించు మద్గనిమె వాగ్రి 50

నాడు మునులు చెప్పు మతంగముని శపింప
లంబుచేత మతంగ మహాంబరాన
నాడు ప్రియముచర్చ నాఖ్య గంధర్వాధిపుఁడ
పుత్రుఁడు: ప్రియంవదుఁడని నన్ జనములందు 51

నాఁ ప్రణమిల్లి నే ప్రార్థనలు కొనఁగ
ఆ మహర్షి హృదయము మార్దవము నెంచె
నిప్పు నెంత జేరి జలము వేడియగును
చల్లదనమె జలంబునకును సహజ గుణము 52

విప్రుడిక్ష్వాకు వంశీయ నృపతి యజుఁడు
బాణముఖమున నీదు కుంభస్థలంబు
భిన్నమొనరింపఁగా నాఁడె వేగ నీవు
నీ మహిమను గాంతు"వని తపోనిధి వచింప 53

చాల కాలము నుండి దర్శనము కోరు
నాకు కలిమి శాపాంతమొనర్చినావు
నీకుఁ బ్రతిప్రియము చేయనేని నేను
నా పదప్రాప్తి వ్యర్థమౌ నరవరేణ్య! 54

సఖ! ప్రయోగోప సంహారనిఖిల మంత్ర
వాది సంమోహనాఖ్య గాంధర్వ మస్త్ర
మిదిగో! కొనుమయ్య, దానిచే హింసయరికిఁ
గలుగదు ప్రయోక్తకౌ జయంబు కరగతంబు 55

నన్నుఁ, గొట్టితి వని సిగ్గొనర్పు: కేల
మనఁగఁ గొట్టుటయు దయతోఁ క్షణమయుండి
నంటుచేత ప్రార్థింపు నాయందు నీవు
ననుచునెడి కరో[illegible] యనకయ్య! 56

నరెయుని పవిత్ర నర్మదా స్వచ్ఛ జలము
నాచమనముచేసి నృసోముఁ, డస్త్రవిదుఁడు
నస్త్రమును గ్రహియించె ప్రశాంత మొంది
నతని నుండి యుత్తరపు దిక్కభిముఖుఁడయి 57

వారిలో నిల్లు వారికి ద్వైప వరతఁ
గారణముతేకయె సఖుడౌ వారిలోన
నొకఁడు దైప్రతిఘోద్యానమొందె నింకఁ
బదిలముఁగ సురాజ్యాంబుదవ్యాప్తిఁ జేరె, 58

అర్జునుఁడు పురి సమీపము చేసినట్లు తెలిసి
అతని రాకచేత మహాప్రహర్షమొంది
ఆ ద్రుపద రాజేంద్రుఁడు గనర్జునికరిగె
సరసవీచి సముద్రుఁడు శశికిఁ బోలె 59

నృపతి నాగంతుకునిగ, గృహేశునిగను
నర్జుని బ్రజలెల్లఁ గలిసి మెచ్చుకొనెదరొ
యనుచు పురిఁ బ్రవేశపెట్టి రాజర్జుని గొలిచె
తానుముందేగి వంగి శ్రీయుప్పగించి 60

అధికారాంగ నియుక్త పౌరుషులో యుక్తాన్ బ్రముక్తి చూపింపఁ జూ
ట్ప దిశాద్వారము ప్రక్క వేదికలపైఁ బూర్ణాంబు కుంభంబు లొ
ప్పెడమై యొప్పు * వివాహోత్సవాగృహమున్ బ్రీతిన్ రఘుప్రాతిరి
ష్యందశా యోగ్యుం డజుంటు పొప్పెఁ; దదుపప్రాయంబు మాటంతయున్ ॥ 61

ఆదేశంబు స్వయంవరంబునకు రాజౌఘంబు రావించి యుం
దాదేయంబు సుందరంబయిన కన్యారత్నమున్ బొందఁగాఁ,
బ్రాథేయంపడునట్టిజున్ దెలిసి తద్భావావబోధంబుచే
గ్రోధం బొందు ప్రియున్ జలెన్ జివరకెట్లో నిద్రకుంటుంపవెన్ 62

---

* తూర్పు వైపున స్వయంవరమునకై కోటవెలుపల గ్రొత్తగా నిర్మిం
చిన భవనమును అర్జునుఁడు ప్రవేశించెనని భావము.

చెలి భూషల్ భువనేంద్రరాజ్యములపై(జక్కెక్కు వైరాగ్య(గ్రాం
థ్యములొన్నంగ మనస్సులన్ దాటి పై(జూలిక్ చదివే మీయ పా
స్త్రిపు ప్రాప్తులన్ మనసేమ చేయని వేల్ వేల్పు ప్రయోగం బాధులన్
నా మనస్సున్ వలసిన మార్గములు జాప్రోవి వేల్పిట్టి రా॥ 63

చమియేగన్ మతిమంతులందు ప్రముఖా: చల్లని చిన్ నేను; లో
ని మహాశాస్త్రము రెండుచేతుల విభక్తించియన్ నా గ్రహ్మాచే,
తమ్ముండేన్ నిరువింపకుండ నావేదన్ దాల్చున్ భవద్భూత భా
రము; నింగాంగైనా వినిష్ట మా భువన భారం బిప్పుడ ల్పున్ పలెన్॥ 64

నిద్రయ లొంగి కన్నులను నిప్పుడు; నీయెడనున్న తత్త్వప్రున్
ముద్రవహించుచున్న నిశ(బొల్చుచు పంచిత నాయకం బలెన్
భద్రతకై వినోదము గాననగు నంచుచు(చున్ దిగంతనం
పద్రుబి(బొంది తప్పుస్సు విధా- నమంచనప్పు తియంచె(గాంచుమీ, 65

లక్ష్మివే నందనా వృగుల్లాన వలన
మెరలు మృదుతారక గల సీమేలినవ్వు
తిరుగు తుమ్మెద లోనున్న నరసిజమ్ము
చెంటనే రెండు నొంచిటి వంటి పచ్చి 66

నీ ముఖ సమీర సహజ పరిమళము వ
వరసురభినొంద(గోరి ప్రభాత మరుత
చరుల ముచికనుండి వడిన చిరి హరింపు(
దరణి కిరణాల విచ్చు పద్మము స్ఫురించు॥ 67

పొల్చు యొబపైన-చెట్టుపక్క(బడిన
పులు కడుగు పారమణి(బోలు తెలుపు మంచు
శ్రేష్ఠ పదమొందుట నధరోష్ఠమున మెఱయు
నంతఘృణుల తప్పల్లాస్మితంబు(బోలు॥ 68

కానుడు ప్రతాపు(డెంతలో(బయికిరా(డొ
అంతలో నసూయుడు మావె సంఘతము

అనిన విని! ముందుగ నీవ యడుగుమంచు
క్షత్రియవ్రతం నీవిత వినయమున జంపునోకొ్ర. 69

తెంపు ప్రహరలం దొల్లి నిద్రించి, మోము
చాలిగొలుపు లాగుముగడల్ మెలు గాంచు
పవన తేమెంద రాగంబువంన వాని
పంతములు, ప్రబుద్ధతో ధాయతయుంవోయు॥ 70

వేల్లమయిన దేరాల బంధింపబడిన
పాటకాశ్వములు నిద్ర పొందవు దొరి
నని నేత్ర! వక్ర్తోష్మచే నాకుఁబగిన
యెదుటి సైంధవ ఖండాల, గుటించుచుము॥ 71

వాడిన పూల కానుకలు భక్తిని పీకుపన్ఫ్రేర్కరంగానే బవెన్
వేడుక స్వీయరశ్మి పరివేష వికాసము వేవ దీపికల్
హోవిమి మాప్రమోదముల మార్గము లై నవచో విభంగునన్
బ్రోవగ నీ ముకం బుపసరించి వచించును పంజరంబునన్॥ 72

అని పచియించు సూక్తుల నా స్తుతి వందిసుతుల్ స్తుతింప నిం
దన నిదురం ద్యజియించి శయనంబును వీడి యజుండు తోచె మ
ప్పును గొను రాజహంసలు ప్రమధ్యమునల్ బటురీతి చెసంగా
నమగతి సుప్రతీకమను హస్తి సురాపగ సైకతంబునన్ 73

పిదప యథావిధి నయ్యజుఁ
డుదయమున నొనర్ప దగిన పనులొనరిచి యనుకై
ప్పు పెద్ద తగు వేషము గొని
యెదుట స్వయంవర గృహాస్థ సభకు బోవెన్ 74

ఇది
అజుని స్వయంవర గమనము
అయిదవ సర్గము

రఘువంశలహరి

ఆరవ సర్గము

స్వయంవరమునకు వచ్చిన రాజుల వర్ణన

అచట రాజోచిత మగు పర్యంకములను
దమరు సింహాసనములం, వేషములూని
దేవ వైమానికుల వంటి తేజ మూను
లీల గల, నృపాలుర నృపసుతుండు గాంచె। 1

మును రతీ ప్రార్థనమున శివుం
డనుగ్రహించిన మదన ప్రతికృతి దాల్చి స్వయంవరా
మున కేతెంచు నజుఁగని స్వప్రభం
మరల నిరాశ గని పోదు మతియై నృపులు॥ 2

రఘు కుమారుఁ డంత విదర్భ రాజు చూప
నమరు సోపాన వీధి మంచ పంక్తి మెట్లు
సింగపిల్లయు గిరి మీఁదనెక్కంగ భంగి
నెక్కెనుద్ధత స్వర్గరాజాసనమ్ము 3

రంగు రంగు లీనెడి హారంపు గలుగు
రత్న కంబళ్ళు పఱచు వరాసనముఁ
గూర్చుండె, నెమలిపయిఁ గూరుచున్న
స్కందుని పోలిక కాంతులఁ జెందు నతఁడు॥ 4

రాజుల పరంపరలలోన లక్ష్మి చేత
వెలుగు జలదాళుల మెఱపు చేతఁ బోలె
వెలుగతి విభక్తాత్ముఁడై వెలిఁగె నజుఁడు
ద్యుతి విశేషాన దుర్నిరీక్ష్యంబె యగుచు 5

స్వయంవరమునకు వచ్చినరాజులవర్ణన 5

ఉత్తమాసనంబులలోన నుజ్జ్వలింపు
వేషములు పూని యున్న భూభృతుల మధ్య
రాజిలెఁ గడు తేజస్సుతో రఘుసుతుండె
దైవతరులలోఁ బారిజాతంబువోలె, 6

నిఖిలనృపతుల విడి పోరి నేత్ర పంక్తి
ప్రథిత రఘు సమాజునిపైని పడఁగ ప్రాకె
గంధ యుక్తమౌ పుష్పవృక్షముల విడి
భ్రమర మత్త సంఘము వయిని వోలెఁ 7

స్తుత కులముల్ తెలిసిన మాగధుల చేతఁ
వంశ్య పూర్వ వంశీయులౌ క్షాత్ర జగతి
యట స్తుతింపఁబడుచు నుండ, నగరుభూప
మెల్లెడ న్నృపధ్వజముల వ్యాపింపుచుండె

పట్టణోద్యానములలోన వాసమున్న
నెమలు లుద్ధత నృత్యముల్ చేయఁ జేయు
శంఖ నాదాల మంగళస్వనము తోడ
దిగ్దిగంతాలమూలల్ ప్రతిధ్వనించె॥ 9

నాల్గు వంకలఁ జేర్చిన, నదులు పోయి
పిల్లకే నెత్తి పిడిపడల్ ప్రసన్నమగుచుఁ
గతిని పరియించు పన్ను విమానావేశ
మమరఁ, బట్టింక మధ్య మార్గముని జేరె॥ 10

వాడి ధర్మ్యంబులఁ కేతలక్ష్యమైన
పమలమూరి సృష్టి శ్రేష్ఠమౌ కన్యయయుని
నృపతు లంతరాత్మ తోడ నబ్బుర పడిరి
ఆసనములందు పట్టి దేహముతో నిలిచె॥ 11

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

1 * [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

2 * [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

3 * [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

4 * [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

---

1 * చేతఁగాని, [illegible] (దిప్పు [illegible] భావము. చేతులు (దిప్పు రోగముగలవాఁడు [illegible] ప్రాయము.

2 * నిన్నుఁ గౌఁగిలించు కొందునని [illegible] భావము. [illegible] కావఁ [illegible] భావము.

3 * నీవు నాదరికి రమ్మని [illegible] భావము [illegible] భావము

4 * నిన్ను ఎడమభాగమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని మాటాడుదునని [illegible] భావము [illegible] భావము.

5 * భూషగ విలాసినులు చెవిన్ బూన్పందగినే
పొలుపుం బసుపుం దట్టైన తేమొగలిరేకు
యువ యొకండు ప్రియు వీఱుంమపై మచితగతుల
ంచర విడుకొనగోళ్ళం జీల్చంగం దొడంగె ౫

6 * ఇంకొకండు సరోజమువోలె నెఱ్ఱనైన
స్వంజన్పు రేకల సుతినైన పాణితోడం
నెఃప్పుబుంగరఫుంగాంతి గెరలుచుండు
పాచికలు తీలగ నెగుచపైచె బయుటి. ౬

7 * నరిగందన చోట నున్నమ ప్వాస్థలమునే
జంగెప గిరీటు మణి యెంచి క్రొత్తవు డొకడు
వజ్రపుం బొళ్ళదుర్యాతి ప్రేళ్ళ ప్రసరింపం
లందుం దిటగు కరము చాపి యటనె నర్దె॥ 7

అవల రాజుల వృత్తాంతము తెలియంగ
పురుషువలెం బ్రౌఢయౌ ద్వారచరి సునంద
రాజునాత్మజను మగధ రాజు దరికి
ప్రథమమునం దీసికొనిపోయి పలికె నిట్లు ౮

శరణు చొచ్చువారి కితండు శరణమిచ్చు
ధృతి నగాధశక్తి మగధ దేశవాసి
ప్రజల రంజించు పనుల నేర్పరియ సుమ్ము
సార్థకాఖ్యా పరంతపుం డనంగం బడును॥ ౯

5* నీ పయ్యెదల పైనిట్లు నఖక్షతములుంచెదనని రాజు భావము. గడ్డి పఱకలు తెంపు స్వభావము గలవాండు వీండని ఇందుమతి భావము.

6* నీతో నేనిట్లు క్రీడింతునని రాజు భావము. వీండు జూదగాండని ఇందుమతి భావము.

7* కిరీటమువలె నాపైని నీవున్నను నాకు భారము లేదని రాజు భావము నెత్తిపై చేయి పెట్టుకొన్నవాడు అవలక్షణుండని ఇందుమతి భావము

[illegible] చరణు వేరొ యింద్రుఁగాక
[illegible] దాక్షిణ్యరమ్యు నితని చేతఁ
[illegible] గహనారణ్యంబు లెసఁగు నైనఁ
[illegible] స్తుతి యింద్రు నితఁడు॥ 10

[illegible] ప్రమదావనంబు కతన
[illegible] రమ్యంబునుండె
[illegible] ముని
[illegible] మందారమాల్యముగఁ దేనె॥ 11

[illegible] గ్రహింపుమిష్ట
[illegible] ప్రవేశింపు మవుడు
[illegible] మాతఁగాదు
[illegible] తములు ఫలింపు॥ 12

[illegible] యనెని పదవి
[illegible] సింధుకంఠ
[illegible] మాతఁగరమె మోదిబ్బ
[illegible] వాడి నడచె॥ 13

[illegible] వాడక మధు మునంద
[illegible] రాజువరికి నడిచె
[illegible] మాలమాలననష్ట
[illegible] ప్రకటకములు॥ 14

[illegible] "కిత(తంగ నృపతీ
[illegible] ప్రాయముగలాఁడు
[illegible] హస్తులుండి
[illegible] నైంద్ర భోగమందు॥ 15

"[illegible]" అనుమానలో సునందకే అనుత్పత్తియున్నదని మాచితము

ఉరులయొయ్యారుల ముడుపు నురముపయిని
నుల్లిమంత యస్త్రముల కిరణంబులను బఱపు
నితనిచే లాగి దారావెయొనఁగనట్టి
కౌముదివంత ముత్యాపుసరుల్ గుచ్చఁబడియె॥ 16

సహజవైరంబు గల సరస్వతియు లక్ష్మి
యుభయపురోకపోటునే నిల్చె నితనియందె
శివెకన్యాంగి! కాంతి సూనృతపువాక్కు
తనరి యోగ్యవై మూఁడవ దానవవుదు॥ 17

అంత నంగభూపతి నుండి దృష్టిఁద్రిప్పి
తను మనుమఁ గుమారి జననిసభను బలికె
ఇతఁడు కోరఁ దగనివాఁడె? యీమె యేమ
టుంగనిదె, లోకమో భిన్నరుచులు గలది॥ 18

అవల నా ద్వారపాలికయగు సునంద
అరులకును సైపరానియా నరవరేణ్యు
నెంతొ దర్శనీయుని జూపె నిందుమతికి
నిప్పుడే యుదయించిన యిందుఁబోలె॥ 19

ఇతఁ డవంతి భూపతి మహోద్ధృత భుజుఁడు
మహిత వక్షుఁడు కృశవృత్త మధ్యముండు
విశ్వకర్మ యంత్రముపయి వేగఁద్రిప్పి
సానఁబట్టిన సూర్యునిచాయ మెఱయు॥ 20

అఖిల శక్తియౌ నితని ప్రయాణవేళ
నెగిరి ముందేగు గుఱ్ఱంబు లెగురఁగొట్టు
రజము, సామంతరాజ శీర్షములమణుల
యరుణ కిరణాలకస్తమయంబు గూర్చు॥ 21

ఆ మహాకాళ తీర్థాన నలరియున్న
చంద్రమౌళికి దరిగవానంబ యుంటఁ

[illegible] చంద్రికలు [illegible]ందు
[illegible] ప్రియుల సరసవీక్షణము 22

[illegible] రాజులోన [illegible] నీకు
[illegible] పాలివేత [illegible]గడలు
[illegible] పగలనోన
[illegible] యాలమూకా[illegible] 23

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 24

[illegible] యమునానది [illegible] నిలిపి
[illegible] తగ్గిపోవ
[illegible] గోమలంపు
[illegible] మరలు 25

[illegible] కాపు [illegible] లిచ్చెఁ
[illegible] ద్వీపముల యూపములు పాతె
[illegible] చెప్పెఁడమ్మొ
[illegible] యోగియపు వినవె 26

[illegible] మాత్రఁ జెప్పలుడిగి
[illegible] విడుచుమందు
[illegible] వేధరాధిపతికిఁ
[illegible] కై దియమ్మొ 27

[illegible] ప్రతీపుఁడనెడి యుతఁడు
[illegible] సేవించు [illegible]పొందె
"[illegible] లక్ష్మి" యని దుష్ప్రయమునఁ
[illegible] యాదాలె [illegible]చె 28

* ఆజిలో నగ్నిహోత్రున్ సహాయుఁ బొంది
రాజవంశంబులకుఁ గాళరాత్రియయిన
పరశురామునివాడియౌ పరశుధార —
నల్గఁ గల్పఁజేసెనుబలెం దలఁచె నితఁడు॥ 29

క్రమమూహిష్మతీ పురప్రాకార జఘన
రశనయౌ రేవనది వేణిరమ్యభువులు
మేడ కిటికీల యందుండి చూడమన స
లరిన నీ దీర్ఘభుజు నంకలక్ష్మివగుమి॥ 30

ఎంతొ ప్రియదర్శనుండయ్యు నీ క్షితీశుఁ
డిందుమతికి మాత్రము రుచియింపఁడయ్యె
శరదృతువు క్రమ్మి మబ్బు లావరణముడుప
లలిత కళల నిండిన శశి నళినికటులఁ 31

శత్రుసూచార శుద్ధమౌ నుభయకులము
లందు దీపమై శూరసేనాధిపుఁడయి
యితర లోకములందుఁ గీర్తింపఁ బడుచుఁ
దగు సుషేణుఁ జూపి యనె శుద్ధాంతరక్షి॥ 32

ఇతఁడు యజ్వ నీపపలంపు నృపవరుండు
గుణములెల్ల నన్యోన్యమితనిఁ బొంది
సహజమౌ విరోధము వీడె; శాంతమైన
ఋషుల యాశ్రమమును జేరి మృగములట్లు॥ 33

చంద్రు వెన్నెలలటు తే నృపేంద్రు కాంతి
కనుల కందమై సౌధాంతికముల నుండె
నతని తేజస్సె హర్మ్యాగ్ర మందుగడ్డి
పెరుగు రిపు గృహాల నసహ్యాకరమెయయ్యె 34

---

* నీ మీఁదకు వచ్చిన శత్రులను దగులఁబెట్టుదును "అని ఈరాజునకు అగ్ని వరమిచ్చెనను కథగలదు. (భార.వన. ౧౧౪ అధ్యా.

[illegible] విహరించు కాలమున [illegible] సిద్ధాంతకాం
[illegible] గంధమున్ గడిగి శ్వేతంబౌటc గాళింది నీ
[illegible] ఉపరియమున్ రోలోన గంగానది
[illegible] యాప్రయాగమందె నంతాంతంబు భాసించెడిన్॥ 35

[illegible] నాగము గొన్న కాళియుడు తార్క్ష్యస్వామి త్రాసాన స్వా
[illegible] దానమునకై యొసంగె నట, యావక్షస్థలి వ్యాపియై
[illegible] హారాళి యొసంగు నాహజని నీ వీడుండెదన్ దాల్చియుం
[illegible] శ్రీకౌస్తుభ ధారి కృష్ణునికి నాసన్ గూర్చు వాcడయ్యెడిన్॥ 36

[illegible] నీ మనసుc బతిగా గౌరవించి
[illegible] లో జక్కన్లనము పూcబాన్పు పయిని
[illegible] * చైత్రరథసమ బృందావనమున
[illegible] నీ యౌవనపు లక్ష్మి చూఱcగాక 37

[illegible] పూcపసిడి శిలాజతు సుగంధ
[illegible] శిలాతలములc గూడుచుండి
[illegible] గోవర్ధన కందరముల
[illegible] శిఖినృత్యముల్ గానవచ్చు॥ 38

[illegible] కోని చక్రపాణి సాటిcబడయు కాంత
[illegible] కార్యా కాదెంచి యతని దాటె
[illegible] ము పేరc బోవుచు దాఱు నేఱు
దాటి వెళ్ళ వచ్చిన మహీధరముc బోలె॥ 39

[illegible] దాశ్లిష్ట భుజుని, హేమాంగదుcడని
[illegible], శత్రు పక్షాల పేరు మాపు
[illegible] గెలిచి, జూచి యాద్వారపాలి
పలికెc మార్తాండు ముఖియైన బాలతోడ॥ 40

* చైత్రరథము=కుబేరుని యుద్యానవనము

రాజితఁడు మహేంద్రాద్రి సారమున నొప్పు
ఆ మహేంద్రాద్రికి మహాబ్ధికనుఁగు భర్త;
ఇతని జైత్ర యాత్రల స్రవియించు మదపు
ఏనుఁగుల మిషను మహేంద్రుఁ డెదురనేగు॥ 41

చాప ధారుల నితఁ డగ్ర సరుఁడు, సుభుజుఁ
డల భుజముల జ్యాఘాత రేఖలను దాల్చు,
ఖైదుపడు శత్రు లక్ష్ముల కాటుకైన
కంటి నీటఁ బడినయు ధారలు రెంటి కరణి॥ 42

పరియు మంగళ వాద్యాల నూదివైచు
సుంద్ర నాదాల నిలువరిన్ సంద్ర మెపుడు
మేడ కిటికీలఁ గెరటాలు చూడఁబడఁగ
నిదుర చెందిన యీరాజు నిద్ర లేవు॥ 43

గల గలని తాటి వనులున్న జలధి తటులఁ
బటుల ద్వీపాల నుండి లవంగ సుమము
లెత్తు కొనివచ్చు పవనము లెపుడు చెమటఁ
బాప రతితో విహరింపు పద్మనయన!॥ 44

పొడఁగు టాకృతిచే లోభ పెట్టఁదగిన
యిందుమతి యాసునందచే నిట్లు లోభ
పెట్టఁబడియు వానిని వీడి పెడలె, నీతి
దప్పులాగ లక్ష్మి విరుద్ధ దైవుఁబోలె॥ 45

అవల నాద్వార పాలికయగు సునంద
దైవరూపు నాగపురేశు దరియనరిగి
ఇటు చకోరాక్షి! యొకసారియీ నృపేంద్రుఁ
గాంచుమని భోజసోదరిఁ గాంచి పలికె॥ 46

సరములు మురుపు లొల్కి యంసముల వ్రేల
పరువు హరిచందనము పూసి పాండ్యుఁ డితఁడు

[illegible] మించిల మెఱుఁగు వాజి
[illegible] పాఖ [illegible]భిపతిని వోలు॥ 47

[illegible] మహాద్రి స్తంభింపఁజేసి
[illegible] త్రాగి పుక్కిలించి
[illegible] నంతటి ఘనుఁడాశ్వా పైథి
[illegible] మహిమ నడిగి మెచ్చి॥ 48

[illegible] గర్వాంధుఁడైన
[illegible] దురాప మైన
[illegible] యూపాంఁద్యుతో సంధి చేసి
[illegible] జయముకయి చనియె మున్ను॥ 49

[illegible] సీవు
[illegible] షమయ వోలె
[illegible] కనమైన
[illegible] దనరఁగలవు॥ 50

[illegible] దట్టపుఁ గొఁగిటఁ జొక్కపోకలున్,
[illegible] కౌఁగిలు చందనపాదసాలు, [illegible]
[illegible] పత్రముల తల్పములన్ జెలువారు నట్టివా
[illegible] గములఁ హాయిమెయిన్ విహరింపఁగోరవే॥ 51

[illegible] మించేవరశ్యామదేహుఁడితఁడు
[illegible] గోరోచనా గౌరగాత్రవీవు
[illegible] శోభవర్ధిల్లుకొఱకు
[illegible] మేఘాల కడు ప్రేమ వఱలు మీకు॥ 52

[illegible] సోదరిహృదయమందు
[illegible] మవకాశ మందదయ్యె,
[illegible] ముకళించియున్న
[illegible] నక్షత్రేపాపి వోలె॥ 53

వెలుఁగి నిశ నడచెడి దీపశిఖయుఁబోలె
పతిఁ బడయఁ బాలవేని నెవ్వాని దాఁటె
వాఁ డవ్వాఁడు వెలవెల భావమొందె
రాజపథి మేడలోని వరాండవోలె ॥ 54

ఇందుమతి దగ్గఱకు రాఁగ నీమె నన్నుఁ
జతిగ వరియించునో వరియింప దో యటంచు
నజుఁడు వ్యగ్రుఁడయ్యె నదరు నంగదముల
నజుని కుడి బాహు వజు సంశయమ్ముఁ బాపె ॥ 55

ఎల్ల యంగాల లోటింత యేని లేని
యజుని గని యన్యనృపుఁ జేర నబల మానె
వికచముగఁ బూచిన తియ్యమామిడిని బొంది
యన్యతరువుఁ జేరునె యెక్కడైన భ్రమరి ॥ 56

అజునిమీఁద సంక్రమించిన స్వాంతమమర
నిందు రోచుల వెదజల్లు నిందుమతిని
అని వరుస క్రమ మెఱుంగు నా సునంద
విస్తరంబుగ నీరీతిఁ బ్రస్తుతించె ॥ 57

పరఁగ నిక్ష్వాకు వంశ్యుఁడౌ నృపతికకుద
మెతఁడు కాకుత్స్థుఁ డనఁబడు. వితతగుణుఁడౌ
గుడతమాతయు నుత్తరకోసలేశు
లెదియు శ్లాఘ్య కాకుత్స్థ పదమెతాల్త్రు ॥ 58

ఎతఁడు మహోక్షరూపు మహేంద్రుఁ డెక్కి
రణమునఁ బినాకిలీల నస్త్రాళి చేత
నసురకాంతల గండంబులందు మిగులఁ
జెలువు దీర్పు గందవుఁ బూఁత చెఱిచి వైచె ॥ 59

ప్రముదితై రావతాస్ఫాలనమున బాఱు
స్వాంగదము స్వాంగదమ్మున సంఘటింపఁ

[illegible] 60

[illegible] 61

[illegible] 62

[illegible] 63

[illegible] 64

[illegible] ప్రాప్త మొందు
[illegible] జయంతుఁడమల
ఘనుఁడు ధురంధరుఁడు తండ్రి కెనగ, నేర్పు
[illegible] మోదము భువనంపు గురుభరంబు॥ 65

[illegible] రూపమునఁ గొత్త ప్రాయమునను
[illegible] ప్రధానమగు గుణవిసరమునను
[illegible] సముని వరింపు మితనిఁ
[illegible] కలియుఁగాక, 66

ఇంక సునంద వాక్యము ముగియుమును తజని
రాచ కన్య లజ్జ సంకోచ పఱచి
సుప్రసన్నమంపుఁ జూపుఁ జొనిపి యప్పు
యా స్వయంవరమాలయ ట్లు గ్రహించె ॥ 67

రమణీ యాకృతి గల్గినా యువకుపై రంజిల్లు రాగానుబం
ధము నాజవ్వని తెల్పలేక నిలిచెన్ కాఠిన్యయై యుంటచే వి
క్రమునౌ ముంగురులొప్పు నిందుమతిదౌ రాగాను బంధంబెగా
త్రము భేదించుక వచ్చి తెల్పెను గగుర్పాటన్న వ్యాజంబుతో ॥ 68

ఇందుమతి యట్లుకాఁగ తానిటు సునంద
"ఆర్యరాల! యింకొక చోటు కరిగెదము కో"
యనుచుఁ బరిహసించుచు సఖి కిపుడు పలుక
వధు వసూయతో సఖిఁ జూచె వక్రగతుల ॥ 69

కరభోరువు రఘునందను
ముపవగు మెడఁ దగినచోటఁ బుష్పితవేళాం
జరమగు మాలను ధాత్రీ
కరముల వేయించె మూర్తిగను ప్రేమమటుల్ ॥ 70

విపుల వక్షస్స్థలంబున వేయ వ్రేలు
నిప్ప పువ్వుల యాసొంపులింపు మాల
నిందుమతి కంఠమందు నర్పింప నమరు
బహుపాశలతగ, నరవరుఁడు తలఁచె ॥ 71

మొగులు విడిచిన చంద్రుఁ గౌముదియుఁ గలిసె
జహ్నువు విడుగంగ సముద్రుసంగ మొందె
అని సమగుణుల కలియుక కలపు జనులు
నృపులకు ప్రతికటువుగ వచించి రొకటె ॥ 72

ఉప్పవగఁ బొంగు వరపక్ష మొక్కవైపు
మాటమంతి లేని నృపాళి మఱొక వైపు
ఉదయమున విచ్చు తామర లొప్పిదంబు
కలువవనము నిద్రయుఁ గల్గు కొలను వోలె ॥ 73

ఇది

ఇందుమతీ స్వయంవర వర్ణనము

ఆఱవ సర్గము

రఘువంశ లహరి

ఏడవ సర్గము

వధూవరులఁ జూచు పురస్త్రీల చేష్టలు

బలరిపుఁడు * దేవ సేనాగుహులను బోలె
తనయను నజుఁ వసువతు సోదరిని తోడఁ
గైకొని విదర్భ దేశంపు క్ష్మాపుఁడంపు
తన పురమునకు కళిముఖుఁడై తరలియరిగె ॥ 1

రమణి పైని గోరిక విఫలంబు కాఁగ
స్వీ స్వరూప వేషముల నీర్ష్యాళులగుచు
రాత్రితుద వెలవెలఁ బోవు గ్రహములట్లు
వేఁరి నృపులున్ దమదమ శిబిరములకు ॥ 2

* 2 అచట నింద్రాణి దేవత యమరియుంట
నీక స్వయంవరమున క్షోభయిడెడి వారు
లేరు ; కాకుత్థ్సునెడఁ బృథ్వీశ జగము
వాలసైరులయ్యును దీనఁ జల్లఁ బడిరి 3

---

* 1 దేవసేన అను కన్య ఇంద్రుని కన్య. ఆమెను కుమారస్వామి వివాహమాడెను. బలరిపుడు= ఇంద్రుడు.

* 2 నాకబలితో ఇంద్రాణి దేవతగాన శత్రు భయము లేదు. నాక బలిలో ఇంద్రాణి దేవతను పూజింతురు. ఆమె శత్రునాశని.

అప్పు డపూర్వోత్త దేర్చిన యప్పురాన
నమరు నింద్రధనుస్తోరణముల గుండ
నిడుద జండాల నీడలు నడుమ లుడుప
వరుఁడు వధువుతోడను రాజపథముఁ జేరె 4

వైడి కిటికీలు మార్చిన మేడలందు
తద్వధూవరులను జూడఁ దహతహ పడు
పురిముద్దియలు నితర కార్యములు త్యజించి
వేయు చేష్టలీతీరుగఁ జెలఁగియుండె ॥ 5

వెంటనె కిటికీ దరికిని వెళ్ళమంతి
జుట్టు ముడివీడి పూవులు చుట్టు రాల
జుట్టు ముడివేయఁ జేతిలోఁ బట్టికూడ
ముడువఁ దలఁపనే తలఁపదు ముదిత యొకతె 6

లాగినట్టి కాలితడ నలంకరింప
ధాత్రినుండి యూడ్చుకొని, యందాల నడలు
వదలి, రంగారకుండ, గిటికీవరకు నొక్క
పడఁతి పారాణి యడుగుల నిడుచునేగె 7

కాటుకను * ముందె కుడికంటి గారవించి
ఎడమ కంటికిఁ గాటుక యిడకె యుండి
కాటు కిడి చేతి పుడకతోఁ గాంత యొకతె
మేడ కిటికీ దరికి వేడ్కతోడ నరిగె ॥ 8

కిటికీ మధ్యము జూచిని
తటుకునఁ జనువేళ వీడు తనకోకముడిన్
కటి ముడువక యొక్కతె పో
కిన్నటు నిడుకంకణ రుచిగలకేలన్ దాల్చెన్ 9

సత్వరమ్ము లేచిన యొక్కచాన, నగము
గ్రుచ్చ సంభ్రమంబునఁ బైకిపొచ్చి చిమ్మ

* స్త్రీలు ఎడమ కంటికి ముందు కాటుక పెట్టుకొనుట ఆచారము. అది వదలి ముందు కుడి కంటికె పెట్టుకొన్నదని భావము.

ప్రతి యడుగున మణుల్ జాఱిపడఁగ బోటిన
వ్రేలి మూల, మేఖల కొక్కనూలె మిగిలె ॥ 10

అతి కుతూహల లయిన యా యలరుఁ బోండ్ల —
ఆసవసుగంధమొప్పి — యల్లాడు కండ్ల
తుమ్మెదలు గల - ముఖములతోడ నిండి
కమల తోఁటాలటు గవాక్షములు వఱలె ॥ 11

పాలు త్రాగుచు నుండిన బాలు విడిచి
త్వరపడి వధూవరులఁ జూచు వాంఛ మించ
దారి వెంటను జనుబాలుగారు నొక్క
వచ్చు బాలెంత కిటికీని పాలఁదడిపె 12

ఆలలన లజున్ దృష్టులన్ గ్రోలుచుండి
యన్య విషయాల వైపున కరుగరైరి
వారి యితరేంద్రియముల వ్యాపారమప్పు
డెల్ల గతులఁ గండ్లనె ప్రవేశించెఁ బోలు 13

“ఆపరోక్షరాజులు కోరు నాలతాంగి
యెవని సాధుగఁ గనె వాని నెనసె బళిర !
అట్లు గాదేని లక్ష్మి నారాయణుఁడు వలె
తనకుఁ దగు కాంత నాకాంత గను నిఁకెట్లు ॥ 14

కోరఁదగిన సౌందర్యంబు కూడి యున్న
కవయిది పరస్పరంబుతోఁ గలుపకున్న
జంటయగు వీరికి విధాత సలిపియున్న
యాకృతుల కూర్పులు విఫల మయ్యెడివిసుమ ॥ 15

ఉచిత పూర్వజన్మ జ్ఞానముండి యుండు
వీరలకుఁ గాననే యీమె వేలకొలఁది
నృపులలోఁ దనకుఁ దగిన ప్రియుని బొందె
మనసు జన్మాంతర స్నేహమెనయుఁ గాదె ॥ 16

పురసతుల మోమునుండి యూరేగెడి వేడుక
వీలుపడ పోయి యున్న కథల్ వినుచు నజుఁడు
మంగళాలంకృతులతోడ మహిత మైన
కన్యాదాత భవనమును గడకుఁ జేరె ॥ 17

ఇందుమతి యజుల వివాహము

కామరూపేశ్వ రందఱుఁ గరము నీయ
ఆదమేనగు నుండి యేయజుఁడు దిగియు
భోజరాజు చూపిన నాల్గు మొగల లోని
వాఁకిలి జేరెఁ గాంతల స్వాంతములను ; 18

అట మహార్హ సింహాసనమందె యుండి
రత్న సహితముగ మధుపర్కంబు నర్ఘ్యంబు
మధిపుఁడిచ్చు దుకూల ద్వయంబు నజుఁడు
వనితల కటాక్ష వృష్టితోపాటు గొనియె ॥ 19

జహూ వినయమైన సప్తాంక పతి జనంబు
వరుణిరాజుని నడపిరి వధువు దరికి
చంద్ర కిరణాలు వృథుఫేనముల సముద్రు
డెలిగఁ దటి సమీపమునకు నడపినట్లు 20

ఆ గృహమునఁ బూజితుఁడౌను నగ్నిసముఁడు
భోజపతి పురోహితుఁ డాజ్యాదికంబు
నగ్నిలో వ్రేల్చి మఱి యగ్నిసాక్షికముగ
ఆ వధూ వరులను పెండ్లియందుఁ గలిపె ॥ 21

ఆ వధువుపాణి నారఘురాత్మజుండు
తనదు పాణితో గ్రహియించి తనరె మిగుల
అతి దరిగ నుండిన యశోకలతిక చివురు
చెంగుతియ్యామావి చివురున్ గలసి నట్లు 22

వరుని ముంజేయి పులకల వలతి నిండె
వధువు చక్కని ప్రేళ్ళను వడి చెమర్చె

వార లిట్టుపురియందున పంచ శరుని
వనిత సమముగ విభవించఁ బడినయట్లు ॥ 23

వారి క్రీగంటి చూపు ప్రసార లహరు
లొండొరులఁ గల్గి యొండొప్పు మంచి మంచె
లోచనము లొండొరులపైని లోలముగను
రమ్యమౌ చిఱుసిగ్గు మర్యాద పొందె 24

ఆ మిథునము పైకి జ్వాలించు నగ్నిచుట్టు
క్రమముగఁ బ్రదక్షిణము చేయు క్రమము మెఱసె
రాత్రియును దినమొుండొరుల్ కలసి మెఱసి
మేరు గిరిచుట్టు తిరిగెడి సాయవోలె ॥ 25

గురు నితంబయౌ వధువామె గురువు, బ్రౌఢ్య-
నముఁ గనౌ పురోహితుఁడంత సమత వెల్గ
అపుడు మత్త చకోరాక్షి యగుచు సిగ్గు
నకలం దాల్ప్రఁ, పేలాల నగ్ని వ్రేల్చె ॥ 26

హవిసు జిమ్మ చిప్పుష్ప లాజాదికముల
పుణ్య గంధము లాయగ్ని పొగల వెడలె
వెస్ప్రలంటు శిఖలపొగల్ వెలియ చెవుల
నల్పు కల్పితేప తొక క్షణంబె యయ్యె ॥ 27

శుద్ధమాహార ధూమంబు సోకుచుండఁ
గాటుకను న్రజలఁగలఁగు కనుల తోడ
కవిలు వరమొల్పులలరెడు చెవుల తోడ
పాటలకపోల మా వధూవదన మొప్పె ॥ 28

స్నాతక వ్రతుల్ బంధువుల్ జ్ఞాపతియును
వర పురంధ్రులు వరుసగాఁ బైఁడిపీట
వయిని గూర్చున్న యా వధూ వరుల పైని
ఒక్కఁగా మంగళాక్షతల్ చల్లి రపుడు ॥ 29

అటుల శ్రీమంతుఁడగు భోజనృపతి ప్రీతి
స్వామునకు వివాహ మహోత్సవంబు జరిపి
భూపతులనెల్ల నేర్పుగా గౌరవింప
నర్హులగు నధికారుల నంపెఁ బిదప ॥ ౩౦

ప్రీతి విప్రులఁ దమలోని వికృతులడఁచి
యడుగున మొరపెట్ట కొంత ప్రాభవములిచ్చి
కానుకల వంక సత్కరించి గౌరవించి
భోజపతిఁ గాంచి వీడిరి రాజులెల్ల ॥ ౩౧

స్వంతముల చిద్రితై మునుపె యుపాయమెంచి
యువతిరత్న శ్రీ యనుమానస మొందఁగోరి
అన్యపాల లోకము స్వగృహాలు చనక
మాని మార్గంబులో మున్నె నడ్డునిలిచె ॥ ౩౨

విదర్భ క్రథకైశిక దేశపుఁడు కూడ
స్వామునకు వివాహ మహోత్సవంబు జరిపి
తనయ యుత్సాహమునఁ గాలఁడి ధనములిచ్చి
యునుపఁ బంపించెఁ దానునను గమించె ॥ ౩౩

కంటఁగన వుదేశ్వరుఁడుండె మూఁడు
యోధములు అగ్రత్రేమయాతో నడునిరోధ
జంత రాయక వీడోక్క యనగను మరలె
సముదను చివర సూర్యుని సుధాంశుఁడట్లు ॥ ౩౪

స్వయంవరమునకు వచ్చిన రాజులతో అజుని యుద్ధము

దక్షిణయమున ధనములు దీసికొనుచు
నదివలెనే కోసలేంద్రునిపై నలుకఁబూను
నవనిపతు లిప్పుడవ్వాని యాత్మజునికి
ముందవిన్న లభించుట కోర్వరైరి ॥ ౩౫

ఇందుమతిని పెండ్లాడిన నృపతి కజుని
తలత గర్వాంధులౌ రాజులఖ్ఖ పతిత

ఒల యొసంగిన అక్కృప బలిమిలాగు
నా త్రివిక్రమ సంగ్రామ బ్రహ్మోమదటులు ॥ 36

ఉమెరకీణక్తై పొత్త్యమైన యోధు
చెకుప్రవగల మంత్రిని నియోగించి పిదప
షున శరంగాల కోణాలు గంగనటుల
నేడు డక్షిల రాజసేనను నెదురుకొనియె ॥ 37

సథిరి గాల్పుండు గాల్పుండు రథికు రథికు
తల్లి సైనికు తల్లి సైన్యాధిపతిని
హాసిసైనికు దంతట హస్తిభటుని
బడిసి రణము సమ్రపతి ద్వంద్వయుద్ధె ॥ 38

తూర్యనాదాలతో ననిర్వార్యవాద్య
అగు ధనుర్ధరుల్ స్వాపిల రామాడకముల
నప్పుడుచెప్పుదు కాని బాణాక్షరముతో
యొండొరులఖ్యాతి నామంబు లొగిని దెలుపు ॥ 39

ఆజిలో గుఱ్ఱములు లేపినట్టి దుమ్ము
రథసమూహ చక్రంబుల నధికమగుచు
ద్విరద కర్ణ తాళాలచే విస్తరించి
యవల క్రమముగ సూర్యుని నడగించె 40

గాలికిన్ నోడ తెఱచిన మిలధ్వజము
లోలఁ బెరిగిన సైన్యాల ధూళిగ్రోలి
నిజపు మేలు క్రొత్తబురద నీడమిగుల
ద్రాగుచున్నవో యనుసట్లు దనరుచుండె ॥ 41

రథము రథచక్రముల ధ్వనిన్ ప్రకటమయ్యె
కదలు గంటలధ్వనిచేత గజము తెలిపె
స్వప్రభువుల నామాలు పలుకుమంత
స్వావర పక్షాల్ తెలిసె రజపాంద్ర భువిని 42

కనుల మార్గంబునడ్డి యాకధనభూమిఁ
గడు విజృంభించిన రజోంధకారములను
శస్త్రముల తెగు నశ్వగజప్రవీర
శోణిత ప్రవాహము శాలసూర్యఁ దమ్మె ॥ ౫౩

రక్తతతిచేత తెగిన మూలంబుఁ గలిగి
రక్తతతి పైని గాలిచేఁ బ్రహతమగుచు
ఖడ్గలె మిగుల నగ్నికి ముందుగాని
వెడలు ధూమంబు పోలికఁ గడు వెలింగె ॥ ౫౪

అస్త్రహతి మూర్ఛిలు రథికు లపుడు లేచి
చూచి గఱ్ఱాల మరలించు సూతుఁ దిట్టి
తమ్ముఁ గొట్టిన వారిని తద్ధ్వజాలఁ
బట్టి గుర్తించి యలుకతోఁ గొట్టిరపుడు ॥ ౫౫

క్షురపశలత కలుగు ధనుర్ధరుల శరము
అరుల శరములచే మార్గమధ్యమునఁ దెగియు
ప్రకటలోహపూర్వాంగ సగళాగ నిఖిలఁ
దమకుఁగల వేగమున లక్ష్యతతిని పొందె ॥ ౫౬

వాడి చక్రాయుధాల మావటుల తలలు
గజరణంబులఁ దెగియు వేగలనఖాల
మూడి కొనలఁ దగులుకొను జుట్టుకలిగి
వాలసేవటికిని ధరాస్థలిని బడియె ॥ 57

ప్రథమమునఁ గొట్టు గుఱ్ఱపురౌతు, తిరిగి
తన్నుఁ గొట్టలేకత్వా పు స్కంధమునను న్న
వైరిభటు వడిగొట్టగ వాఁడు మరల
ప్రతికి పోయిగా సౌఖ్యంబుఁ బడయఁగోరె ॥ 58

బడలు విడు కవచధరుల మొరలఁ బోని
శద్ధ్రములు పెద్ద దంతాలకడమ బడఁగ

పైకిలేచెడి యగ్గ్రి విస్ఫుకర కిర
కణముల గదాలు చల్లాచెల్లఁగరము హాడలి ॥ 59

బాణములఁదెగు తల లంఘలములమరి
పడు శిరస్త్రాణంబెడి పాన పాత్రలొప్పి
రక్త మనుమద్యముఁజెను గాల్పులు స్రవింపఁ
గ్రాలె రణభూమి యముపానశాల వోలె 60

ప్రాంతములఁ బక్షులు కొఱుకు బాహుఖండ
మొగిని పక్షులకై విసరి యొక్క నక్క
మాంస మందిష్టముండియు నంగ భూష
కొనయుతాకి తాఁబుష్కోన కొనఁగ విడిచె ॥ 61

ఒకఁడు తనతలన్ రిపుఖడ్గమూడఁ గొట్ట
మరుక్షణమె దేవతయయి విమానమెక్కి
ఎదుటనై వచ్చరలు కౌఁగిలించుకొనఁగ
నాజితోడన మొండె మలాడఁగనియె ॥ 62

ఒకరొకరి సూతులంజంప నొక్కరొకరు
వారె సూతులై రథికులై వరఁగిరపుడు
గుఱ్ఱములఁ జంప గదలతోఁ గొట్టుకొనిరి
కత్తి విడుగ బాహాబాహి మొత్తుకొనిరి ॥ 63

ఒకరొకరిఁ జంపుకొని వచ్చి యొక్కమాటె
దేవతా భావమొందియు దివ్యపురుల
యొక్క యప్సరసకై కోరి యొక్కరొకరు
వాదములఁ గొట్టుకొన సాగి పడుచిరపుడు ॥ 64

సైనిక వ్యూహములవి పరస్పరము రెండు
నియమమే లేకయుఁబ్రమావజయములొందె
వెనుక ముందులఁ బవరంబు నీవ కదున
నద్రి భీమఘాటున పోటుకు నందునట్లు ॥ 65

అరులచే సైన్యము లెజిగినప్పుడొకసి
గొప్పయోజస్సుగల యజుండప్పు డరుల
సైన్యమును జొచ్చెఁ బొగగాలిచేత మరలు
అగ్నియే గడ్డి యెటనుండు నటకె యేగు॥ 66

రథిపదై యమ్ము పొంచి తనుత్రాణమూని
యతఁడొకఁడె మత్తుండై వింట నఖిలన్నృపులఁ
ప్రళయకాలాన నుపొంగు వార్ధిజలము
లా మహావరాహము వోలె నడఁగించె. 67

అతఁడు కడిపేయు తూణీరమందు నుంచి
యమ్ము తమునఁ గరవుచు నాజి నరయఁ బడిమె
ఒకపరిఁ జెవిదాఁక నులాగ నిఁకనుమౌర్వి
యసి రిపులంజపు శిరముల గనెనొ యేమొయనఁగ 68

కినుకఁ గొఱుక నింకఁ బెదవుల్ తెంపువాఱఁ
బ్రకటమగు నూర్ధ్వరేఖల భ్రుకుటలొప్పు
ఖల్లములఁ దెగి హు కృతిధ్వాను లొనయు
నిపల శిరముల నతఁడు రిఁపుఁ బఱచైచె॥ 69

గజవరాధ్య నిఖిల బలాంగములచేత
తను కవచభేది సర్వాయుధములచేత
సర్వయత్నాలచే సర్వ లుర్వీపతులు
యుద్ధభువి మెక్కయజునిపై నుఱికిపడిరి 70

వైరుల శరాళి రథము గప్పఁగ బడియు
ధ్వజము కొనచేతనే గన దగి యెుఱంగు
మంచు తెరగప్పు దవసవు ప్రథమవేళ
వెలుఁగు కొంచెముగల సూర్యబింబము వోలె॥ 71

రఘుమహారాజు పుత్రుండు ప్రథితయశుఁడు
కుసుమ శరమూర్తి బాగయినవాఁడు నజుఁడు

తనిఁ బ్రియంవదుఁ డనెడి గంధర్వపుత్రుఁ
డిడిన సమ్మోహనాస్త్రము న్నృపుల పైచె ॥ 72

వివశ నరదేవ సైన్యంబు విండ్లులాగు
పాణి వ్రేలాడ, నొక యంస పార్శ్వమందు
స్వశిరస్త్రాణ జాలంబు జారిపడఁగ
ధ్వజపు దండమానుకొని నిద్రలకులొంగె ॥ 73

విదపఁ బ్రియురాలు రుచిచూచు మధురమైన
యధరమున శంఖమానించి యాతఁ డూదెఁ
దాన స్వకరార్జితము — మూర్తిదాల్పు — కీర్తిఁ
గ్రోలు లీల నొక్కైక వీరుండు వెలసె 74

భటుల శంఖధ్వనిని గుర్తుపట్టి మరలి
స్వామిభుఁడపల మూర్ఛితులుగఁ జలుపఁగనిరి
ముకుళితమొనర్చు తామరపూలమధ్యఁ
జక్కఁ స్ఫురియించు ప్రతిబింబ చంద్రునట్లు ॥ 75

రక్తమునఁ దడిసిన శరాగ్రములచేత
నృపుల జండాలనిట్లు లిఖింపఁజేసె
“ఇప్పుడతఁడు మీకీర్తి హరించె మీదు
ప్రాణముల్ హరింపఁడు జాలి” ననెడినుడులు ॥ 76

అర్జుఁడు వింటికొనను యొక్కహస్తమాన్చి
తల శిరస్త్రాణ మొరుగఁ ముంగురులు చెదర
నుదుటఁ గట్టిన చెమటబిందువులు స్రవింప
ధీమవగు ప్రియన్ జేరి యూతీయపలికె ॥ 77

జాలుపను లాగఁదగు విండ్లు వఱుటఁపుల
నిటుగనుము నాయమిజ్జ భోజేశపుత్రి ।
ఇట్టి రణచేష్టలుగల నృపులచేత
నీవు నాచేతఁబడియుఁ బ్రార్థింపఁబడెదు ॥ 78

వైర నృపులవల్ల గలుగు బాధనుండి
యపుడె విడుదల గనునామె యాస్యమలరె
నిడుదయూర్పుల బాష్పముల్ తుడిచివేయ
వదన నైర్మల్య మొందు నద్దంబు వోలె ॥ 79

హ్రీతియు లజ్జ కోటి తనంత గాక
లలన ప్రియు సఖినందించెఁ జెలులద్వార
క్రొత్త నీటిజల్లుల నెదహత్తి భూమి
వేలి నెమలికేకలద్వార మేఘుఁబోలె 80

ఇటు నృపుల తలపై నుంచి యెడమకాలు
విమలుఁడాతఁడు పెండ్లాడె విమలనామె
అజు రథ హయధూళి శిరస్సై యలకలలరు
నామె మూర్త రజోవిజయలక్ష్మి యటుల నుండె ॥ 81

అదినజనే వివాహ విజయంబుల వార్తలువిన్న యారఘుం
డెదెయజుఁడింటికిన్ మరలి ప్రేమసితో సరుదేజ మెప్పు య
య్యదనఁగటుంబ భారమజునందిడి యుత్సుకుఁడయ్యె ముక్తికై
నెవికుల వర్ధపండోడవ సిద్ధను నుందురె సూర్యవంశజుల్ ॥ 82

ఇది

అజ స్వయంవర శత్రుజయ గృహాగమనములుగల యేడవసర్గము

ఇది

ఎనిమిదవ సర్గము

రఘువంశలహరి

ఎనిమిదవ సర్గము

రఘువు వానప్రస్థదీక్ష - అజుని పరిపాలన

ఇతఁడు హాయిగఁ బెండిలియు
చ్చుట అజునికిఁ దీరకుండు సమయంబుననే
ముట రెండవ యిందుమతిని
ఇటు, రఘు విలఁగూడ నజుని హస్తమున నిడెన్ ॥ ౧

నేఁడు సముల నేనియు నే
పుడమిని లాగుకొన నెంత్రతో భూపతిసుతు లో
పుడమి జనకాజ్ఞ యనుమున్
బడసె నజుఁడు కాని గాదుమజ్ఞోగేచ్ఛన్ ॥ ౨

గురువు వసిష్ఠుఁడు కూర్చు మ
దురతీర్థ జలాలనజునితో నభిషేక
స్ఫురణ మనుభవించి వసుం
ధర స్ఫుటముగ నచ్చి తనకృతార్థతఁ దెలిపెన్ ॥ ౩

అయథర్వ వేత్త గురు వర్యాభిషేక
మాచరింప దుస్సహుఁ డజుఁ డరులకయ్యెః
క్షత్ర తేజస్సు బ్రహ్మ తేజస్సు కలియ
గాలి నిప్పుల కలయిక గాకేమి ॥ ౪

ప్రజలు నవరాజు నజు, వెనకవైపు మరల
పావనముగఁ రఘుఁగానె యనుకొనుదురు

రాజుఁడు కేవలమతని రాజ్యంపు శ్రీనె
గాక గుణములన్నిటిఁగూడ గలిపిపొందె ॥ 1

జనునిచేఁ బైతృకమగు రాజ్యంపువృద్ధి
అతని వినయంబుచే నవయౌవనమును
శుభకరమగు నిరంతరముచే శుభకరమగు
రెండు కలిసి యొండొండు మిక్కిలిగ వెలింగె ॥ 6

ఆదియు బలవంత మొనరింప దేవపు నమును
త్వరగనపై వచ్చిన వసుంధరను నతఁడు
క్రొత్తగ నపుడబ్బిన పెండ్లికూఁతుఁవోలె
నామహాబాహు దయతోనె యనుభవించె ॥ 7

ఎంతొ రాజునకిష్టుండ నేనె యనుచు
ప్రజలలోనెల్ల రెంతరెవ్వరికి వారె
తలఁచి కనిష్టుఁడన్న వాఁడెటునతఁడు
నదులపూరించు ప్రతినది యూవధకముల 8

ఎంతొ తీక్ష్ణుఁ డెంతయొ మృదు వెపుడుఁగాఁడు
వృక్షముల మారుతంబట్లు నృపులనెల్ల
గాని వంగఁ జేయునెకాని యుద్ధరింపఁ
డతఁడు మధ్యమార్గమవలంబించి యెపుడు ॥ 9

ఆపల నాత్మవంతుఁడగుట నజుని సుతుఁడు
మంత్రి భృత్యాదుల స్థిరతంబడయు టరని
నశ్వరములైన స్వర్గాది విశ్వాసిషయ
భోగములఁగూడ నిస్పృహపొందె రఘువు ॥ 10

గుణవంతులైన సుతులకు
గుణవతి శ్రీ నిచి దిలీపకులజులు ముదిమిన్
మును నారబట్టి దాల్చెడు
మునివద్దులు పుణ్యపడవిఁ బొందిరి స్వేచ్ఛన్ ॥ 11

వనమున వసింపఁ బోయెడు
జనకుని సుస్నేహ శోభఁ బల్కెడు తలతోఁ
బ్రణమిలి కాళ్ళఁ బడి యజుం
డు తనను పరిత్యజియింపవద్దనుచు ప్రార్థించెన్ ॥ 12

తన్నిల్లు నిండు మొగమునఁ
జెన్నలరు నజు కోర్కె తీరిచె సుతప్రేమన్
ద్రన్నన విడు శ్రీమాత్రం
బన్నగపతి కౌసఁడు మాన మహావల మరలన్ ॥ 13

అన్త్యవయః ప్రాంత్యాశ్రమమును
బూని పురబహిఃప్రదేశమున నుండుచు నా
మూనుఁ డనుభవించు శ్రీ
చే నర్చింపఁబడెను స్నుషచే వలెవోలెన్ ॥ 14

పూర్వాన్నృపులు కాంతాశ్రమమున వసింపఁ
గ్రొత్త నృపు డుదయింప వెలుంగు కులము
అస్తమింపఁ బోయెడు చంద్రుఁ-డపుడె యుదయు
మొందరవియున్న మింటితోఁ బొందు సమత ॥ 15

యతి చిహ్నాలఁ దాల్చు రఘుని
పతిచిహ్నాలఁ దాల్చు నజుని బ్రజ కన్గొని, క్షి
క్షితికి నివృత్తి ప్రవృత్తుల
ధృతిగల ధర్మంపుటంశ లేతెంచినటుల్ ॥ 16

అజుఁ డీకఁ దానెన్నండున్
విజయిగ మన సంప్రదించె నీతిజ్ఞతతిన్
విజితాత్మ రఘు వెపుడపా
యిజన్మ చన సంప్రదించె హితయోగితతిన్ ॥ 17

సువయస్కుఁ డజుఁడు ప్రకృతుల
ప్రవృత్తిఁగన నెక్కె ధర్మ్య రాజాసనమున్

ప్రశమస్థుఁడు రఘువా మనో
నివృత్తిధారణకు దర్భ నిర్మితాసనమున్ ॥ 18

ఒకఁడు తదుపాతి నృపులఁడ
నకు వశ మొనరింపకొనెఁ దనడు ప్రభుశక్తిన్
ఇఁకనొకఁడు సమాధ్యభ్యా
సకుఁడై ప్రాణము లయిదు వశమొనర్చుకొనెన్ ॥ 19

తనయుఁడు క్షితిలో శత్రువు
లొనర్చు కుటిలములు భస్మ మొనరింపఁగఁ జ
జనకుండు స్వకర్మము లె
ల్లను జ్ఞానాగ్నిని దగుల్పం బెట్టెవడిన్ ॥ 20

తనయుఁడు సంధి మొదలుగన్
గుణముల నాఱిటి ఫలముగనుంగొని కూర్చన్
జనకుఁడు పెద్దలు స్వర్ణం
బును సమముగఁగని గుణములు మూఁటి జయించెన్ ॥ 21

ప్రభువు వినూత్నుఁడు ఫలమది
ప్రభవించెడిదాఁకఁ గర్మ పాయక చేయున్
ప్రభువు సనాతనుఁడు జగ
త్ప్రభు వగపించు దనుక విడువఁడు యోగవిధిన్ 22

ఇట్లు ప్రతిషిద్ధమౌ స్వప్రవృత్తులొప్పు
శత్రువుల నింద్రియంబుల జాగరూకు
లగుచు సిద్ధులు నభ్యుదయంబు ముక్తి
యనెడు ఫలసిద్ధులను రెంటినందినారు ॥ 23

సమదృష్టిగలుగు రఘు వరుఁ
గొమరుని కోరికనుబట్టి గొన్నేండ్లటులన్
గమియించి తమసుపరు న
వ్యయమహాత్ముఁ బరమాత్ముఁ బొందె యోగసమాధిన్ ॥ 24

జనకుఁ డొంటిలు వేర విని తనుఁ
గొని విరమ్ప్రబలను తుడిచికొని యగ్నిని ప్రే
ల్చిన యజుఁ డగ్ని రహిత విత
కొనరించెను యతులఁగూడి నొగి నంత్యేష్టిన్ ॥ 25

పితృకార్య మెఱిఁగిన యజుఁడు
పితృభక్తిని నౌర్ధ్వదేహవిధి యొనరించెన్
ధృతయోగ పథిఁ దనువులిడు
కృతమతులు, సుతులిడుపిండ మిటుఁ గోరరుగా ॥ 26

పరమ పదముగ నిన పితను
గుఱిచివగ తగదని జ్ఞానగురువులు తెలుపన్
ఎఱిఁగి మనోవ్యథ నణఁచి, యె
దుర్లేక ధనువుగొని జగతును శాసించెన్ ॥ 27

వసుమతియు నిందుమతియును
నసమ సుపౌరుషయుతుఁ బతినటుగని తొలిదౌ
వసుమతి బహురత్నములను
ప్రసవించె, నపర, సువీరుఁ బ్రసవించెసుతున్ ॥ 28

దశశతకర రవివలెఁ దగి
దశదిశలన్ యశసు చేతఁ దగి ఖ్యాతుండౌ
దశరథు సుతు నంద్రుబుధులు
దశకంఠరిపు జీల్చు రాముతండ్రిగ నెవుడున్ 29

శ్రుతముల ఋషిఋణమును, సం
తతిచేఁ బితృఋణమును, యాగతతి దేవఋణం
బతులిత మతిసుతుఁ డన్నృణతఁ
బ్రతిపరిధిని ముక్తిపొందు రవివలె వెలిఁగెన్ ॥ 30

అవిభు సకలబలము దీ
నావనమునకు, శ్రుతము విభుధాదృతి కొఱకున్

కేవల మొక్క ధనమెగా
వివిధ గుణవత్తగూడ నితడులకొంజకే ॥ 31

ప్రజల క్షేమ మరయుచు సుప్రజుఁడై యగుచు
నొక్కపుడు దేవితో బహిరుపవనమున
* నజమహారాజు విహరించె స్వాంతకులర
కపిని గూడి నందనమున శక్రుపగిది ॥ 32

నారదుని వీణెమీది సుమమాల ఉపవనములో నిద్రించిన ఇందుమతి పైపడఁగా నామె ప్రాణము వదలుట. అజునివిలాపము.

సరిగ నప్పుడె దక్షిణ జలధితీర
వాసిగోకర్ణ పట్టణేశ్వరుని గొలువ
దక్షిణాయన లోకబాంధవుని పగిది
నారదుండేగుచుండెను నాకవీధి 33

పట్టు తెగుచుండ రయానగాలి
హుళ పరిమళ జన్యలోభమునఁ బోలె
నమ్ముతీప వీణా శిరోన్యస్తమైన
దివ్యసుమమాల హరియించి తివిరె భువికి ॥ 34

పవనుఁ డవమాన పడఁగ వంతఁగుమిలి
విడువఁ కాటుక రంగు కన్నీటిధార
విడుచుచున్నది వోలె నవ్వీణయొప్పె
విరులకై వచ్చు నళిపంక్తి దరినిఁ బ్రేలి ॥ 35

మధుర మకరంద సౌరభ మధికమగుట
సుందర వసంత ఋతులతా శోభఁ దెగడు
నమర సుమమాల యర్ధాంగి యెడఁద
త్వరగ నుత్తమ ముచితమౌ స్థానమొందె ॥ 36

---

* అజవిలాసము మాత్రము 1930 లో వ్రాయఁబడినది.

రుచిరమై యున్నతంబైన కొమ్మపయిని
నొక్క క్షణమున్న సుమమాల నుదరిపడుచుఁ
గాంచియజురాణి భయమునఁ గనులుమూసె
రాహుహత చంద్ర చంద్రిక లాగునకట॥ 37

అంగముల పట్టు సడలు దేహమున లలన
పుడమిఁ బడుచును ప్రియుఁగూడఁ బడఁగవైచెఁ
గాలి జాలిపోయెడు తైలకణముతోడ
రూపుచెడి నాశమొందదె దీపకాంతి॥ 38

ఇడుపురి పార్శ్వమునం గల
పరిజనముల యార్తరవము భయమును గొల్పెన్
సరసీ విహారి హంసము
లఱచి సమవిచారములటు లాక్రోశించెన్॥ 39

విమలవాయువు ప్రసరింప విసరి విసరి
శీతల జలోచారముల్ చేయఁజేయ
నజుఁడు తెలివొందెఁ బ్రియమాత్ర మట్లెయుండె
జతనము ఫలించు జీవశేషంబమున్న 40

తీవెలన్నియుఁ దెగిపోయి దీప్తిసెడిన
వీణవలెఁ బడ చైతన్యహీనమైన
ప్రియను ప్రేమమయుఁడజుండు లేవఁదీసి
యుచితమగు తనతొడపైని నునిచికొనియె॥ 41

ఉదయ కాలాన సుందరద్యుతులు తఱఁగి
మలిన మృగలేఖఁ దాల్చు శీతాంశు పగిదిఁ
జెలఁగె నాదీన జనపతి చేష్టదక్కి
జీవకళఁ బాసి తొడనున్న చెలియతోడ॥ 42

ప్రకృతి సిద్ధమౌ ధైర్యముఁ బాసి యజుఁడు
కరుణ విలపించె గద్గద కంఠుఁడగుచు

ఇనుమె తపియింపఁబడి మెత్తఁదనమునొందఁ
బ్రాణి తపయింపఁబడి మెత్తనగుట యరుదె ॥ 43

అలరు దామము కూడ దేహమునసోకి
ప్రాణములఁ దీయ సమర్థమేని
యలుకఁబూని యకట! చంపఁదలఁచి నపుడు
ఏదికాదు విధాతకు సాధనంబు 44

మృదు పదార్థముచేతనే మృదుపదార్థ
మెపుడు హింసించు నౌచిత్య మెఱిఁగి యముఁడు
నునుపుఁ దెలిమంచు సోనలఁ దనువు తొఱఁగు
తమ్మి తీవయుండుఁ దొలినిదర్శనంబు 45

ఈ యలరు దండ ప్రాణాలు దీయునట్టి
దేని యెదనుంచినను చంపదేలనన్న
అహహ! విషమేని నొకపరి నమృతమగును
విధివశంబున నమృతము విషమెయగును ॥ 46

లేక నాదురదృష్టంపు రేకవలన
విరుల దండ విషముగఁ గల్పించె బ్రహ్మ
యా పిడుగు పాదపమును మాయింపదయ్యెఁ
గాని దానిఁ బ్రాఁకిన తీవ గాల్చె నకట ॥ 47

ఎంతదోసము చేసిన నంతయేని
కోపగింపవు నాపయిఁ గోమలాంగి!
యకట! నిరపరాధుఁడ మాటలాడఁదగని
వాఁడనై పోయితినె యొక్కక్షణములోన ॥ 48

శఠుఁడ ననియును గపటవత్సలుఁడ ననియుఁ
దథ్యముగ శుచిస్మితా! నీవు దలఁచియుంటొ
వట్టిగావేని దివికి నన్నడుగకుండ
నింక రాకుండఁబోదువే యిచటినుండి 49

ఆదిఁ బ్రియ వెంటఁజనినది యద్దెవనక
విదపఁ దానొంటిరానేల బ్రియునువీడి
నాదుపాపు జీవము స్వాపరాధమునకు
నరకయాతన సహియింప వలసినదియె ॥ 50

రతి పరిశ్రమజన్య ఘర్మాంబుకణము
లిప్పటికి నీదుమోమున నింకిపోవు
ఇంతలో రూపుచెడి యస్తమించితీవు
ఛీ! శరీరము లెంతయస్థిరము లోకాన ॥ 51

హృదయ మందును నప్రియ మింతదనుక
నెంచి యుండను నను వీడితేల చెలియ!
పదమునకు మాత్రమవనికిఁ బతినిగాని
సత్యమగుప్రేమ నీయందె నిత్యమలరు ॥ 52

శృంగరములు తిరిగి తేంట్లద్యుతిని దెగడు
విరులు తురిమిన నీదు ముంగురులు కదిపి
జీవితేశ్వరి! పవనుఁడు "నీవు తిరిగి
యరుగు దెంతువో" యని మదికాన గొలిపె. 53

కానఁ ప్రేయసి! మెలఁకువగాంచి వేగ
నా విషాదము మాన్పఁగ నీవ తగుదు
మందు నౌషధి దీప్తిచే మంచుఁగొండ
తనదు గుహఁ జొచ్చు చీఁకటి తలముఁ గాదె 54

ఈ మెదలుచున్న ముంగురులే ప్రేమ కథలు
దెలుపకయె పడియున్న యీ కలికిమోము
నన్ను బ్రిల్చు నంతరశీ గానములు లేక
పాడు పడి రాత్రి మొగిడిన పద్మమట్లు. 55

చందురుని యామి నీకాంత; చక్రవాకి
తన ప్రియుని మఱలఁ గలిసికొనుచునుండుఁ

గాన వారలు తమ వియోగము సహింపఁజా
ముదిత ! యెట్లోర్వ నీవదేపోవఁ బోవ. 56

క్రౌంచపుల్క పాన్పునందుఁ గూడ నీదు
సుందర మృదు దేహము నుంచఁ గందిపోవు
నిట్టియెడఁ గరఘోరయా ! వచింపు కఠిక
కాటఁబడి యెట్టులోర్వు నీ కాయలతిక. 57

పుల్లమను ధ్వని నీ పిపిగములతోడ
సణఁగెఁ దోలరహాస్య సఖి యూ హైమరసన
నీకు స్పృహతప్పి పడియుండ నీదువెంట
నార్తి మరణించినటు తోఁచు నరయు మిదిగో: 58

కల నినాదము లాడు కోయిలలయందు
మద విమంథర గతు లంచ ముదితలందుఁ
జంచలాప లోకము లేణ సతులయందు
హాయులు గాలికల్లాడు తీవియలయందు. 59

నాక దర్శనోత్సుకవయ్యు నన్నుఁ గాంచి
నిజము నీవిట్టి గుణములు నిలుపఁబోలుఁ
గాని నీ వియోగమువల్లఁ గఠిన నరక
మనుభవించు చిత్తము నన్నిఁ గూపవేవు. 60

అదిగో ! సహకార మిదిగో ! ప్రియంగులతిక
పిని దాంపత్య మీవు కల్పించినావు
కాని వానికిఁ బెండ్లి సత్కారమేని
యాచరింపక చనుట న్యాయంబె చెలియ. 61

ఇదె యశోకము నీవు దోహదము చేయ
వలెనె, నేఁ డారేఖో యింక విరులు పూయఁ
గోరుటఁ ఘనమునంగఁ దగిన యూ విరులు చెలియ
నెపెళ్ల తర్పణముగ నీకు నీయఁగలను. 62

నూపురాల్ ఘల్లు ఘల్లనె పనుగ్రహించు
నన్యదుర్లభ మృదుపాదహతిఁ జిగిర్చు
నీ యశోకము పూవు కన్నీటి సరులఁ
బరిసి శోకించు నిదె చూడు కుసుమగాత్రి! ౬౩

అకట! నీదు నిశ్వాసపవనంబు ననుకరించు
సౌగంధ పూవులు నాతోడ సగము గ్రుచ్చి
నీయుగంపు మేఖల పూర్తి వేయకుండ
నిట్లు కన్నుఁగ కంఠ! నిద్రింపఁదగునె. ౬౪

వారు సమదుఃఖసుఖులైన ప్రాణసఖులు
వీఁడు విదియ చందురుఁ బోలు చిన్నపాప
నేను భవదేక రసాను జీవి
నయిన నతినిష్ఠురమ్ము నీ త్యాగ మబల! ౬౫

ధైర్యము నశించె; భోగాశ తరలిపోయె
నుడిగె గానంబు: ఋతువుల్ నిరుత్సవములు
అఖిల భూషణ సాఫల్యమస్తమించె
నకట! శయనీయమిఁక శూన్యమయ్యెఁ దరుణి. ౬౬

ధర్మపత్నివి మంత్రివి నర్మసఖివి
లలితకళలందుఁ బ్రియశిష్యురాలి వీవు
నిర్దయంబగు మృత్యువు నినుహరించి
యింకఁ బ్రియ! నాదియేమి హరింపలేదు. ౬౭

మోము మోమునఁ గదియించి ప్రేమ నిపుడు
మధుర రసయుక్త గండూష మధువులాని
యకట! మదిరాక్షి! యెట్లు నాకంటె నీవుఁ
గలఁగిన తిలోదకము త్రాగఁ గలవు దివిని. ౬౮

ఇంత యైశ్వర్య మున్నను నీవులేమి
నజునికిఁక నింతవఱకె సౌఖ్యంబు నమ్ము

ఋత్తర విషయాలవలన హరింపఁబడని
యజునికెల్ల భోగములు త్వదాశ్రితములు. 69

ఇట్లు దీనాతి దీనుఁడై నృపతి దయిత
నెంచి ముక్తకంఠత విలపించుచుండఁ
దరువులనుగూడ నిలువెల్లఁ గరఁగిపోయి
వ్రాల్చెఁ బుష్పఁ గన్నుల మరంద బాష్పములను 70

పిదప నజుని యంకమునుండి స్వీయజనము
లామె రమ్యదేహము నెట్లో యవల నునిచి
దివ్యమాల తుది యలంకృతిగ నొనర్చి
యగురు గంధవుఁ జెక్కల యగ్ని విడిరి. 71

శాస్త్రవిదుఁడు జ్ఞానియయ్యు శోకమునఁ దవిలి
తనదు ప్రియతోడ మరణించె ననెడి వాదు
పడఁగలేకగ్నిఁ బ్రియవెంటఁ బడఁడుగాని
ప్రాణములమీఁదఁ గల యాశవలనఁ గాదు. 72

మఱి పది దినముల పిదపన్
నరపతి గుణములె మిగిలిన ప్రాణేశ్వరికన్
కరమున్ గొప్పగఁ గర్మలు
పురి యుద్యానంబునందె పూర్తి యొనర్చెన్. 73

శివ చనఁగ వెలవెలపోవు చంద్రుఁ డట్లు
దయితచన శూన్యుఁడై రాజు దరిసెఁ బురిని
అప్పురసతి దీన ముఖాశ్రులందు
గండిపడిన స్వశోకంబు కరణిఁ గనుచు. 74

అంత యాగ దీక్షితుఁ డౌచు నాశ్రమమున
మున్న యాచార్యవర్యుఁ డౌనా వసిష్ఠుఁ
డజునిమోహార్తి ధ్యానంబునందుఁ గాంచి
మున్న యాప్త శిష్యునిద్వార బోధపఱచె. 75

"ముని మొదలిడిన యాగంబు ముగియకునికి
నీదు తాపంబు హేతువుం దెలిసికూడ
మార్గమును దప్పి చనునిను బ్రకృతి యందు
నుంప స్వాయముగ రాలేక పంపె నన్ను. 76

చిఱుపదముల సందేశిలు
గురుని సరస్వతి సువృత్త! కొమరారెడు నా
దరి; విశ్రుత శ్రుతసారా!
యరయుము దానిం హృదిని ధరింప నర్హుండ వెందున్. 77

నరవర! త్రిభువనములలో
మఱి భూతము భావివర్తమానంబుల నీ
గురువద్ధుతేని దివ్యాపు
వర నేత్రముతోడ నెపుడుఁ బరికించుఁ జుమీ. 78

నలువంక లేని తపమును
నలిపెడి తృణబిందు మునికి శంకయుఁ దగుమన్
బల భేది యతని తపముఁ
జలింప హరిణి యను నచ్చరను బంపించెన్ 79

శమజలధి వేలఁ బ్రళయ
సమయోర్మియయి తపసు చెడఁ బంపెడి క్రుధచేఁ
బ్రముఖముగఁ జారులీలం
భ్రమించు సతి ముని శపించె మానుషి కాఁగన్. 80

"పరతంత్ర నేను నా యీ
దురితము సైపు"మని ధరణి దొరలుచు వేడన్
సురపుష్ప దర్శనముతో
వరముని శాపంపు ముక్తి వనితకు నుడివెన్. 81

ఆమెయు క్రథకైశిక వంశమందుఁ బుట్టి
ఇపుడు సమయంబు నీపట్ట మహిషి యగుచు

నిపుడు శాపవిముక్తికి హేతువైన
దివ్యసుమమాల దివినుండి పడఁగఁ జనిమె. 82

ఇందుచే నామె మృతికిఁ జింతింపవలదు
జన్మమొందిన వానికిఁ జావు నిజము
ఈ ధరిత్రిని జూచి పాలింపవయ్య
సతము క్షితివేతనె కళత్రయుతులు నృపులు. 83

అభ్యుదయ మందున మదంబు నందకుండి
ప్రజతము ప్రకటించితివ యాత్మయుతుఁడ వగుచు
మదికి సంతాప ముదయించి వ్యాధను గూర్చ
వికృతి తనమొందుటయ ధృతిన్ విశనపఖవు. 84

పడ్డి మొత్తుకొన్నను నామె యెట్లు దొరకు
వెంటఁబడి వచ్చినప్పటికి లభించునొక్కొ
ఇతరలోకాల కేగెడి యెల్ల జీవు
లెపుడు పోదురు స్వస్వకర్మపుఁ బథాల. 85

వ్యాధను విడనాడి యిపుడు నీయనుఁగు సతికి
పిండ దానాదికములఁ దృప్తిని నొసంగు.
స్వజనములు విడ్చు కన్నీళ్లు చనిన వారి
తనువులను గాల్చు ననుచుఁ బెద్దలు వచింత్రు. 86

ప్రకృతి శరీరికి మరణము
వికృతియె జీవనమెయంచు వివరింత్రు బుధుల్
ఒక క్షణమును బ్రతికినచో
నిఁక జీవియు లాభమొంది కృతి కనినట్లే. 87

లోని చైతన్యమది జడమైన యతఁడు
ఆప్త నాశంబు హృదయ శల్యముగ నెంచు
ఆప్త నాశమె మోక్షంపుఁ బ్రాప్తి ద్వార
మగుట, హృదిశల్య మదియూడెననును స్థిరుఁడు. 88

తన శరీరమె తత్త్వమె తమ్ముఁ బాసు
నెప్పుడు సంయోగము వియోగమెనియు నంత
మఱి బహిర్విషయములతో విరహ మెసఁగ
నేమని వివేకిని వని దహించుఁ జెప్పుము. 89

సాముధునివోలె వచలతోఁ బ్రముఖుఁడైన
నీవు శోకంబునకు వశంబైనయు దగదు
తరువునకును నగమునకు భేదంబిఁకేమి
గాలికిని రెండుఁ జలములై గదలు నెడల. 90

వరను ముత్తమ మతిగల్గు గురుని బోధ
విని యజుఁడు మౌని శిష్యుని వీడుకొలిపి
శోకమునఁ బూర్ణమగు హృదిన్ బోవు గనక
యతని గురు దరికె మరలి యరిగినట్లు. 91

స్వప్రియాలాప వృత్తాంత శ్రవణమునను
స్వగురు శిష్యుని యాశ్వాసవచనములను
స్వాత్మజుఁడు రాజ్యరక్షక క్షముఁడు నగుట
నెటులొ విరహంబు సహియించె నెనిమిదేండ్లు. 92

తనదు హృదయేశ్వరి చిత్రదర్శనములఁ
దరుణిఁ బోలెడు వస్తు సందర్శనముల
క్షణికములు స్వప్నదర్శనోత్సవములవలనఁ
గడచె నేండ్లన్ని కష్టాతికష్టముగను. 93

మించిజూచి మొలకై కోట భేదించు పగిది
నజుని హృదయము శోకశల్యము పగిల్చె
నదియు వైద్యసాధ్యముగాక ప్రాణహారి
యయ్యెఁ బ్రియ వెంటఁ గదులాడ మతనికయ్యె 94

కవచ ధారణార్హు వినీతుఁ గన్నకొడుకుఁ
ప్రజల నయరీతిఁ బాలింపఁ బనుపువేసి
వ్యాధిఁబడు మేనిదుస్స్థితిన్ బాపఁగోరి
నృపతి ప్రాయోపవేశంబు నెఱపఁ దలఁచె 95

శ్రీగంగాసరయూ సమాగమ మహాక్షేత్రంబునందుం దను
త్యాగం బాచరియించి దేవగణసాఖ్యాతిన్ వహింపొంది త
త్త్వాగాకృత్యాధికోజ్జ్వలాంగియగు స్వప్రాణేశ్వరిం గూడి స్వే
చ్ఛా గోష్ఠిన్ విహరించె నందనవనీ సౌధాగ్ర భాగంబులన్. 96

అజవిలాపము అజప్రాయోపవేశము అను విషయములు
గల యెనిమిదవ సర్గము

రఘువంశ లహరి

తొమ్మిదవ సర్గము

దశరథుని చరిత్ర

సంయమమున నింద్రియములఁ జక్కఁగెలిచి
సకల నియమపాలకులకు పాలకులకుఁ
ప్రథముఁడు *మహారథుఁడు దశరథుఁడు, తండ్రి
పిదప నుత్తరకోసల పదములేలె. 1

ఆత్మవంశోచితముగఁ బౌరాంచితమగు
జానపదమండలము యథాశాస్త్రముగను
నేలుటను, గుమారస్వామిఁ బోలు నృపతి
యెడల, గుణవత్తరంబయి ప్రీతి నెసఁగు. 2

సమయమున ధనంబు జలంబొసంగు కతన
స్వ స్వకర్మలఁ గావించు సకలప్రజకు
దండధర మనుజుఁడైన దశరథుండు
చంద్రుఁ డీజుండె క్రమఁబాపునంద్రు బుధులు. 3

శాంతిపరుఁడును, సమరతేజస్కుఁ డజుని
సుతుఁడు దశరథుఁ డేక్షితిఁ బూనుమండ
కల ఫలవతియౌ, జనపదములను వ్యాధి
యడుగిడదు, శత్రు భయమెట్టు లడుగు లిడును. 4

ఎట్లు దశదిగంతములు జయించి రఘువు
శ్రీని పోషించె నెటులాపైని నజుఁడొ

---

*ఒకఁడె పదివేలమంది యోధులతో యుద్ధము చేయువాఁడు మహారథుఁడు.

ఇట్లు దశరథుఁడుమహిత హేతి పరాక్ర
మముల శ్రీని పోషింపక మానలేదు. 5

అతఁడు సమవర్తియై యము ననుకరించె
ధనము వర్షించుచుఁ గుబేరు తమ్ముఁడయ్యె
కరము దుష్టుల శిక్షించి వరుణుఁగెల్చె
భావమున తపనుని నతపనుని జేసె. 6

అభ్యుదయము మొదఁ గోరెడు నా దశరథు
చేత వ్యసనంబు, వాదంబు, వెన్నెలలవు
నాకరణమో మధువు! నవ యౌవనంబు
ప్రాణ ప్రియము, దొంగిలింపగఁ జాలవయ్యె. 7

అతఁడు ప్రభుశౌర్యమునుండె యింద్రుకతన
దినమునఁ బల్కుఁడు: పరిహాసానికైన
అన్యత మానఁడు, శత్రుల యందునైన
నితని మతియప్రదుష్ట పరుషత గనదు. 8

దశరథుని నుండి యా వసుధాధిపతులు
ఉభయ మస్త్రమయము రెండు నొందినారు
ఆజ్ఞనెవ్వేర్పు వారల కా విభుండు
సఖుఁడు, సఖుఁడుగాఁడ యవజ్ఞ సలుపునెడల 9

అతఁడు ధనుస్సు నెక్కిడి యుద్ధరంగ
మగు ధరిత్రి నేకరథుఁడయి జయించె
గజపతి జవతీవ్రహయ యౌక్ష్యపుసేన
కేవల మొక జయమునె మిక్కిలిగఁ జాటు. 10

* గుప్తిగల యొక్క రథముచే క్షోణినెల్ల
దండి చేపట్టి గెల్చిన ధనద సముఁడు

---

* గుప్తి = రక్ష.

ప్రథిత నరవర *రాజసుతుని రాజసుతుని
ఘనజలహరి జయమందుదధి ధ్యానమయ్యె 11

మాఱుకొనల వజ్రమునే
సేరిచి హరి గిరుల పక్ష నిహతిని జేయన్
ఆ రిపు పక్షమును కరా
సారము సారముఖుఁడనిని కొంతమొనర్చున్ 12

దైవతము లింద్రుఁడోలె, సత్త్వాధిక పౌరు
షయుత + స్తుత జనపతితతి జనపతితత
గోత్ర రాగంబుచేత వర్ధిల్లు మనఁటు
మహీ మహీమలఁ గాత్ర స్వర్ణ మొన ధాత్రి॥ 13

పుత్త్రికలపై సవిత్రులు ప్రమోక్షంఁజేయఁ
విలచి-రిపు సతుల, ననలకల-వలక ల ×
లేత మలయ పురిగలరాజు కృపను జూపె
తన పురముఁజేరె వార్ధి ప్రాంతములనుండి॥ 14

ఇతర నృపుల శెల్ల గొడుగు లెంతొ వంగ
విక్రమతి మధ్య నుండియు విజయదనల
సోమమూర్తి, జయదనల సోమమూర్తి,
యుగువతి "చల, లక్ష్మి" యని నేర్పుగ మెలంగె॥ 15

ఆ కకుత్స్థ వంశోద్భవుఁడగు దశరథు
విప్ర విష్ణుని గాక పతివ్రతగను

---

* నరవర + రాజసుతునిగూర్చి, దశరథునిగూర్చి. రాజసుతుని = రాజ = చంద్రుఁడు సుతుఁడుగాఁగల సముద్రుని యొక్క.

+ జనపతి సమూహముగల రాజు.మ.

× అనలకలు = అలకలులేని రిపుస్త్రీలను.

విజయత్ అనలన = అలసముకాని, సోమమూర్తి = కాంతిగలమూర్తిగలరాజు అనల, సోమమూర్తి = అగ్ని చంద్రమూర్తియగు-

నలరెడు *కమల, కమలఁ బ్రత్యర్థి మోఘమునఁ
అర్థి ముఖము లలరఁ, గొల్చె నన్యూనవని॥ 16

నదులు రత్నాకరుని బొందినట్లు దశర
థ నృపతిని బొందిరి పతివ్రతముపూని
కోసల మగధ కేకయ క్షోణిపతుల
దుహిత లహిత లలన లెవన్ దుఃఖమొందఁ 17

మఱి రిపు పురందరుఁడు - పురందరుఁడు భువికి
న్యాయముగ ప్రభు మంత్రోత్సాహ శక్తిసహితుఁ
డగుచు ప్రజకు నీతిగ జప నడుగుదెంచె
నేమియన త్రిమాత్రయముతో నెసఁగుచుండె. 18

ఆ మహారథుఁడు దశరథాధిపతియు
రణముఖంబున సాయ మింద్రుని కొనర్చి
స్వశరముల సురవధువుల భయముబాపఁ
దన్నుఁ దమ్ముఁ బాడిరి +సురసుందరుల దరుల 19

యజ్ఞములఁ గిరీటము వీడి యాత్మ
బాహుబలముచే దశదిశా ప్రాప్తధనము
చేతఁ గనక యూపములను చేర్చె నతని
స్వామతి గతతమస తమస సరయుతటుల 20

దండ మజినంబు దాలిచి దర్భత్రాడు
మొలపఁ జుట్టి మృగశృంగమును ధరించి
మౌనమూని యధ్వరదీక్షపూని రాజు
తను ×వసమధాన నసమభాసను వెలార్చె 21

---

* కమల=లక్ష్మి, కమలన్=కమలిపోఁగా
+ సుందరుల=సుందరులై, దరుల=దేవగిరిగుహలందు
× అసమ భాసగల తనువును అసమభాసతో వెలార్చె.

ఇతఁడవబృథ ప్రయతుఁడు జితేంద్రియుండు
అమరసభ నధిష్ఠింపఁగ నర్హుఁడితఁడు
ప్రభుఁడు పైకెత్తు శిరము కేవలము నొక్క
యా బుధేంద్రుఁడు బుధేంద్రుడునయ్యె నంచు 22

అతఁడు సమరాసమరాజితైక రథము
గలిగి బలిమై సురపతి కగ్రసరుఁడగుచు
విల్లుగొని పల్మరు రవికళీముఖమైన
సమరభూమి నిశిచర రక్తమున నాపె. 23

యమ కుబేర వరుణ శక్ర సమబలుండు
ఘన పరాక్రముఁ డేకైక జన విభుండు
నగు దశరథు సేవకుఁ బోలె నరుగుదెంచె
వింత సుమవంతుఁడు వసంతుఁడంత చెంత 24

ధనదుఁడేలు నుత్తరపు దిక్కునకుఁ బోవ
నశ్వముల నరూఢుఁడు త్రిప్ప నర్కుఁడపుడు
మంచుగెల్చి పగటి మోమునుల మొనర్చ
జరిగి మలయమునుల యముదిశను విడిచె 25

తొలుతఁ బువుబుట్టుఁ జివురులావలఁ జివుర్చ
వివశ భ్రమరకోకిలములు వెలసి పాడు
ఇటు యథాక్రమత వసంతుఁ డేగుదెంచి
తగు సుమవిహారము విహారముగ ధరించు. 26

శౌర్యానయముల వర్ధిల్లి, సదుపకృతియె
యధికఫలమైన నృపశక్తి నద్ధలల్లు
ఆ వసంత భూషిత సరస్సందు సరిగె
* కమలిని కమలిని యశిహంసముల పంక్తి. 27

* కమలినికి + అమలినికి, మలయమునుల=మలయాద్రి

శ్రీకర నశోకతరువు నందు-ఋతువుదైన
లలితమగు క్రొత్త పువ్వె కేవలము కాక
ప్రమదా విలాసులన్ × మదయుత-దయిత వెళ్ళ
ప్రేమ లీల విపులన్-స్మరు విజృంభింపఁ జేయు॥ 28

శీతపవనపు లక్ష్మికి వసంతుఁ డొడలి నిండ
పూసిన పుహొత్త్వ విభ్రమాపూఁతలనఁగ
నొప్పి భ్రమరంబు మధువు లొసఁగ నేర్పు
గలిగి కురవకములు రవకరములయ్యె 29

సువదనా వదనాసవ శోభియగుచు
ఆసవములోని వాసన లలరి, పువుల
మోసుగల వసంతుఁడు తేనెలాన బొరు
లగుచు నటల ప్రేమఁగ బొగడఁ బొగడఁ జేసె। 30

అంత మొదుగుపయి వసంతలక్ష్మి
తీర్చు మొగ్గల గుత్తుల పేర్చిదనరె
ప్రమద ప్రమదముచే సిగ్గువదలి ప్రియుని
తమపునం దీర్చిన నఖక్షతాలువోలె। 31

శోంచగు పెను కాంతా ధరములకు సైపఁ
గనని ఘనజఘన జయమేఖలకుఁ జోటు
నిడని మంచు చిందనుక క్షయింపఁ జేయ
లేఁడు సూర్యుఁడైనను విరళీ కరింపఁ 32

మలయపవనంబు పల్లవంబులను గదప
నలినయము నేర్వఁ గదగుచున్నదియ వోలె
క్రమ సహకార లతిక సకలిక సకలి +
కామజితులఁ గూడ మదంబు గలుగఁ జేసె॥ 33

× మదయుత=మదకరియగు

+ సకలి కామజితుల=సకలి=కలహము అనగా ద్వేషము-ద్వేషరాగముల క్షయించిన వారియందుఁ గూడ.

పరిమళములు చిమ్మెడి వనపంక్తులందు
• కుసుమితముల మితములగు హాత తెల్ల
రాదఁ గోయిల లిపుఁ గూయ నప్పుడపుడు
ముద్దరాండ్ర ముద్దులవోలె మొనసి వినిరి. 34

ప్రకృతికి హాయిగ భ్రమరులు మ్రోఁతగీతు
లంతఁ బాడ సుమమ్ముదుల దంత కాంతి
నలరి యుపవన లతలొప్పు, నసిల మూపఁ
గేసల యములు × సలయముబు కేలువోలె. 35

నిజ లలిత విలాసల కూర్పు నేర్పు నేర్పు
సురభి గంధాలఁ బొగడల ముఖుకగెల్పు
మధువు స్మర ర + సఖము రసఖముఖరహిత
మగుసటు ప్రియులతోఁ గ్రోలి రబలలపుడు 36

జాటిమెరయు మేఖలలతో మీఱి మిస్రల
చిఱునగవు లొప్పు మోముల స్త్రీలువోలె
మదకలో దకలోలహంసాదులమరి
పుల్లపద్మాల దిగుడుబావులు వెలంగు ॥ 37

• మధు విఖండితమయి చంద్రు నుదయవేళఁ
బాండువగు మోముకాంతితో నిండి—రజని
కాంత—ప్రియ సమాగమపు సౌఖ్యంపు వెలవ
వెలవ గనని వేళల బలెఁ జిక్కి పోయె ॥ 38

మంచు తుంపర తగ్గుటన్ మించి మెరసి
ప్రియుల పరవిహారశ్రమవేగఁబావు

• కుసుమితముల=పుచిన కొమ్మలందు
× సలయములు=లయసహితములైన చేతులువోలె,
+ రసఖ (=ఆనంద) ముతో ముఖరమై హితమగు
• మధుపువే విఖండిత=ఖండిత నాయిక వెలవ=రంగమె వెలవ=స్త్రీ

కిరణములచే శశిమకర కేతనుండు
నెఱయ *కుసుమాస్త్రు కుసుమాస్త్ర మరగఁ జేసె ॥ 39

హుతమయిన యగ్ని వలె మిడి యుపవనంపు
శ్రీకిఁ జనిచి భూషగ నెవ్వి వెలుఁగు, నట్టి
మృదుల దళ కేసరాల్ పువుల్ ప్రియులు దిద్ద
రంజిలు వరాంగల వరాలక, లమరె ॥ 40

కాటుక కణంబువలె, బలు నీటుగలిగి
రమ్యకుసుమ పంక్తిఁ బడు — భ్రమరముల — నమరి
యలరఁ దోఁచు × తిలకము తిలకము కడుఁ
బ్రమదకుం బోలె శోభ కూర్పకపోదు 41

మధు పరిమళ మొప్పి, చిగురు టధరమెనసి
ముడువు పువు వంటి స్మితరుచి—తరు విహార 1
మొలుకు నవమల్లిక—మిగుల నొలుకఁ బోని
హృదయముల కమందమౌ ముదముగూర్చె ॥ 42

అరుణ రాగము గెంటించు నంశుకములు
వంగి వీనుల వ్రేలు యవాంకురములు
ఉరు పిక ధ్వానుల్ మరుఁడూని యుపకవితతి
+ వరవిలాసా విలాసాల బందిఁ జేసె ॥ 43

భృంగముల గుంపు సంపర్కమెనసియుండి
శుభ్రరజముల వర్ధిల్లు శోభఁ బెంచు
తిలక మంజరి- యలక భూషలఁ దనర్చు
గుంపు ముత్యాల సదృశగ దృశగముఁ గొనె ॥ 44

* కుసుమాస్త్రు=మదనుఁడు, కుసుమాస్త్రము=పుష్పాస్త్రము
× తిలకము=తిలక వృక్షము తిలకము=బొట్టు 1 విహారము=ఉద్యానవనము
+ వరవిలాసా=గొప్పవిలాసగల స్త్రీల యొక్క

ధనువుదాల్చు మన్మథునకు ధ్వజమెయగుచు
ఆవసంతలక్ష్మి ముఖచూర్ణా కృతిగని
యొగి నలసపవ నోపవనో త్థమగుచు
నలరుకుసుమరేణువు నభమునగమించె ॥ 45

యాత్మ హేలా ఋతూత్సవానుభవ మొంద
సమలయుయుఁ బ్రియుఁ గౌఁగిలిం చఁగఁగోరె
వనితలా వేటఁ దాటిని పట్టునపుడు
వదులు చేసిరి, చేసిరి పట్టుఁ బ్రియులు ॥ 46

విడుఁడు మానంబు, పలదింక విగ్రహంబు
అనుభవించు వయసు రాదు పనిన మరల
అని స్మరుమతము మతముగా ననెడు నటులు
కోయిలలు కూయఁగో మణుల్ హాయి నుంద్రు ॥ 47

అవల హాయి ఋతూత్సవ మనుభవించి
అప్పుడు విలాసవతులతో నసఁగి పెనఁగి
క్ష్మాపతి *మధువు న్మధు మన్మథోపముండు
ఉక్కుపరి వేట వినోదంబు నొందఁగోరె ॥ 48

దశరథుని మృగయావిహారము—శాపము

ఉడలున్ గొవ్వుకరంగి పొట్టసడలన్, యోగ్యం బుద్రగ్రంబునౌ;
అడవిన్ జంతుల కోపభీతి వికృతస్వాంతంబు గుర్తింపనౌ;
వడి ధన్విల్ పల లక్ష్యముల్ పొడుచు నాప్రావీణ్యమౌఁ గాన రా
జడవిన్ వేటకుఁ బోయె నాసచివులీయన్ సమ్మతిన్ సమ్మతిన్ ॥ 49

వేటకనువైన వేషంబు వేసికొనియె
కంఠమున విల్లు వ్రేల నాక్ష్మాప నవిత

---

* మధు=మధురాక్షసుని, మథ్ మథించిన విష్ణువు, మధుమత్, మధు=
వసతుండు, మన్మథోపేతుండు విష్ణు వసంతమన్మథ సముఁడు.

తురగముల డెక్కలం రేగుదుమ్ము మింటం
బఱచెను వితానమువితాన ముడువుమీఱ ॥ 50

ఆశవిమాలిక వే ల్పట్టుముడిచి యతఁడు
వృక్ష పత్రంబుఁ జోలు శరీరవర్మ
గలిగి గుజ్జాల నడలఁ గుండలములదర
తిరిగె తిరిగెడి మృగములు వజలు భువుల ॥ 51

తీఁగె తనులతల, మెఱుసంక్రమింపఁజేసి
భ్రమరములయందుఁ జూడ్కి వ్యాపారమునిచ్చి
సునయన *సునయన ప్లోది సుజనుఁగోస
లాధిపుని వనదేవత బరసెరందు ॥ 52

వేఁటపక్కి బిడలు నొప్పువేట కాండ్రు
గలిగి, దావాగ్ని లనుదొంగలబర, కళ్ళ
వరణములు దిగఁబడకున్న ధరయుఁగలుగు
మృగ ×నయోగనయోగ్ర భూమివనిఁ జొచ్చె ॥ 53

పిడప వ్యాధలేని దశరథుఁడు దనవింటి
శింక్రుతుల సింహముల రోషమింకఁ జెంచి
పసిఁడివంటి మెఱుపు నారవజలు చెంద్రు
భాద్రపద మబెట్ల +వింటి వింటి ॥ 54

పొటుత్రాగెడి హరిణశాబములు నడుగు
నడుగునకు లేళ్లదారికి నడ్డుపడుచు నుండ
మళబుసొటఁ గలుగు లేళ్లగుంపు, ముందు
పొగరు దున్న నడవ, రాజుముందు నిలిచె ॥ 55

---

* సునయన=సునేత్రుఁడైన, సు+నయన=చక్కఁగా నడపుటచే ప్లోదిఁ=
సంతసించు గుణముగల

× నయస్=పక్షులచే, గవయములచే మృగభూమిగలవని

+ వింటి=ధనుస్సును, వింటి=ఆకాశమున

త్వరగాఁ బర్వెత్తు గుఱ్ఱమెక్కి నృపుఁడంతన్ దూఱముందుండియున్
శరమున్ దీయ భయంబుచే వడఁకుచున్ గంగారుచే తేన్గువె
న్వెఱఁ జెల్లా చెదరౌచు వ్యాకులముతై శీతార్ద్రమౌ దృష్టులన్
కరమున్ వ్యాధు నొసర్చె నల్లకలువల్ గప్పించునట్లావనిన్ ॥ 56

హరిణంబున్ గురిచేసి యప్పుడు శరంబాకర్ణ దీర్ఘంబుగా
హరిపుల్యంటకు [illegible] వనమేనద్దుంచు తత్ప్రేయసిన్
హరిణిన్ గన్గొని ప్రేమకుంజగుటచే నాధన్వి బల్ నేర్పుతో
శరమున్ వే యుపసంహరించెఁ గరుణన్ స్వాంతంబు మెత్తంబడన్ ॥ 57

అతిభయమొంది వ్యాకులముతో హరిణనయనాల స్వప్రియా
[illegible] విలోచన ప్రకట [illegible] భ్రమ చేష్టితముల్ స్మరించుటన్
ఇతర మృగంబులందు శరమేయఁ దలంచు నృపాలు గుప్పిడే
ప్రతి యుదయన్ పృథుంబుగను జొచ్చియు వెన్కకు మర్లెభిన్నమై ॥ 58

భూపతి, తురంగము స్తల చివుళ్లల ముద్ద పినస్గ్వాప్తమై
యాహాడుగ్గైన యార్ద్ర పరజావళి గుర్తులనెంతొ వ్యక్తమౌ
ప్రాణుల-గుంటలన్ బురద పట్టుల మధ్యను నుండి లేచి వే
నేపుపెట్టు పందిగమి వెంబడి-మార్గముఁ బట్టెనంతటన్ 59

వాహన మెక్కి కొంచెముగ వంగిన ముందటి మేనుగల్గున
వ్వీరుని, నిక్కుపొద్దుపులు వెంబ్రుకలన్ బొడువంగ రాఁగఁడో
త్సో రయమొప్ప బాణములతోఁ దముఁగొట్టు నితంబమానుష
శ్వేయుహ పాళిపైఁబడిన తీరు తెలుంగవ యూవరాహముల్ 60

అతఁడు పైఁబడి నుఱుకెడి యడవిదున్న
కంటిబిల్లున బాణంబు కాంచిపోవు
నొడలినది చిల్చి నెత్తుటఁ దడియకున్న
పుద కలిగి దున్నఁబడమైచి విదపఁబడియె ॥ 61

హాలుటమ్ముల ఖడ్గమృగాల కపఁడు
శృంగభంగాలుచేసి తెల్చెను శిరాలు,

శాగరదఁము రాజు పై పైకిఁ పోవుపయిఁ
శృంగముతొ సైఁపఁడంతె, సహించు బ్రదుకు ॥ 62

గుహల కభిముఖముగ గాలిఁగూలి విరిగ
పడిన విచ్చువేగినవిటపాగ్రములకు
వ్యాఘ్రములు రంధ్రముల శరాల్ పఱపి ప్రసరిఁ
హస్త లాఘవమునఁ జేసె నమ్మహాదగఁ 63

విడుగువలె నుగ్రమౌ మౌర్వి వెడలు ప్రమోఁద
గుంజములదాగు సింహాల క్షోభ పెట్టి
ప్రకట వీర్యోగ్ర తన్మృగ రాజపదవి
నీర్ష్య గల వాఁడువలె విజృంభించె నిజము 64

వారణ కులంబునకు బద్ధవైరులగుచు
వంగుకొనగోళ్ల ముత్యముల్ పట్టియున్న
సింహములఁ జంపి యతఁడనిన్ సేవనలుష
హస్తుల ఋణంబు తీర్చుకొన్నట్లు తలఁచె ॥ 65

చమర మృగముల చుట్టు నశ్వములఁ ద్రిప్పి
శ్రవణములదాఁక లాగి భల్లములఁ గురిసి
నరపతులకట్లు శ్వేతచామర వియోగ
మొనరఁ జేసి శాంతించె వెంటనె విభుండు ॥ 66

అశ్వముదరిగ నెగురు చున్నప్పుడొకని
ముదువు పింఛపు నెమలి నమ్ములకు గురిగ
జేయఁడు విచిత్రపుష్పాలు చెరువు-కేశిఁ
బ్రిదులు-ప్రియ కేశపాశము స్మృతికి రాఁగ ॥ 67

మిగుల విహరింప శ్రమఁబుట్టి మొగమునిండఁ
జెమట బిందువుల్ ముత్యాల చెలువునింప
చివురుదొప్పల విరియించి శీతలంపు
జలకణమ్ములతో వచ్చి కొలిచెగాలి ॥ 68

ఇతర కరిణీయూథముల విస్మరించియున్న
నవిపులమయు భూభాగమునందు స్వాతంత్ర్యుడు
నిరతసేవచే రాగంబు పెరుగ విభుని
మృగయ చతురకామినివోలె నెపహరింపె ॥ 69

పల్లవముల మెత్తనిపూల పాన్పునందు
మండిన మహౌషధుల దీపమాల వెలుఁగ
ఒకడె పరిజనంబుల వీడి యొంటిగాను
రాత్రిగడపెను హాయిగ ధాత్రివిభుఁడు ॥ 70

ఉషసున విభుండు పటహ నాదోత్సవములఁ
బోలు గజయూథ గర్జితాలు లేవ
ప్రతి మధురములౌ విహగ కూజితములనెడి
నంది మంగళగీతాల విందుగాంచు ॥ 71

మహౌకపుడు లేచి వధివెంటఁబడుపుత్తి
నడిచి ననుచరులుండఁ గానఁబడక వడిగ
శ్రమమునుగులు గ్రీష్మ సుఖ్యంబుతోడఁ
దాసులు ముగ్గు తమనను దరిసెనతఁడు ॥ 72

అతమనినది నీరంబునందు బిందె
ముంచు వటు గభీరధ్వాని పోవమి వెడల
నది ద్విరద బృంహితమ్మంగ మది భ్రమించి
కట్టు వేచి బాణము పైనె ధాత్రివిభుండు ॥ 73

కదన భిన్న స్థలంబులన్ గజవధంబు
క్షత్రియు నిషిద్ధమే యైనఁ గనక, చేసె
దశరధుఁడు; రజోవృతులు విద్వాంసులయ్యు
కాలిడుదురుగాదె యపమార్గంబులందు ॥ 74

హాతంప్రోః యువి బిగ్గనేడ్చు నినదంబాలించి దుఃఖార్తుఁడై
యూతపహాభస్మని పంటులాంతరిత, మన్మైసించుమన్ కల్యాసం

స్ఫ్యాతుండై ఘటమూని క్రింపఁబడియె యున్నట్టి మునిబాలసం
జాతున్ గన్గొని రాజు శల్యాయుతుఁడౌ చందాన స్రుక్కెన్ గడున్ 75

ప్రథితకులుఁడగు నరపతి వాజినుండి
యురికి, జలకుంభ పతితాంగు, దరిసి; యతని
కులమడుగఁ దొట్రుపడు పలుకు తెనుఁగ
నటవ్యోజాత్యా మౌనిసుతుఁ డేనరిమె నరుఁడు ॥ 76

ఆమునిసుతుండు చెప్ప, కల్యాణముఁ బాడఁ
దీయకయె యంధులైన తల్లిదండ్రుల దాని
వారి నేకైక సుతుదరి చేరఁ జేర్చి
యజ్ఞతన్ జేయు స్వాపచరిత్రఁ దెలిపె ॥ 77
ముదుసలులైన దంపతులు ఘోరున నేడిచి యేడ్చి పావ; మా
పెదవఁ గుమారుఁ గొట్టు పృథివీపతి, చేతనుఁ బంపుమనుచి ము
ల్కి దారఁగ మెల్లనూదఁ బెట్టించిన సుతుఁడు గతాసుఁ డయ్యె న
య్యాదిగని మౌని కేలనయనాశ్రులతోన శపించెనాన్నృపున్ ॥ 78

"సుతశోకంబున నీవునున్ దుది వయస్సంబొందు నాపోలెమా
గతి మృత్యున్ గనె" దంచు శాపమునిందంగా మౌని; యంతన్ దా
హతిచే లేచియుఁ గాటువేసి విషయమంతా వకట్య కొంతింపు ము
ద్రిత వృద్ధాహిమునిన్ గతాసుఁడెయౌ నీకోసతేసంపన్ 89

సుతుని నిమ్మతాస్య పంకజపు శోభలఁ జిందెడి నాయనప్రపే
వలకసలేని నాకు భగవానుఁడు వైచిన శాపవస్త్ర, మా
యతశుభమౌ ననుగ్రహమె యౌ; సమిదిద్ధమహాగ్ని మున్ను నా
క్షితిఁగడు మాడ్చియున్ మొలకలెత్తఁగ న్యాయమలగాత్రఁ జేయుదే 90

"ఇటుల సుతుఁ బంపి ఘృణలేని యేనుమీరు
వధ్యుఁడను; నింక మీకేమి పని యొనర్తు"
నని విభుఁడనఁ జనిన పుత్రుననుగమింపఁ
జితిని పేర్పఁ బుల్లలు నిప్పు యతియుఁ గోరె ॥ 91

పరిజనమెల్ల రాఁగ ముని పన్చిన యానతి నాచరించియా
దురితము సర్వధైర్యమును దుమ్మున వమ్మొనరింప, నాక్షితీ
శ్వరుఁడు స్వనాశ హేతువగు శాపముదాలిచి శోకవాగ్నిలో
నిరతము దాల్చు వార్ధపరినిల్పు గభీరత, వీటికిన్ జనెన్ 32

ఇది

దశరథ మృగయావర్ణనము శాపగ్రహణము

ననెడి

తొమ్మిదవ సర్గము

రఘువంశ లహరి

పదవ సర్గము

దశరథుడు పుత్రకామేష్టి చేయుట

పాకశాసన తేజుఁడౌ పార్థివుండు
పృథివి నేలుచుండ మహాసమృద్ధి గలుగ
తన్నరపతికిఁ గొంచెము తక్కువైన
పదియువేల వత్సరముల వయసు గడచె ॥ 1

కాని! పూర్వోత్పితల ఋణమునుండి
ముక్తిపొందించు సాధనంబుగఁ దనర్చు
వెంటనే శోక తమస్సును వెడలనడఁచు
తనయుఁ డనుజ్యోతిమాత్రము గనఁడతండు ॥ 2

తనకు సంతానము గలుగు ననెడి యాశ
నమ్మకములతోఁ జిరకాలమమ్మహీపుఁడు
గనుచునుండెఁ జిలుకుటకు మునుపు ప్రకట
పడని రత్న జన్మము గల్గు వార్ధివోలె ॥ 3

ఋశ్యశృంగాది ఋషులు జితేంద్రియులును
సత్పురుషులు ఋత్విక్కులై శాస్త్రవిధిని
కులము నిల్పు సంతతికి నాక్షోణిపతికి
పుత్రకామేష్టి గావింపఁ బూనుకొనిరి ॥ 4

అట్టి యవసరమందునే యమరగణము
రావణునిచేతఁ గష్టముల్ పడయుచుండె

శ్రీ మహావిష్ణుఁ జేరిరి, గ్రీష్మవేళఁ
బథికు లార్తి ఛాయాపాదపమ్ముఁ బోలె ॥ 5

వారల-దఱును సముద్ర తీరమునకు
బైలుదేరి వచ్చిరి. హరి మేలుకొనియె
అనుకొనిన పని వెంటనె యగుట యదియ
భావియౌ కార్యసిద్ధికిఁ బ్రథమ చిహ్న ॥ 6

ఆదిశేషుని పడగల యాసనమునఁ
గూరుచుండిన హరిఁగనుంగొనిరి సురలు
ఆ పడగలమండలమున నమరి పైకిఁ
గాంతిచిమ్ము మణుల విష్ణుగాత్రములరె ॥ 7

క్షౌమ వసనంపుఁ బొరల మేఖల వెలుంగ
రమ్య పద్మాసనాసీన లక్ష్మితోడను—
పఱచు నామె చివురుఁగేలి పయిని—పాద
ముంచి యాతండు కూర్చుండి యుండెనెలమి 8

విద్యుతాంబర పువుఁగనుల్ వెలయుచుండ
పొలుపు తేయెండఁ బోలిన వలువదాల్చి
శరదృతు దివసంబునుబోలె హరివఱంగె
నుదిత యోగంపు సుఖదర్శనోత్సుకతను ॥ 9

ప్రభలు శ్రీవత్సమను మచ్చపయిని పూయ
లక్ష్మిమురువు విలాసదర్పణమె యగుచు
అంబుసారమౌ కౌస్తుభ మనెడి రత్న
మురువయిన యురంబునఁ దాల్చి యొప్పునతఁడు 10

దివ్యమౌ నాభరణముల దీప్తి చెంది
ఊర్ధ్వశాఖలఁ బోలు బాహువులతోడ
నీరములను నావిర్భూతమై రమేశుఁ
డమరె రెండవ పారిజాతమునుబోలి ॥ 11

దైత్యకాంతల చెక్కుటద్దములపైని
బూఁతల మదంపురక్తిమ పోవఁదుడుచు
చేతనములైన చక్రాది హేతిగణము
జయ జయ ధ్వానల్ మినుముట్టఁ జలువుమందె 12

ఆదిశేషుపైని విరోధమన్న దుడిగి
వజ్రవుందెబ్బ మచ్చలఁ బ్రథితుఁడయిన
యాగరుత్మంతుఁ డోలి నమ్రుఁడయి కరాలు
మోడ్చియాజ్ఞకై వేచియెప్పుడును గొలువ 13

యోగనిద్రను మేల్కొని యుక్తరీతి
విశదపావన దృష్టుల విశదపఱచి
'హాయి సుఖనిద్రగాంచిరె' యనుచునడుగు
ఋషుల భృగ్వాదుల ననుగ్రహించుచుండ ॥ 14

తమదు శత్రులనెల్ల శాంతము పొసఁగ్చ
నామహా విష్ణువును మ్రొక్కి యమరులపుడు
వాక్కులకు మానసములకుఁ బడయరాని
స్తోత్ర యోగ్యు స్తుతించిరి స్తుతుల నిట్లు ॥ 15

దేవతలు విష్ణువును స్తుతించుట

"ఇదె నమసు తొల్లి జగము పుట్టించు నీకు
ఇదె నమసు పైని జగము ధరించు నీకు
ఇదె నమసు తుదిన్ జగము లయించు నీకు
ఇదె నమసు త్రిమూర్తుల నాత్మ నెసఁగు నీకు ॥ 16

తీయఁగా నేకరసమైన దివ్యజలము
భిన్న భిన్న దేశాలలో భిన్నరుచులు
పొందునటు, వికారము లేక పొలుచు నీవు
గుణములను బట్టి దశలెన్నొ గొనుచునుందు ॥ 17

మితమొనర్తువు లోకా లమేయుఁడవయి
ఒరులకోర్కె దీర్తువు నిస్పృహుండవయ్యు

జయము పొందుచుండెదవు దుర్జయుడవయ్యు
వ్యక్త మొనరింతువెల్ల నవ్యక్తుడవయి 18

దగ్గఱగ నుండవైన హృదయగతుడవు
నిరతము తపస్వివైనను, నిస్పృహుడవు
అఘములేని వాఁడయియు దయాళుమతివి
నినుఁ బురాణుఁగ నజరుఁగ ననుచునుంద్రు ॥ 19

తెలియుదువు సమస్తంబును, తెలియఁబడవు
అన్నిటికిని గారణమవు, నీయందె యవుదు
వెల్లకును బ్రభుండవును, ననీశ్వరుఁడవు
ఒకఁడవు, సర్వరూపంబు లొందుచుందు ॥ 20

1 సప్తసామలు గానంబు సలుపునిన్ను
2 సప్తవార్ధి జలంబులు శయ్యనీకు
3 సప్త జిహ్వలుగలది నీసదనముఖము
4 సప్త భువనంబులకును నాశ్రయుఁడవంద్రు

నాల్గు పురుషార్థములఁ గల్గు జ్ఞానసిద్ధి
నాల్గు యుగముల గతి పరిణామరీతి
నాల్గు వర్ణాలుగల భువనాలతీరు
నాల్గు ముఖములుగల నీవలననె జనించె 21

ఘనత మాభ్యాసమున నిల్పుమనసు చేత
హృదయ గుహలోన జ్యోతివై యెవుదు వెలుఁగు

---

1 రథంతర, బృహత్సామ, వామదేవ్య, వైరూప, పావమాన, వైరాజ, చాంద్రమసములని సామలేడు
2 క్షీర, లవణ, ఘృత, స్వాదు సుర ఇక్షు అని వార్ధులేడు.
3 హిరణ్యా, కనక, రక్త, కృష్ణ, సుప్రభ, అతిరిక్త, బహురూప అని జిహ్వలేడు.
4 భూర్భువస్సువర్మహో జన స్తప స్సత్యము అని లోకము లేడు.

నిన్ను ధ్యానాన ముక్తికై నిరతమిందు
పరమయోగు లన్వేషించి నెగడుచుంద్రు 22

పుట్టుకయు లేకయే యుండఁబుట్టుచుండి
చేష్టలే కరిషడ్వర్గు చెనకుచుండి
యోగ నిద్రలో జాగ్రత నొప్పుచుండి
యెనఁగు నీయథార్థస్థితి నెవ్వఁడెఱుఁగు 23

1 అఖిల శబ్దాది విషయంబు లనుభవింప
2 ఆచరింపలేని తపంబు లాచరింప
శిష్ట రక్షణయును దుష్టశిక్షచేయు
కడునుదాసీనతను నుండఁగలవు నీవ

* ఆగమములచేఁ జాల వేఱయ్యుఁగూడ
దారులవి కార్య సిద్ధికిఁ గారకములె
అది సమస్తము నీయాత్మయందె పడును
యమరనది జలాలు సముద్ర మందుఁబోలె

మానసంబు నీయందుంచు ప్రాపితతికి
నీకె కర్మల నర్పించు నిఖిల ప్రజకు
వీతరాగులౌ వారికి నీవ గతివి
బ్రహ్మమును జన్మలేని మోక్షంబుకొలుపు ॥ 24

---

1 శ్రీకృష్ణాదులు 2 నరనారాయణులు

* నిగమాల్ సాంఖ్యము యోగపాశుపతమున్ శ్రీవైష్ణవంబును వే
ఱగు ప్రస్థానములందు మేలిదియె పథ్యం బిద్దె యంచున్ రుచిం
దగు వైచిత్ర్యముఁ బట్టి వక్రఋజు నానారూప సంప్రాప్తమా
ర్గగులౌ వారలకీవ గమ్యుఁడవ తరాప్యాః సీర్ణ కబ్ధింబలెన్
(హరిహర మహిమస్తోత్రము నాయనువాదము)
అను మహిమ్నస్తోత్రములోని దానికిని దీనికిని పోలికలు గలవు.

అక్షలకుఁ గన్పడినను క్షిత్యాదికములు,
నీదుమహిమ యింతదని గణింపరాదు
ఆప్తవాక్యానుమాన సాధ్యంబయైన
నీస్వరూపము నరగతిన్ దెలుపుటెట్లు ॥ 25

తలఁపు మాత్రముచేతఁ గేవలము జగము
లెప్పుడు పవిత్రమొనరించు విందుచేత
నితర దర్శనాదీంద్రియ వృత్తులెల్ల
త్వన్మతిని నివేదితమైన ఫలముగలవె ॥ 26

వన నిధి రత్నంబులవలె
దినకరు తేజములవోలె దివ్యంబగు నీ
ఘన చరితంబులు వాక్కుకు
మనసున కందవు స్తుతింప మఱెవరి తరంబొ ॥ 27

పొందనిది పొందఁదగినది
యెందును మదిలేదు నీకు నేన్వాల్పం; బీ
పొందుట జన్మను కర్మము
నెందును లోకా లనుగ్రహించుట కొఱకే ॥ 28

నీదుమహిమను గీర్తించి మాదు వాక్కు
లిటులు ముగిసి మౌనంబును నెనయుటనఁగ
శ్రమపడుటొ మరిగల శక్తి క్షయమెయగుహా
యంతె, నీగుణములివిన్నియగుట కాదు ॥ 29

ఇటుల దేవతల్ విష్ణుననేక గతులఁ
జాలస్తుతులు చేసి ప్రసన్నుఁ జలిపికొనిరి
అవియునున్న యథార్థమె యనుటగాని
యంతయున్ బరమేష్ఠికిన్ స్తుతించెగావు ॥ 30

కుశల ప్రశ్న లడుగుటన్
విశదమ్ముగు నతని ప్రీతి విబుధులగనితా

మనమయ విలయోద్వేలవు
దిశ నిశచరవార్ధి భీతి(దెలివిరి హరికిన్ ॥ 31

విష్ణువు దేవతల కభయమిచ్చుట

అంతట సముద్రతీరంవు(జెంతనున్న
శైల రంధ్ర ప్రతిధ్వనిన్ బోలియున్న
మధుర కంఠస్వరంబునం బలికెవిష్ణు
వబ్ధి గంభీర ఘోషంబు ననుకరించి 32

ఆదికవియైన యావిష్ణు నాస్యమందు
వర్ణముల స్థానముల చేత(బలుక(బడదు
విహిత సంస్కార పూతయైవెలసియున్న
యాసరస్వతి నే(డె కృతార్థయయ్యె ॥ 33

తెలి పలువరుస పండువెన్నెలలు చిలుక
వెడలె భారతి ప్రభునాస్య వీధినుండి
స్వల్పము మిగిలి పాదాల బయలు వెడలి
గగన వీధిని బైకేగు గంగవోలె ॥ 34

"రాక్షసు(డు మీమహిమ పరాక్రమములెల్ల
ఆక్రమించుట యెఱు(గుదు నమరులార !
పొచ్చి జీవుల సత్త్వ రజోగుణాల
మించుచు తమోగుణం బాక్రమించినట్లు 35

అత(డు భువనత్రయమును
నీతఱి బాధించుచుండు టెఱు(గుదునే; నే
దోతఱి ప్రమాదమున నెదొ
రీతిగ(బడు పాప మనఘుహృది నొంచునటుల్ 36

దుష్టశిక్షాది కార్యాల(దుల్యకార్య్యా
లమగుటను గోర(బనిలేదు మము బలారి
స్వయముగనే తాను నగ్నిని(బవను(డెవుడు
ననువగు తఱి సారథ్యంబు నాచరించు॥ 37

తనదు కత్తినుండి తప్పించుకొన్నట్టి
దనుజుని దగునట్టి దశముశిరము
నాదు చక్రమునకు నయముగఁ బ్రాప్తమై
వఱలె దానిదైన భాగమటుల ॥ 38

అజుఁడు వానికి వరమిచ్చి నందువల్ల
ఈదురాత్ముఁడు పొందిన యధిక వృద్ధి
నింతదాఁకను జూచి సహించినాను
భుజగవృద్ధిని చందన భూజమటుల ॥ 39

వరతపసుచేతఁ బ్రీతుఁడౌ బ్రహ్మవలన
దేవతలలోన నెవరు వధింపరాని
యటుల నారక్షసుండప్పు డడిగెవరము
మానవుల లెక్కయేమని మదినిదలఁచి ॥ 40

రాముఁడనైపుట్టి రావణుని వధింతునని విష్ణువుచెప్పుట

నేను దశరథ సుతుఁడనై యిలనుబుట్టి
ఆజి బలిపీఠిఁ బుష్పోపహారముగను
వానియున్నత దశశిరః పంకజముల
వేగ వాడి యమ్ములచేత స్వీకరింతు ॥ 41

యజ్ఞాలు యథా విధిగ మీకు యజ్ఞమందు
అమరిచిన భాగములను మాయావులైన
రాక్షసులు కైకొనకయుండ స్వల్పకాల
మందె కైకొనెదరు మీరలమరులార ॥ 42

సుకృతులైన వైమానికుల్ ప్రకటగతుల
ఆకసమున మబ్బుల చాటులందు నక్కి
రావణుని పుష్పకము జాపఁ బ్రబలమైన
శోభమిఁక వీడి విహరించుచుండ్రుగాక ॥ 43

నలకూబరు శాపముచే
బలిమిన్ రావణుఁడు బట్టుపట్టక పోఁగాఁ
గలుషితము కాని సురబం
దుల జడలముడులను విప్పుదురుత్సారలోనే ॥ 44

రావణుం డనెడి వర్షా
భావముచే నెంతొ కుమిలి వాడిన సురస
స్యావళిపై వాఁగమృతం
బే వర్షించుచు విష్ణు మబ్దప్రశ్యాంబయ్యెన్ ॥ 45

ఇంద్రుఁడు మొదలుగాఁగల యెల్లసురలు
దేవతాకార్యమును పూను దివ్య విష్ణు
నిలను దమయంశల ననుసరించినారు
పాదపములు పుష్పములచేఁ బవసునట్లు ॥ 46

అంతనా దశరథుఁడును నాచరించు
నమలపుత్రకామేష్టి యందుఁ జీవర
ఆఘులగు ఋత్విజుల విస్మయంబుతోడ
పుట్టుకొనివచ్చె నగ్నిలోఁ బురుషుఁ డొకఁడు ॥ 47

ఆదిపురుషుండు చొచ్చి యుండ బలియుఁడు
మోయరానిదౌ క్షీరాన్నమునఁ దనర్చు
నిండుబంగారు పాత్రమున గేలుదోయి
దాల్చి యాపురుషుండట నిల్చి యిచ్చె ॥ 48

ఆ ప్రజాపతి పురుషుఁడప్పగించు
పాయసాన్నంబు నరపతి యందుకొనియె
క్షీర వారాశి యావిష్కరించినదియైన
భృతపయస్సార మమృతంబు నింద్రుఁడట్లు. 49

ముజ్జగములు కనిన హరిగూడ నిటుల
దశరథునికిఁ బుత్రుండు కాఁదలఁచి యుంట

వస్త్రాలకు దుర్గ భంగ్యైన యాగపశాల
బ్రహ్మని వెట్టివో మునకుఁ దెల్పకయె తెల్పు 50

దశరథుఁడు భార్యలకుఁ బాయసము పంచియిచ్చుట

వరు వనదేపేరుగల వైష్ణవ మహాన్సు
నృపతి కౌసల్యకును నైక కెలమిఁ బంచె
దినకరుఁడు కొత్తగ బుక్కాలఁ దేల్చునంతఁ
బృథ్వికిని నాకసమునకు నిచ్చినట్లు ॥ 51

జ్యేష్ఠ కానఁ గౌసల్య సత్పుంచు నతఁడు
ఇంకఁ గైకేయికిని యెత నిచ్చెరాగ
కాన వారలిద్దఱు పంచె గౌరవింప
బడిన దానిగను సుమిత్రఁ బ్రభుపతులఁచె 52

వాలఁదెలిసిన విభుఁడు రాజ్యాధినాథు
భావ మెఱిఁగిన వారలా భార్య లెలమిఁ
బాయసములోని తమ సగభాగములను
మిత్రురాలు సుమిత్రకుం బంచియిచ్చె ॥ 53

ఈ సుమిత్రయు సవతుల కిద్దఱకును
బ్రణయమునఁ జూపుచునదియౌచుఁ దనరి వెలఁగె
వారణము రెండు గండాల బ్రసుదపూర్ణ
శోభలందిరుగు ప్రథమ ప్రియసుపోలి ॥ 54

దశరథుని భార్యలు గర్భములఁ దాల్చుట

శ్రీమహావిష్ణు సంతరాజిల్లు గర్భ
మంది రతివల్ బ్రజాభ్యుదయంబుకొఱకు
అమృత మను పేర గలిగిన యర్కనాడు
ఉదకమయమైన గర్భంబు నూనినట్లు ॥ 55

గర్భవతియైన యారాజ కాంతలెల్ల
నాటిని పాండుర ద్యుతినొప్పి లోకప్రమాద
కోన వెన్నుపొట్టలుపాల్చి రుచులనీను
కలశవమ సస్యముల సంపదలువోలె ॥ 56

ధనువు ఖడ్గము గదా శార్
ఙ్గము చక్రము లాంఛనముగఁగల మూర్తులతోఁ
దమయాత్మలఁ గాచుచు స్వ
ప్నములోఁ బొట్టిపురుషు లగపడి రతివలకున్ ॥ 57

"గగనమునఁ బైఁడిఱెక్కల
నిగనిగని ద్యుతుల వరుసలు నెఱపుచు వేగన్
మిగులన్ మబ్బులఁ గొనుచుం
గరుత్మంతుండు వారి నెరవుగమోపెన్ ॥ 58

సమము వక్షస్థలంబునఁ గడుఁజలించు
కౌస్తుభంబుఁ జక్కఁగఁ గలిగియుండి
తమ్మివీవన తనదుచేతను ధరించ
శ్రీమహాలక్ష్మి కడునుపాసించె వారి ॥ 59

ఆకాశ గంగలో నఘ
శేకమ్ములువేసి మిగుల శ్రేష్ఠపు వేదం
పాగ్రతఁ బఠియించుచు
సేకతమ కొలిచిరి సప్తఋషు లతిభక్తిన్ ॥ 60

ఇట్టి స్వప్నంబులోఁగన్న దృశ్యములను
వారిముఖమున నాలించి ప్రభుపొంగి
భువనగురువైన విష్ణువె పుత్త్రుఁడౌచుఁ
దన్నుఁ గనుటచేఁ దను శ్రేష్ఠతముఁగఁ దలఁచె ॥ 61

ఒక్కఁడేయయ్యు విష్ణువు పెక్కుగతుల
నెల్లి విభజించుకొనియెఁ బద్గర్భసహాల

విమల జలములందుఁ బ్రతిబింబించి యొక్క
చందురుఁ డనేకరూపంబు లొందినట్లు ॥ 62

అంత సాధ్వియైన నృపేంద్రు నగ్రమహిషి
ప్రసవకాలంబునందొక్క బాలుఁగనియె
రాత్రి సమయాన నోషధి ప్రకటలీల
తమముఁబోఁగొట్టు జ్యోతిని దనిసినట్లు ॥ 63

రామావతారము

అతఁడు హృదయాబ్ధి రామ దేహంబుతోడ
సతనిశ జయించుటంజేసి యతనితండ్రి
జగములకుఁ దొల్త కళ్యాణ జనకమైన
రాముఁడనియెడి సార్థక నామముంచె ॥ 64

అనుపమ తేజస్సంపద
గొనురఘువంశ ప్రదీపకుండయి తగునా
తనయునిచేఁ బురుటింటన్
దనరెడి దీపములు వెల్లఁదనమును బొందెన్ ॥ 65

శయనమున రామ శిశుతో
శయనించు కృశోదరితగె జనని, యుసుకతి
స్నియపయిఁ దామరపువు పూ
జ యంబర శరదృతు కృశయగు జాహ్నవివోలెన్ ॥ 66

ప్రాంకటమగు శీలమమరఁ
గైకేయికి భరతుఁడనఁగఁ గలిగె సుతుండున్
శ్రీకి వినయంబు పోలిక;
నాకౌకుకు జననికి మిగుల నందము గూర్చెన్ 67

మరి లక్ష్మణ శత్రుఘ్నుల
వరసుతులఁ గవల సుమిత్ర బాగుగఁ గనియెన్
సరిగ నుపాసింపఁబడుచు
పెరవున విద్యయుఁ బ్రబోధ వినయంబులటుల్ 68

తన గుణములఁ బకటించుచుఁ
కానరెన్ నిర్దుష్టమునయి భువనంబెల్లన్
అనువుగఁ బురుషోత్తముఁడు భు
వి నవతరింపఁగ త్రిదివమె వెన్నుండెనో నాన్ ॥ 69

ఉర్వి నాల్గుమూర్తుల హరి యుదయమొంద
రావణ భయార్త శక్రాది దేవులెసఁగు
కదలు, మమ్మురేపియె వీచు గాలిచేత
నలరి యుచ్ఛ్వాస పొందిన యటులనయ్యె ॥ 70

రావణుని భీతిచేతఁ గలంత చెంది
వీతి హోత్రుఁడు పొగలేక వెలుఁగుచుండె
సూర్యుఁడు ప్రసన్నమౌ దృష్టిఁ జూచుచుండె
సుఃఖమునువీడు వాదుగాఁదోఁచిరవుడు ॥ 71

రాముఁడు జననమొందు కాలంబు నందు
ఆదశాస్య కిరీటము నందు నుండి
నేలపయిని వడి మణులురాలిపడెను
కుందు ననుదుల శ్రీయశ్రు బిందులట్లు ॥ 72

పుత్ర వంతుఁడౌ దశరథు పుత్రజన్మ-
తెలిసి వాయింపఁ బోవు వాద్యముల కాది
దివిని దేవదుంధుభులెల్లఁ గలిసిమ్రోగి
నెమ్మితోడ ప్రారంభోత్సవంబు చేసె ॥ 73

అట దశరథమహారాజు హర్మ్యమందు
వేల్పువెట్ల నుండియుఁ బుష్పవృష్టి గురిసె

సరస కళ్యాణముల యుపచారములకు
అదియె యాదిరవనయౌను నలరిమించె ॥ 74

జాతకర్మాది సంస్కారముల్ సలుప సుతులు
తమ్మి తెంచు తల్లులిడుపాల్ త్రాగుచుండి
తండ్రి యానందమునొడి పెద్దన్నతోడ
వరుసగా వారు వృద్ధిపొందిరి తమంత ॥ 75

సహజమౌ వారివినయ మాచార్యుఁ డొసఁగు
శిక్షణాఖ్యానమున వృద్ధిచెంది వెలిఁగె
ఆహావిర్భుజులగ్నుల నలరు సహజ
తేజు హవిసునఁబెరిగి భాసిల్లునట్లు ॥ 76

వారలొండొరుల్ కలహంపుఁబేరె కనక
ఘనతమగు రఘుకులము నేకాత్మలగుచు
నెల్లకాలము మిగుల వెల్గించి యెందు
నందన వనంబును ఋతుగణంబువోలె ॥ 77

అందు సౌభ్రాత్రము సమానమైనఁగాని
రామలక్ష్మణుల్ ప్రీతి మేల్ జంటయైరి
అట్లె భరత శత్రుఘ్నులు గట్టిజంట
యై ప్రసిద్ధికెక్కిరి క్షోణియందు నెపుడు ॥ 78

వననిధి చంద్రులవలెన్
అనలానిలములకుఁ బోలె నాజంటలలో
గనుఁగొన మెటువంటి సమయ
మున నైక్యపు భావము విడిపోవుట యెటులున్ ॥ 79

ప్రజకుఁ బ్రభులైన రాసుతుల్ శౌర్యమునను
వినయమునను జూఱగొనిరి జనులహృదుల
గ్రీష్మకాలంబు గడువఁగఁ గెరలివచ్చు
నీలిమబ్బులుగల దివసాలువోలె 80

నాల్గు విధముల విడిపోయినట్టి ప్రభుని
ధర్మ సంతతి భాసిలి ధరణిమెరసె
అనువుగ తనువుదాల్చు ధర్మార్థ కామ
మోక్షముల యవతారపు ముద్దవోలె ॥ 81

పితృ వత్సలులగు నారా
సుతులు నలుదిశలను నేలు క్షోణీపుఁ బతన్
రతనములచే వార్ధులటుల్
సతమారాధించిరి తమ సద్గుణములచే ॥ 82

ఖలులౌ దైత్యుల ఖడ్గధారలను భగ్నాల్ చేయు స్వార్థంతి యు
ష్టులఁ, గార్యాలు ఫలింప వ్యాక్తమగు గాఢోపాయ యోగాల ను
జ్జ్వాలనీతించిలె, దీర్ఘబాహువులచే శౌరిన్ బలెన్, విఘ్నసం
కలఁజెల్వారెడు నల్వురాత్మజులచే క్ష్మాభర్త విభ్రాజిలెన్ ॥ 83

ఇది రామావతారమనెడి పదవసర్గము

రఘువంశ లహరి

పదునొకండవ సర్గము

రాముఁడు విశ్వామిత్రుని యజ్ఞమున కేగుట

అంతనొకెడ విశ్వామిత్రుఁ డరుగుదెంచి
తనదు యజ్ఞవిఘ్నములు శాంతంబుచేయ
విల్లుబట్టు రాముని బంప రాజుఁగోరె
అరయఁబడదు తేజస్విలయందు వయసు 1

శ్రమలుపడి పొందినన్, ప్రాజ్ఞులన్ భజించు
నృపతి, లక్ష్మణయుతు రామునిడియె మునికిఁ
ప్రాణములు కోరినన్ గాని యర్థికోర్కె
నెపుడు రఘుకులుల్ లేదను టెఱుఁగరెందు ॥ 2

వారలిద్వురును జయలు వేయుటకును
నగరిని నలంకరింప నానతిడె నృపతి,
అపుడె గాలి చెలులు మబ్బు లఖిలనగరి
వ్రాలి పూల్ నీళ్లు చల్లి యలంకరించె ॥ 3

వేడు తండ్రియానతి నెఱవేర్ప వెడలి
స్వాధనువులుగాని వితకాళ్ల వ్రాలఁగాన
వనికరుగఁబోయి సెలవుకై వంగువారి
పయిని బాష్ప బిందులు వ్రాలెఁ బ్రతికిఁగూడ ॥ 4

వారలిద్వురు తండ్రి బాష్పముల చేతఁ
గొంచెము తడియు ముడి జుట్టు కొనలతోడ
ధనువులూని యాఋషి వెంటఁజనిరి మెల్ల
ప్రజలు దృష్టులఁ బథులఁ దోరణము కట్ట ॥ 5

లక్ష్మణుండు మాత్రమేగల రామునొకని
పనికిఁగొనిపోవ ఋషికోరెననుచు నృపతి

జడిమె యాశస్సు సేననో యేమి యూయఁ
దడిమె వాఁడ్రోవ సమర్థమగును గాదె ॥ 6

వారు తల్లులందఱి పదార్ద్రములు తాకి
గొప్పయోజస్సుగల మౌని కూడఁజనగ
వడుసఁ జైత్ర వైశాఖముల్ తరలివచ్చి
శాస్త్రరు ననుసరించెడి పగిది తోఁచె ॥ 7

కెరటములఁ బోలె సాగెడు కేలులమర
శిశుతఁ జపలమయ్యును వారి చేష్టలొప్పె
ప్రక్కకాలానఁ దమపేరుఁ బట్టినడచు
* ఉహ్యాభిద్యాఖ్యా నదముల యువకులట్లు ॥ 9

ఋషి పథంబునందు నుపదేశించినట్టి
బల యతిబల యన్ విద్యలఁ బ్రథితమహిమ
ముఖుల వక్షాలపైఁ జరివింపంగఁదగిన
వారు తల్లి పరిచరించు పగిది యయ్యె ॥ 10

వినుక వృత్తంబు తెలిఁగిన పితృసఖుండు
ముని తెలుపఁ బూర్వకథలచే మోయఁబడిన
వాడుకల వాహనాధ్వలో వారిరువురు
నడచుచున్నట్లెఱుంగరు నడచుచుండి ॥ 11

కొలనులు మధుర శీతల జలముచేత
పక్షితతి ప్రీతసుఖములౌ ధ్వనులచేత
గాలి సురభిళ సుమపరాగాలచేత
జలదగణము ఛాయలచేతఁ గొలిచె వారి ॥ 12

మునులు రామలక్ష్మణుల దర్శనము నంత
మనుపుచే నెట్లు సంప్రీతి నందినారొ

---

* ఉహ్యాం ఉదకం = అంత నీరును నిక్షేపించెను గాన ఉహ్యాము మూలం భిద్యాం = గట్టుపభేదించు నదిభిద్యాము అని వ్యుత్పత్తి

అట్టు విచ్చు తామరపూల నలుసరసు
చెలఁగఁ బాపు చెప్పఁగనుకు నెలమిగనరు ॥ ౧౩

యాగరక్షణము

మారునిచే దగ్ధుఁడౌ మదనుని యాశ్రమంబు
చేరి రాముఁడు ధనుసును జేతఁబూల్చి
కాముని రమణీయ విగ్రహముచేతఁ
బ్రతినిధిగనయ్యెఁ గర్మమాత్రమునఁగాదు ॥ ౧౪

మునుపగస్త్యుఁడు శాపమిచ్చిన చరిత్ర
కౌశికునివల్ల విన్న రామలక్ష్మణులు తెలఁ
దత్సుకేతు పుత్రికయైన తాటక ఖల
మునరుచు స్థలినెక్కి ప్రతిరివిండ్లను తటాల్లు ౧౫

అవలవారి విందుల మ్రోఁతలాలకించి
పృష్ఠ పక్షయామినిఁబోలె శరీరమొప్పు
పుష్టిలచెవి కుండలములు మ్రోలనూగ
తాటక మొగిల్గ కార్చిచ్చు తాల్చితోఁచె ॥ ౧౬

తాటలంజెట్లు మిగులఁ దీవ్రముగఁగదల
ప్రేతచీరలు గట్టి పల్ పెద్దయార్చి
ఆనికావరి యెదురించె రాము వడిగ
భయదమగు స్మశానభువిఁ బుహానువారె ॥ ౧౭

ఒక్క భుజదండ మెత్తిపై కున్నత యయి
నరుల ప్రేవుల మొలనూలు వేఱుఁదవ్రేల
వచ్చు తాటకఁ గనుఁగొని వనితఁ జంపఁ
గరుణ విడిచెను రాముఁడు శరముతోడ ॥ ౧౮

ఖండ యము గట్టి తాటక గుండెనదుము
రాము సాయకమెట్టె రంధ్రంబు చేసె

వడియ రాక్షస దేహంబు గదియతోని
ఘనతరంబు వదలమ్ము పెద్దద్వారమును తెరచె 19

బాణములచే ఛిన్నమౌ నశిమొప్పు
నాశనమును నొక్క యరణ్యమును గాక
కలుగ ప్రతిలోకాల గెలువ స్వరపతియు పోయె
మునుల పావనాలక్ష్మి గూడి నడిచె ॥ 20

ప్రేమరాణి రాము మదనాస్త్రంబు కొట్టి
కంపుగా వీమ్ము నెత్తుటి కుంకుమంపు గంధ
మలరదికొని నిలువరి హృదయంబునందున
తవితీర్థ్రు సదనంబు వేరెగ ద్వారగ ॥ 21

రాము విక్రమమును పొందు నామునీలు
వలెను రాక్షసులు మంత్రశక్తి రసము
నొప్పు కాంతపు పొందె నందనముగాల్పు
కాంతి నదప్పల సూర్యకాంతమల్లు ॥ 22

అపుడు పావనముగు రామనామమంబు
పాటరచ చేరె మునీ తత్త్వథలు వచింప
గతములో రాముడు తానొకంటె యగుచు
ప్రాప్తిలేక యున్నను పొంగగనిచె వత్తు ॥ 23

మానితీష్యలు ప్రాణ సోమ్యగ్గ పూర్ణ
పెట్టు కొట్టిపుట్ట దోసిట్లు
మొగమునెత్తి నిదుర వంత్ల మృగము లరయ
మునిమము వాటిగ జేసి తపోవనము జేరె ॥ 24

యజ్ఞదీక్షితున్ మునిని విఘ్నాళిమంచి
పటరాక్షసుల ప్రయోగప్రస్త్రములచేత
జగము నంధకారము నిండె కకియు ధవియు
ప్రేమతో మునిమంచి పెంపార గాచినట్టు ॥ 25

మంతెనపుష్ప లంతేసిపై మసలిదొడ్డ
రక్తపిండములను నపవిత్రంబ మైన
వేదిగని యజ్ఞ యప్రసుప్రత్నవాది వీడ
కర్మ్ముపిపు ఋత్విజులు తలతలము పెటిరి ॥ 26

అస్త్రమెత్తి వెంటనె లక్ష్మణాగ్రజుండు
శాణ మమ్ములవోవి మంటి త్వరగఁ గొనుచు
గ్రద్దపక్షుల గాలిచేఁ గమలు భస్మములు
లలడు రక్షోబలములఁ జూచె నాకసమున ॥ 27

అతఁడు సుబాహు మారీచులనెడి యసుర
మలనె స్త్రాణాలములకు గుజ్జెమునద్పె
ఘన భుజంగాలవయి బలాక్రమము చూపు
నతఁడుఁడు బలపరాముల కదనఁ బనె ॥ 28

అతఁడతివేగమొప్ప వాయవ్యాస్త్రము
నెంతొ చాతుర్యమొప్ప సంధించి వింటు
చాన గిరిఁబోలు తాటకా తనయుఁ బ్రమపి
నెందుకొకనువలె పోలనెగురఁ గొట్టె ॥ 29

ఇంక నక్కడక్కడ మాయ నేర్చి తిరుగు
నల సుబాహువునఁ గనొప్పు నిట యనసుర,
నటుడుఁడగు రాముఁడాగ్రేయమస్త్రలికి నెలిగ
నమ్ముతోసి వసులకు నాహారమిచ్చె ॥ 30

ఇట్లు క్రతు విఘ్నములను జోఁగొట్టువాడి
నొల్ల రణకౌశల మభినందించి మిగుల
ఋత్విజులు కులపతికి మౌనీశ్వరునికి
సకల కర్మలు క్రమముగాఁ జలిపిరపుడు ॥ 31

అవభృథ స్నానమును జేసియా మహర్షి,
విల్లుఁబట్టులు వలియుంపఁ గాక్షమొకర్మ

త్రిదశనాథుఁడు తేజంపు దివ్యమైన
యింద్ర ధనుసుఁ గూర్పఁగ మేఘబృందము నటు ॥ 44

వండి యుండి నాగేంద్రు వగిది భీతి
గొలుపు నావిల్లు చూచి గైకొనియె రాముఁ
డెనసి వరువెత్తు యజ్ఞపు మృగము వెంట
నరిగి దేవిచే వేసెనో శరము హరుఁడు ॥ 45

భీతి విస్మయ స్తిమితమౌ వీక్షణముల
జనము గనఁగ మరుఁడు పుష్ప ధనువుఁ బోలె
శైలసారము గలదైనఁ జాపమప్పు
డింత శ్రమ లేకయే రాముఁ డెక్కుపెట్టె ॥ 46

వేగనతిగ రాముఁడులాగ విఱిగిపోయి
విడుగువలెఁ గఠోరమగు సవ్వడియొనర్చి
పోని కనిగల్గు వరశురామునికి మరల
క్షత్రియులు లేచిరని తెల్పఁగాద్భుతంబు ॥ 47

హరుని ధనువున సారంబు నరసియున్న
వీర్యశుల్కమున్ జనకుండు భృశము మెచ్చె
మూర్తిదాల్చిన శ్రీవోలెఁ బొల్పు సీత
సుత నయోనిజ దశరథ సుతునికొసఁగె ॥ 48

సత్వరణమొప్ప జనకుండు క్షణములోనె
సుత నయోనిజ దశరథ సుతుని కెలిమి
నగ్నిసాక్షికముగఁ బోలె నధికతేజ
మొప్ప నాతపోధను ముందె యప్పగించె 49

గొప్పతేజొప్ప జనకుండు కోసలేశు
కడకు మహిమఁ బురోహితు నుడివిపంపె
"ఈ సుతను స్నుషగఁ బరిగ్రహించు కతన
నిమి కులము మీకు భృత్యమై నెగడె" ననుచు 50

పృథ్వీ పతియుఁ దగినసుశ్రూషన్ వెదుకఁ దొడఁగె
నంతఁ దగు వాక్కు గల ద్విజుండరుగుదెంచె
పుణ్యవంతుల కాంక్షితములు క్షిప్రానఁ
బండుచుండుఁ గల్పద్రుమము ఫలములట్లు ॥ 51

ఇంద్రు చెలి వశి దశరథుండెలమి ద్విజుని
నర్ఘ్యపాద్యాలఁ బూజించి యతని వలన
జనకు సందేశమాలించి క్షణములోన
బల నివహధూళి రవిఁగప్ప బయలుదేఱె ॥ 52

మిగుల దశరథు సైన్యంబు మిథిల చేరి
ముట్టె పూఁదోట చెట్లనట్టిట్టు విఱువ
నా నగరి ప్రీతిచే దాని నంతసైచె
వాన కాంతుకేపులనెల్ల సైచినట్లు ॥ 53

సీతాకళ్యాణము

స్వ స్వ వంశమర్యాదలు పాయకుండ
వరుణవాసవ సములు భూపతులు వారు
కూడి స్వ స్వ శాఖాను కూలముగను
స్వసుతల సుతులకుఁ బెండ్లిఁజరిపినారు ॥ 54

రాముఁడా సీతఁ బెండ్లాడె, లక్ష్మణుండు
ఆమె యనుఁగు నూర్మిళను బెండ్లాడె నెలమి
అధిక తేజస్సుగల వారి యనుజులంత
నాకుశధ్వజుసుతులఁ బెండ్లాడినారు ॥ 55

వారు నల్వురు రాజకుమారులపుడు
నాత్మ వధువులతోడుతన్ గూడి యెలమి
జ్ఞాతిపతికి సిద్ధితోఁ గూడు సామదాన
భేదదండములట్టులు వెలసినారు ॥ 56

ఆ నృపసుతు లా నృపాత్మజాతలతోడ,
వారితోడ వారు, సైరి ధన్యు
లా వధూవరులకు నా సమాగమమొప్పె
ప్రకృతి ప్రత్యయముల భావమటుల ॥ 57

ఇట్టు లనురాగ మన్యోన్య మెనక మెసఁగ
ఆ సుతులు నల్వురికి వివాహములు జరిపి
మూఁడుమార్గాల మిథిలేశు వీడుకొల్పి
తన యయోధ్యకు మరలె నా దశరథుండు ॥ 58

దారిలో నాకాస్మికప్పుడు ధ్వజ తరువులఁ
గూల్చుచును వాయువులు ప్రతికూలమగుచు
సైన్యమునకు మిక్కిలిగఁ గ్లేశంబు గూర్చె
తటముఁ దాటు నదీరయాల్ స్థలికిఁ బోరె ॥ 59

మఱి వివర్ణ భీమ పరివేష మండలంబు
కట్టు సూర్యుండు వంటిఁ జూపట్టె మిగుల
గరుడుచేఁ గొట్టఁబడు భయంకరపు పాము
తనువుచేఁ జుట్టఁబడి దాఁగు మణివిధాన ॥ 60

నింగిడేగ పక్కలు బూది ముంగురులుగ
సంజమబ్బు రాగార్ద్ర వస్త్రంబుగాఁగ
వెలుఁగు మానిన వనితల తెలుఁగు దిశలు
దర్శనీయలు గానివై దనరుచుండె ॥ 61

పదిశయె కైకి రవి యధిష్ఠించి వెలిఁగె
నా దిశనె నక్కలఱచె భయంకరముగ
క్షత్రి రక్తంబు పితృజలాంజలిగ నిడిన
పరశురామునిఁ బ్రేరేచు పగిదితోఁప ॥ 62

ప్రతికూల వాయు లాది వి
కృతమహోత్పాతములఁ గాంచి కృత్యవిదుండౌ

శశి, రవి కాంతులఁ గోరఁగ
ప్రతి గురు, ఎవి శుభమిడఁగని లఘువుగఁ జూపెన్ ౬౩

తుడిచికొని కను, తెవని భావింపఁదగిన
పురుషుఁగా నెవ్వరికో భటుల్ పోల్చుకొనిరొ
అట్టి తైజసరాశి సేనాగ్రమందు
వెంటనే పైలుదేజి యావిర్భవించె ॥ ౬౪

ఆత్మజనకునంశ యజ్ఞోపవీతమున్
ఆత్మజనని యంశ ధనువుఁదాల్చి
చంద్రుతోడ నున్న చండాంశు వటులయ్యె
నాగసహిత చందనంబు నయ్యె ॥ ౬౫

రోష పురుషుండు నియమ సూర్యుండునైన
జనకు శాసనమందుండి, వణఁకుచున్న
మాత శిరసును ఖండించు నాఁడెందు
మొదటు ఘృణను నావిమ్మృటు ఘూమిగెలిచె ॥ ౬౬

జడి చెవ మీఁదన్ వ్రేలా
మెడను వర రుద్రాక్షమాల లీలగ మెఱయన్
వడి నిర్వాది యొక మాదులు
వడి క్షత్రియవధ గణించు వగిదిగఁదోఁచెన్ ॥ ౬౭

తనదు తండ్రిఁజంపిన నిమిత్తమునఁ బెరుగు
కోపమున రాజ వంశాలు కూల్చు దీక్ష
పూను పరశురాముని జూచి ముదముపోవఁ
చిన్న సుతులొప్పురాజు స్వస్థితికి వగచె ॥ ౬౮

స్వసుతునందును, దారుణ శత్రునందు
రాముఁడను పేరు తుల్యమై రాజమీఁద
హారమున పాముఁగల రత్నాళివోలె
దశరథునికి హృద్వ్యమున్ భీతిదంబునయ్యె ॥ ౬౯

ఇష్టి మర్త్యుల మనుజుఁ బలు ప్రాణధిపుఁ గనుచు
ఎవఁడు భరతాగ్రజుండుండె నతఁడు వడిగ
ఆ పరశురాముఁ డుగ్రుఁడై యరుణమైన
క్షత్త్రి కోపాగ్నిఁ జిమ్మెడి కనులఁ జూచె ॥ 70

అంత గుప్పెడి సంధించి వ్రేళ్ల సందు
అందు బాణము విహరించునట్లు చేసి
యుద్ధమొనరించు కోరిక యొప్పు పరశు
రాముఁ డనె ముందు ధృతి నిల్చు రాముతోడ ॥ 71

జనకుఁ జంపిన యపకృతిన్ శత్రువైన
క్షత్త్రజాతిఁ బల్మరుఁ జంపి శాంతపడితి
మరల నిప్పుడు నీ విక్రమంబు వినుట
దండహతిఁ బండు పాముల్లు మండిపడితి ॥ 72

ఇతర వృష్ణివిభు లిదివరకెన్నఁడైన
వంచలేని మైథిలు విల్లు వంచి విఱుచ
వింటి యది విని మద్వీర్యశృంగమీవు
విఱుగఁ గొట్టిన యట్లు భావించుచుంటి ॥ 73

ఇకెపుడు యపుడు రాముఁడని యుచ్చరింప
నాపదంబు నన్నుఁ బొందె యతిశయిల్లె
అందు నీకున్న నది తలక్రిందులగుచు
నిప్పుడో నాకు సిగ్గొనరించుచుండె ॥ 74

అచలముగ నను పృథగాని యస్త్రముగను
నాకు శత్రువు తీర్చు సమానాపరాధు
లౌ పుడూతను హరియించు హైహయుండు
నా యశము హరింపఁగఁ జూచి నట్టి నీవు ॥ 75

వెనకె క్షత్త్రియ క్షయమును జేసి కూడ
నిను జయింపక నా వీర్యమునకుఁ దృప్తి

తెలుఁగదు, తృణంబునందట్లు జలధియందు
నుండి నప్పుడె పావకు మహిమ గణన ॥ 76

విష్ణు తేజస్సు, సారమున్ విడిచియుండఁ
శిరము చివుకు హరుధనుస్సు విఱిచినాఁడు
మూలమును నదీరయములు కూలఁగొట్టు
గాలి సంతయుఁ బడఁగొట్టు గట్టుచెట్ల ॥ 77

కనుక ఈ నాధనుస్సున మనిచినారి,
ఈతటి శరంబు సంధింపు మాత మింక
రణము మాట యటుండు, మిక్కైన నీవ
యువుడు సమబాహుశక్తి జయించినట్లె ॥ 78

అట్లు ఋషిమునాపరశు ధారాభిహతికి
వెఱికి తనము చేత భయంబు పడుదువేని
క్షీరము నారిదెబ్బలఁ గాయకాము ప్రేళ్ల
తగు నభయ యాచనాంజలి త్వరగఁ బట్టు ॥ 79

భయముగొలుపు దర్పనమెప్పు పరశురాముఁ
డనఁగ నిటు చిఱునవ్వుచే నధరముదర
అతనిధనువు గ్రహించుచు యర్థమైన
యుత్తరముగ శ్రీరాఘవుఁ డొప్పుకొనియె ॥ 80

పూర్వజన్మఁబట్టిన ధనువునె గ్రహించి
అతఁడు కడుఁ బ్రియదర్శనుండయ్యె బళిర
అసలె యందములేను నవాంబుదంబు
ఇంద్ర ధనువుచే నెటులుండు నెటులఁజెపుడు ॥ 81

పృథివిపయి నొక్కకొనమోపి వీరుఁడాతఁ
డాధనుస్సును నెక్కిడె నతిసులువుగ
అంత క్షత్రారి పరశు రామాననంబు
ప్రభలు తక్కఁగఁ దొగమిగులు వహ్నిపోలె ॥ 82

ఒకరి నొకరెదుర్కొన్న యా యుగ్రబలులు
ఒకరి తేజస్సుణఁగ నింకనొకరి దేదుగ
పగటి చివరఁ బౌర్ణమినాఁటి రవిని శశిని
వెలెఁగనుంగొని రచ్చటి పౌరులపుడు ॥ 83

స్పందుఁడోలిన రాముండు కరుణమెరయ
స్వావిషయమున వ్యర్థోద్యమున్ బరశురాము
మొదట వింటి నెక్కిడిన యమోఘశరము,
నిటుపురము గనుంగొనుచు నీకరణిఁ బలికె ॥ 84

నీవు నన్నెదుర్కొనినను నేను నిన్ను
నిర్దయగ విప్ర! కొట్టఁగ నేరనయ్య!
చెప్పు మీబాణమున దేనిఁ జెనకిపైతు
స్వర్గమనమునా! క్రతుగత స్వర్గగతిన ॥ 85

భార్గవుఁడపుడనియె "తత్త్వముగ నిన్ను
పరమపురుషునిగా నేనయెఱిఁగి యుంటి
నయిన, భువిఁజొచ్చు నీవైష్ణవాఖ్యతేజ
మరయఁగోరి నిన్నిట్లు కోపపఱచినాను ॥ 86

జనకు వైరుల భస్మంబు సలిపి, సకల
జలధి మేఖలఁ బుడమిఁ బాత్రులకు నిడిన
నాకుఁ బరమేష్ఠి! నీవలననె జనించు
ఈ పరాజయమును శ్లాఘ్యమే గదయ్య ॥ 87

కాన బ్రాజ్ఞ! పావనతీర్థ గమనమునకు
నిష్టమైన నాగతినే రక్షింపవయ్య!
భోగలోలుపుఁడను గాక పొదలునాకు
స్వర్గగతి పోయినను నేమిబాధ లేదు ॥ 88

అట్లె యనుచు రాముఁడంగీకరించియు
బాణమపుడు తూర్పు వైపు వైచె

అశరంబు సాధువైన బరశురాము
తెరవరాని స్వర్గ పరిఘ యయ్యె ॥ 89

దాశరథియు నామహౌని పాదముల వ్రాలి
మనవిచేసె "నన్ను క్షమింపు" మనుచు నపుడు
బలిమి నోడిన రిపులందుఁ బ్రణతి యదియె
బలయుతులకును గీర్తికే పరిణమించు ॥ 90

జనని సంబంధియగు రాజసత్వ మెడలి
జనకు సంబంధియగు సత్త్వ మెనయనిపుడు
నేను వాంఛించెడిదగు ననింద్య ఫలము
గలుగు మన్నిగ్రహము ననుగ్రహమె యయ్యె ॥ 91

భృగుసుతుఁడేగ నావిజయుఁడిటు సుతున్ గవుఁగింటఁ గుచ్చి తం
డ్రి గొడుకు క్రమ్మఱన్ భువి జనించిన వానిగ నెంచి ప్రేమచే
మిగుల విచారమొక్క క్షణమే గొను తండ్రియు మోదితెన్, దవా
గ్ని గడు దహింప వర్షములు నిండుగ వర్షిలఁ జెట్టుపోలికన్ ॥ 92

ఆపలఁ బథంబునందు మనుజాధిపు లాదృతిఁ జక్కఁగా రచిం
చి విడుఁదు లెన్నొ యేర్పఱప, జేరి భవాభుఁడు రేలుగడ్పి వై
భవ యుతుఁడై యయోధ్యాపురి వ్రాలెను, జానకిఁ జూడఁ గోరుచున్
గువలయ మాలికల్ గనులఁ గుచ్చి గవాక్షములన్, సతుల్ గనన్ ॥ 93

ఇ టి

సీతాకళ్యాణము, ఇది పరశురామ గర్వభంగము
అనుపదునొకండవ సర్గము

రఘువంశ లహరి

పంద్రెండవ సర్గము

కైక వరములు-రాముని వనవాసము

ఘనతర విషయస్నేహము [1]
గాని [2] దశయంతమును జేరి క్షోణిపతి యెం
దును [3] నిర్వాణము దరియం
గను నుషసున దీపకాంతి కరణిని నుండెన్ ॥ 1

నరపతి చెవిమూలకుఁ జని
"యువరాజ్యశ్రీ రామునందు నుంచుమి" యంచున్
జర తల నెఱయుట యనుమిష
వరలి కయిక శంక చేతవలె వాకొనియెన్ 2

జనులకుఁ బ్రియుండయిన రా
ముని యభిషేకంబు వార్తమునుకొని ప్రజలన్
మనసునఁ బ్రతియొక్కరి కుప
వన తరులకు నీటిబోదెవలె ముదమిడియెన్ 3

అమరఁగూర్చు రామునభిషేక సామగ్రి
కాంచి క్రూరచిత్త కైక మిగుల
చింతనుష్ణమైన క్షితిపుఁ గన్నీళ్లచే
దూషితంబు చేసె వేషభాష ॥ 4

చండియైన కైక-స్వపతి యోదార్యఁగ
ఇడిన రెండు వరములెదుటఁ గ్రక్కె
ఎండమండి భూమి-యింద్రుఁడు వర్షింప
బొఱియనడఁగు సర్పములను బోలె 5

---

1 * స్నేహము=చమురు, మైత్రి, 2 దశ=వత్తి, స్థితి 3 నిర్వాణము= ఆరిపోవుట మోక్షము.

తద్వరములన్ గైకయి యొక్కదానిచేత
వని కనిపె రాముఁబదునాల్గు వత్సరములు
మరియు రెండవ వరమువే భరతునకును
తా విధవయౌటకొకె ఫలమౌ శ్రీ వరించె ॥ 6

* ప్రథమమునఁ దండ్రియిచ్చిన రాజ్యలక్ష్మి
నేడ్పుచును రాముఁడంగీకరించె విధిగ
ఆవల "వనమునకేగుమీ" యనుచు తండ్రి
యిడిన యాజ్ఞ ముదముతో గ్రహించెనపుడు ॥ 7

పట్టు మంగళ వస్త్రముల్ కట్టునపుడు
నారబట్టలు తనువునన్ దాల్చునపుడు
రాము ముఖవైఖరి యొకటేరకమ యుంట
జనము లెల్లరు చూచి యాశ్చర్యపడిరి ॥ 8

జనకుఁడు సత్యమ్మును మీ
ఱనియటుగావింప, సీత లక్ష్మణుండును రాఁ
జని రాముఁడు దండకఁ జొ
చ్చెను ప్రత్యేకముగ సుజన చిత్తముఁ గూడన్ ॥ 9

జనపతియుఁ బుత్త్రవిరహా
ర్తిని బడి శాపంబు తనది స్మృతికిన్ రాఁగన్
తనువుఁ ద్యజించుట చేతన
తనకున్ శుద్ధియగు నంచుఁ దలఁచెన్ మదిలో 10

రాజసుతు వనికిఁ బంపఁగ
రాజును మరణంబుపొంద రాజ్యంబెల్లన్
తేజిత రంధ్రాన్వేష
భ్రాజిత శత్రులకు మాంస ఖండంబయ్యెన్ ॥ 11

* రాజ్యలక్ష్మిని తాను గ్రహించినచో తండ్రివాన ప్రస్థుఁడై వనము నందుండునని శోకము. తాను అడవిలోనున్నచో తండ్రి పురములో నుండునుగదా అని సంతోషము.

శ్రీరామ వనవాసము-పాదుక పట్టాభిషేకము

పిదప నమాత్య ప్రకృతుల
వదలై మాతుల గృహంబునంగల భరతున్
ఆదనుకు రావించి రవుడు
వదనాశ్రుల నావుకొన్న స్వాప్తులచేతన్ ॥ 12

కైకేయి కొడుకు భరతుం
డాకరణి జనినపిత మృతినరసి జననితో
కాక జనని యిడు రాజ్య
శ్రీకిని విముఖుండై పోయె స్థిర మతితోడన్ ॥ 13

వనవాసులు చూపఁగ ల
క్ష్మణ యుతుఁడగు రాము పర్ణశాలను నటుఁజూ
ట్టును గల చెట్లను గనుచున్
చనె భరతుండశ్రులొలుక సైన్యయుతుండై ॥ 14

చిత్రకూటు గతుని రాముఁగని వ్రాలి
జనకు మరణ సంగతిని వచించి
అనుభవింపఁ బడక యమలమౌ లక్ష్మిని
స్వీకరింప నంఘ్రిసోకి వేడె ॥ 15

మరణించిన పితృయాజ్ఞను
సరిగాఁ బాలింపకుని కళకక్యముగా తో
నరసెడి రాముని గోరెను
మఱియుఁకఁ బాదుకలఁ బట్టమహిషులఁ జేయన్ ॥ 16

సరె యనుచునన్న యనుపం,
భరతుండు మరలి, పురంబు మాత్రముచొఱకే
స్థిరపడి నంది గ్రామము
న, రాము రాజ్యంబుఁ బ్రోచె * న్యాసమువోలెన్ ॥ 17

---

* న్యాసము = ఒకరు తిరిగి పుచ్చుకొనుటకై దాచి యుంచిన వస్తువు

భరతుఁడన్నపయిని స్థిర భక్తి గలవాఁడు
అతని కాశ రాజ్యమందు లేదు
అనఁగ, జననిపాపమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్త
మటులఁ దనదు నడతయందుఁ జూపె ॥ 18

రాముని వనవాసము

రాముఁడును సీతతోడ నరణ్యమందు
లక్ష్మణునితోడ శాంతుఁడై ప్రాయమందె
కందమూల ఫలాది భక్షణముచేసి
వృద్ధ లిక్ష్వాకుల వ్రతంబు స్వీకరించె 19

స్వప్రభావాన నిల్చిన ఛాయకలిగి
యలరు నొక్క వనస్పతి నాశ్రయించి
యొక్క యప్పుడు జానకి యొడిని రాముఁ
డలఁతియగు పరిశ్రమచేత వలెఁ బరుండె ॥ 20

ప్రియుని యుపభోగములను గన్పింపఁజేయు
చిహ్నముల దోషములఁ జూపు చిత్రగతిని
వ్రాలి కాకాసురుండు నఖాలతోడ
ఆమె వక్షస్స్థలముపైని నపుడు గీచె ॥ 21

జానకియుఁ దెల్ప రాముండు వానిపైని
తెల్లుకాడ యస్త్రమును మంత్రించి వైచె
తనదు నేత్రమొక్కంటి నస్త్రమునకిచ్చి
తన్ను రక్షించుకొనియె నాతండు నపుడె ॥ 22

పురికి దగ్గఱగా నున్న భరతుఁడెప్పు
డైనఁ గ్రమ్మఱ రావచ్చు ననితలంచి
వెంగగొనియున్న లేళ్లతో వెలయుచున్న
చిత్రకూటాద్రి తటముఁ ద్యజించె నతఁడు ॥ 23

అతిథులకు యోగ్యమైన ఋష్యాశ్రమముల
రాముఁడు వసించుచున్, వర్షములను బుట్టు
కర్కటాది రాసుల దివాకరుఁడువోలె
దక్షిణపు దిక్కునకుఁ బోయెఁద్వారితగతిని ॥ 24

ప్రియుఁడయిన రాముని ననుసరించి ప్రేమ
ఆవిదేహాధిపతి పుత్త్రియైన సీత
కైకచేత నిషేధింపఁగాఁ బడియును
గుణముల వరించు శ్రీవలెఁ దనరుచుండె ॥ 25

అనసూయ యొసంగు పవి
త్రనూత్న సురభిగల యంగరాగము చేతన్
వనిఁ బూల వీడి తుమ్మెద
లనయము తలపయిఁ బడునటు లవనిజ చేసెన్ ॥ 26

సంజ మబ్బటు కపిశమౌ ఛాయలొలుకు
తనువుగల విరాధుఁడను దనుజుఁడొక్కఁ
డపుడు రాముని దారిని నడ్డగించె
నమృతకరుదారి రాహుగ్రహంబువోలె ॥ 27

జగము శోషింపఁజేయు రాక్షసుఁడొకండు
తదుభయుల మధ్యనున్న సీతను హరించె
వ్రాలి శ్రావణ భాద్రపదాల మధ్యఁ
గలుగు వృష్టిని వర్ష విఘాతమట్లు ॥ 28

రామ లక్ష్మణు లయ్యసురను వధించి
అశరీరము నుండియు నలముచున్న
యఖిల దుర్గంధ మావన ప్రాంతభూమిఁ
పాడు గావించునని పాతివైచినారు ॥ 29

అవ్వల నగస్త్యమౌనీంద్రు నాజ్ఞవలన
రాముఁడును పంచవటియున్న ప్రాంతమందు

నియమమును దప్పకుండనె నిలిచియుండె
వింధ్యగిరి పూర్వమున్నట్లి వేళఁబోలె ॥ 30

శూర్పణఖకు ముక్కు చెవులు గోయుట

చూచి రావణు చెల్లెలు శూర్పణఖయుఁ
గామ పీడిత యౌచు నారాముఁజేరె
వేసవిని నాతపార్తయై వెడలి త్వరగ
భుజగి చందన పాదప మూలమట్లు ॥ 31

సీత దగ్గఱనే యామె స్వీయవంశ
మెల్లయు వచించి యతని వరించె నపుడు
ఇంతులందు నత్యంతము వృద్ధి పొందు
మదనునికి వేళపాళయు నెదియులేదు ॥ 32

నేఁగళత్రము గలవాఁడ నేగిబాల!
నాదుతమ్ముని వరియింపరాదె యనుచు
కాముకియయి యేతెంచిన కాంతతోడ
నావృషస్కంధుఁడౌ రాముఁడానతిచ్చె ॥ 33

అన్ననే ముందు వరియించి తందు చేత
అన్ననే పొందుమని తమ్ముఁడతివఁద్రోయ
నామె రామునినె మరల నాశ్రయించె
నిరుతటుల కటు నిటు పోవునేఱువోలె ॥ 34

ఒక క్షణమె సౌమ్యగనున్న యువిదనామెఁ
జూచి సీత పరిహసించి క్షోభపఱచె,
వాయు వదిలేమి స్థిమితమౌ వార్థితటిని
నతిగఁ గలిగించు చంద్రోదయంబువోలె ॥ 35

కనియెనప్పు నీపరిహాసమునకుఁ దగిన
ఫలము వెంటనె గాంతువు లలన! చూడు

ఆడువులిని పరిహసించు లేడికెట్టి
గతి లభించునో త్వరలోనె గనెదు లెమ్ము ॥ 36

అని యిటులు—భర్తయొడిలోన వణఁకి భీతి
నణఁగియున్న సీతను జూచి—యనుచునవుడు
నగుచు శూర్పణఖయుఁ బేరునకును దగిన
యట్టి యాకారమును పొందెనాక్షణంబ ॥ 37

తొలుతఁదీయఁగాఁ గోయిల వలెను బలుకు
నామెమాటలు లక్ష్మణుండాలకించి
నక్కవోలెఁ బిదప దారుణముగఁ బల్కు
నామె మాయావినియనుచు నాత్మఁదలఁచె ॥ 38

వడిగ లక్ష్మణుండవ్వలఁ బర్ణశాలఁ
జొచ్చి ఖడ్గముగైకొని వచ్చియవుడు
అసలె వికృత రూపముతోడ మెసలునామె
మరియు వికృతఁజేయుచు భయంకరినిజేసె ॥ 39

వంకరగు గోరు, వెదురువంటి గట్టి
కణువు గలిగి, యంకుశపుటాకార మొప్పు
వ్రేలితో నామెబెదిరించి వేగ మిమ్ము
నేమిచేతునొ కనుఁడని యెగిరె మింట ॥ 40

త్వరగ నా శూర్పణఖ జనస్థానమేగి,
చేరి రాముఁడారంభించి చేయుచున్న
యట్టిరాక్షసగణ నూతనావమాన
మెల్లఁజెప్పె ఖరా ద్యసురేశ్వరులకు ॥ 41

ముక్కు చెవులు తెగిన యామె ముందునుంచి
కొనుచు రాక్షసుల్ పోరికిఁ జనుచునుండ
రాము నెదురించు నట్టి ఆరాక్షసులకు
అదియె యశుభసూచకమయ్యె ననవరతము ॥ 42

ఆయుధంబులు దాల్చి యరుగుదెంచు
గర్వితులను ఖరాదులఁగాంచి రాముఁ
డప్పుడుంచె జయాశ తనవింటియందు మరియు
జానకిని వీరుఁడయిన లక్ష్మణునియొద్ద ॥ 43

ఖరదూషణాదులవధ

రాముఁడో యొక్కఁడే ధనుర్ధారి యచట
అచటనో వేలకొలఁదిగ నసురగణము
మహారణమున రాక్షసులెంత మందిగలరొ
అంతమందె రాములు తోఁచి రసురతతికి ॥ 44

సత్ప్రవృత్తుఁడు రాముఁడసత్ప్రవృత్తి
పరులయిన రాక్షసులచేతఁ జంపఁబడిన
చందు దూషణునేమాత్ర సైపఁడయ్యె
స్వతనువునంటుఁగల దోషమును బోలె ॥ 45

రాము డతనిని, ఖరత్రిశిరసులఁగూడ
బాణములతో నెదుర్కొనె వరుస వెడల
రాము చాపమునుండి శరంబులెల్ల
ఒక్కమాటుగానే వారి మొదలిఁగాల్చె ॥ 46

అదివఱకు బోలె బద్ధమై యతిశితమయి
మేనిఁ జీల్చి వెలికివచ్చు బాణవితతి
వారి యాయువుఁ గ్రోలెను, వారిమేని
నెత్తుటినొ పక్షులే గ్రోలి నెగయుచుండె ॥ 47

రాముని శరాలచేత నఱకఁగఁబడిన
రాక్షసుల మహాసేనలోఁ బ్రేక్షకులకు
మొండెములు తక్క నింకేమి భువిని లేవ
కన్నులకుఁ గానఁబడవ యాకాలమందు ॥ 48

రాముఁ డతనిని ఖర త్రిశిరసులఁ గూడ
బాణములతో నెదుర్కొనె, వరుస వెడలె
రాము చాపమునుండి శరంబులెల్ల
ఒక్కమాటుగానె వారియొడలఁ బడియె 49

*రణముచేయించి, బాణవర్షమ్ము కురియు
రాముచేత నావిధవ గృధ్రముల నీడ
నుర్వి నొకయుష్ట్ర మేలాక్రించకుండు కొఱకె
శత్రుసేనయె నిదురించె శాంతమతిని ॥ 50

రాము బాణాలచేతను ప్రహతులైన
దూషణ ఖర త్రిశిర ఆదిదుష్టులైన
రాక్షసుల ప్రవృత్తినిగూర్చి రావణునికి
శూర్పణఖయె తెల్పు విషయసూచియయ్యె ॥ 51

చెల్లెలి నవమానపఱచి స్వీయహితులఁ
జంపుటను దశాస్యుఁడంత స్వాంతమందుఁ
దలఁచెను స్వకీయమౌ పదితలలమీఁద
రాముఁడు స్వపాదముల నుంచి బాచినట్లు ॥ 52

రావణుఁడు సీత నపహరించుట

పసిఁడి లేడిరూపముదాల్చు నసురుచేత
రావణుఁడు రామలక్ష్మణులను వనాన
మోసగించి జటాయువు మొదటుక్షణము
యడ్డగించినన్ సీతనట హరించె ॥ 53

సీతతో హృదిపోవఁ, బిచ్చితనమొంది
వారు సీతను వెదకుచుఁ బక్షముతెగి
స్వాగశ గతజీవుఁడైన దశరథసఖుని
ఋణముదీర్చుకొన్న జటాయుఁగని పిదప ॥ 54

* కేళిక్రాంత శ్రీవర్ణన యందు ధ్వనితము.

అపుడు తండ్రిమ్మృతి వ్యథ క్రొత్తదియగాఁగ
ఆ జటాయువునకుఁ దండ్రి కటులవారు
అగ్ని సంస్కార మాదిగ నంత్యకర్మ
లన్నియును నాచరించిరి యధికభక్తి ॥ 55

సుగ్రీవమైత్రి

దారి కడ్డై కబంధు హస్తములు నఱికి
అతని శాపంబు పోఁగొట్టి యతఁడు చెప్ప
తుల్యశోకుఁడౌ సుగ్రీవుతోడ మైత్రి
చేసి రామైత్రి వర్ధిల్లె శీఘ్రగతిని ॥ 56

వీరుఁడౌ రాముఁడా వాలి వేగఁ జంపి
చేరి చిరకాలమున నుండి కోరుచున్న
వాలిపదమున సుగ్రీవు పదములిడిరి
ధాతుచోట నాదేశమున్ దనరిచినటు ॥ 57

వెడలి యిటునటు సీతను వెదుకుటకును
ప్రభువు సుగ్రీవుఁడనుపఁగ బయలుదేఱి
యెల్లవానరుల్ చరియించి రెల్లదిశల
నార్తుఁడగు రాము కోరికలట్టు లపుడు ॥ 58

సీతజాడ జటాయువు భ్రాతయైన
యనఘ సంపాతి ముఖమున నాలకించి
మారుతి తరించెను నపార వారిరాశి
మమతలేని మనుజుఁడు సంసారమటుల ॥ 59

లంకలో వెదకుచు రాక్షసస్త్రీలచేఁ
జుట్టఁబడిన సీతఁ జూచెనతఁడు
విషపు లతలచేతఁ బృథుజీవనౌషధి
చుట్టఁబడిన యట్టిచొప్పుతోఁప ॥ 60

అందసుష్టయౌ సీత యానంద మొప్ప
బిందువులచేతఁ బైపైకి వెడలినదివల
మన్ను-భర్తయౌ రాముని-యుంగరమును
నానవాలుగ హనుమంతుఁడామెకిచ్చె || 61

శ్రీయుని ప్రియసూక్తి సీతకుఁ బ్రియము గూర్చె
అక్షయకుమారుఁ జంపి యహంకరించి
ఇంద్రజిత్తొక క్షణమె బంధింపఁబడిచి
మిగులఁ జెర్చి లంకాపురిన్ దగులఁబెట్టె || 62

అంత నాంజనేయుఁడు కృతకృత్యుఁడగుచు
రామునకు-సీతయిడు శిరోమణిని-జూపె
తనువుదాల్చి స్వాయంబుగ తనదు వరికి
నడుగుదెంచు సీతాహృదయమును బోలె || 63

ఆనవాలుగనిడు మణిని తఁడు స్వీయ
హృదయమున నుంచి యాస్పర్శనెంతొ హర్ష
మొందియు నిమీలితాక్షుఁడై యురమునంగ
మొకటి లేని ప్రియాశ్లేషసుఖము నొందె || 64

ప్రియ యునంతము రాముండు విని యెడంద
స్వప్రియా సంగమోత్సుకత్వమునఁ దనరి
లంకచుట్టునుగల సముద్రంబునెల్ల
మకరమగు కందకముటు తేలికగనెంచె || 65

అవనినా యాకాశమందుఁ గూడ
చాల సమ్మర్దమగు కపిసైన్యమెల్ల
తనననుసరింప శత్రుసేనను వధింప
ప్రథితవీరుఁడు రాముఁడు బయలుదేఱె || 66

జలధి తీరమునందును విడిసియున్న
జానకీప్రియుతము విభీషణుండు పొందె

స్నేహమున రాక్షసుల లక్ష్మి చేతనవుడు
స్వాంతమునఁ జొచ్చి ప్రవేశపఁ బడినరీతి 67

రాముఁ డావిభీషణునకు రాక్షసాధి
పత్యమిప్పింతునని యంతఁ బ్రతిన చేసె
జగిన కాలాననారబ్ధ మగుచునీతు
లర్థమగు ఫలంబులనిచ్చు ననవరతము ॥ 68

అతఁడు లవణ సముద్రంబునందుఁ ద్వారగ
నల్ల కపులచే సేతుఁ గట్టింపఁ, దనరె
నారి తల్పంబుకై రసాతలంబు
నుండి పైకి నేతెంచు శేషుండువోలె ॥ 69

రాముఁడు లంక నాక్రమించుట

అతఁడు సేతువుతోడ మహాబ్ధిదాటి
మెఱయు లంకాపురంపు వానరులచేత
రెండవ వసించి ప్రాకారరీతిఁ జేసి
ఆక్రమింపసు లంకా మహాపురంబు ॥ 70

అందు వానరులకును నెల్ల యసురులకును
ప్రతిభట భయంకరమైన రణము జరగె
రామునికి జయంబు జయంబు రావణునికి
ఇదె జయంబను ధ్వనులు విజృంభించె దిశల 71

పాదపమ్ములు పరిఘల పాదివైచె
బండరాళ్ళు ముద్గరములఁ జిండిచేసె
కొనలఁగోళ్ళ శస్త్రములను గ్రుచ్చివైచె
కొండ తేనుంగుల ఎదిరికొట్టె నపుడు 72

మఱియు రాముని శీర్షంబు నటకఁబడిన
యట్లు కపులకుఁదోఁప మోహమును పొందు

జానకి కది మాయయేకాని సత్యంబిన్న
యనుచుం దెలిపి త్రిజట సీతయసువులు నిలిపె ॥ 73

తన ప్రియుండు బ్రతికియుండెననుచు సీత
మనసు నందెంచి దుఃఖముం బాసెనపుడు
తన ప్రియుని మృతి సత్యమేయనుచు మొదట
నమ్మియు బ్రతికుంటినె యంచు ననటుచెందె ॥ 74

ఇంద్రజిత్తు నాగాస్త్రీన-నించుకంత
గరుడుండేతెంచుదనుక-కట్టంబడిన
రామలక్ష్మణుల కగుస్వాల్పంబుబాధ
స్వప్నమందలి వృత్తాంత సదృశమయ్యె ॥ 75

రావణుండంత శక్తిని లక్ష్మణుపయి
వేసి హృదయంబు ఛేదించి వానిగాంచె
రాముండా శక్తిచేం గొట్టరాకయుండి
యెసంగియును చింతచే ఖిన్న హృదయుండయ్యె ॥ 76

అంత లక్ష్మణుండును-హనుమంతుండేగి
తెచ్చు సంజీవని వలనం-దెప్పరిల్లి
బాధలేక లంకాపుర వనితలకును
స్వరములం విలాపమున నాచార్యుండయ్యె ॥ 77

మేఘునికి శరదృతువట్లు, మేఘనాధు
నికిని నాదమేనియు వజ్రనిభ ధనుస్సు
గాని యా లక్ష్మణుండు నుంతేనిగూడ
మిగుల ఖండంగం గావించి మించిపోయె ॥ 78

చెల్లెలగు శూర్పణకట్లు-చెవులుముక్కు
కోతిరాజు సుగ్రీవుండు కోసివేయ-
కుంభకర్ణుండు-నస్త్రీనం గొట్టందెగిన
యీ మహీల కొండటు-రాము నడ్డగించె ॥ 79

కమ్మనౌ నిద్రగలని స్వకాలమంచు
రావణుఁడు లేపెఁ బాపమేమిచేతు
వయిననేమి లేయని రామునస్త్రవితతి
కుంభకర్ణుని దీర్ఘనిద్రం బొనర్చె ॥ 30

కోట్లకొలఁదగు క్రోతుల గుంపునందు
హతులైనట్టి రాక్షసులెల్లఁ బడిరి
రాక్షసుల నెత్తుటేర్లు తరంగమంచు
రణభువిని పైకిలేచిన రజమువోలె ॥ 31

రామ రావణయుద్ధము

ప్రధన సన్నద్ధుఁడై మందిరంబునుండి
రావణుఁడు బైలుదేఱె శీఘ్రంపు గతిని
* రావణుఁడొ రాముఁడో జగద్రంగమందు
నేఁడు లేకపోవలె నని నిశ్చయించి ॥ 32

రాముఁడు పదాతియైయుంట, రావణుండు
రథమధిష్ఠించి రణరంగ పృథివి నుంట,
హృదిని దలపోసి రాముని కింద్రుఁడప్పు
డనిపెఁ గపిలాశ్వములను బూన్చిన రథంబు ॥ 33

దైవగంగా తరంగవాతములచేత
ధ్వజపటంబులు నిటునటు తలలనూప
ఇంద్రుసారథి భుజము నొక్కింతయాని
రాముఁడు జయశీలమయిన రథమునెక్కె ॥ 34

పిదప రాముని మేన దేవేంద్రుఁడిడిన
కవచమును మాతలి స్వయంబుగా తొడిగెను

---

* మహి యరావణమో యరామమ్మొ యవుత
నేఁడని మనంబులోపల నిశ్చయించి. ఇది పాఠాంతరము.

అచట నమరారులు కురియునంపవాన
కల్లకలువ రేకులవాన జల్లులయ్యె ॥ 85

ఇప్పటికి నొకరొకరి దర్శించుకొనుట
ప్రాప్తమగు విక్రమావసరంబు గలుగు
రామ రావణ భీకర రణమునేఁడు
అరయ నరయంగ గడుఁ జరితార్థమయ్యె ॥ 86

బంధువులు పోవుట నొంటి వాఁడెయయ్యె
బాహువులు తల లూరువుల్ బహుళమౌట
ఇదివఱకటి వాఁడుగఁ గాక యిప్పుడింక
జనని సంబంధ ఘటనమేతునిగఁ దోఁచె ॥ 87

సర్వదిక్పాలురను నిముషాన గెల్చి
స్వీయశీర్షాల నర్పించి శివుని గొల్చి
లీల కైలాస శైలంబు కేలమోచి
మించు రిపు రావణు నతండు మిగులమెచ్చె ॥ 88

పదపడి సీతా సంగమ
మిదిగో నింక నగునని శుభమేజిఁగెంచుచు వే
యదరెడి రాము కుడిభుజము
న దనుజపతి కడు నల్క నాటెను శరమున్ ॥ 89

రాముఁడును వేసిన శరము
లామెయి నా రావణు హృదయముచీలిచి యా
పాములకుఁ బ్రియము తెలుపన్
దా మే పాతాళమేగునటు ధరఁ జొచ్చెన్ ॥ 90

ములుకుల చేతన్ ములుకులఁ
బలుకులచేతన్ బలుకులఁ బ్రతీకారములన్
వెలయించు రామరావణు
లలయక జయమొందఁ బోరిరట వాదులటుల్ ॥ 91

ఒకరి తరువాత విక్రమం బొకరుచూప
మహిత జయలక్ష్మి యుభయ సామాన్యయయ్యె
మదముగొన్న యేనుఁగులకు మధ్యయందు
విహితమైనట్టి యొక్కొక భిత్తివోలె ॥ 92

ప్రియకును బ్రతిప్రియకుమెచ్చి ప్రీతులగుచు
సురలు నసురులు కురిపించు విరులవాన
నొకరొకరిపై బ్రయోగించుచున్న పెక్కు-
నిశిత శరములు సహియింప నేరవయ్యె ॥ 93

ఇనుప మేకులతోడ నిండిన శతఘ్ని
యొకటి రామునిపై రావణుం డురిమివైచె
యమునినుండి లాగుకొనిన, యాత్మభీతి
మెండుగనిడు-మహా గదాదండ మటుల ॥ 94

అరదంబు దరియకుండనె
సురవైరివయిచు శతఘ్ని సులువుగ రాముం
డర వందురు ముఖముగలుగు
శరముల భేదించె సరఁటిఁబొడ్పునఁ ద్రుటిలో ॥ 95

అద్వితీయ ధనుర్ధారియైన రాముఁ
డసురపతిఁ జంప నమోఘమౌచుఁ దనరి
యొగిఁ బ్రబి యా లోకశల్యంబు నూడఁబెఱుకు
మందు బ్రహ్మాస్త్రమును వింటియందుఁ గూర్చె ॥ 96

అదియు నాకాశమున నూఱు విధములుగను
వ్యాప్తి చెంది ప్రకాశించియలరు మోము
గలిగియును భయంకర ఫణావలయ మెసఁగు
నాదిశేషువు దేహమన్నటులఁదోఁచె ॥ 97

రావణవధ

కని మంత్రించి ప్రయోగిం
చిన బ్రహ్మాస్త్ర బుచేత శ్రీరాముఁడీలన్
వ్రణబాధ తెలియనటు రా
వణు శీర్షపుఁబంక్తిని త్రుటిపడునటు గొట్టెన్ ॥ 98

పడఁ బోవుచున్న రావణు
నొడలిని తెగు కంఠపంక్తి యురు రంధ్రాళుల్
పడి జలములఁ గెరటములన్
విడి పోయిన బాలసూర్య బింబముఁబోలున్ ॥ 99

అమరులు కనుఁగొనుచుండఁగ
నమరారి శిరస్సులెల్ల నవనిన్ బడిసన్
అమరుల మది విశ్వాసం
బమరదు మఱి మొలచునేమొ యనియెడి శంకన్ ॥ 100

తరువాతన్, మదధారసోక బరువై తాటించు పక్షాలతో
మురువౌ తుమ్మెదవేండ్లు దిక్పతుల యేన్గుల్ గండభిత్తుల్ త్యజిం
చి రొదల్ సేయగఁ గెంపు నాసికపువానిన్ బొందుటాసించు త
చ్ఛిరమున్ సౌరభ పుష్పవర్షములతో సేవించి రాదేవతల్ ॥ 101

ఎక్కుడు వింటిదించి సురకృత్యముదీర్చిన జానకీపతిన్
చక్కఁగమెచ్చి వీడ్కొనియు, శక్రునిసారథి, నామచిహ్నముల్
చెక్కిన రావణాస్త్రముల చిన్నెలుగల్గిన కేతుదండమున్
నెక్కొని వేయి గుఱ్ఱములనిండు రథంబులఁబోయె మింటికిన్ ॥ 102

రాముఁడు నగ్నిశుద్ధయయి రాజిలు సీతఁ బ్రియన్ గ్రహించి యు
గ్రామరవైరి రావణునిలక్ష్మి విభీషణు కప్పగించియున్
ఆ మహితున్ గపీశ్వరుని నాప్తుని లక్ష్మణు వెంటనుంచు కొం
చామెయు బాహుశౌర్యజితమైన విమానముపైఁబురింజనెన్ ॥ 103

ఇది
ద్వాదశ సర్గము

రఘువంశ లహరి

పదమూఁడవ సర్గము

రాముఁడు సీతకు సముద్రమును చూపుట

రాముఁడను పేరు గలుగు నారాయణుండు
గుణము లెఱిఁగిన వాఁడౌటఁ దనకు స్థాన
మైన యాకాశమును విమానాన దాటు
చుండి, జలధిఁ జూపుచు సీత కొంటిఁ బలికె ॥ 1

"మలయగిరిదాఁక మత్సేతువలనఁ జీలి
నుఱుగు గప్పె వారిధి సౌరు నరయుసీత!
పాలపుంతచే విడి శరద్వ్యోమ విమల
మగుచు విశద తారలఁ బొల్చు గగనమటుల ॥ 2

యజ్ఞమునుజేయు సగరుని యమలమైన
హయము కపిలు దగ్గఱనుంట నాత్మనెఱిఁగి
దానికయి భూమిఁ ద్రవ్వి మా తాతలెల్ల
నబ్ధి వర్ధిలఁ జేసినా రనుట వినవె ॥ 3

కమలహితురశ్మి లిద్దాన గర్భమూనె
ఇందె రత్నాది ధనములు వృద్ధిచెందె
ఇదియు జల మింధనమగు వహ్నినిధరించు
ఇంక నాహ్లాదమిడు చంద్రుఁడిందెపుట్టె ॥ 4

ఆ యయి యవస్థ లన్నిటి నందియుండి
స్వామహిమవలన దశదిశల్ వ్యాప్తిచెంది

విష్ణువునకుఁబోలె రూపంబు వెలయునిట్టి
దింతవని నిరూపింప లే మీపయోధి ॥ 5

నాభి సంభూత కమలాసనమునసున్న
ప్రథమ బ్రహ్మచే స్తుతింపఁబడుచు నిందె
యుగములచివర నుచితమౌ యోగనిద్ర
నెనఁగు హరి లోకముల సంహరించి పండు ॥ 6

పక్షములుగోట్టు నింద్రు గర్వంబునుడుప
శతములుకొండలీ యబ్ధిని శరణుఁజొచ్చె
శత్రుభయమొంది నరపతుల్ సత్యధర్మ
మధ్యవర్తి రాజు శరణుం బడసినట్లు ॥ 7

విష్ణు వాదివరాహంపు వేషమూని
యుద్వహన కర్మమొనరింప నుర్వీసతికి
ప్రళయకాలానఁ బొంగు నీ వార్ధి విమల
నీర మయ్యెనొక త్రుటి మొగంపు నీలి ముసుగు ॥ 8

కెరటపు టధరమిడు ఘనుఁడీ
తర సామాన్యంబుగాని తరుణిని గొనుచీ
సరసుఁ, డుదధి, ముఖమిడు ప్రవక్త్ర
తి రమ్యాల నదులను గ్రోలి తెగఁ గ్రోలించున్ ॥ 9

నోరు తెఱచియుండుటను జంతువులునిండు
నదిముఖ జలంబు ద్రాగి యాననమునూని
రంధ్రములు పోలు పాఱు శీర్షముల నీరు
తిములు పైఁజిమ్ము నీటి యంత్రములు వోలె ॥ 10

త్వరగఁ బైకెగురు గజాలవంటి మొసళ్ళ
ఇరుగతులఁ జేయు సంద్రపునురుగు చూడు
నురుగులవి మొసళ్ళ దవళ్ళ దరినిసోకి
క్షణము చెవులఁ జామరముల సొరుసింపు ॥ 11

రాముఁడు సీతకు సముద్రాదులను జూపుట 1.7

ఋతువుఁ బవనంబు సేవింపఁ దరలివచ్చు
పెద్దపాములు కెరటాల పెంపు నింప
నమరి సూర్యాంశు సంపర్కమంది మెరుగు
రక్తిగల ఫణామణులచేఁ బ్రకటమగును॥ 12

నీదు మోవితోఁ బోరు నుగ్గెంపులందు
వెంటనేచి వేగాన వెలికిఁ జిమ్ము
పెంపు మొలకల గ్రుచ్చి మొగంపుఁగాంతి
కలుగు శంఖయూథ మెపెల్లొ గాసిఁ బొలఁగు॥ 13

నీవు త్రాగఁ బ్రవర్తించి నెగడుసూత్ర
ఘటుల వేగంబున భ్రమించుచుండు మబ్బు
మరల గిరిచేఁగడు గలచంబడిన పగిది
నెసక్రవగ నీ సముద్రాన నెంతొ పొల్చు॥ 14

ఇనుప చక్రమువలె విరాజిల్లు జలధి
నెల నన్నదయి తమాలతాళ వనుల
మాలికలచేత నీలమౌ వేలఁ గ్రాలుఁ
జక్ర ధారాకళంకవుఁ జాలు వోలె। 15

అబ్ధి తీర మారుతము నీ యాననమును
చేరి మొగలి పుప్పొడిపూసి గౌరవించు
తావకాలంకరణ వేళ తాళలేక,
యధరమును గ్రోలఁ గోరు నన్నరసిపోలె॥ 16

పొంపుటిసుక విచ్చిన ముత్తియంపుఁజిప్ప
లందుఁ జెదరు ముత్యాల ప్రోవలరఁ బండ్ల
వంగు పోకచెట్టులుగల వార్ధి తటిని
మన మిదె విమానవేగానఁ గనితి మిట్టె॥ 17

ఇవుడు కరభోరు! చిఱుతేఁడి దృష్టిదాన!
మనము దాటివచ్చిన దారిఁ గనుమి తిరిగ

ఇదిగో మనకు దవ్వగుచున్న యుదధినుండి
వెడలి భువిదాటి పోయెడి విధము గాంచుము॥ 18

ఒకపరి విమాన మమరోర్వి, నొక్కయెపుడు
నభ్రపథమున, పక్షిపథి నొక్కపుడు దిరుగు
అరయు నా మనోవాంఛను ననుసరించి
సంచరించుచు నున్నది, సరసిజాక్షి! 19

అమరపతి గజమద సౌరభముల సోకి
స్వర్గనదివీచి కణములం జల్లబడుచు
వదలి యీగాలి మధ్యాహ్న సమయమందు
గలుగు నీ మోముచెమట బిందులను తుడిచె॥ 20

కిటికీని నానుకొని యీ
స్ఫుటమగు కౌతుకముతోడ * కోపన! నీ వ
చ్చటి మబ్బుతాక నీ ముం
గటి చేతికి మెఱయు మెఱుపుగడియము గూర్చెన్॥ 21

ఈ జనస్థానమున నడ్డు లేదయెనుము
క్రొత్తగ నిదె కుటీరముల్ మొదలుపెట్టి
ఎంతో కాలమునుండి త్యజించియున్న
స్వాశ్రమస్థలంబుల మౌనులాశ్రయింత్రు॥ 22

భువిపయిని జాఱిపడిన నూపురము నొకటి
త్వచ్చరణ సరోజ వియోగబాధవలన
బోలె మౌనమూనినదాని మున్ను నిన్ను
వెదకుచు నెటు గన్గొంటి నాపదవి యిదియె 23

నిను నిశిచరుడు దే వైపుగన్ ధరు గొనుచు
పోయెనని నీపథము లతల్ మున్ను నాకు

---

* మబ్బును మెఱుపును జూచి శ్రీరాముడు పరస్త్రీ సహితుడై యున్నాడేమో అని కోపించునేమో అని కోపన సాభిప్రాయ సంబోధన – ఇది మెఱుపు సుమా అని చెప్పబడెను.

రాముఁడు సీతను సముద్రాదులను చూపుట

చెప్పలేక నోటను, చిక్కువుచేతవంగ
చిఱుతకొమ్మలతో దయ పొరలఁ జూపె॥ 24

ఆడులేళ్ళును గూడ దర్భాంకురములు
తినుటమాని, నీ జాడలఁ దెలియఁజెప్పి
నాకు, నీజాడ తెలిపెను పైకినెత్తి
తెలి పోమల కన్నులు దక్షిణ దిశపఁ జూపి॥ 25

అదె నందనము మాల్యవదాఖ్యశైల
శిఖరమిదిగో నావిర్భవించె మనముందు
ఇటనె మేఘంబు జలమును, నేనుకుమిలి
త్వద్వియోగాగ్ర లోకమానె వదలినాము॥ 26

వర్షధారలు పడ నాకు పల్వలముల
వెదలు గంధములు, నగంపె విడిన కేస
రములుగల కడిమిపువ్వులు, నెమలిగములు
సరసనదేక, తీవిట లే కనహ్యామయ్యె॥ 27

పూర్వ మనుభవించిన _ కంపములఁ జెలంగు
నీదు కౌఁగలింతలు స్మృతిఁ బాముకొనిన
నాకు _ గుహాల వ్యాపించు ఘనరవమ్ము
తెట్టెయుగా నైపఁదగి యుండెఁగట్టి! ప్రియ!॥ 28

మొగ్గవిడిన క్రొత్తయనంటి పూలనుండి
వానలధారపడఁ దడియు షోణి నుప్పి
నెఱియువేడి నను కరించు నీదు పెండ్లి
పొగ నెఱుపగు కండ్లసిరి_నన్ పొగులఁజేసె 29

కడుదరిగనున్న ప్రప్పలి వనుల్ గప్పియున్న
స్వల్పమగపడు చంచల సారసములు
గలుగు_పంపాసరసి దప్పఁగదిసి దిగుచు
ఈ జలములఁ ద్రాగునటు నా దృష్టియుండె॥ 30

కలసి విడిపోని చక్రవాకముల కవలు
చక్క నొండొంటి దరిఁజేరి ముక్కుకదప
నల్లకల్వ కింజల్కముల్ మెల్ల నొసఁగు
దృశ్య, మిట సాభిలాషతోఁ ప్రియరో! కంటి 31

బరువయిన పూలగుత్తుల వంగియున్న
సన్నదగు నీ తటాశోక సరసలతిక
గాంచి నీవు వచ్చితివని కౌఁగిలింపఁ
బోవు నను లక్ష్మణుం డభిముఖుఁడై యాపె॥ 32

ప్రియ! విమానంబులోపల ప్రేలుచున్న
పైడిగంటల గణ గణధ్వానులు వినుచు
అవిగో గోదావరీ సారసాళి ఎగిరి
మింట నీకు స్వాగతమిచ్చు విధము తోఁచు॥ 33

ఈవు మృదుమధ్యవై కూడ నెత్తి యిందె
నీళ్ళు నిడి పెంచు గున్నమామిళ్ళు గలిగి,
పైకి మొగమెత్తి లేళ్ళను వఱలు పంచ
వటి యిదిగో నేఁడు కగపడి ప్రమదమిడును॥ 34

అమల గోదావరీ సమీపమున వేఁటఁ
జని మరలి వీచివాతముల్ శ్రమముపాప
నొంటి నీ తొడపైఁదల నుంచినేను
ప్రబ్బలి పొదరిండ్లఁ బరుండి రక్తిఁ దలఁతు॥ 35

ఎవఁడు కనుబొమ్మ ముడిమాత్ర నింద్ర పదవి
నుండి నహుషుని బడవైచె నొక్క, యెవని
యుదయమున బురదయు శుద్ధినొందు నతఁడు
వాసమొనరించు నాశ్రమ పదమునిదియె॥ 36

అమలకీర్తియౌ నతని త్రేతాగ్ని పొగల
యగ్ర మీ విమాన పథంబు నాక్రమించి

సెటలు, హవిసు నాఘ్రాణించి యెడఁదనాది
రజసునుండి విముక్తమై లఘుతఁ గాంచె ॥ 37

మాందకర్ణి యనెడి మౌని మానవతిరో!
రహిని విహరించు పంచాప్సరస్సు
నదవి వలగొన, మబ్బుల నడుమనుండి
కడగఁగన్పడు శశిబింబ కాంతిఁబోలు ॥ 38

పూర్వ మామౌని దర్భల మొలకె తినుచు
లేళ్లతోపాటు తిరుగుచున్, వెళ్లి పడెను
తపమునకు భయంపడు నింద్రుఁడపుడు పన్ని
నాఁటి పంచాప్సరోయౌ వనంపు వలను ॥ 39

జలములోపలి సౌధాల సరస నుండి
వెడలు సంగీతక మృదంగ విమలఘోష
లితని వివెమింటు వ్యాప్తమై యివి ధ్వనించి
పుష్పకపుఁ జంద్రశాలల ముఖరపటచు ॥ 40

వెలుఁగు కష్టెల నాలు గగ్నులకు మధ్య
నెత్తిపై సూర్యుఁడు తపింప నిల్చి యుండి
యిడుగొకను మింకొక తపస్వియుట తీసుష్ణుఁ
డనెడివాఁడు సౌమ్యుఁడు తపంబాచరించు ॥ 41

అతని తపసుకు భయపడి యింద్రుఁడనుపు
విబుధలలనల నవ్వుల విసరు కనులు,
నెదియొమిషపెట్టి కగము చూపించు రశన,
లొలుకు నొయ్యారములు వీనిఁగలఁచలేదు ॥ 42

ఈ సుతీక్ష్ణుఁడు బాహువు నెత్తిపైకి,
అక్షిమాల కంకణమయి, హరిణములను
గోకునదయి, సూదులవంటి కుశలఁ గోయు
కుడి భుజము నన్ను మన్నింపఁ గూర్చె సరిగ 43

పాని యోటు నితఁడు మౌళి కంపముద్వార
వేగ నాడు ప్రణతి స్వీకరించి
అడ్డమౌ విమాన మటుపోవ క్రమ్మఱ
తనదు దృష్టిఁద్రిప్పె తపను వైపు 44

అమలము శరణ్యా మనఘు మీ యాశ్రమంబు
ఆహితాగ్నియౌ శరభంగుఁడనెడి మునిదె
ఇతఁడు చిర మగ్ని సమిధలన్ దృప్తిపఱచి
మంత్రపూత మొడలును హోమంబు చేసె॥ 45

ఆముని యెపుడొనర్చు నా యతిథిసేవ
తత్ప్రవృత్తి ఫలవంటి యీతరులు పూని
ఛాయచేఁ బథినగు పరిశ్రమముఁ బాపు
బహుళ మర్యాదచేసి సత్ఫలములొసఁగు 46

కొండసెలయేళ్ల ధ్వనిఁ గ్రక్కు గుహాముఖమ్ము
గలిగి, శృంగాగ్రమున నంటు జలదమనెడి
వప్రకేళి పంకముదాల్చి బంధురాంగి!
చిత్రకూటాద్రి పొగరెద్దు పెలుపు మీఱు॥ 47

స్వచ్ఛమయి స్తిమితమౌ ప్రవాహ మొప్పి
దూరమునకును సన్నమై తోఁచుచున్న
గగననది యిది శైలోప కంఠమందు
నలరు, ధరమెడన్ ముత్యాల హారమటుల ॥ 48

మలదరిని బక్కమొలచు తమాలమిదిగో
పరిమళముఁ జిమ్ము తత్పల్లవము గ్రహించి
వరిమొలకవలెఁ బొండు వైపరఁగు నీదు
చెక్కులకు భూషగా దానిఁజేర్చి తపుడు॥ 49

దండ భయము లేకయె జంతులుండు శాంతిఁ,
బూలవల్లఁగాకనె వృక్షములు ఫలించుఁ

రాముఁడు సీతకు సముద్రాదులను చూపుట

గనుమి యాతపోవన మత్రిమునిది, యితని
యుగ్రతరమౌ ప్రభావాననొదవె నన్ని ॥ 50

సప్తఋషులు చేతుల స్వర్ణ సరసిజములు
నందికొన, శివుతలమాల నభ్ర నదిని
నిటఁ దపోధనులు నభిషేకించు కొఱకు
నత్రిసతి యనసూయ పాయ నలిపెనఁట ॥ 51

అదిగో వీరాసనములతో ధ్యానముండి
ఋషులు కూర్చున్న వేదుల నిటనె మధ్యా
గాలిలేక కదలని వృక్షమ్ములివియు
యోగపు సమాధి నున్నట్టు లొప్పెఁ జూడు ॥ 52

మునుపు నేమట్టిఁ బ్రార్థించి యుంటివేవ
ఇదియు శ్యామమన నొప్పి యిటఫలించి
పద్మ రాగ మాణిక్యములు వఱలె యున్న
గారుడమణుల ప్రోవట్లు గానిపించు ॥ 53

ఇటొకచోఁ బ్రభఁబూయు నింద్రనీలాలు దా
వీన ముత్యములమాల విధముఁబోలు
ఇంకొకచో నిదేయిందీవరమ్ములు
గ్రుచ్చు సితాబ్జాల కొమరు లమరు
అందొకచో నీలిహంసలతో మానస
మరుగు రాజహంసాళి మించు
మఱొకచో నీలియగురు పూఁతగల ఘుసి
పైఁజందనమలందు ఫణితి వెలయు ॥ 54

ఒకెడ నీడ చీఁకటులఁ జంద్రికను నించు
ఒకెడ నీలాభ్రగ శరత్పయోద మెనయు
ఒకెడ నహిభూష హరుభస్మ యొడలి మెఱయు
విమల, గంగా యమునల సంగమమును నిదియె ॥ 55

గంగా యమునా పావన
సంగమమున స్నానమాడు స్వచ్ఛాత్ము లిటన్
స్వాంగంబు వీడ జ్ఞాన, మె
యంగకయును జన్మజైలులోఁ బడరింకన్ ॥ ౪

ఏంచు మహా రత్నమును త్యజించినేను
జడలు కట్టుకొనఁగ సుమంత్రుఁడును గాంచి
"కైక! నీకోర్కెలు ఫలించెఁ గదవె" అనుచుఁ
గుమిలి దుఃఖించెనో యిది యాగుపాలునిపురము ॥ ౫

యక్ష కాంతల క్రీడల ననుభవించు
మురువు బంగారు తమ్మిపుప్పొడుల నిండు
బ్రహ్మ మానససర సేసరయువు నదికి
బుద్ధి కవ్యక్తమటులిల్లొ అద్దిగనుమి ॥ ౬
దేనితటమందు యూపముల్ దీర్చిపాతి
యశ్వమేధావభృథముల నాచరించి
ప్రాప్యైక్ష్వాకు లతిపుణ్యముగ నొనర్చు
జలములనునే దిదాల్చు నా సరయు విదియె ॥ ౭

ఈ సరయువు తల్లి కౌసల్యవోలిక
యోగ్యుఁడైన పతి వియోగ మొంది
చెంతలేని నన్ను శీతలానిల వీచి
కరముల నిటు చాచి కౌఁగిలించు ॥ ౮

అతిగ నెఱ్ఱనయిన సంధ్యాయటుల ధూమ్ర
మయి యెదుట భూమిధూళులు నవిగొలేచె
నిపుడు మనవార్త హనుమంతుఁ డేగి చెప్ప
భరతుఁ డెదురుగా సేనతో వచ్చునేమొ ౯

తంత్రి యానతి పాలించి తరలి వచ్చు
నా కనఘలక్ష్మి నాసాధు వప్పగించు

రణమున ఖరాదులను జంపి వెనుదిరుగు
నాడు నిను క్షేమముగను లక్ష్మణుండు వోలె ॥ ౬౨

రామ భరత సమాగమము

ఈ భరతుఁడు పదాతియై యదిగొ గురుని
ముందె యుంచికొనుచు సైన్యములను వెనుక
నుంచి పెద్దలైన యమాత్యు లొగిని నడచు
నారబట్టు దాలిచి వచ్చె నర్ఘ్యమూని ॥ ౬౩

తండ్రియిచ్చిన లక్ష్మి యే తనదు నాఁడిని
పోలెను, యువరాజై స్పృశించ లేఁడు
నాపయి భక్తి నిన్నెంత్రు నాపెరోడ
ఉగ్ర తప మసిధారగా నూనెఁ బూఁడు ॥ ౬౪

అని యిటుల రాముఁడనుచుండ నతనియిచ్ఛఁ
గని విమానాధిదేవత పరమత్వరగ
నాకసమునుండి దిగె భరతానుగాము
లైన ప్రకృతులు మొగమెత్తి యరయుచుండ ॥ ౬౫

ఆవల నా విభీషణుఁ డగ్రమునం జని దారిచూప సు
గ్రీవుఁడు సేవలో ఘనుఁడు కేలును మెల్లననందియీయనే
రావిభుఁడంత భూతలము దగ్గఁ జిత్ర విచిత్ర భంగి సో
పాన విధి పేర్చు మెట్లపయి నంఘ్రులనుంచి విమానమున్ దిగెన్ ౬౬

మహా తేజస్వంపు కులంబు దిద్దుగుణునిన్ మాన్యున్ వసిష్ఠున్ విన
మ్రహృదిన్ గౌగిలి, యర్ఘ్యమందికొని కండ్లన్ నీరుకారన్ మహా
మహుఁ దన్ మించిన తమ్ముఁ గౌఁగిలిడి సామ్రాజ్యాభిషేకంబు న
న్న మహాభక్తికి ముందుఁ బ్రోయుశిరమున్ రాముండు ముద్దుల్ గొనెన్ ౬౭

క్రింది యూడల్ పెరుగు మఱ్ఱివృక్షములటు
గడ్డములు మీసలెదుగు వక్త్రముల వికృతిఁ
జూపు మంత్రి వృద్ధులు మ్రొక్క శుభతఁ గనుచు
ప్రేమ మదిగి ప్రియోక్తులఁ గేలు మోడ్చె ॥ ౬౮

“ఈ వక్షిపఁదాపదనయ్యె నిష్టబంధు,
వీ విభీషణుఁడు రణమం దెదుటఁబోరె
అనుచు రాముఁడాదరమున వినుప భరతుఁ
డప్పుడు లక్ష్మణునివిడి వారి కంజలిడియె ॥ 69

విడవన్ లక్ష్మణుఁజేరి గ్రుచ్చి తనకున్ ప్రేమన్ దలన్ వంచియో
పదపద్మంబుల వ్రాలుసోదరు వడిన్ జైకెత్తి గాఢేంద్రజిత్
ప్రధనాఘాత సుకర్కశంబయిన తద్వక్షస్స్థలిన్ బాహుమ
ధ్యాఁదగన్ హత్తి కవుంగలించె భరతుండార్తుఁడు వోలెన్ గడున్ 70

రామునాజ్ఞచేఁ గపిచమూప్రభువులపుడు
మనుజతను పూనియెక్కిరి మదగజాలు
అవి మదజల ధారలు కురియంగ నంతఁ
గపివరులు కొండలెక్కి సుఖంబు గనిరి ॥ 71

అనుచర సహితుఁడై రాక్షసాధిపతియు
దాశరథి యాజ్ఞపూని రథాలు పంపె
వీనికిన్ మాయారచిత మౌచు వితత శోభ
గల విమానము లెఁకపోలఁగలవె యెంచ ॥ 72

దాశరథి యంత విలసిల్లు ధ్వజము లెగుర,
స్వైర గమన విమానమున్ భ్రాతృ సహిత
మెక్కె, బుధబృహస్పతి యుతుఁడిందువు నిశఁ
గదలు మెఱపుఁ దీవగల మేఘమును బోలె ॥ 73

లబ్ప్రళయంబునుండి మును పాదివరాహము భూమిఁబోలె, వా
నల మదిమబ్బునుండి హరిణాంకుఁడు వెన్నెల కాంతిఁబోలె దో
ర్బల దశకంఠునుండి రఘురాముఁడు లెలను నుద్ధరించు మై
థిలికిఁ బ్రహృష్టచిత్తుఁడు పతివ్రతకున్ భరతుండు సాగిలెన్ ॥ 74

ఘన లంకేశ్వరుదైన్యపూర్వక నమస్కారంబులన్ నేలరా
జన యాచిత పవిత్ర వంద్యచరణ శ్రీపాదులున్, లోకపా

వను శ్రీరాముని నన్నుఁబోలి జడలన్ బంధించి స్వేచ్ఛాతపో
ధనుఁడౌ నా భరతుండు వ్రాల్చుతల, పూతంబయ్యె నస్తోత్రస్తోమున్. 75

జనములన్ తాముగ ముందు ముందరుగఁ, క్రోశార్ధంబు తానేగి పు
ల్లిని వేగంబున నేగు పుష్పకముతో రమ్యంబుగా మార్గమం
దును శత్రుఘ్నుఁడు తీర్చి కూర్చు శిబిరాలందున్ మకాముంచి యం
త నయోధ్యాపురి పెద్దతోట విడిసెన్ రాముండుదారాత్ముఁడై. 76

ఇది

పదుమూఁడవ సర్గము

—:(०):—

రఘువంశ లహరి

పదునాల్గవ సర్గము

శ్రీరామ పట్టాభిషేకము

భర్త మరణింప దయనీయ పదము నొక్క
పరిని గనిన తల్లులను దాశరథు లరసి
రాశ్రయమగు చెట్టును గొట్టినందువల్లఁ
గ్రిందఁబడఁ బోవు లతికల రీతి నవుడు॥ 1

రిపులఁ జెండాడి విక్రమ ప్రియులైన
వార లిద్ద ఱంఘ్రుల వ్రాల వారితల్లు
లిద్ద ఱశ్రు లడ్డౌట వీక్షింపరయిన
వారలెవరో తెలిపె సుతస్పర్శ సుఖమె॥ 2

వారి చల్లని యానంద బాష్పజలము
శోకమునఁ బుట్టు వేడియశ్రుల నడంచె
హిమ నగమునుండి జాఱిన శీతజలము
సరయు గంగల వెచ్చని జలము నటుల॥ 3

అసుర శరములఁ బడిన గాయములపైని
ఇపుడె తగిలినయవివోలెఁ గృపను నిమిరి
క్షత్రియుల స్త్రీలకిష్టమౌ వీరమాత
[illegible]నెడి శబ్దముపయి మోజు గనరువారు॥ 4

"పతిని బాధలుపెట్టిన సతిని నశుభ
లక్షణములొప్పు సీతను ప్రణతిచేతు"
ననుచు నమరుఁడయిన మామ యామహిషుల
యడుగులఁబడెఁ గోడలు, సైక్యమొంది॥ 5

'అమ్మా! జానకి! నెమ్ము పావనతమంబౌ నీదు వృత్తంబయా
తమ్మున్ గూడిన భర్త నట్టి యిడుమల్ దాటించె' నంచున్ ప్రియా
ర్హమ్మౌ నామెను నిష్టమయ్యెఁ గడు సత్వంబౌ నుడుల్ పల్కుచున్
సమ్మోదంబున లేవి మూర్ధ్నినిరిడన్ కౌసల్యా సుమిత్రల్ వడిన్ 6

జననులు కురియు హర్ష బాష్పములతోడ
నప్పుడె మొదలైన రామ పట్టాభిషేక
మాచరించి రమాత్యులు నఖిలజనులు
తీర్థములతెచ్చు పసిఁడి బిందెల జలాల॥ 7

సంద్రములకు నదులకును సరసులకును
వేగ రాక్షసుల్ కపులును వెళ్ళితెచ్చు
పావనజలాలు జయి రామునిపైని పడెను
జలదములనుండి వింధ్యాపై జలములట్లు॥ 8

ఎవఁడు తపసివేషము ధరియించికూడ
నెంతొ దర్శనీయుండయి యెసఁగి యుండె
నతఁడు రాజార్హ వేషభూషాళిఁ దాల్చి
యింకఁ జనదృక్తదోష భూయిష్టుఁడయ్యె॥ 9

పెద్దలు మంత్రుల్ విభీషణాద్యసురులు
హనుమ సుగ్రీవాదు లనుసరింప
మంగళవాద్యముల్ మహియు నాకాశంబు
బద్దలౌనట్టులు ధ్వనులుసేయ
పౌరులానందాన స్వశరీరము మఱచి
జయజయ ధ్వానముల్ సలుపుచుండ
పౌరకాంతలు సౌధభాగంబులందుండి
పేలాల ముత్యాలజాలు కురియ

అమరి మిన్నునంటెడి తోరణములగుండ
బహు విశాల రాజపథాల వడుసదాటి

రాముఁ డభిరాముఁడు సకలాభిరాముఁ
డరిగి రాజధాని నయోధ్యాపురిని జొచ్చె॥ 10

ఎలమి లక్ష్మణ శత్రుఘ్ను లిరువయిపుల
నెల్ల చామరంబులు మెల్లవేయుచుండ
భరతుఁడు గొడుగిడ రాముఁడరదమెక్కె-
కదలె సామా ద్యుపాయసంఘంబువోలె॥ 11

హర్మ్యములఁగాఱు నలుపైన యగురుపొగల
పంక్తి గాలిచే విడిపోయి-వనమునుండి
యప్పుడేవచ్చి రాముండు విప్పినట్టి
యప్పురికాంత జడవోలె-నందమీను॥ 12

అత్త లందముగా భూషణాళిఁ దీర్చి
చిన్ని రథమునఁ గూర్చుండుసీత నరసి
మేడల కిటికీలందుండి చూడఁదగిన
కేలు మొగిచి మొక్కిరట సాకేతసతులు॥ 13

సాధ్వి యనసూయయిడిన, శాశ్వతమె యయిన
యంగరాగము ద్యుతిపుంజమవలఁ జిమ్మ
తనరుసీతను 'ఈమె పూతాత్మ' యనుచు
అగ్నిగతను రాముఁడు చూపునట్లు వఱలె॥ 14

ప్రేమమూర్తియౌ రాముఁడు ప్రియసఖులకు
నుచిత సామాగ్రిగల, మేడలుండ నొసఁగి
పూజలనునిండి యుఁక జిత్రమొకటె మిగులు
తండ్రి గృహమును సాశ్రు నేత్రములఁ జొచ్చె॥ 15

అపుడు గైకయంఘ్రులఁ వ్రాలి "అమ్మ! తండ్రి
స్వర్గమె ఫలముగాఁగల సత్యపదవి

దాటు కుండుటకు నీ సుకృతంబె హేతు
వెంచ" నని భరతునితల్లి * హ్రీని బాపె 16

ఎదను సంకల్పమాత్ర సిద్ధించు సిద్ధు
లమరు సుగ్రీవుఁడు విభీషణాదు లెట్లు
విస్మయపడుదురో యట్టి వివిధభోగ్య
వస్తువులచేత రాముఁడు వారిఁ గొల్చె॥ 17

తన్ను నభినందింపంగఁ దరలివచ్చు
దివ్యమునుల ముందుంచుక భవ్యకీర్తి
తన పరాక్రమ విషయానఁ దాను జంపు
రిపు కథ మునులు చెప్పనాలించె నెలమి॥ 18

మునులు వెడల, రాక్షసకపుల్ చనినయట్లె
తెలియకుండఁ బదునైదు దినము లెలమిఁ
గడపి జానకీ స్వాయముగఁ గానఁ బ్రలిడుచుఁ
గొలువ నపుడు రాముడు వీడుకొలిపె వారి॥ 19

స్వేచ్ఛగా లభ్యమై శత్రు జీవితంబు
తో హరింపఁ బడి, దివానఁ దోఁచు పుష్ప
మట్టి పుష్పకాఖ్య విమానమా కుబేరు
మరల మోయఁగా సమ్మతిం బంపె నతఁడు 20

జనకురాట్సు నిట్లు వనవాసమును గడిపి
రాముడు కులక్రమాగత రాజ్యమొంది
అమల ధర్మార్థ కామంబులందు బోలె
సుగుణులౌ తమ్ములెడ సమంబుగఁ జరించె॥ 21

జనను లందఱయెడ వత్సలుఁడె యౌట
భేద మిసుమంత లేక సేవించె వారి

* హ్రీని = సిగ్గును

అమరసేనాని అజు వక్త్రములతోడ
పాలు ద్రాగిన కృత్తికా పాపఁబోలె 22

లాభమేలేని యతనిచే లాభమొంది
విఘ్నములఁబాపు నతనిచే విధులుచేసి
శాసకుండగు నతనిచే సపితృకమయి
వ్యాధ లణఁచు వానిచేఁ బుత్త్రియయ్యె జగము॥ 23

అదను మీఱక పౌరకార్యములు గనుచు
అనుభవించు వేడ్కను సీత తనువుదాల్చు
లక్ష్మితోఁబోలె సీతతోఁ బ్రణయిరాముఁ
డధిక ముదముతో విహరించె నైక్యమొంది॥ 24

వన నివాసపుఁ జిత్రముల్ దనరియున్న
హర్మ్యముల స్వేచ్ఛ భోగంబు లనుభవించు
వారలకు దండకాటవియందుఁ బడిన నాఁటి
యఘంబాధలు స్మృతములై సుఖములయ్యె॥ 25

అధికరమ్యమౌ కన్నుల ద్యుతులు చిమ్మ
తెల్లుపుపుఁ బోలె నెంతయుఁ దెల్లనగుచు
వాక్కులాడదె తెలుపు గర్భంపుఁజిహ్న
వెలఁగు మొగముతో నలరించె సీత ప్రియుని॥ 26

సీత ఆశ్రమములఁ జూడఁగోరుట

సన్నవౌమేను, నల్లనౌ చనుమొనలును
నలరి సీత సిగ్గుల రాముఁడంత నొడిని
ఏకతమ కూరుచుండి నెక్కించికొనుచు
గర్భవతియౌటఁగని యామె కాంక్ష యడిగె॥ 27

ఎటుఁ గ్రూరమృగములున్ హింసమాని * బలి
యగు నివరి ధాన్యము కొఱుకుచుండు

* బలి=గృహస్థులు ప్రాణిహితము కొఱకు వేయు పూజాద్రవ్యమైన భక్ష్యములు.

ఎట నమాయికమైన హృదిని వైఖానస
కన్యలు ప్రేమతోఁ గలిసి యుండ్రో
ఏ స్థానములు సర్వహిత పూతకర్మలన్
నెఱవేర్చు దర్భలన్ నిండియుండు
ఏ స్థానమందుఁ బుట్టిళ్ళఁబోలు కుటీర
ముల లేళ్ళ కిడులతో మెలఁగుచుండు

ఎచట హృదుల నడ్డగించు గోడలె లేవొ
ఎచట కృత్రిమంపు వృత్తె లేదొ
అట్టి పూత గంగ యమల తీరాశ్రమ
క్షితుల కరుగ మరల సీత గోరె॥ 28

లక్ష్మణుఁడు సీతను వనములో విడుచుట

అటులె యని రఘుకుల వీరుఁ డామె కోర్కె
అనుమతించి తన్ననుచరు లనుసరింప
నిరత సమ్మోదములఁ దేలు పురి నయోధ్య
సరయు మిన్నంటు ప్రాసాద మాతఁ డెక్కె॥ 29

సకల సమృద్ధమై తగు బజారులనుండిన రాజమార్గమున్
ప్రకటములైన నౌకలకుఁ బట్టగు నా సరయూనదిన్, విలా
స కళల నేర్పుగల్గిన రసజ్ఞులు పౌరులు చేరియున్న ర
మ్యా కుసుమ పట్టనోపవనులారసి రాముఁడు మోదమున్ గనెన్। 30

పలికెడి వారితో ఘనుఁడు, పావన వృత్తము గల్గువాఁడు పా
ముల పతి శేషుఁబోలు భుజముల్ గల ధీరుఁడు, రామభద్రుఁడా
జుల రిపులం జయించి పరిశుద్ధుల సాధులఁ బ్రోచు రాజె యం
దలి ప్రజ తన్నుఁ గూర్చి యెటులందురొ తెల్పగ గోరె భద్రునన్। 31

గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి నిర్బంధించి కోరి యడుగ
చారుఁ డిట్లనె " నీదైన చరితమెల్ల

జనులు స్తుతియింత్రు దేవ! రాక్షసుని యింట
నున్న సీతను గ్రహించు టొకటి తక్క॥ 12

భద్రుఁడిటు చెప్పఁ బ్రియనింద వలన మిగుల
గొప్పదా నపకీర్తిచేఁ గొట్టఁబడిన
వృధ్వ్యాసుత బంధు రాముని యెదఁద స్రుక్కె 13
సమ్మెటవలనఁ - దప్తలోహంబు వోలె॥

“వచ్చి పైఁ బడు నపవాదు నుపేక్షింపనా
ప్రియను దోషరహిత విడుతునొక్కొ”
అనుచు నొక్క నిశ్చయమునకు రాలేక 14
యిటు నటూగులాడె నతని మనసు॥

విడుటకంటె నింకొకదారి వడయలేక
వదలి ప్రియ నితఁడపవాదుఁ బాపనెంచె
కీర్తిధనుల కొడలికంటె కీర్తిగొప్ప 15
యిటులనైన నపుడిక భార్యయేమిలెక్క

అతని వికృతినిగని హర్ష మసరె పోవు
సోదరులఁ బిల్చి యతఁడు తేజో విహీనుఁ
డగుచుఁ దను నాశ్రయించిన యట్టి నిందఁ 16
దెలిపి మఱి వారితో నిట్లు పలికెనపుడు॥

“భానువేనైన రాజర్షి వంశమునకు
స్వచ్ఛవర్తన గల్గు నావల్ల మచ్చ
యయ్యె నెటువంటి దరుదెంచె నిటులఁ గనుఁడు 17
మొగిలు గాలివలన నద్దమునకుఁ బోలె॥

చొచ్చి జలవీచులను నూనెచుక్క వోలె
ఇదియె మొదలుగ జనుల వ్యాపించుచున్న
యిట్టి యపవాదు నేను సహింపలేను 18
వారణేంద్రము కట్టుఁ గంబమును బోలె॥

ఇపుడె పంటకాలంబు సమీపించె నైన
నట్టియపవాదు త్వరగఁ బోఁగొట్టు కొఱకు
దానియెడ నిస్పృహుఁడనౌచుఁ దండ్రియాజ్ఞ
మునుపు భూమిఁ బోలెఁ ద్యజింతు జనక సుతను 39

ఈమె యనఘురాలని నేను నెఱుఁగునైన
నాకు లోకోపవాదె ఘనంబు సుండీ
జనులు భూవ్యాయ బద్ధమౌ వంశమునకుఁ
గల కళంకముగ వచింత్రుగాదె యెప్పుడు॥ 40

అసురవధ తుదిగల నా ప్రయాసమెల్ల
వ్యర్థమైపోదు: వైరంబుబాపుడు కది:
కాలితోఁ ద్రొక్కువాని రక్తంబు కొఱకె
పాము సహింపకే కాటువైచు నొక్కొ॥ 41

వాడియపవాద శల్యంబు నూటఁ బెఱకి
యేను ప్రాణాలు చిరము ధరించియుండ
వాంఛ మీకున్నడ దయార్ద్ర భావులగుచు
నాదు నిశ్చయంబును గాదనంగ వలదు॥ 42

అనుచు సీతపైఁ గడు దారుణాజ్ఞఁ బట్టు
దల వహించి వచించు నా ధరణీపతిని
సోదరులలోన నొక్కఁడున్ గాదనంగ
అవు ననంగ కర్తుండుగాఁడయ్యె నపుడు॥ 43

ఎవని కీర్తి ముజ్జగతిఁ గీర్తింపఁబడెనో
అట్టి సత్యవాక్యుఁడు లక్ష్మణాగ్రజుండు
తనదు నాజ్ఞఁ బాలించు లక్ష్మణుని జూచి
సౌమ్య! యనిపిల్చి నాదె యాజ్ఞను నొసంగె॥ 44

"గర్భదోహదమునఁ గోర్కెఁగలది యగుచు
నీ వదెన చూడఁ గోరెఁ దపోవనాలు

కనుక నావంకతో రథంబునసెపోయి
వాల్మీకి తపోవనినిజేర్చి వదలు మీమె॥ 45

తండ్రియాజ్ఞచే జమదగ్ని తనయుఁడు మును
రిపువోలెఁ దల్లిని సంహరించె ననుచు
వినిన లక్ష్మణుఁడన్న శాసనము గానియె
తలచి చర్చింపరానిది గురుల యాజ్ఞ॥ 46

అంత ప్రియవార్త విని నమ్మినట్టి సీత
నపుడు కుదుపకుండ నడచు హయములేరి
రథమును సుమంత్రుఁడు నడపఁగ లక్ష్మణుండు
వనమునకుఁ దీసికొనిపోవ బయలుదేరె॥ 47

పక్కని ప్రదేశములగుండ జనకతనయ
చనుచుఁ బ్రియుఁడెంత ప్రియకరుఁడనుచు మెచ్చె
కల్పవృక్ష రూపమువీడి కడకుఁ బ్రియుఁడు
నిప్పుడసిపత్త్రి తరువౌట నెఱుఁగదయ్యె॥ 48

ఆర్తి యెది పథిన్ లక్ష్మణుఁడాపుకొనెనొ
అదియ యేమాత్ర మందమై యగపడకయె
యదరు కుడికంటిచే "భావియందు నీకుఁ
గలుగు గొప్ప దుఃఖ" మని మైథిలికిఁ దెలిపె॥ 49

ఆమె దుర్నిమిత్తములచేఁ బ్రాప్తమైన
బాధచేఁ దత్క్షణమ ముఖాబ్జంబు వాడ
"తమ్ములకు రాజునకును శుభమ్ము లవుత
మనుచు నంతఃకరణముల నపుడు కోరె॥ 50

అన్నయాజ్ఞచే సాధ్వియౌ నతివ నామె
నడవి విడనాడ సౌమిత్రి యాత్మనెంచఁ
ద్వారగ తరగ చేతులు ముందు పైకినెత్తి
'వల' దనుచు గంగ వారించుపగిది నుండె॥ 51

సారథి హయంబులను నిల్పి స్యందనంబు
నుండి దిగెను ఇసుకతిన్నె నొయ్యనదించి
నావ-బోయ తీసుకొనిరా-నదినిదాటె
స్వప్రతిజ్ఞ దాటిన సత్యసంధుఁడట్లు॥ 52

వాక్కటులో ప్రకృతిని పొందఁ, బైకిపొర్లు
నశ్రువులు లోనెనిల్పి రామానుజుండు
ప్రభునియాజ్ఞను గ్రక్క నుత్పాతకాల
మందు రాళ్ళను వర్షించు నభ్రమట్లు॥ 53

స్వీయపరి భవనమను గాలి విసుగఁగొట్ట
భ్రష్టమై నగ, లను పూవులు రాలిపోవ
వస లతవలె వెంటనే సీత పడెను క్రింద
తనకు జన్మ మొసఁగిన భూజనని యొడిని॥ 54

'సాధుచరితుండు ప్రియుఁడు నిక్ష్వాకు కులుఁడు
ఎందుకు హఠాత్తుగ నినుఁద్యజించు" నంచు
సంశయించినదివలె భూజనని యిపుడె
ఈమెకుఁ బ్రవేశమిడక లయించుకొనదు॥ 55

లలన స్మృతిపోవ దుఃఖమున్ దెలియదయ్యో
వెండి ప్రాణాలురా లోఁదపించిపోయె
లక్ష్మణుఁడు చేసిన యుపచారముల వచ్చు
స్మృతియె మూర్ఛ కన్నను గడుఁ జేడెయయ్యో॥ 56

తాను నిష్కల్మషయయినన్ దన్ నిరాక
రించు ప్రియు సీత సాధ్వి నిందించదయ్యో
స్థిరవు దుఃఖమొందెడి తన్నె మరల మరల
'నేనె పాపురాలి' నని నిందించుకొనియె॥ 57

చేరి లక్ష్మణుఁడాసాధ్వి నూరడించి
పిదప వాల్మీకి యాశ్రమ పదవిఁ దెలిపి

"అస్వాతంత్ర్యుఁడ రాజాజ్ఞ నాచరించు
నన్నుఁ గరుణించి దేవి! క్షమింపు" మనుచుఁ గూలె॥ 58

తా పడిగ సీత మఱఁదిని లేవనెత్తి
యిట్లనె "సౌమ్య! చిరము జీవింపు మిట్లె
అమ్మహాతుఁడు పుత్రునకటు నీవన్న కెపుల
సేవకుఁడవౌట నేఁ బ్రీతిఁ జెందినాను"॥ 59

నా నమస్కార మత్తలందఱకు వరుస
మనవిచేసి "నాయందున నణఁగియున్న
మీ కుమారుని సంతతి మిగుల శుభము
గోరు నటు ధ్యానమొనరింపుఁ" డని వచింపు॥ 60

"అగ్నిలో శుద్ధనగుటఁ బ్రత్యక్షమరసి
కూడ, లోకులాడుకొను పలుకులకు నన్ను
వనిఁ ద్యజించుట మీ ఖ్యాత వంశమునకు
తగునె" యని రాజుతో నా నుడిగ వచింపు॥ 61

పోని కల్యాణమా బుద్ధిపూను నీవు
నన్ను నీయిచ్ఛచే వీడినావటంచు
నేను శంకింప, జన్మాంతరానఁ జేయు
పాప ఫలమె యీ దుస్సహవజ్రఘోష॥ 62

మున్ను వలచివచ్చిన లక్ష్మిఁ దన్నివైచి
వనికి నా తోడఁ బ్రీతితోఁ జనితిగాన
ఇప్పుడు సైపకా లక్ష్మి నీయింటనిలిచి
ఓపక, నీయింట నిల్చునన్ గెంటివైచె॥ 63

అసురపీడిత భర్తలై యనదలైన
సతుల దీనల నీ దయన్ శరణమిచ్చు
యేనిపుడు నీవ యిటు ప్రకాశించుచుండ
పదుల నెవ్వారి శరణొంది బ్రతుకుదాన॥ 64

పోని యిఁక నిన్ గలియు నాశ లేని నేను
వ్యర్థమగు పాడు బ్రతుకును వదలియుందు
నేను నాలోని నీదు సంతానతేజ
మొగిని రక్షించు పనె లేక యున్నయెడల॥ 65

నేను సంతతిగని సూర్యుపైని దృష్టి
నిలిపి తపముగావింప యత్నింతుఁ జుమ్మి
ఇంక మఱుజన్మలోనైన నీవె పతిగ
నుండి యెడఁబాపు లేకుండ నుండునటుల॥ 66

ప్రభువులకును వర్ణాశ్రమ పాలనంబు
ధర్మమనుచు మనువు విహితంబుచేసె
అందుచే నీవు నను వీడినప్పటికిని
తాపసులతో సరిగఁ జూడఁ దగినదాన॥ 67

అనఁగ సరెయని గ్రహియించి యామెవాక్కు
రాము తమ్ముఁడు దృష్టి మార్గంబుచనఁగ
పడఁతి యతి దుఃఖభరతవా విడిచె మరల
బిట్టుదలి యేడ్చు లకుముకి పెట్టువోలె॥ 68

నృత్యముల్ వీడెను నెమళ్ళు, వృక్షవితతి
రాల్చెపూలు. లేళ్ళు తిను దర్భలను గ్రక్కె
వనితతోపాటు సమదుఃఖ భావమొందు
వనములును నేడ్చెఁ బట్టణ ప్రజమె గాక॥ 69

వ్యాధుఁడు పడఁగొట్టిన పక్షి నరయఁ బొడమి
యెవని శోకము శ్లోకమై కృతిగ వెలసె
అట్టి యాదికవి సమిత్కుశాదికంబు
కొఱకువచ్చి యేడ్పునుబట్టి దరిసె నామె॥ 70

సీతను వాల్మీకి తనయాశ్రమునకు తీసికొని వెళ్లుట

వడి-కనులనడ్డు కన్నీరు-తుడిచికొనుచు
సీత యేడ్పుమాని ముని వీక్షించి మ్రొక్క
గర్భ చిహ్నంబులను మౌని గాంచి నీవు
“పడయుదు సుపుత్రుల”’ నని దీవన మొసంగె॥ 71

“పట్టి యపవాదుచే క్షోభపడిన భర్త
దిగవిడిచె నిన్నునని దివ్యదృష్టిఁ గంటి
నీవు పరదేశమున నున్న నీదు తండ్రి
గృహమునకె వచ్చితివి విచారింపకమ్మ॥ 72

స్థిరుఁడె ముల్లోక కంటకాల్ పెరికి నడఁచె
సత్యసంధుఁడె స్తుతి ననిష్టముగలాఁడె
అట్లయిన నకస్మాత్తు నీయందుఁ గలుష
కృత్యుఁడగుటచే నతఁడంటె కినుకె నాకు॥ 73

సద్యశస్కుఁడు నీ మామ సఖుఁడు నాకు
నిరత సుజన మోక్షగురుండు నీదు తండ్రి
నీవొ యిఁక పతివ్రతలలో నెదుటనుంటి
నిట్టి నిన్నెటుల ననుగ్రహింపకుందు॥ 74

తపసి సంపర్కమున శాంతమగు జంతు
లలరు నాశ్రమమందు భయంబె లేదు
నీ యనఘ సంతతికిని నందె యొనర్తు
నఖిల సంస్కారములు, శాంతవయి వసింపు॥ 75

తటమునం బర్ణశాల లంతటను నిండ
తమను పోఁగొట్టు తమసనీరములఁ గ్రుంకి
తమస యిసుక తిన్నెల యొడిన్ దైవతతికిఁ
జలుపు పూజలన్ నీమనశ్శాంతి యగును॥ 76

ప్రకట ఋతువులఁ గలిగిన పండ్లుపూలు
మున్నకయె పండి పూజకౌ గింజలెన్నొ తెచ్చి
నిన్ను మునికన్య లుత్తమ నిపుణమైన
పలుకులాడి నీ నవబాధఁ బాపఁగలరు. 77

నీవు మోయనౌ నీటి బిందియలచేత
నాశ్రమములోని చిఱుమొక్కలన్ని పెంచి
సంతతిని గాంచు దాఁక నిస్సంశయముగ
శిశువులందరి ప్రీతిని చెందఁగలవు॥ 78

అని దయార్ద్రుఁడై వాల్మీకి యనుచు నపుడు
చూపెడి యనుగ్రహము మెచ్చుకొని యలరు
సీతఁ జిన్ని యరఁగుల పార్శ్వముల లేళ్ళు
శాంత జంతువులుగల యాశ్రమముఁ జేర్చె॥ 79

ఆమెరాకఁ బ్రీతిలు తాపసాంగనలకు
వ్యథలచే దీనయౌ సీత నప్పగించె
అఖిలసారము పితృదేవు లనుభవింప
తుది శశికళ నమవస యోషధుల కటుల॥ 80

అఖిల పూజలు ముగియ దినాంతమందు
గార నూనియు దీపంబు గలిగియున్న
చాప నాజినములులోనఁ బఱచియున్న
కుటిని మునిసతుల్ సీతయుండుటకు నిడిరి॥ 81

అందు నభిషేకముల నియతాత్మ యగుచు
సీత విధిరీతి నతిథుల సేవచేసి
నార బట్టఁ దాల్చి పతి సంతతికిఁ గాను
వని దొరకు ఫలాదులన్ దనువు నిల్పె॥ 82

"నృపతి యగునె పశ్చాత్తప్తుఁడేని"
అనుచు తహతహ యింద్ర బద్ధంతమూడఁ

గనుము, సీతావిలాపంబు దనుకఁ దాను
చేసిన నృపాజ్ఞ నన్నకుం జెప్పెనపుడు॥ 83

వెంటనే రాముఁ డశ్రువుల్ వెడలఁగ్రమ్మ
మంచుకడియు పుష్యామి చందమామ యయ్యె
ప్రియయె లోకాపవాదుచే గృహమునుండి
యంపఁబడెఁగాని హృదినుండి యైతె గాదు॥ 84

అంత రాముఁడార్తిఁ దనంత నాపుకొనుచు
ప్రజ వర్ణాశ్రమముల జాగ్రత్త విడక
రాజసగుణ శూన్యుండయి భ్రాతృ సమేత
ప్రథితము సమృద్ధమునైన రాజ్యమేలె॥ 85

ఉలికి లోకాపవాద కాయుక్త సతిని
సాధ్వియైనను విడనాడు క్ష్మాపు హృదిని
ఇంక భావింపరానిదో నేదో సుఖము
పొందె రాజ్యలక్ష్మి సవతి పోరులేక॥ 86

'రావణ వైరి, సీత వసులన్ విడి యన్యఁగ్రహింపఁ డశ్వమే
ధా వభృథంబు–జానకిదె యాకృతి గైకొని–పూర్తి చేయునం
చే విని సీత యూరడిలి యెంతటిదో ప్రియుప్రేమ ధర్మర
క్షా విధియంచు నెట్టెట్టులో సైచె విసర్జన దుస్సహ వ్యథల్॥ 87

ఇది
సీతా తపో వనవాస మను
పదునాల్గవ సర్గము.

రఘువంశ లహరి

పదునేనవ సర్గము

శత్రుఘ్నుఁడు లవణాసురుఁ జంపుటకేగుచు
వాల్మీకి యాశ్రమమున విడియుట

అడవిలో సీత నర్థాంగి విడచిపెట్టి
పృథిత రత్నాకరంబులౌ రశనయైన
పృథివి యొండె విశ్వంభరా విభుఁడతండు
అధిక వ్యాగ్రత నిస్పృహ ననుభవించె॥ 1

అవల లవణుఁడనెడి యొక్క యసురుఁడేర్చి
యజ్ఞములను వినాశనంబు నాచరింప
శరణు గోరుచు శరణిచ్చు ధరణిపతిని
నరసిరి యమునాతట వాసులైన మునులు॥ 2

రాముఁడీ యన్నిటికిఁ గూడ రక్షకుండ
అని తెలిసి స్వతేజస్సుచే నడఁపరతని
ఋషులు రక్షణలేదని యెంచినపుడు
వ్యయపఱచెదరు తపము శాపాస్త్రమేసి॥ 3

యజ్ఞ విఘ్న ప్రతీకార మాచరింప
ధీరుఁడతఁడు వారలకుఁ బ్రతిజ్ఞ చేసె
ధర్మ సంరక్షణార్థమె ధరణిలోన
హరి యవతరించు రామాదు లట్టు లెపుడు॥ 4

ఎల్లప్పుడు విబుధుల ద్వేషించు లవణా
వధ కుపాయంబు చెప్పిరి వారలిట్టుల
లవణు శూలయుతు జయింపరాదు గాన
శూలమది లేనప్పుడే పంపఁ జూడుఁ డనుచు॥ 5

తాఁగ రాముఁడాజ్ఞయిడె శత్రుఘ్నునకును
మునుల క్షేమంబు చూడుమి యనుచు నప్పుడు
అతని శత్రుఘ్ను నామంబు సార్థకముగ
శత్రు నిగ్రహంబునఁ జేయువాఁడు వోలె॥ 6

రఘుకులస్థులలోనఁ బరంతపుఁడయి
వే యొకఁడె యైన రిపుల బాధింపఁ గలఁడు
వ్యాకరణ శాస్త్రమున నపవాద లున్న
రెండు సామాన్యములను బాధించునట్టుల॥ 7

తన యన్న యాశిషంబడఁ
బనియెను రథమెక్కి ధృతిని శత్రుఘ్నుఁ డేకన్
ఘనముగ పుష్పించి సువా
సనఁ జిమ్ము వనస్థలాల చక్కనగనుచున్॥ 8

రాముఁడంప సేన భ్రాత శత్రుఘ్నుని
యర్థ సిద్ధి కొఱకు ననుసరించె
అధ్యయనమె యర్థమగు ఇఙ్ ధాతువున్
బరిగ అధి యను నుపసర్గవోలె॥ 9

రథమునను ముందుఁ గూర్చుండి క్రమత మునులు
దారిచూప వెళ్ళుచుఁ బ్రదీప్తాంగుఁ డతఁడు
వాలఖిల్యుల చేతను భాను పగిది
మిగుల భాసిల్లుచున్ బ్రజకగపడియెను॥ 10

అతఁడు వెళ్ళుచు మార్గ మధ్యంబునందు
రథపుఁ జప్పుడు వినుచు వక్త్రంబు లెత్తి

యరయు లేకున్న వాల్మీకి యాశ్రమమున
సేనతోఁ బాటుగ మకాము చేసెనపుడు॥ 11

అలసిపోవు గుఱ్ఱాలతో నరుగుదెంచి
యున్న శత్రుఘ్నరాసుతున్ గన్నమౌని
తపసుచేత సిద్ధించు నుత్తమములైన
కానుకలతోడ గావించె గౌరవంబు॥ 12

సీతకు కుశలవులు పుట్టుట

ఆ రాత్రియందె గర్భిణి
యా రాకామధు వదన కనె నిర్వురు సుతులన్
ధారిణి సమగ్రకోశా
గారము దండమునుగన్న కరణిని నపుడే॥ 13

అన్నకు సంతతియుఁ గలిగె
నన్న శుభమువిన్న లక్ష్మణానుజుఁడెదలో
మిన్నగ హర్షిలి ప్రొద్దుటఁ
గ్రన్ననముని వీడ్కొని చనె రథయుక్తుండై॥ 14

అతఁడు లవణు మధూపఘ్నమను పురంబు
జొచ్చె: నపుడె కుంభీనసి సుతుఁడు లవణుఁ
డడవినుండి బలిని బోలెఁ బ్రాణితతిని
తీసికొని వచ్చుచుండెను దృప్తుఁడగుచు॥ 15

లవణుడు పొగవోలె నలుపెఱ్ఱనగు తనువు
వసల వాసన, జ్వాలలవలెఁ బసుపగు
జుట్టుకలిగి, రాక్షసులును చుట్టు తిరుగ
నడచెడి చితాగ్ని పోలిక నడరుచుండె॥ 16

లవణుఁడపుడు శూలములేక లభ్యమగుటఁ
గాంచి శత్రుఘ్నుఁడట నడ్డగించె లవణు

మిగుల నపకారమును జూచి మీఁదఁ బడెను
మహితులకుఁ గెల్పు కరతలా మలక మగును॥ 17

నాకు పెట్టితివుడు భోజనంబు మిగుల
తృప్తి కాదని తలఁచి యా ముసలి బ్రహ్మ
భయపడినవాఁడు వలె నా భాగ్యవశము
వలన నిప్పటికి వేగ నంపియుండు॥ 18

అనుచు శత్రుఘ్ను భయపెట్టి యసురుఁడతఁడు
వానిఁ జంపఁ గోరికతో నాకానొకండు
పెద్ద వృక్షమును విలాసఁ బిన్నతుంగ
మొక్కఁబోలెఁ బీకివయిచె భుజబలాన॥ 19

శత్రుఘ్నుఁడు లవణాసురుని జంపుట

రాక్షసునిచేతఁ బయి విసరంగఁబడిన
యా ద్రుమమ్ము శత్రుఘ్నుని యధిక నిశిత
బాణములచేత మధ్యాగ్ర వ్రక్కలగుచు
రఘుకొమరు సోకకే పుష్పరజముఁ గలిసె॥ 20

ఆ తరువు ముక్కలౌటచే నసురుఁ డపుడు
ఖిన్నముగ నున్న యమముష్టి విధముఁదోఁచు
గొప్ప రాతి బండను రఘు కొమరుమీఁద
నెత్తి బలువుగఁ గొట్టెను హత్తుకొనఁగ॥ 21

అపుడు శత్రుఘ్నుఁడు వడి నైంద్రాస్త్రమేసి
గట్టిగా దాని మధ్యానే కొట్టి వైచె
నంత నదియు నిసుక రేణు లంతకంటె
రూపమునఁ జిన్న పరమాణు రూపమొందె॥ 22

అసురుఁడంత త్వరగ కుడిహస్త మెత్తి
పడుపరెత్త శత్రుఘ్నుపై పడియె దుమికి

మిగుల నుత్పాత వాయువు లెగురఁగొట్టఁ
గూలు నొక తాటిచెట్టున్న కొండవోలె॥ 23

అపుడు శత్రుఘ్నుఁడిఁక వైష్ణవాస్త్రమేసి
హృదిని ఛేదింప లవణుండు క్రిందఁబడఁగ
భూమి సర్వంబు కంపించె పోయె నంత
నాశ్రమస్థుల కంపమో యణఁగి పోయె॥ 24

పడిన లవణాసురుని పైనిబడియె వేగ
అడవిలోని సమస్త విహంగములు
వాని వైరి శత్రుఘ్ను పైఁ బడియె వేగ
స్వర్గమందుండి పుష్పవర్షములజాలు॥ 25

ఆ ప్రవీరుఁడు లవణుని హతమొనర్చి,
చేవ తేజస్సు తగి యింద్రజిత్తుఁ జంపి
శోభిలెడి లక్ష్మణుని తోడి సోదరత్వ
మిప్పుడు గద పొందితినని హృదిని తలఁచె॥ 26

తమదు కార్యాలు నెఱవేఱఁ దపసులెల్ల
మెచ్చి కొనియాడుచుండఁగ మిగుల నపుడు
తగిన విక్రమంబున నున్నతంబె యైన
యతని శీర్షము సిగ్గుచే క్షితిని వంగె॥ 27

పౌరుషమె భూషణంబుగఁ బొలిచియుండి
యతఁడు కాళింది తీరంబు నందు నొక్క
పురమును మధుర మధుర యూపుఁడును ఘనుఁడు
నగుచు నిర్మించె నిర్మమ స్వాంతుఁడయ్యె॥ 28

అది సురాజు గలిగియుంట నందమొలుకు
పౌర సంపదచేతను భాసిలెడిని
స్వర్గమందెక్క వైశ్య జనులఁదెచ్చి
యుంచు వసియింపఁ జేసెనో యంచు వెలయు॥ 29

అందు సౌధమెక్కి యతఁడు పక్కవలున్న
యమున నదిని ప్రీతి సరయుమండి
స్వర్ణ రచనగలుగు వర పృథ్వీ జదవోలె
సంచమీను దాని సరసి మెచ్చె॥ 30

ఇఁక నచట దశరథ జనకు
లప సఖుఁడు సుమంత్ర ద్రష్ట ప్రయతుఁడు నగు వా
ల్మీకి సఖుఁడెడఁ బ్రీతిని సీ
త కొమరులను సంస్కరించెఁ దగు శాస్త్రవిధిన్॥ 31

శైశవము నంత దాటిన
యా శిశువులకు సాంగవేద మధ్యాయనమ్మున్
చేసిన తరిఁ దాని తనకృతి
నా సుభగుల చేత గానమును పాడించెన్॥ 32

కుశలవులు రాము చరితము
విశదముగ మధురముగఁ దల్లివినఁగా నెదుటన్
కుశలతఁ బాడిరి విరహా
ర్తి పంత పాపము జననికి తీరెడి రీతిన్॥ 33

మిగిలిన రాముని తమ్ములు
ముగురును త్రేతాగ్ని తేజములుగలవారై
ముగురైన స్వాభార్యలయం
ద గనిరియుఁక నిద్దఱేసి తనయుల నంతన్॥ 34

జ్యేష్ఠథ స్తుఁడు శత్రుఘ్నుఁ డిష్టరీతి
జితరిపులు సుబాహువు బహుశ్రుతుఁడునను కు
మారు లిద్దఱకును ధృతిమధుర విదిశ
యనెడు పట్టనములమఱి యప్పగించె॥ 35

అవల వాల్మీకికిఁ దపోవ్యాయంబు మరలఁ
గాక పోవుతమని యమపోక దాపె

కుశలవుల గాన మాధురిఁ గ్రోలి చేష్ట
లన్ని యుడుగు మృగములున్న యాశ్రమమును॥ 36

లవణుఁ జంపుట వల్లను బ్రజలు మిగుల
గౌరవంబు మీఱఁ దన్నుఁ గాంచు చుండ
ఆత్మవశియైన శత్రుఘ్నుఁడంతఁ జొచ్చె
నందముగఁ దీర్చు పథులొప్పు నా యయోధ్య॥ 37

అపుడు సభలో సభాసదు లాదరింపఁ
గూరుచున్న యన్నను గన్నులారఁ జూచె
మైథిలిఁ ద్యజించి క్షితి కసామాన్యమైన
పతిగ నలరారు రాము సర్వాభిరాము॥ 38

అన్న యపుడు మ్రొక్కిన లవణాంతకరునిఁ
జాలఁగా నభినందించెఁ గేలఁదట్టి
కాలనేమిఁ జంపుటచేతఁ గరముమెచ్చి
స్వర్గవిభుఁడు దేవేంద్రుఁడు శార్ఙ్గినట్లు॥ 39

అతఁడాతని నడుగ వృత్తాంతమెల్ల
రాజునకుఁ జెప్పఁ, దగిన కాలంబునందు
సీత నప్పగింపఁగ బోవు నాతొలి కవి
యాజ్ఞచే సంతతిని జెప్పఁడయ్యె నపుడె॥ 40

శంబూకవధ

ఒక్కనాఁడు గ్రామీణుఁడౌ నొక్క విప్రుఁ
డిఁకను బ్రాయంబురానట్టి యొకని బాలుఁ
దనదు నొడిపొత్తునుండి క్రిందకును దింపి
రాజుద్వారానఁ జేసె నాక్రందనంబు॥ 41

ఓయవనిరో! యెంతటి శోచనీయవైతి
దశరథుని నుండి జాతి క్రిందకును బడియు

రాము చేతిలోనఁబడి దుర్వారమైన
కష్టమునకంటె మిక్కిలి కష్టపడితి ॥ 42

అతని శోకకారణ మృత్యువాలకించి
రక్షకుండగు రాముండు లజ్జపొందె
ఎందు నిక్ష్వాకురాజ్యాన నింతవఱకు
నెప్డు నకాల మృత్యువు ప్రవేశింపలేదు ॥ 42

వ॥ అనఁగనప్పుడు రాముఁడు
క్షణమొకటి నీవు క్షమియింపుమనుచు నతఁడు
తాపమని యేడ్చు నాద్విజు నూరడించి
అంతకు జయించు నిచ్ఛచే నపుడె మదిని
పుష్పక విమానమును ధ్యానమును నొనర్చె 43

శస్త్రమునుదాల్చి యా రఘుసత్తముండు
వెంటనే పుష్పకమునెక్కి వెడలునంత
వాని ముందెయొక యశరీరవాణి, గూఢ
రూపమున బయల్ వెడలె నీరూపముగను ॥ 44

"రాజ! నీదురాజ్యములోనఁ బ్రజలలోన
నొక్కయపచార మిప్పుడె యుద్భవించె
వెదగ దాని నన్వేషించి శాంతిగూర్చి
మీవిఁకఁగృత కృత్యుండ వయ్యెదవు సుమ్మి ॥ 45

అనెడి యాప్తోక్తిచే రాముఁడపుడు జగతి
వర్ణముల యపచారంబుఁ జూపఁదలఁచి
వేగమునఁ జలింపని ధ్వజబృందమొప్పు
పుష్పకముతోడ దిశలకుఁ బోయెఁద్వరగ ॥ 46

విటప వృక్షశాఖ నవలంబించి, పొగలు
గ్రోలుటల నెజ్జనొకన్నుఁ గొనలుగలిగి
తలను గ్రిందుగనుంచియె తపముచేయు
చున్న యొకని నిక్ష్వాకు వంశ్యుండు గనియె ॥ 47

అప్పుడాతని పేరును నన్వయంబు
నధిపుఁడడుగ "నేశంబుకుండనెడి శూద్ర
వంశ్యుఁడను నింద్రపదవిని బడయఁ దపము
చేయుదు "ననుచు నాధూమపాయి యనియె॥ 48

తపమునం దధికారమాతనికి లేమిఁ
బ్రజకుఁ బాపముగలిగించు వాఁడెయగుట
తల నరకఁదగు వానిగా ధరణి విభుఁడు
నిశ్చయించి శస్త్రంబుపూనెను క్షణంబ 49

గడ్డమును మీసములు స్ఫులింగముల చేత
నగము కాలినవాని శీర్షంబు నపుడు
హిమకణములఁ జెడిన కేసరములు గలుగు
తమ్మిబలె మాడ్చె గళనాళమ్మునుండి॥ 50

నృపతిచేత స్వయముగ శిక్షింపఁ బడుచు
ఆచరింప నశక్యము, నాత్మవర్ణ
ధర్మము నతిక్రమించిన తపముచేత
నైనఁ బొందని సద్గతి నతఁడు పొందె॥ 51

మార్గమున స్వ స్వరూపుఁ గన్పఱచియున్న
ఘనపు టోజస్సుగలుగు నగస్త్యుచేత
ఆరఘూత్తంసుఁడెంతయో యలరి వెలిగె
కాంతిబెడి చంద్రుడే శరత్కాలమట్లు॥ 52

త్రాగఁబడిన సముద్రంబు, తన్నువదలి
వేసినందువలన దాని వెలను బోలె
నిచ్చినట్టియు దివ్యాల్ గ్రహించు నొక్క
టగు నలంకారము నగస్త్యుఁడతని కొసఁగె॥ 53

జానకీ కంఠ సంస్పర్శ కానకున్న
బాహువున నాయలంకార వరముఁదాల్చి

మహిత రాముఁ డయోధ్యకు మరలు క్రితమె
యమపురి మరలె మృతుఁడు విప్రాత్మజుండు 54

బ్రాహ్మణుని కొడుకు బ్రతుకుట

వడిగఁ బుత్త్రుని బొందిన ద్విజుఁడు మెచ్చి
యమునినుండి సుతుఁడు వచ్చునట్లుచేసి
ప్రోచిన రఘూత్తముని తాను ముందుచేయు
నిజ ప్రీతిని స్తుతిచే నివర్తింపఁ జేసె॥ 55

యాగమాచరింప హయమును విడిచిన
ఆతని కనుడలు కవు అవనిపతులు
సంద్రమునకు మబ్బు జలమిడి నట్టులు
పలు కానుకల నొసంగినారు॥ 56

యాగమునకు నాహ్వానము లందుకొన్న
ఆ మహర్షులు ధామంబులైన యుండ్లె
కాక నాక్షత్రదేశ భాగములు కూడ
త్వరగ వెడివచ్చిరిఁక దిగంతములనుండి॥ 57

నాలుద్వారములు ముఖము లనంగనొప్పు
నాయయోధ్య పురోపకంఠ్యమున బుషులు
నిలువనపుడు వెంటనె లోకములు సృజింపఁ
బరఁగిన విధాత దేహంబువలెఁ జెలంగె॥ 58

జానకిని త్యజించుటకూడ శ్లాఘ్యమయ్యె,
యజ్ఞశాలయందున్న రామాధిపతికి
భార్యనింకొకర్తుఁ గైకొని పతికినపుడు
స్వర్ణమయి సీతబొమ్మయె భార్యయయ్యె॥ 59

అవల శాస్త్రోక్త సామగ్రికంటె నధిక
మైన సంభారములుగలిగి యజ్ఞమలరె

అందు కర్మలకున్ విఘ్నమాచరించు
రాక్షసులె యజ్ఞములుగాచు రక్షలయిరి॥ 60

కుశలవులు రామాయణము గానముచేయుట

అచటనీఁక వాల్మీకి యుపజ్ఞమై చెలంగు
కరుణ రామాయణమును మధుర గళాల
జానకి సుతుల్ కుశలవులచ్చటను నిచట
గురువు ప్రేరేపఁబాడిరి సరస ఫణితి॥ 61

ఇదియె శ్రీరామచరిత, యింకఁ గృతియొ
వాల్మీకి కవిది, కిన్నరస్వనులొ వారు
యింక నాలకించెడివారి హృదయసీమ
నేది లోఁబఱచుకొని హరివశుండు 62

వారల యాకృతి మాధురి
వారలగానమధురిమయుఁ బ్రాజ్ఞులుతెలుపన్
శ్రీరాముఁడు తమ్ములతో
నారసి వినియెఁ గుతుక మెదయందు జనింపన్॥ 63

వారిగానంబు వినుటలోఁ బరవశమయి
రాజుసభ కనులఁగన్నీళ్లురాల మీఁద
ఉదయకాలాన మంచుసోనఁ దడిసియును
వాయువే లేక తగువన వాటివోలె, 64

వయసువేషాల రాముతో స్పర్ధ చేయు
ఆకుశలవుల సాదృశ్యమరసి జనము
అపుడు కనుఱెప్పపాటు వేయకయె నిలచె
పత్రమున వ్రాయఁబడియున్న ప్రతిమలట్లు॥ 65

నృపతి నిస్స్పృహుఁడగుటచేఁ బ్రీతితోడఁ
జేయు దానాల నెంతయచ్చెరువు లోక

మొండెనో యంత కుశలవు లుభయు లందు
నున్న కౌశలము నెడల నొందలేదు ॥ 66

"ఈ గేయమెవరు నేర్పిరి
యాగేయము లేకవి రచియించె"నటంచున్
ఈ గతి తా రాజడుగన్
బాగుగ వాకొనిరి వారు వాల్మీకి పేరున్ ॥ 67

వినవవాల్మీకి దరికి వృద్ధోధవుండు
తమ్ములను వెంటనిడుకొని త్వరగపోయి
తనదు దేహమునుగాన తత్క్షణ సమస్త
రాజ్య మామహర్షికి సమర్పణముచేసె ॥ 68

అవుడు వాల్మీకి యాసీతయాత్మజులను
"వీరు నీసుతులనిచూపి కారుణికుఁడు
కవియునైన యాఋషియు నాక్ష్మాతలేంద్రు
ఇటులవేడె జానకిని గ్రహింపుమనుచు 69

"తండ్రి ! నీస్నుష మాకునందఱకు ముందు
అగ్నిఁ బరిశుద్ధురాలయి యతిగ వెలిఁగె
అయిన నారాక్షసేంద్రు దౌష్ట్యంబువలన
విపరీప్రజ దానినమ్మరైరేమిచేతు 70

ఇందుచే స్వప్రవృత్తిఁ గూర్చి
సీత వీరిని నమ్మింపఁజేయుఁగాక
ఇంక సత్ప్రతవతియైన యీమెనపుడు
నేను నీయాజ్ఞచే గ్రహియింతుఁ జుమ్మి ॥ 71

అనుచు నిట్లు రాజుప్రతిజ్ఞ యాచరింప
ఆశ్రమమునుండి జానకి నపుడు మౌని
అటకు రప్పించె శిష్యులనంపి వేగ
స్థిరనియములచే స్వార్థసిద్ధినట్లు ॥ 72

సీత భూమిలో ప్రవేశించుట

పిదప మఱుదినంబున రఘువిభుఁడు రాముఁ
డటుఁ బౌరులరావించి యందుఁ గూర్చి
ప్రస్తుతంబైన కార్యంబు ప్రస్తుతింప
వాల్మికికవి నాహ్వానించెఁ బ్రజలదరికి ॥ 73

సుస్వరమున సంస్కారాన శుద్ధమైన
ఋక్కున మదర్చిసూర్యాని దలఁచినట్లు
వెంతనిదువురుసుతులున్న సీతతోడ
ఋషి యుదర్చియా రాముఁడున్నెడప వచ్చె ॥ 74

మిగులఁ గావిరంగు పలువ మేనఁదాల్చి
తనదు పాదంబులపయిని కనులు నిలివి
శాంతమగు మేనిచేతనె 'జనకతనయ
సాధ్వి' యనుమూహ జనియించె జనులమదిని ॥ 75

పౌరులామెను గనుఁగొను పథము నుండి
వెనుక మరలించు కన్నుల వెలయుచుండు
స్వా స్వాముఖముల క్రిందకు వ్రాల్చికొనిరి
పూర్తిగాఫలించిన వరిమొక్కలట్లు 76

ఆసనమునందుఁ గూర్చుండి యామహర్షి
యనియె నిటు "బిడ్డ! నీపతి యరయుచుండ
జనము నీచరిత్రమునందు సంశయంబుఁ
బొరని యటునిదర్శనముఁ జూపు" మనుచు ॥ 77

ఇంక వాల్మీకి వరశిష్యుఁడిడిన పుణ్య
జలము నాచమనముచేసి జనకపుత్రి
అతిపవిత్ర చరిత్ర తానప్పుడిట్లు
విశద సత్యసరస్వతిన్ వెల్లడించె ॥ 78

"క్షణము నే మనోవాక్కాయ కర్మలందు
పతియెడ వ్యభిచరింపక వరలితేని
నీవు విశ్వ విశ్వంభరాదేవి! జననీ!
నన్ను నీలోలయించుకొనంగఁ దగుదు" ॥ 79

అనుచు నాసాధ్వియటు పల్క నాక్షణంబ
ఋషులు దేఖిన యాభూమి పగులునుండి
మెఱయు మెఱపు మహాజ్యోతి కరణినొక్క
వెలుఁగు పుంజము మిర్మిట్లుగొలిపి వెడలె ॥ 80

అపుడుఁ బైకొంచి శేష సహస్రఫణలఁ
జిమ్ముఁబడుచున్న సింహాసనమ్ము నందుఁ
గూరుచుండి, సంద్రపు మొలనూలుదాల్చి
యవ్వసుమతి సాక్షాత్తు ప్రత్యక్షమయ్యె ॥ 81

ప్రియుఁ దదేకదృష్టి వీక్షించు సీతను
ఒగి వసుంధర యొడినుంచుకొనుచు
పడిఁగయికొని పోయెఁబాతాళ మారాముఁ
డెంత వలదనుచు వచించుచున్న ॥ 82

ఇంతమఱి సీతఁదనకప్పగింపఁ గోరి
ధనువుతో భూమిశిక్షింపఁ దలఁచి లేచు
రాము క్రోధమును విధి బలంబుదెలియు
గురువు విజ్ఞాననిధి శాంతిఁగఱపి మాన్పె ॥ 83

పిదప యజ్ఞాంతమున రఘువిభుఁడు ఋషుల
ప్రియసఖులఁ గడుఁబూజించి వీడుకొల్పి
సీతపైఁగల యంతటి స్నేహసీమఁ
బ్రణయమును సీతతనయులపైని నిలిపె ॥ 84

ఆయుధాజిత్తు సందేశ మనుసరించి
ప్రజ భరించు రాముండు ప్రభావమీయఁ

బరఁగు సోదరుఁడైన యాభరతునకును
సింధువనెడి దేశమును శాసింప నొసఁగె ॥ 85

అందు గంధర్వులను సమరాంగమున
భరతుఁడు జయించి యంతట వారిచేత
ఆయుధంబులఁ ద్యజించునట్లు చేసి
పట్టునటు చేసె వీణాది వాద్యమొకటె ॥ 86

తక్ష పుష్కలులనెడి స్వాత్మజుల ఘనుల
తక్ష పుష్కలాఖ్యల రాజధానులందు
సరిగ నభిషేక మొనరించి భరతుఁడపుడు
మరల శ్రీరామసన్నిధి కరుగుదెంచె ॥ 87

పిదప లక్ష్మణుఁడు గూడ స్వీయసుతుల
అంగదుఁడు చంద్రకేతువు ననెడి వార
రఘు విభుని శాసనమున కారాపథంబు
అనెడు దేశానఁజేసె రాజ్యాధిపతుల ॥ 88

ఇటుల దేశంబుల నభిషేకించి సుతుల
రామ లక్ష్మణాదిగ రఘురాజులపుడు
భర్తృలోకము పొందిన స్వజనులకు
వరుసగా నొసంగిరి నివాపాంజలులను. 89

యముఁడు శ్రీరాముని దగ్గఱకు వచ్చుట

అవల మునివేషమున వచ్చి యంతకుండు
రాఘవునిఁబల్కె "మన మిద్దఱము నొంటి
మాటలాడవలె మనము మాటలాడు
వేళ వచ్చువారిని త్యజింపవలెను" ॥ 90

అనఁగనది యొప్పుకొన్న రామాధిపతికి
అతఁడు తననిజరూపంబు నరయఁజూపె

బ్రహ్మయాజ్ఞచే నీవింక స్వర్గమునకు
రావలయునంచు నటు విన్నపంబుచేసె ॥ 91

వారి నియమంబు తెలిసియున్ ద్వారమందు
రక్షణకు నియమితుఁడౌ లక్ష్మణుండు
భయముగొని శాపమునకు దుర్వాసురాక
చెప్పి వారినియమము విచ్ఛిన్న పఱచె ॥ 92

ప్రకట యోగమార్గమెఱుంగు లక్ష్మణుండు
సరయునది తీరమునకేగి స్వతను విడచె
అన్యమైన శ్రీరాముని యాప్రతిజ్ఞ
సత్యమొనరించె నాజ్ఞానుసారి యతఁడు ॥ 93

తనదు నాల్గవయంశ యాతండు ముందె
స్వర్గమును నధిష్ఠింప వ్యాకులుఁడయి
రాముఁడు స్వశరీర మాత్రమున నుండె
ధరణి మూఁడె పాదములున్న ధర్మమట్లు ॥ 94

అరిగజమ్ముల కంకుశమైన కుశుని
రాముఁడు కుశావతియన్ పురాన నిలిపె
వాడయు సుడుల సుజనులకు నప్రియమగు
బలవులవుని శరావతీపురిని నిలిపె ॥

వేడుఁడనుజులు తోనరుదెంచు చుండ
పనుచు ప్రేతాగ్నులను ముందె యునుచుకొనుచు
అభిపుసాద వత్సలత స్వగృహాలు తక్క
వెడ నయోధ్యా నుత్తర దిశకుఁబోయె ॥ 95

భావ మెఱఁగిన రాక్షసుల్ వానరులును
కదిమి మొగ్గల యంతేని ఘనములైన
ప్రజల కన్నీటి బిందుల వానఁదడియు
రాముఁడేగిన దివ్యమార్గమునఁ జనిరి ॥ 96

శ్రీరాముడు వైకుంఠమున కేగుట

భక్తుల ననుగ్రహించెడి ప్రథిత యశుఁడు
కని విమానము రాఁగఁ దన్ననుసరించు
పౌరులకు సరయూనదిన్ స్వర్గసౌధ
మెక్కఁ జేయునిచ్చెనగ రచించిమించె ॥ 97

మనలి యటమున్గు జనులసమ్మర్దమెల్ల
గోప్రతరణతుల్యంబయి గొప్పదగుట
దాని పేరఁదత్పూత తీర్థంబు భువిని
గోప్రతర తీర్థమనిగాంచె సుప్రసిద్ధి ॥ 99

దేవాంశలైన యాసు
గ్రీవాదులు గొని స్వమూర్తి, కృతకృత్యులు కాన్
దేవులయిన వారికి రఘు
దేవుఁడు స్వర్గాంతరంబు దిరుగసృజించెన్ ॥ 100

ఇటు శ్రీవిష్ణువు దేవకార్యమగు లంకేశాసురచ్ఛేదమం,
తటఁ గావించియు దక్షిణంపు దిశగాఁ దచ్చిత్రకూటాద్రిపై
నటులే యుత్తరదిక్కు శీతగిరిపై నాకీర్తి కంబాలటుల్
పటువౌ శక్తి విభీషణున్ బవనుజున్ భావించిస్థాపించెఁగా ॥ 101

ఇది

శ్రీరామ స్వర్గారోహణమను
పదునైదవ సర్గము

రఘువంశ లహరి

పదునాఱవ సర్గము

అయోధ్యానగరదేవత కుశునికి తన దీనావస్థ తెలుపుట

పిదప రఘువీరు లేడ్గురు పెద్దతనముఁ
బట్టి గుణములఁ బట్టియు భ్రాతకుశుని
మణివిశేషాలఁ బూజింత్రు; ఘనులువారి
యమల సౌభ్రాత్రము కులక్రమాగతంబు ॥ 1

ఆనకట్టులు, కృష్యాది, హస్తిబంధ
మాదిగ ఫలించు కర్మల నతిసమర్థు
లగుచు నన్యోన్యదేశాల హద్దులెపుడు
తటమును సముద్రములువోలె దాటిపోరు ॥ 2

భువిఁ జతుర్భుజునంశచేఁ బొడమి మిగుల
దాన మర్యాద దాటని తత్కులంబు
అమర గణములలో సామజము విధాన
విశ్వమున నెన్మిది విధాల విస్తరించె ॥ 3

ఒకనాఁడా కుశుఁ డర్ధరాత్రమున నెంతో దీపముల్ కాంతిపా
యక వెల్గొంద, జనంబు నిద్రగొను శయ్యామందిరమ్మందు మే
లుకొనే యుండి కనెన్ – ప్రవాసము ప్రియుల్ పోవన్ వ్యథంజెందునా
సతియన్ బోలు నదృష్ట పూర్వనొక యబ్జాక్షిన్ మహాశ్చర్యుఁడై ॥ 4

ప్రముఖ సజ్జన సమ రాజ్యలక్ష్మి గలిగి
యింద్ర సమతేజుఁడై బంధులెసఁగ, రిపుల
గెలుచు కుశునియెదుట నామెనిలిచియుండి
జై మహారాజ! యనుచు నంజలినిబట్టె ॥ 5

అపుడు ద్వారముల్ మూసియున్నప్పటికిని
అద్దమును నీడవోలె హర్మ్యమును జొచ్చు
నామెతో విస్మయముచెంది యనెఁ గుశుండు
మొదటి సగమేనుచే పాన్పువదలి లేచి ॥ 6

"గృహము మూసియున్నను ప్రవేశించినావు
నీకో యోగశక్తియును గన్పింపదయ్యొ
ఎంతో దుఃఖితాకృతి ధరియించుమంటి
తమ్మితీవ హిమగతోపద్రవము నట్లు ॥ 7

ఈవు కళ్యాణి! యెవ్వతె, వెవరిసతివి
ఈవు నాదరిరాకకు హేతువేమి
జిత మనస్కులో రఘువుల చిత్తవృత్తి
పరసతి విముఖంబని యెంచి మఱివచింపు 8

అపుడాస్త్రీ యనె "నీదుతండ్రి తనతో నాపౌరులన్ గొంచు క్షో
ణిప! వైకుంఠ పదంబుచేరె నితులన్ నిర్దోష నన్వీడి; నే
నిపుడో నాథుఁడులేని దానవయితిన్ వీక్షింపు, నన్నాయయో
ధ్యాపురీ రాజమహాధి దేవతగనీ స్వాంతాన భావింపుమీ ॥ 9

మణినిధుల సారఁ బురివిడి
ఘనరాజ్యపుటుత్సవములు గల సంపదలన్
గనియు రవికులుఁడు శక్తుఁడ
వు నయిననీవుండ దైన్యపూర్ణగనుంటిన్ ॥ 10

ప్రభువులేక నావాసంబు, వందలేసి
భవనములు, వరాండాల్, కోటప్రహరి, కూల
భానుఁడస్తమింపఁ దుపానువలన విడిన
యభ్రములుగల దివసాంతమట్లు వెలయు ॥ 11

యామినుల నందియల్ ఘల్లుమనుచు మ్రోయ
నచట నభిసారికలు చరింత్రచటిరాజ

ఏవటి నఖిమ మోములనుల్క దెమర వెలుఁగ
మాంసము వెదకు నక్కలు మసలుచుండె ॥ 12

ప్రమదాళుల్ జలకేళిఁదేలి దిగుడుంబావుల్ కరాగ్రాల మో
ది మృదంగధ్వని సేజలాలుమిపులన్ గంభీరతన్ జేయునా
దిమహాంభస్సులు నేఁడొ వన్యమహిషాల్ వేగన్ విజృంభించి శృం
గములన్ గొట్టఁగఁ దాళలేక సతమున్ గావించు నాక్రోశముల్ ॥ 13

తపిల దరివాసయష్టులు విరిగిపోవ
నామృదంగ ధ్వని చన లాస్యములుమాని
ద్రుమ దవానలోల్కలను పింఛముల మాడ్చుఁ
నేకెమము, లడవి మయూరాలెయయ్యె ॥ 14

సోపాజీపూయు కాళ్ల నా
యాడులు నేమెట్లవరుస నడుగులనిడి, దా
దాని ముదికిచేయుఁ బులుల్
నాడుజముగఁ జంపి లేళ్ల తడి రక్తముచే ॥ 15

తామర పూవుఁదోటలఁ బదంబిడి వట్టులు నాడ యేనుఁగుల్
తామర తూండ్ల ముక్కలిడులాగు లిఖించిన యేన్గుబొమ్మలన్
నేమము గోళ్ల కూలముల భిన్నమొనర్చుచుఁ గుంభపాళు, లం
దా మృగరాజులెన్నియొ విహారము సల్పుచునుండె నిప్పుడున్ ॥ 16

రంగు వెడిపోయి బూడిద రంగు గలిగి
స్తంభములపై నిగల వనితాప్రతిమల
కవట విడిచిన యంటుకొన్నట్టి తెలుపు
పాము కూసాలె యెదపైని పయఁటలయ్యె ॥ 17

పాడు పడుగోడలు నల్లఁ బడంగ వెల్ల
ఆట నిడుసు గడ్డిమొలచిన హర్మ్యపాళి
ముత్యముల జాలువలె శుద్ధములె యయినను
చంద్రకిరణాలు ప్రతిఫలించవు మునుపువె ॥ 18

శాఖలను వంచివేసి పుష్పము లొయ్యార్ల
జాలిగా మెల్లఁగ గ్రహించి చనుచు నుండ్రొ
అట్టి నాపూవుఁ దోఁటలో నలరుఁదీవ
లరసి కోయలవలెఁ గవుల్ విఱుగఁ గొట్టు ॥ 19

రాత్రులను దీపకాంతుల్ విరాజిలకయు
పవలును సతీముఖశ్రీలు ప్రకటపడక
అగురుధూపాలు ధూమాలు సణఁగిపోవ
మురువు కిటికీల సాలెగూండ్లొరసి నిండు ॥ 20

పూలుఁ గుంకుమాక్షత సైకతాలు లేక
స్నాన చూర్ణాలు గంధాల జాడలేని
శూన్య సరయూజలాలు చొచ్చియున్న
దరుల ప్రబ్బలిపొదల యుండ్లరసి యేడ్తు ॥ 21

కనుక నీవిప్పుడీవసతిని త్యాజించి
వంశ రాజధాని నయోధ్యఁ బడయునన్ను
మును నిమిత్తవశతఁ గన్న మనుజజన్మ
వదలి నీతండ్రి హరిరూపు వడసినట్లు ॥ 22

ఆడ్డెయని యామె ప్రణయంబు హర్షమొప్పఁ
దెలిసి యారఘూత్తముఁడు ప్రతిగ్రహించె
ఆయయోధ్యాధి దేవత యపుడు మెచ్చి
మరి ప్రసన్నాస్య మమరఁగ మాయమయ్యె ॥ 23

కుశుఁడు అయోధ్యకుఁ బోవుట

సరిగ రాత్రివానద్భుత సంఘటనము
ద్విజులకు సభలోఁ బ్రొద్దుట విభుండుతెల్ప
వారలు నభినందించిరి స్వాతహా పట్ట
ణాధి దేవత పతిగ నిన్నెంచె ననుచు ॥ 24

ఇతఁడు కుశావతిని శ్రోత్రియ వశఁజేసి
సూత్రకమిహూల మైననాఁడంతి పురము
తో సమేతుఁడై వైపుగ సేవతోడఁ జనియె
జలదబృందాలతో నగ్నిసఖుఁడువోలె ॥ 25

ధ్వజములు ప్రసవంబులే పూలవనులుకాఁగ
ఘట గజంబులె కేళికా గిరులుకాఁగ
రథ గణంబులె రాజహర్మ్యములుకాఁగ
సేన పతికి జంగమ రాజధానియయ్యె ॥ 26

వెంగొడుగు గనుస్వచ్ఛ రుచిమండలము గలుగు
పతిఁ బయోధ్యఁ బిల్చిన సేన కొమరు మిగిలె
ఉదయ మొందిన చందురుఁ డుదధిగట్టు
పైకి తేనికొనుచుఁ బోవు వార్ధివోలె ॥ 27

ములువేసిన కుశరాజు బలము శ్రమను
దైవశక్తితోనిదివోలె సర్వవసుధ
విడిచి ధూళియయి ద్వితీయ విష్ణుపదముఁ
జదములెడి యెక్కిపోవుచున్నదియ వోలె ॥ 28

వెడలఁబోయి కుశావతి నడరుమండి
మార్గమధ్యాన నడచుచు మసలుచుండి
ఇచట స్మృతిసేనఁ గనఁబడె నచ్చటచట
దేనిదది పూర్ణమను బుద్ధిఁ దీర్చెమదని ॥ 29

కురిసి యేన్గుల మదవారి ధృతము కురియ
దారిలో ధూళి బురదయై మారిపోయె
తురగముల డెక్క దెబ్బల త్వరితగతుల
నా బురదయును ధూళియై యమరె శ్రుతిని ॥ 30

వింధ్యగిరి చరియల నడిపిధులరసి
మార్గమున బహువిధముల మసలుచుండి

కరము ధ్వనిచేయుచు గుహాముఖాలు సేన
మఱి ప్రతిధ్వనింపఁ జేసి నర్మద విధాన॥ 31

గైరికాదిధాతులు పొడియై రథాల
చక్రధార లెఱ్ఱవడఁ దూర్యక్రమాల
యేన్గు ఘీ కృతుల్ గుఱ్ఱాల హేషలొరయఁ
గడచె వింధ్య లోయలిడు కాన్కలను గనుచు॥ 32

వింధ్య తీర్థాల గజసేతు విధులఁజేయ
నెదురు పడమరఁ జను గంగనిట్టె దాటి
చదలనెగిరెడి హంసల కదలుపెక్కు
లశ్రమగవచ్చు చామరాలతనికయ్యె॥ 33

కపిలు రోషంబుచే భస్మగా నెసంగు
తనదు పూర్వుల మేను లుత్తమపులోక
మొద హేతువై నౌకలన్ గ్రిందు మీఁదు
లయి త్రిపథగయౌ గంగకతఁడు మ్రొక్కె॥ 34

ఇటులఁ గొన్నిరోజులలోననేఁగి పథిని
కుశుఁడపుడు సరయూనదికూలమరిగి
యాగములుచేసి రాఘవు లరఁగులందు
నరిగపాతు యూపస్తంభ శతములరసె॥ 35

పూలచెట్టుల కొమ్మలలీల వంచి
చల్లని సరయూ తరంగాల మెల్లసోకి
అల్ల కులరాజరాధి యలరుఁదోట
యనిల, మెదురేగి కుశుసేనయలఁత మాన్పె॥ 36

వైరులయెద బాణములుపాతి, ప్రజకుమిత్ర
మయి, కులంబునకు ధ్వజమౌ, నధికబలుఁడు
కుశుఁడు ధ్వజములు విహరించ గొప్పసేన
నప్పురికి వెలుపల విడియంగఁజేసె॥ 37

విభునిచే నియుక్తులగు శిల్పివ్రజంబు
ప్రథిత సాధనంబులు గల వారె యగుట
పాడఱు నయోధ్యాదిద్ది నవంబు చేసి
రథ్యములు —తడిసి— గ్రీష్మార్త నవనిఁబోలె॥ 38

ప్రముఖ దేవాలయంబులు వఱలు పురికి
వాస్తు తెల్పి యుపవసించు వారిచేత
పసులు కానుకగఁ గల సపర్యలెల్ల
రఘుకుల వరుండు చేయించె శ్రద్ధతోడ॥ 39

ఆ కుపండంత రాజ హర్మ్యాంగణంబుఁ
గాముకుఁడు కాంతా హృదయంబు కరణిఁ జొచ్చి
ప్రకటరీతి సమాత్యాది ప్రకృతి తనితి
వారి వారి యర్హతఁ బట్టి గౌరవించె॥ 40

అశ్వశాల లందున్న హయాళిచేత
శాలలను గట్టి యున్న గజాలచేత
విపణులం గలసామగ్రి వితతిచేత
వఱలెఁ బురి సర్వతను భూష వధువు వోలె॥ 41

అతఁడు పూర్వశోభఁ దిరుగ నందఁ జేయు —
నా రఘుల వసతి-నయోధ్య నధివసించి
ఇంద్రు స్వర్గేబు నలకాపురేశుఁగాని
స్పృహకుఁ దెచ్చి గణింపఁడ యెన్నఁడేని॥ 42

గ్రీష్మవర్ణన

ఇఁకఁ దాల్చుండు కొనన్ మణుల్ పొదువు నుత్కృష్టోత్తరీయాలు నెం
దోకటే తెల్పగు పక్షమందు నిటు నట్లూగన్ సరుల్ దీర్చుఁ డిం
చుక నిశ్వాసఁ జలించు పుట్టములతో శోభిల్లుఁడంచున్ ప్రియా
ప్తుక వేషంబులు నేర్పుఁ దన్నరికిన్ దోతెంచె గ్రీష్మంబదే॥ 43

దక్షిణాయనమున నుండి తపనుఁడంతఁ
దను దరియఁగ నుత్తర దిశాంగన తపించి
ప్రస్ఫుటానంద శీతల బాష్పవృష్టి
యటుల విడిచె హిమాద్రి హిమాంబుధార. 44

దివస తాపంబు రోజు రోజవధి మించె
ఎంతయో యామినియుఁ గృశించిపోయె
ఇవ్వి రెండుఁ బ్రణయ కలహాన నతిగ
సానుతాపులౌ దంపతులట్లు యయ్యె. 45

అడుగున దిన దినము నాచుఁ వెడలుచుండ
ఉదక మొక్కొక్క మెట్టునే వదలుచుండ
లోఁ గల కాడలు నిలఁబడ దిగుడు బావు
లందు, జలము, స్త్రీ మొలదాఁక నలరుచుండె. 46

వనుల వికసించి నెత్తావి విరియఁ జిమ్ము
మురువు సాయంతనపు మొల్ల మొగ్గలందు
భ్రమర మొక్కొక్క దానిపైఁ బాదముంచి
ధ్వనులు చేయుచు లెక్కిడు పగిది నుండె. 47

చెమట చింద నార్ద్ర నఖక్షతముల గురుతు
గలుగు కామిని చెక్కిలిఁ గఱచి-కొనలు
మివుల నంటు కొనుట చేతఁ జెవిని నుండి
వ్రాలినను దెరిసెవు పువ్వో పడప యపుడె. 48

జల ధారా గృహపాళిఁ జల్లనగు స్వేచ్ఛా యంత్రపూరాల జ
ల్లుల వ్యాప్తంబయి చందనంపు రసముల్ సోకంగఁ జిల్కించి త
స్థలముల్ ధౌతమొనర్ప మెత్తనగు స్వచ్ఛాంచద్గరుత్మచ్ఛి లా
ఫలకాలందుఁ బరుండి యెండ తటిఁదాపాల్ సైతురాఢ్యుల్ పురిన్. 49

తన తోడైన వసంతుఁ డేగుటయు, మంద క్షీణ వీర్యుండుగా
నన విల్తుండయి; స్నానమాడఁ దడిమైనన్ విప్పి సాంబ్రాణి వా

ఘన ధూపంబులు వేసి యార్చి, ముదవో సాయంతనీ మల్లికల్
ఘనతన్ దిద్దు నొయార్ల కేశముల నింకం బొందె సామర్థ్యమున్॥ 50

పలురజత కణాల్ పట్టుట(బసుపు నెఱుపు
నగుచు మద్దిచెట్టు పొడుగా పువులగుత్తి —
తనువు(దాల్చియు రుద్రుచే(గినుక చేత(
వెగ నఱికిన మన్మథు నారి వగిది(— దనరు॥ 51

మోదముల(జిమ్ము తియమావి పూ(త రెమ్మ
నిరుజి చెఱకు పానకములు, మురువు(గొత్త
పాటలపూ(బూల(జేకూర్చు పందు(గ్రీష్మ
కాల, మెల్ల కాముకుల తాపాలు తోలె॥ 52

* పాద సేవలచేత(దాపాలు మాన్పి
నృపతియును జంద్రుండు నుదయ మొందె
గ్రీష్మకాలంబు ముదుర(గ(గనియు జనులు
కెంతయో కాంతిమంతులై యొస(గినారు॥ 53

కుశుని సరయూనదీ విహారము

ఇటులుండన్ మదరాజహంస పితతుల్ హేలన్ దరంగాల ము
చ్చట నొయ్యారముగా విహారములు స్వేచ్ఛంజేయ నొప్పారుచున్
తటిపూ(దీవెలపూలు దాల్చు సరయూ తల్పంబు నందిచ్చ ను
త్కట లీలన్ జలకేళిదేల(గుశు(డాకాంక్షించె స్త్రీ యుక్తు(డై॥ 54

సరయూ తీరము నంతటన్ శిబిరముల్ చక్కన్ రచింపించి యా
సరయూ నీరములోనివౌ మొసళులన్ జాలర్లచే(బట్టి(జే
సి, రమానాథుని బోలు నా కుశు(డు స్వశ్రీ వైభవోపేతు(డై
సరయూ నీరములన్ విహార మొనరింపన్ సాగె నా వేసవిన్॥ 55

సరయూ తీరపు మెట్లనుండి దిగుచున్ సయ్యాట నొయ్యారముల్
విరియం జిమ్ము నొయార్ల బాహుపురి రావిళ్ళన్ పదాల్ త్రొ(కిలన్

---

* పాదసేవ=నృపతి పాదసేవ, చంద్రకిరణ సేవయును.

గరమున్ మ్రోసెడి యందియల్గల గల క్వాణంబులన్, వెగ్గడి
ల్లి రయానన్ దివిఁబాఱు నంచవరుసల్ సెండాఱె సయ్యోటిపై॥ 56

ఒక రొకర్లపై నొండొరు లొరసి నీళ్ళ
జల్లుకొనుచు నొళ్ళు మరచి స్నానమాడు
తన్వులఁ బడ వెక్కి గనుచుఁ, దనదు దరిని
గల కిరాతిఁ జామర హస్తఁ బలికెఁ గుశుఁడు॥ 57

"అరయు, మెయిపూఁత జాఱ నా యంతిపురపు
స్త్రీలు వందలమంది కేరింతఁ గొట్టు
సరయునది పూరమది తాల్చు ఛాయ లెన్నొ
అభ్రములు గల్గు సంధ్యోదయంబు పోలె॥ 58

పడవ లవి శోభ యిడ శోభ పడిన నీళ్ళ
నంతిపురి స్త్రీల కండ్లలో నంజనంబు
కరిగి చెదరగ నునుకడకండ్ల మదపు
రాగరుచి నీరు మఱి సమర్పణమె చేసె॥ 59

విఱుఁదులు ఱొమ్ములు మిక్కిలి
బరువౌటను వీరు తమ్ము వహియింపఁగఁ జా
ల, రయిన నాట తమిని భుజ
పురులున్న భుజములఁ గష్టముగ నీదెదరే॥ 60

జల కేళులాడ వీరి చె
వులనుండి పడిన దిరిసెన పువ్వులివె, నదీ
జలములఁ దేలుచు నాచు భ్రమి
యిలయిన చేపలకు నాచా యను భ్రమఁ గొల్పెన్॥ 61

జలతాడన తత్పరలగు
వెలఁదుల గుండె పయిఁ బడుచు బెను ముత్తెములం
దలయిన జల కణములలో
గళితమ్మయి తెగిన సరులు కనిపింపవు సూ॥ 62

ఒయ్యారుల యవయవముల
కయ్యా యుపమానము లతియంతికమయ్యెన్
తియ్యని కనుబొమల కలలు
గొయ్యాగు పొక్కిలికి సుడులుఁ గుచములకుఁ * గవల్ ॥ 63

పింఛములు విప్పి యభినం
దించు నెమలి కేకలఁ దగి, మృదుగీతికి సా
రించుచుఁ బ్రమదలు తమి వా
యించు జల మృదంగ వాద్య మిదె చెవులఁ బడెన్ ॥ 64

దేహములనంటు తడి వల్వ స్త్రీల మొలలఁ
బోలుచు మొలనూళ్ళ సూత్రాలు, జలము నిండఁ
జక్కనగు వెన్నెలలు కప్పు చుక్కలటుల
మసలకయె నిశ్చలము లౌచు మౌనమూనె ॥ 65

వారి ధారలఁ జేతితో విరు కొట్ట
దర్పమున మర్లఁ జెలులు వక్త్రములఁ జల్ల
తరుణు లిదె వంకరలు వీడు కురుల కొసలఁ
గ్రక్కెదరు కుంకు మార్ద్ర నీరపుఁ గణాలు ॥ 66

జుట్టు ముడివీడి మైపూత సొబగు జాఱ
జాఱి ముత్యాల చెవికమ్మ జాలు వ్రాల
జల విహారాల వేషముల్ నలిగి చెడిన
నంగనల మొగంబులు మనోహరమె యయ్యె" ॥ 67

అని, విమానముఁ బోల్ నౌక నపుడు కుశుఁడు
దిగుచు హారము కదలి నా స్త్రీల తోడ
నీట విహరించెఁ గరిణులున్ వెంటనంట
స్కంధమునఁ దమ్మితూడూను గజ విభుఁడటు ॥ 68

* కవలు=జంటలయిన చక్రవాకములు.

విదప రాజిల్లు నృపుతోడ స్త్రీలువారు
సంగతలయి యుంతను ప్రకాశంబు గనిరి
తొలుత ముత్యాలె రమ్యాలు, వెలుఁగు జిమ్ము
నింద్రనీల మణిఁగన నింకేమి చెప్ప॥ 69

బంగరు శిఖరంబున డాబు రంగు నీప్స
ప్రమద లతనిపైఁ బల్లిరి ప్రణయ మలర
అప్పుడటు చల్లఁ బడుకుటుం డతిగ వెలిగె
రమ్య గైరిక సిక్త్రాద్రిరాజు వోలె॥ 70

అంతిపురపుఁ బూఁబోఁడ్లతో నా కుశుండు
సరయునదిలోన జలకేళి సలుపుచుండ
అప్సరః స్త్రీలతోఁగూడి గంగాంబులందు
లీల విహరించు దేవేంద్రు లీలఁనొప్పె॥ 71

కుశుని మణికంకణమును నాగరాజు గైకొనుట

మునుపు రాముఁ డగస్త్యుచేఁ బొంది యేది
మూర్తి రాజ్యముతోపాటు కుశునికిచ్చె
అట్టి జయశీలమగు కుశునాభరణము
జలముల విహరించునపుడు జాఱిపడియె 72

స్వైర జలకేళిఁ దేలి స్వాంతులతోడ
లేపమునఁ దన శిబిరంబు చేరి నంత
కుశుఁడు స్వభుజము నం దద్దుకొనుచుఁ జూడ
దివ్యవలయము లేనట్లు దెలిసికొనియె॥ 73

వలయమది జయలక్ష్మిని వశమొనర్చు
పైఁగ స్వాయముగ సీత దానిఁ బాణిఁ దొడిగె
కానఁ బోవ పైచఁడు, లోభానఁ గాదు
పుణ్యఫలపె ఘనునకు బెంపు భూషణముల॥ 74

అవల నతఁడు బాలురులకునానతిచ్చె
వేగ నదిలోన నంతయు వెదకుఁడనుచు
వారొ సరయు వెల్లవెదకి వడయరైరి
అయినను ప్రసన్నముఖతఁ బాయకె యనిరిటు॥ 75

దేవ! మేము పూర్తిగఁ బ్రయత్నించినాము
దొరకలే దేటిఁ బడిన యాభరణవరము
బహుశ హ్రదములో వసియించు పాపరాజు
కుముదుఁడిది లోభమునఁ గయికొనెనొ యేమొ॥ 76

ఇంక గుశుఁ డెఱ్ఱవాఱిన వీక్షణముల
నెల్లఁగనుచు ధనువుదాల్చి యెక్కుపెట్టి
గట్టు దొరసి వేగమె పన్నగాధిపతిని
జంప వింటు గారుత్మతాస్త్రంబు దొడగె॥ 77

అతఁడు బాణంబు సంధించినంత మాత్ర
హ్రదము క్షోభించి వీచి హస్తములు పొంగ
ఒడ్డులవి కొట్టుకొనె గోయిఁబడ్డ గొప్ప
యడవి యేన్గు బోలెఁ బరుషమయి ధ్వనించె॥ 78

నాగరాజు కుశునికి మణికంకణముతోపాటు తన కన్య నిచ్చుట

కలఁచఁబడి క్షోభపడు మొసళ్ళలు చనప్ప
హ్రదమునుండి కుముదుఁడు సర్పాధిరాజు
కన్య ముందిడుకొని సశీఘ్రముగ వెడలె
జలధినుండి శ్రీ తోఁ బారిజాతమట్లు॥ 79

స్వీయభూష తిరిగి యీయఁ జేయిచాపి
తన కడకు వచ్చిన యహీంద్రుఁగని కుశుండు
సరగ గారుడాస్త్రము నుపసంహరించె
నుత్తములు నమ్రులకుఁ బగయుంచరెపుడు॥ 80

త్రిభువనపతి రాము సుతుండు, దివ్యమహిమః
దరులపాలి యంకుశము, మూర్ధాభిషిక్తుఁ
డగు కుశునితోడ సదృక్షుఁడైన కుముదుఁ
డవె శిరమువంచి మానోన్నతాంగుడయ్యె॥ 31

"దైవ కార్యంబుకై నరత్వంబుగొన్న
హరికి సుతుఁడన్న పరమూర్తివయితి వనుచు
నెఱుఁగుదును, నట్టి నేను నర్చింపఁ దగిన
నీదు హర్షమునకు విఘ్న మెట్లొనర్తు" ॥ 32

కరముతోఁ గొట్ట బైకేగు కందుకమును
బట్టఁగఁ గుతూహలముతోడఁ బైకిఁ జూచు
నాక్రమిత యాకసమునుండి హ్రదమునుండి
ముందు పడు జ్యోతిఁ బోలు నీ భూషఁ గొనియె 33

జానువుల దాక నుండి మాంసలమె యగుచు
నారి దెబ్బల కాయల నొరు మీఱు
భూమి రక్షించు పరిఘమై పొల్చు నీదు
భుజమున మరల నీ భూష పొల్పుఁ గాక॥ 34

నీదు జైత్ర భూష హరించు నేరమునకు
తగిన శిక్షగ నీదు పాదముల సేవ
చేయఁ బోయెడి నా చిన్ని చెల్లెలియగు
నీ కుముద్వతిని ప్రియగన్ స్వీకరింపు॥ 35

అని కుముదుండు పల్కి తన యాభరణంబును నప్పగింప, నీ
వును స్తుతిపాత్ర బంధువవు పో కుముదా! ముదమయ్యె నం
చును గుశుఁ డింపుగాఁ బలుకఁ, జూచి సమేత సమస్త బంధువై
తన సుతఁ గన్య, నా యుభయతారక భూషుని కిచ్చె సమ్మతిన్॥ 36

అధిపతి, సాహచర్యమునకై శుభమై తగు నన్ని సూత్రమున్
గ్రథిత మొనర్చ నామె చేయిఁ గ్రన్ననఁ గైకొన నగ్నిసాక్షిగా
ప్రథిత దిశాదిగంతముల వ్యాప్తిని బొందుచు దివ్య దుందుభుల్
చదల ధ్వనింపఁ, బుష్పములు సౌరభముల్ గురిసెన్ మహాద్భుతోద్ధతిన్ ॥ 87

ఇటులన్ సర్వ విభుండు లోక విభు లక్ష్మీశాత్మజున్ మైథిలో
త్కట పౌత్రున్, గురుఁడట్టి తక్షకుని యైదౌ పుత్రు నాగాధిపున్
పటు సద్బంధుఁగఁ బొంద; తండ్రి వధచేఁ బ్రద్వేషియే పక్షిరా
ట్కృట భీతిన్ భుజగాళి — పోరు లహిళంకన్ — వీడ రా జేలెడిన్ ॥ 88

ఇది

పదునాఱవ సర్గము

రఘువంశ లహరి

పదునేడవ సర్గము

అతిథి రాజ్య వర్ణన

వశి కకుత్స్థుని తనయుఁడౌ కుశుని వలనఁ
గనియెను గకుద్వతి యతిథి యనెడు సుతుని
రాత్రి తుదిజాము బ్రహ్మ మూర్తంబు వలన
బుద్ధి సుప్రసన్నత్వముఁ బొందినట్లు॥ 1

అనుపమద్యుతి మెఱయ, నా యతిథి — తండ్రి
పెనుపఁ దలిదండ్రుల కులాల్ పవిత్రపఱచె
అమలమైన యుత్తర దక్షిణాయనముల
భానుఁ డుదయించియుఁ బవిత్ర పఱచినట్లు॥ 2

అకలుషార్థిక వేత్త యౌ నతని తండ్రి
అఖిల కుల విద్యల యర్థంబు నతిథి కపుడు
మొదట గ్రహింపఁ జేసి యా పిదప ప్రీతి
నృపుల కన్యల చేయి గ్రహింపఁ జేసె॥ 3

నుతకుల కుశుఁడు సుకులుఁడౌ నతిధి చేత
అధిక బలి కుశుఁడు బలియౌ నతిధిచేత
అతివశియగు కుశుఁడు వశియైన యతిధిచేత
ఒకనిఁ దన్ననేకుఁగ నెంచె నొకఁడె యయ్యు॥ 4

స్వఃపులమునుండి వచ్చెడి ఫణితిఁ బట్టి
అమర పతికిఁ గుశుఁడు సాయ మాచరించె

ఆతఁ డప్పుడు దుర్జయుఁడను నసురచంపె
సమరమునఁ గుశుండసురచేఁ జంపబడియె॥

ఫణిపతి కుముదానుజ కుముద్వతియు యపుడు
ప్రాణపతియైన కుశుఁ బ్రియున నుగమించె
కుముదముల కానందము గూర్చు చుండు
లలిత కాంతుఁ జందురుని వెన్నెల విధాన॥ 6

అందుఁ గుశుఁడు దేవేంద్రుని సింహాసనమును
సగము భాగము పొందు ప్రశస్తి గనియె
ఇంకఁ గుముద్వతియు శచికి నెంతొ కూర్చు
చెలియ యయి పారిజాతాంశ కలితయయ్యె॥ 7

"ఒక వేళ వేటా యయినఁ ద
న కొడుకు కభిషేకమును బొనర్పుఁడి" యని యా
జికిఁ జనుచు నసిన కుశుని ప
లుకు తలఁచి యతిథిని మంత్రులు సలిపిరి నృపున్॥ 8

అతిథికి నభిషేకమునకుఁ
చతురత మంత్రులిఁక శిల్ప శాస్త్రజ్ఞులచే
నుతమతిఁ జేయించిరి య
ద్భుత వేదియగు నలుస్తంభముల మండపమున్॥ 9

అచటన్ బంగరు బిందెల
శుచిగన్ దెచ్చిన సుతీర్థ శుభ్ర జలాలన్
పచరించిరి యభిషేకము
సుచరిత ప్రజ భద్రపీఠ శోభి యతిథికిన్॥ 10

మధురగభీరత వాద్యపు
వదనము పయిఁ గొట్టి మ్రోగు పలు తూర్యములన్
మది నూహింపఁగ బడె న
తిథికి జరిగెడు శుభము లెడతెగ కానుమున్॥ 11

గణికలు యవాంకురమ్ములు
చిఱునవ్వుల పట్టు లేత చివురులు మొదలౌ
మురువగు నీరాజనముల
వరుసలు కులవృద్ధులీయఁ బరఁగె నతిథియున్॥ 12

అతిథిని జయశీలుఁ బురో
హిత ప్రముఖులగు ద్విజులు, జయించు స్వాభావం
బు తనరు నథర్వ మంత్ర వి
తతిచే నభిషిక్తుఁ జేయఁ దలకొని రాదిన్॥ 13

అపు డతిథి తలను నభిషే
కపు జల పూరములు పడుచుఁ గరము వెలింగెన్
త్రిపురారి శిరంబున వే
గ పడుచు ధ్వనిచేయు దివ్య గంగాంబులటుల్॥ 14

ఆతని మంగళ పాఠకు
లా తతగతి స్తుతు లొనర్ప నతఁడు దనర్చెన్
చాతకములచే మిగులం
బ్రీతిని నభినందితుఁడగు మేఘుఁడు వోలెన్॥ 15

పావన మంత్రంబులచేన్
బావనమగు జలముచేత స్నానము చేయన్
పే వర్షంబులు కురియం
గా వర్ధిలు వైద్యుతాగ్ని గతి నతఁ డొప్పెన్॥ 16

అభిషేకమయిన పిదపన్
ప్రభూత ధనమంతగ నిడె స్నాతక తతికిన్
విభవ ముగ యజ్ఞములు నెం
ప భూరి దక్షిణలతోడ తనరుచు ముగియున్॥ 17

స్నాతకులు వారలప్పుడు
ప్రతిని నాటేస్సు నేది వెలయించి, రచే

కరవఁ బాష్పంపుఁ గన్నుల
నారత ఫల మపుడె కల్గు నటులొనరించెన్॥ 18

ఘటజి కతఁడు పతికాఁగన్
ద్విరగా ఫైవేల విడిచె వధియింపఁగనౌ
నదుల వదలె, నెడ్లపయిన్
ఒడు విడ మాన్పెను, బిముపుటు వలదనె నాలన్॥ 19

పంజరముల నెప్పటి నుండో పడిన చిలుక
లాదిగాఁ గేళి పక్షులకైన నతఁడు
ముక్తి కలిగించె స్వేచ్ఛగాఁ బోయి తిరుగ
నాజ్ఞ యొనరించెఁ దన రాజ్యమున నపుడె॥ 20

అవల నాతఁడు హర్మ్య కక్ష్యాంతరమున
నుంచిన,—పయి వల్వ అలంకరించి పఱచు—
అమలము—శుచియైన గజ దంతాసనమునఁ
గూరుచుండె సింగారించు కొనెడు కొఱకు॥ 21

కరములను తాము ముందుగఁ గడిగి కొనియె
క్ష్మాపతి నలంకరించు శృంగార కరులు
అగురు సాంబ్రాణి పొగ జుట్టారఁ బుచ్చ్రి
నతనిఁ గొలిచిరి గంధ మాల్యాదులూని॥ 22

ముత్తియపు సరులు పయిని ముడిచి కట్టి
సోన పూమాల నుంచిన యా నృపాల
శిరమునఁ బ్రశిఖల పుంజాలు చిలుకు పద్మ
రాగ మాణిక్యమును గ్రుచ్చిరపుడు వారు॥ 23

కమ్మ కస్తూరి తావుల గ్రుమ్మరింప
గంధపుం బూఁత నంగరాగంబు ముగియు
పిదప గోరోచనముఁ గూర్చి వెలయుచున్న
పత్ర రచనను జేసిరి వారలెంచి॥ 24

మండనములూని మెడను పూమాల వ్రేల
రాచయంచ యంచుల దుకూలములు దాల్చి
మిగుల దర్శనీయుండయి మేది నీశుఁ
డరయు రాజ్య మాత్మ శ్రీకి వరుఁడయయ్యె॥ 25

తన రూపము గనుఁ గొనునా
తని ప్రతిబింబము పసిండి తళుకుల యద్దం
బున నొప్పె నుదిత రవిఁ దోఁ
చిన మేరుగతమగు వేల్పు చెట్టుం బోలెన్॥ 26

రాజ చిహ్నములగు చామరాదులూని
పరిచరు లపుడు జయ జయ ధ్వనులు చేయ
నాతఁడు సుధర్మసభకు రవంత యైనఁ
దగ్గిపోనట్టి తన సభాతలికిఁ బోయె॥ 27

అందు నాతఁడు చాందిని యందమీనఁ
గూర్చు జనకు నాసనమునఁ గూరుచుండె
ధరణి పాలురు మేలి రత్నములచేత
రమ్య పద పీఠమున వ్రాలి రాయుచుండ॥ 28

ఆతఁడాక్రమించిమించిన సుమహత్త్వ గలుగు
మంగళ గృహంబు నతనిచే మహితమయ్యె
మంచి శ్రీవత్సమను పుట్టుమచ్చ గలుగు
శ్రీహరి హృది కౌస్తుభమణి చేతఁ బోలె॥ 29

కౌమారము కంటె ఘనం
బై మించిన యౌవ రాజ్య మాహారాజ్య
శ్రీ మీఱ నంది తగె, రే
ఖా మాత్రము నుంచి పూర్ణగతిగను కళిగన్॥ 30

వినయుఁడు ప్రసన్నముఖుఁడై
మరియు స్మిత పూర్వాభాషియు నతిథి గాం

ప యతని యనుజీవులు చూ
పి యనుకొనుదు రొడలు దాల్చు విశ్వాసముగన్॥ 31

ఇంద్రునివంటి సిరిగల ర
సేంద్రుఁ డమరు తరుల వంటి జెండాల పురిన్
ఇంద్రునిగజమ్మువంటి ద్వి
పేంద్రముతోఁ జనుచు వేల్పు వీడుగఁ జేసెన్॥ 32

అతఁ డొక్కఁడె తలపై ను
న్నతమగ ఛత్రము ధరింపఁ దద్ప్రభ విమల
ద్యుతిచే సర్వ జగతిఁ ద
ద్గత నృపతి వియోగజాత తాప మడంగెన్॥ 33

అగ్నినుండి పొగలు జ్వాల లవలవెడలు
సూర్యుడుదయించు నవల రశ్ములును వెడలు
అతఁడొ యన్ని తేజస్సుల వృత్తిదాటి
గుణ తతుల చేత నొక్కట మాఱె కూడిలేమ॥ 34

ప్రీతిచే విశదంబులౌ వీక్షణముల
ననుసరించిరి పురకాంత లతిథినపుడు
శరదృతు ప్రసన్నమగు తేజసులతోడ
మిపుల చకచకగ రాత్రులు ధ్రువుని బోలె॥ 35

అటఁ బ్రకాశమౌ దేవాలయంబులందు
నర్చితలగు నయోధ్యా పురాధి దేవ
తలు ప్రతిమలందుఁ గడు సన్నిధాన మంది
అతిథి నను గ్రహించి రయర్హుఁ డౌట॥ 36

అభిషేక జలార్ద్రంబయి
ప్రభు వతిథి వేది యెంత వఱకాఱదొయా
పభ సమయములోనె యా
విభు దుస్సహ శౌర్య మది నేలను దరిసెన్॥ 37

గురువు వసిష్ఠుని మంత్రము
అరుదౌ ధర్మ్యమగు నతిథి యతిహితకరముల్
ఇరు సాధనములు కలియఁగ
ధర సాధింపంగరాని దన్నది కలదే॥ 38

ధర్మనిష్ఠులతోఁ గూడి తఱచతండు
అలసతయను నదెఱుఁగక యరయఁ దగిన
సంశయమునుండి ధ్రువపర్చఁ జాలు వాడు
ఆ ప్రతివాదుల వ్యావహార రచన లరయు॥ 39

దాని పిదప ముఖ్య ప్రసాదములఁ బట్టి
తెలుపఁ బడిన — కార్యసిద్ధికి ఫలించు —
భృత్యులు వచించు చున్నట్టి — విన్నపముల
వినుచు వారి కోరికలను వేగతీర్చు॥ 40

అతని జనకుఁడౌ కుశునిచే నఖిల జనము
శ్రావణంపు మాసముచేత సకల నదుల
వలెను వర్ధిల్లి, యతిథిచే భాద్రపదపు
నదులవలె పొంగిపోవుచు ముదితులైరి॥ 41

ఏది యనె నది నిజమొనరిచె
ఏది యిచ్చెనో యది తిరుగ గ్రహింపఁడు గాని
పదె పదె శత్రులఁ జీకుచు
పదె పదె మరల నిలిపి వ్రతభంగము చేయున్॥ 42

జవ్వనమ్ము సౌందర్య మైశ్వర్య మివ్వి
యొకట్టొకట్టైనను మదంబొందఁ జేయు
నతని యందివ్వి యన్నియు నెసఁగెనైన
అతని మదియేమి గర్వంబు నందలేదు॥ 43

ప్రకృతు లెల్లరు నీరీతి ప్రతిదినంబు
అతిగ ననురాగయుక్తులై యగుచునుండ

క్రొత్తవాఁడయ్యు నేమి యక్షోభ్యుఁడయ్యె
దృఢపు మూలంబు గలిగిన వృక్షమట్లు॥ 44

బాహ్యశత్రులు నిత్యంబు బాధయిడరు
పైఁగ వారు దూరగులు, కాబట్టి యతఁడు
లోననున్న కామక్రోధ లోభ ముఖ్య
శత్రులారింటికిని బరాజయము గూర్చె॥ 45

సహజ సిద్ధంబతాను చంచలమయయ్యు
అటుఁ బ్రసన్నత నభిముఖుఁ డైనయట్టి
క్షితిపునెడ లక్ష్మియెపుడు సుస్థిరత నుండె
గీటు రాతిపై బంగారు గీతవోలె॥ 46

కేవల నీతియె భీరువు
కేవల శౌర్యంబు వ్యాఘ్ర కృత్యంబె యగున్
కావున నీతియు శౌర్యము
తాఁ బనె యతఁడు చేయఁదలపోసె మదిన్॥ 47

నలువైపు గూఢచారుల
వెలుఁగులు పంపిన నృపతికి స్వీయపురాణ్యం
డలమునఁగన నిది తేదెది
జలదంబులు గ్రమ్మని దివసకరునికి వలెన్॥ 48

పవలును రేయుఁ బ్రతిగడియ
సేప చేయ నృపులకు నాజ్ఞ యిచ్చెడివాఁడో
యవి యవె నిస్సంశయుఁడగు
మ విభుఁడు నిశ్చయముచేసి చూపును జగతిన్॥ 49

ప్రతి దినమును మంత్రులతో
నతనికి మంత్రములు చర్చలగుచునె యుండున్
ప్రతిపన సువియగుచున్నను
నత గుప్తేప్రియుఁడుగాన నవి గన రెవరున్॥ 50

తగు కాలంబుల నిద్రితుఁ
డగుచున్నను స్వపరభువుల కంపిన చారుల్
స్వాగమనము లాగ మనము లె
ఱుఁగ రొండొరు, లటు లతిథి మెలకువన్ మెలఁగున్॥ 51

అతఁడు రిపుల నెదుర్చుచున్నప్పటికిని
అతని దుర్గముల్ దుర్గమంబయ్యె నెపుడు
వెనకి ద్విపముల హింసించు సింహ మింక
భయముచే గుహలందునె పండుకొనునె॥ 52

శుభములె ప్రధానమైన యా విభుని పనులు
పరి పరి పరిశోధింప నిర్బాధ మయ్యె
అవియులోనె పండెడి వడ్ల యట్టె నగుచుఁ
బ్రకటితముగాక లోననే పక్వమయ్యె॥ 53

అతఁడు వృద్ధిని పొందు చున్నప్పటికిని
ఎపుడును గుమార్గమున సంచరింపలేదు
ఉప్పు సంద్రమెపుడు, పొంగు చున్నఁగాని
యేటి ముఖముననే వెలికేగుచుండు॥ 54

అతఁడు ప్రకృతుల మది కెప్పుడైనఁగాని
విముఖత జనింప వెంటనే శమ మొనర్చు
ప్రకృతి విముఖతకుఁ బ్రతికారంబు చేయఁ
దగిన — దానిఁ బుట్టింపకె యెపుడు దనరువాఁడు॥ 55

శక్తి గలిగినను నతండు శక్యమైన
శత్రు తాడనె చేయుచునుండు జైత్రయాత్ర
వాయువు సహాయుఁగాఁ బొందువాఁడె యయ్యు
అంభసులఁ గోరకుండు దావాగ్ని యెపుడు॥ 56

అర్థకామాలు ధర్మము నణఁచలేదు
అర్థ కామంబులను ధర్మ మణఁచకుండె

కామ మర్థంబు, నర్థంబు కామ మణఁచి
దిటుల నా మూఁటి సమత వర్తించె నతఁడు॥ 57

సఖులు హీనులే నుపకృతి సలుపకుంద్రు
అతి సమృద్ధులె యేని వికృతి యొనర్తు ?
కనుక మధ్యమ శక్తియె కలుగు సఖుల
వారి స్థాపించె నా రఘువీరుఁ డెపుడు॥ 58

తనవి పరులవి శక్త్యాదు లనుగ్రహించి
నేర్పుతో బలాబలముల నిశ్చయించి
తానె బలవంతుఁడేని శాత్రవు నెదుర్చు
నట్లు గాకున్నచో మౌన మావహించు 59

అర్థకోశంబ యున్నచో నాశ్రయింత్రు
అని ధనముగూర్చు, నాశచేనైతెఁ గాదు
జలము నిండియుండి మేఘసముదయమునె
చాతకము లభినందించు సర్వవేళ॥ 60

పర కర్మ లపహదించుచు
నిరతమ్ము స్వకర్మలందు నేర్పున మెలఁగెన్
పర రంధ్రంబులఁ గొట్టుచు
స్వరంధ్రములఁ గప్పుకొనియె శాంతిన్ దాంతిన్॥ 61

దండయుతుఁడైన యాతని తండ్రిచేత
నిత్యమును వర్ధితంబయి—నేర్చఁబడిన
యస్త్రములుగల్గి, రణయోగ్యమైన దండ
మితని దేహముతోడ ఛేదింపదయ్యె॥ 62

ఉరగ శిరోరత్నము బలె
ధరేశ శక్తి త్రయంబుఁ దాకరు శత్రుల్
నరపతి మాత్రము రిపులది
మెరగొను సూదంటురాయి యినుమును బోలెన్॥ 63

నదుల దిగుడు బావుల బలె
పదె పదె యడవులదరి నుపవనముల(బోలెన్
పదపడి యద్రుల(దమ దమ
సదనముల బలెను బరింత్రు క్ష్మాపతి వణిజుల్ ॥ 64

క్షితిపతి విఘ్నంబులనుం
డి తపము, తస్కరులనుండి నిరతము ధనమున్
ధృతి(గాచుచు వర్ణాశ్రమ
తతినుండి స్వాధనము షడంశ ధనముగ(జేయున్ ॥ 65

గనులందు రత్నరాశిని
వనులందు గజముల క్షేత్రపది సస్యములన్
గనుచున్ ధరయతనికి వే
తనమును రక్షణకొఱకయి తగునటు లిచ్చెన్ ॥ 66

షణ్ముఖుని వలె శౌర్యంబు జరవునత(డు
షడ్గుణమ్ములకున్ మఱి షడ్బలముల
కనువుగా సాధనీయములైన వస్తు
లంచు తగు వినియోగంబు నరసి యుండె ॥ 67

ఇట్లు నాల్గువిధముల వర్తించుచున్న
రాజనీతిని క్రముగ(బ్రకట పఱచి
అష్టతేకుండ మంత్రి భృత్యాది వఱకు
నీతికిందగు ఫలములన్ నెగడుచుండె ॥ 68

కపట రణవిధుల్ దెలిసిన ఘను(డెయయ్యు
ధర్మయుద్ధంబె చేయునా ధన్యుకడకు
వీరులనె పొందు జయలక్ష్మి చేరవచ్చు
నెపుడు నభిసారికలవంటి వృత్తి(బొంది ॥ 69

తఱచు శత్రువులతని నతని ప్రతాపముననె
భగ్నులగుట యుద్ధము దుర్లభంబయయ్యె

మదపు గంధంబు చేతనె మఱొక కరుల
భగ్నమొనరించు గంధద్విపానకట్లు॥ 70

వృద్ధిపొంది చంద్రుండు క్షీణించిపోవు
అట్లలే సముద్రుఁడు వెన్కకరుగుచుండు
అతఁడు వానిపోలిక వృద్ధినందుచుండి
వానివలె నైతె క్షీణత్వ మందఁడెపుడు॥ 71

కరము నల్పులై యాచింపఁ గడఁగుచుండు
సజ్జనులు ఘనుఁడు నృపతి యాశ్రమము పొంది
జలధి నాశ్రయించు జలదంబులను బోలి
దాతలై నిరంతరమును దనరుచుంద్రు॥ 72

మెచ్చుకొనునవె నలువుచున్
మెచ్చుజడుచు సిగ్గుపొందె నృపతియుఁగాని
మెచ్చు జనులు ద్వేషించెడి
యచ్చిత్రహృదుని యశంబు లనయము పెరిగెన్॥ 73

ఉదయించిన సూర్యునివలె
స్వదర్శనముచేత సర్వపాప మడఁపుచున్
వదె వదె తత్త్వార్థముచే
తఁదమముఁ బాపుచు ప్రజలఁ దా లోఁగొనియెన్॥ 74

చందురు కరములు పద్మముఁ
బొందవు; సూర్యుని కరములు పొందవు కలువన్
ఏఁదు గుణియగు విభుగుణము
లందెను రిపులందుఁ గూడ నవకాశంబున్॥ 75

అశ్వమేధంబుకై జయమ్మందఁ గోరు
నతని చేష్టలు రిపు వంచనాంచితములె
యయినఁగాని యాతఁడేది యాచరించు
అద్యదెల్ల ధర్మమును దాటి యమరదెవుడు॥ 76

శాస్త్రవిధి చూపు మార్గమే సత్ప్రభావ
గతులతోఁ గూడియుండు నా క్ష్మావిభుండు
ఇంద్రుఁడై దేవదేవుఁడై యెల్లయపుడు
రాజరాజయి యెం దలరారుచుండు॥ 77

ఏలి జగము లైదవ లోక పాలుఁడనుచు
భువినుపకృతి నాఱవ మహాభూతమనుచు
ధరణిఁదాల్చు యష్టమ కులగిరి యటంచు
ప్రభువతం డెప్పుడు స్తుతింపఁ బడుచునుండు॥ 78

అమర నాధుని వర శాసనమును బోలె
శాసనముల వ్రాసిన ప్రభుశాసనమును
దూరముగ ఛత్రముల వేగ దొలఁగఁదీసి
సర్వ భూమిపాలురు శిరసా వహింత్రు॥ 79

అశ్వమేధ యజ్ఞంబుల నాచరించి
దక్షిణలు సర్వవిధంబుల దానమిచ్చి
ధనదు పేరును తనపేరు ధనదుఁడనుచు
నొక్కటిగ ఋత్విజులఁ గొల్చి యుర్వమించె॥ 80

సతతం బింద్రుఁడు వానలన్ గురిసె, నశ్రాంతంబు రోగాతిరే
కత మాన్పించె యముండు వారిపతి నౌకాయాత్రఁ గళ్యాణచే
ష్టితమున్ జేసెను, మున్నుకంటె ధనముం జేర్చెం గుబేరుండు నా
యతిథిక్ష్మాపతి నాశ్రయించి యిటు లోకాధీపులర్చింత్రహో!॥ 81

ఇది

అతిథి రాజవర్ణనమను
పదునేడవ సర్గము

రఘువంశ లహరి

పదునెనిమిదవ సర్గము

నిషధపతి కౌమారితయందు ద్వీపులఁ గెల్చి
నా యతిథిరాజు నిషధాద్రికంటె నుంత
యేని తగ్గని బలమొప్పు తనయుఁగనియె
ఆ పితుఁడు నిషధుండను నాఖ్యఁ బరఁగె॥ 1

వీడు రాజ్యమ్ము కలిగి తో
ర్ రక్షణకుఁ బూను యువకుఁడు ఘనుఁడు నిషధుతో
వర వృష్టి కురియ ఫలని
స్ఫార సస్యముతో భువనము వలెఁ బిత యలరెన్॥ 2

ఆ కుముద్వతి కొడుకు శబ్దాది విషయ
సుఖము లనుభవించి చిరంబు సుతునియందు
రాజ్యమునుంచి కుముదమట్లు రమ్యమైన—
నిర్మలమగు—సుకర్మలన్ దివమునెక్కె॥ 3

శత పత్రాక్షుడు నంభో
భృత్సు ధీరహృదయుండు స్థిర ఘనపాత్రుం
డతులుం డేకచ్ఛత్రత
శ్రీత పుర్యగ్ర భుజుఁడయి యిలఁ బాలించెన్॥ 4

అనరాజుఁడు నిషధసుతుం
డినకులుఁడు నభుఁడవల వంశలక్ష్మిని గనె; నా
ఘన నళినాక్షుఁడు కీర్తిన
ఁ నేల లేనుఁగయు శత్రు భుజబలమడఁచెన్॥ 5

నిషధనలాదుల చరిత్ర

వర నభశ్చరులు స్వకీర్తి పాడుచుండ
ఘన నభస్థల శ్యామలతనునిఁ దనయు
జనుల కిష్టు నభోనాముఁ గనె నలుండు
జనుల కిష్టమౌ శ్రావణమాస మటుల॥ 6

ధర్మమే ముఖ్యమగు నల ధరణి విభుఁడు
జరయు నుపదేశమీయ, జన్మంబువాయ
తెలిసి యుత్తర కోసల దేశములకు
స్వసుతుఁ బతిఁజేసి లేశ్యతో సఖ్యమొందె॥ 7

పుండరీకుఁడు

నృపతి కరులలోపలఁ బుండరీకమట్లు
నృపులకు నజయ్యుఁడౌ పుండరీకుఁ గనియె
ఘనుఁడు పిత పోవఁ బుండరీకమ్ముతోడఁ
బుండరీకాక్షునిన్ శ్రీయుఁ బొందినట్లు॥ 8

క్షేమధన్వుఁడు

పుండరీకుఁ డమోఘచాపుఁడయి, ప్రజకు
క్షేమమిడు కొంతు సుతుఁగనె క్షేమధన్వ
అతఁడు సుతునికి భూమిని నప్పగించి
శామ తనుఁడయి వనిలోనఁ జలిపెఁ దపము॥ 9

దేవానీకుఁడు

క్షేమధన్వునికిని నాజి సేన కెదుటఁ
బోవు నింద్రుడుతుల్యుఁడు కల్గెఁ బుత్రుఁడొకఁడు
అంత నతఁడు దేవానీకుఁ డనెడు పేరఁ
బ్రథితుఁడగుచు వెలసెను స్వర్గమునఁగూడ॥ 10

పితృ సేవా పర సుతుచే
ఐతియగు పిత యెట్లు పుత్త్రవంతుండయ్యెన్
సుత వాత్సల్యము గలిగిన
పితచే పుత్త్రుండు నట్లెఁ బితృయుతుఁడయ్యెన్॥ 11

స్థిరుఁడు, గుణనిధి, పిత, యజ్వా, క్షేమధన్వా
న్వాం సమసుతుఁడు దేవానీకు పైని—విదప—
మునుపు తాఁదాల్చు నలు వర్ణములను బ్రోచు
ఖరు—పునిచి యాగకరులేగు స్వర్గమొందె॥ 12

వశియయిన తత్సుతుఁడు ప్రియవాదియగుట
స్వీయులకుఁ బోలె నిష్టుఁడౌ ద్వేషులకును
ఒకప్రవరి భీతిగొను లేళ్ళ యుక్తరీతి
గ్రహణ యోగ్యమగు మధురగాన మెపుడు॥ 13

అహీనగుఁడు

తా నహీన దోర్బలుఁడౌ నహీనగాఖ్య
సుతుఁడు హీన సంపర్క సంశూన్యుఁడగుట
యువకుఁడయ్యు ననర్థంబు లొసఁగుచుండు
వ్యసనముల జోలి గనకెల్ల యవని నేలె॥ 14

పురుషుల విశేష మెఱుఁగు నా వరసుతుఁడు
పిత విదప నిందవతరించు విష్ణువట్లు
అడ్డులేని యా చతురుపాయములచేత
చతురుఁడైన చతుర్దిశాపతియె యయ్యె॥ 15

పారియాత్రుఁడు

ఎల్ల యరులఁ గెల్చిన యా యహీనగుండు
స్వర్గయాత్రకుఁ బోవంగ వాని సుతుఁడు
అతిగ నెత్తైన తలఁ బారియాత్ర గిరిని
గెలుచు పారియాత్రాఖ్యుని గొలిచె లక్ష్మి॥ 16

శిలుఁడు

అతనికి నుదార శీలుఁడౌ సుతుఁడు 'శిలుఁడు'
సద్గుణుఁడు శిలాపట్ట విశాల వక్షుఁ,
డితఁడు బాణాల రిపు పక్షమెల్ల గెలిచె
నయిన వారు మెచ్చఁగ గర్వ మందకుండు॥ 17

పారి యాత్రుఁడు పావన వర్తనుండు
ప్రాజ్ఞు యువకు, శిలుని యువరాజుచేసి
రాజ్యసుఖము లనుభవించె నృపుల యఖిలవృత్త
మేరి తెచ్చుకొన్ ఖయిదు, సుఖింపనీదు॥ 18

రాగములను బంధించెడి భోగములను
తృప్తిగనకె యొయార్లకు నెంతొ భోగ్య
మైన సౌభాగ్యమున్నను నతని జరయె
రతిఁదగని దయ్యె వృథ మత్సరమున భ్రమింగె॥ 19

ఉనాభుఁడు

శిలున 'యునాభుఁ'డను వాఁడు కలిగె సుతుఁడు
అతని నాభిరంధ్రమె యెత్తగుట వట్టి;
దయ్యెఁ బంకజనాభుని యంతయగుచు
నఖిల రాజపంక్తికి నాభియయ్యె నతఁడు॥ 20

పిదప వజ్రధరు మహిమ వెలసియుండి
యుద్ధముల వజ్రఘోషముల్ సిద్ధపడఁగ
వజ్రనాభుఁడు తనయుండు వజ్రఖనులె
భూషలగు భూమికిఁ బతియై పొలుపు మీఱె॥ 21

శంఖణుఁడు

వాఁడు సుకృతాల లబ్ధమౌ స్వర్గమేగ
నింక సకల శత్రులఁ బెల్లగించు నతని

శంఖణుండను వానిని సర్వ వసుధ
గనులఁ బుట్టు రత్నసరాలఁగొని భజించె॥ 22

వ్యుషితాశ్వుఁడు

అతని తర్వాతను హరిదశ్వుఁ డగుచు
అశ్వముల బూన్పగల వ్యుషితుఁడయ్యె నతఁడు
జలధి తటుల సేనాశ్వములు నిలువఁగాన
అతనిని పురావిదులు వ్యుషితాశ్వుఁడనిరి॥ 23

విశ్వసహుఁడు

ఆ క్షితీశుఁడు విశ్వంబు సర్వుచేయ
విశ్వసహుఁడను పేరితో విశ్వసఖుఁడె
మగుచు విశ్వంభరఁ బ్రోవ నాత్మజుఁడయి
ఆ మహాదేవుఁడె స్వయంబ యవతరించె॥ 24

హిరణ్యనాభుఁడు

నయ విదుఁడా నృపుఁడు హిరణ్యాక్షశత్రుఁడు
నంశను హిరణ్యనాభుఁడ యనెడు సుతుఁడు
కలుగ ద్వేషులకు నిఁక తేజి కనఁగరాని
వాఁడె యయ్యె వాయు సహాయ వహ్నిఁబోలి॥ 25

విశ్వసహుఁడు పితౄణంబు విధిగఁ దీర్చి
యంత్యవయసునందు ననంత సుఖము
ముక్తిఁగనఁ గోరి యాజాను భుజుని సుతుని
రాజుఁజేసి ధన్యాత్మ వల్కలములు దాల్చె॥ 26

కౌసల్యుఁడు

వాని నుత్తర కోసల దేశరాజు
సూర్యకుల భూషణుఁడు సోమయాజి

యగు హిరణ్యా నాభునికి రెండవసుధాంశుఁ
డట్లు కౌసల్యుఁడు కనుపిందయి జనించె॥ 27

స్వా యశమున బ్రహ్మలోకంబు వఱకు వెలిఁగి
బ్రహ్మ నిష్ఠుఁడౌ బ్రహ్మిష్ఠు స్వాసుతు, నవుడు
తనదు నధికారమున నుంచి తద్యోభుండు
బ్రహ్మమును బొంది ముక్తుఁడై వఱలె సతము॥ 28

కులశేఖరగతి, సుప్రజుఁ,
డల బ్రహ్మిష్ఠుఁడు, విభుఁడు నాజ్ఞాయుతమౌ
నిల నిర్బాధగ నేలఁ బ్ర
జలు సంతసిలిరి ప్రమోదజలలో చనులై॥ 29

పుత్రుఁడు

పెద్దలకు సేవచేసి పవిత్రుఁడగుచు
గరుడవాహను రీతి నాకారమొప్పఁ
గమల నేత్రుఁడై పుత్రుఁడన్ కొమరుఁడెలమి
తండ్రి బ్రహ్మిష్ఠుఁ దండ్రులందగ్యుఁ జేసె॥ 30

విషయ విముఖుఁడై శక్రుతో బ్రీతినెఱప
వంశకరుఁడైన పుత్రునిచే వంశవృద్ధి
పొందు మూఁడు పుష్కరంబుల మునిఁగె మునిఁగి
త్రిదశులందును మిక్కిలి శ్రేష్ఠుఁడయ్యె॥ 31

పౌష్యుఁడు

వాఁనిపత్ని పుష్యమితోడి పౌర్ణమితిథి
సురుచి జత పుష్యారాగుఁడౌ సుతునిఁ బౌష్యు
నందె; నతఁడుదయింప సమగ్ర పుష్టి
జనులు గనిరి ద్వితీయ పుష్యామిని బోలె॥ 32

గొప్ప యాశయంబులు గల కొడుకు, సుతుని
పుష్యుఁజేసి మనీషియౌ జైమినికిని
శిష్యుఁడై యోగియౌ గురుచేత యోగ
విద్యఁగని జన్మభీతిచే వెలసె ముక్తి॥ 33

ధ్రువసంధి

అంత పుష్యుఁడు ధ్రువసంధి యనెడు సుతుని
బడసె, నతఁడు ధ్రువుఁబోలి పుడమిఁబొందె
సత్యసంధుఁడై యతఁడు ప్రశస్తిగాంచి
లొంగిన రిపులతో సంధి ధ్రువమొనర్చె॥ 34

సుదర్శనుఁడు

లేడికన్నులుగల యా నృపశ్రేష్ఠుఁడవల
కొమరుఁడు సుదర్శనుఁడు పాడ్యమి జంద్రుఁ
డటుల ప్రియదర్శనుఁడయి బాల్యమున నుండ
వేటకేగి సింహముచేత విపదపొందె॥ 35

అతఁడుదివికేగ ప్రజదిక్కు నరయకున్న
నయ్యమాత్యాళి యైకమత్యంబుతోడ
వంశమునకు తంతువగు నవ్వాని నొకని
నల యయోధ్యకు నధినాథుఁ జలివిరపుడు॥ 36

లేత చంద్రుఁడు గల యంతరిక్ష మటులు
సింహ శిశువున్న కానన సీమపోలె
తమ్మిమొగ్గ కల్గిన యుదకమ్ముపోలె
ప్రౌఢ నృపశూన్యమయ్యె నా రఘుకులంబు॥ 37

"మణి కిరీటమూని పితృసామ్యంబు నొందు
నాతఁ"డని జనుల్ భావించి రాత్మలందు

ఏనుఁగుం గున్నవలెఁ జిన్నదైన మేఘ
యెదుటి గాలిచె దిశలు వ్యాపింపఁ గనమె॥ 38

రాజవీధిని వారణ రాజునెక్కి
మావటీఁడు పట్టుకొన రమ్యాంపువేష
మూని చను వాని కాషేండ్లై యైనఁగాని
ప్రజ ప్రభుఁగఁ జూచిరె పితృ గౌరవము వలన॥ 39

తండ్రి సింహాసనము నా సుదర్శనుండు
పూర్తిగా నింపఁజాలక పోయెఁగాని
హేమపింజర తేజో మహిమమువల్ల
మాత్ర మతఁడు వ్యాపించె సిఃహాసనమున॥ 40

అంత సింహాసనమునుండి సుంత దిగియుఁ
గనక పాద పీఠము తాకకయె యున్న
నతని లత్తుక పూసిన యంఘ్రులందు
వ్రాలిరి నృపులు మణికిరీటాలు మ్రోయ॥ 41

చిన్నదయ్యు 'మహానీల' మన్నమాట
మణి యెడలఁ దన్మహిమ సత్యమైన యట్లు
ఆ శిశువున మహారాజ యన్నమాట
యెంతయును సత్యమౌచు వ్యాపించె జగతి. 42

అతని శిరుపైపు చామరాలాడుచుండ
అమరి చెక్కిళ్ళ కాక పక్షములు వ్రేల
అతని నోటను వెల్వడి నట్టి మాట
అద్ది తటులఁగూడ నక్కలన మందవమ్యె. 43

కనకాభిషేక పట్టము
దనరెడు నుదుటను తిలకము ధరియించినస్మితా

నసుఁడై తిలకమునను రిపు
వనితల ముఖమునఁ దిలకపు ఘటితుల మాన్పెన్. 44

దిరిసెన పువ్వువలె మెత్తని
శరీరమున భూష దాల్పఁ జాలఁడుగాని
బరువింతంతనని ధరా
భరమిట్టే దాల్చెఁగద ప్రభావముచేతన్. 45

అక్షరములు వ్రాయు పలకయందు నాతఁ
డింతలోఁ బూర్తిగ లిపి గ్రహించి మించె
నంతలోన విద్యా వృద్ధ సంతతాప్తి
నఖిల దండనీతి ఫలంబు లనుభవించె. 46

పక్షమున నరిపోయెడు వసతి గనక
ప్రౌఢుఁ డీఁకముందె యేనంచుఁ బైకిఁ గనుచు
సిగ్గిలు సతివోలె గొడుగు సిగ్గుమిషను
ప్రీతి నతని లక్ష్మి కవుంగలించుకొనియె. 47

బండి కాడితోఁ బోలిన పడయకయును
నారి దెబ్బల గురుతుల మీరకయును
కత్తి పిడిచేతిలోఁ బట్టి మొత్తకయును
తద్భుజం బెల్లక్షితి రక్ష దక్షమయ్యె. 48

రత్నదస్త్రాళిల నేర్పు సుదర్శనుండు
ముందు మేను సుంతగ చాపి, మొదలు బుట్టు
పైకిఁ గట్టి యెడమ జాను వపుడు వంచి
చెవి వఱకు నమ్ము లాగి, భాసిల్లె మిగుల. 49

సునుఁబూచోండ్ల యపాంగమాలలకు విందుల్ సేయు ప్రాందేనయై
యనురాగంపులతన్ జివుడ్చు చివురై, యామూరు భూమీ దుహం

జనకున్ బూవయి, సౌజమౌచు సకలమ్మున్ దేహమున్ నిండు భూ
షణ, మాద్యౌంవు విలాస, యౌననవుఁగక్ష్యాన్ జేరె నాతండాగిన్. 50

చాతురి మీఱు దూతికలు చక్కఁగఁ దెచ్చు నాయార్ల బొమ్మలన్
ప్రీతి విశుద్ధ సంతతిని వేడునమాత్యులు నెన్ను రాజక
న్యాతతిలోన రూపవతులైన లతాంగులె యైరి భూమి భృ
త్ప్రీతియు మున్నుగై కొనిన క్షోణికి లక్ష్మికి సత్సపత్నులై. 51

ఇది

వంశానుక్రమ వర్ణనము

పదునెనిమిదవ సర్గము

——:o:——

రఘువంశలహరి

పందొమ్మిదవ సర్గము

అగ్నివర్ణుని విహారములు

పిదప శాస్త్రజ్ఞులందును మొదటి వాఁడు
వశియునగు సుదర్శనుఁ డంత్య వయసునందు
అగ్ని తేజస్సుగల సుతు నగ్నివర్ణు
రాజ్యమున నిల్పి నైమిశారణ్యమేగె. 1

తీర్థజలములచే నందు దీర్ఘికలను
దర్భలు పఱచు నేలచేఁ దల్పములను
పర్ణశాలచేఁ బ్రాసాద వాసములను
మఱచి స్వర్గవాంఛ త్యజించి మఱగె తపసు. 2

వచ్చిన ధర నేల సుతుండు బాధపడఁడు
అరుల నిర్జించి తత్పిత హాయిమీఱ
అనుభవించుటకే గాని యరులఁ దునుము
పనిని గల్పింప లేదు స్వతనయునికిని. 3

అతఁడు కామియై వంశ క్రమాగతంబు
రాజ్యము స్వయంబు కొంతకాలంబు యేలి
ఉర్వీధర మమాత్యాళి బాహువుల నుంచి
స్త్రీ విధేయుఁ డయ్యెను నవ యౌవనమున. 4

కామినులతోడఁ జరియించు కామి యతని
మందిరముల మృదంగాలు మారు మ్రోగె
పూర్వమందలి యుత్సవంబులను మించి
యింకను మహోత్సవంబులు నెనక మెసఁగె. 5

ఒక్క క్షణమేని భోగంబు లొందకుండ
నుండఁజాలని వాఁడయి యుర్వీధవుఁడు
రాత్రి పవలును నంతి పురంబునందె
యెసఁగి కనఁగోరు ప్రజ నుపేక్షించుచుండు॥ 6

కాని యెప్పుడైన నమాత్య గౌరవమున
ప్రకృతివాంఛ యౌదర్శనం బిడుఁడనెడల
అదియు కిటికీల చిల్లుల కదలి మెదలు
కాలిదర్శనమాత్రచేఁ గలుగుచుండు॥ 7

మృదుల మగు నాతని నఖాల నెఱ్ఱనైన
నూత్న సూర్యాతపంబులున్ సోకవిచ్చు
పంకజము తోడి సామ్యంబు పడసియున్న
యతని కాలికి ననుజీవు లంజలింతు॥ 8

యౌవనపుటుబ్బు చేనుబ్బు నొయార్ద్రజొమ్ము
దెబ్బలకు క్షోభపడి వడిఁదేలు తొవల
దిగుడుబావుల మొలలోతె యగు జలాల
సరస మదనుఁడై విహరించె సతులఁగూడి 9

కడుఁదడిసి కాటుకలుపోవు కనులతోడ
రాగ రక్తిమల్ చను నధరాలతోడ
సహజ కాంతులు చిమ్ము నాస్యములతోడ
ఆ యొయ్యార్లు ముంచిరి మోహమందు యువకు॥ 10

ఘ్రాణములకు విందిడు మధు గంధములను
హృదినిగొను పానశాలలఁ బ్రియులఁగూడి
విచ్చు తామరపువ్వుఁదీవియల యందు
కరిణులనుగూడి కరియట్లు కడుమెలంగె॥ 11

కైపు మిగులఁగూర్చు ప్రియు ముఖాసవంబు
ప్రియుఁడొసంగఁ గాంక్షించిరి ప్రియలు నొంటి;

ప్రియలు గూడ నీయంగనా ప్రియుఁడు గూడ
తూఁగె పొగడతో సమముగ దోహదమున. 12

హృద్యనాదంబుతో విందు లిడెడి వీణ
మధుర వాక్కులు గల్గు వామాయతాక్షి
ఒడిని దారలంగ నుచితమై యొప్పు రెండు
క్షితిపు నొడిని శూన్యంబుగఁ జేయవెపుడు 13

చతురుండీతఁడు మద్దెలన్ స్వయముగా శ్రావ్యంబ వాయించున
ప్పతిగా నూగెడు భూషణాలు సరముల్ స్వాంతంబులన్ లోఁగొనన్
మతులేపోయి లయల్ సెడన్నభినయింపన్ లేని యానర్తకీ
వ్రతతిన్ సిగ్గిలఁజేయు, వారి గురువుల్ పార్శ్వాలనున్నప్పుడున్. 14

లాస్యమయిపోవ శ్రమవల్లఁ బ్రభవమైన
చెమటచే బొట్లు చెదరునాస్త్రీల మోముఁ
బ్రేమచే నోటిగాలులు విసరి యాని
యాతఁ డింద్రకుబేరుల నతిశయించె. 15

క్రొత్త భాగ్యవస్తువులందుఁ గోర్కెగలుగు
నతని సంగమంబులు— గూఢమై ప్రకాశ
మయిన సంధులుగలిగి — యన్యంపుఁ జోట్లఁ
బొడమఁ— బ్రియలుచేసిరి యర్ధ భుక్తములుగ. 16

ప్రణయినులను వంచించెడి ప్రణయి నతని
వ్రేలి చివురుల చివరలన్ బెదరఁ గొట్టి
కన్ను బొమల చిట్లింపు వంకరల గ్రుచ్చి
పరి పరి మొలనూళ్లల జైళ్ల వారలుంత్రు. 17

రాణులు పరిగ్రహింప, నర్తకీ జనాల,
బడయఁబోలేక లోలతన్ వారి రూపు,
చెమటచేఁగుంచె జాఱెడి చేతగీసి
కష్టమున నెట్లొ దినములు గడపుచుండు. 18

తమపయినె ప్రేమగలదని దర్పమొందు
సవతు లెడఁబగను, మదనోత్సవపు వంక
పెట్టియ సకాములయిన దేవేరు లతనిఁ
బిల్చి కృతకృత్యులౌదురు ద్వేషముడిగి. 19

ప్రొద్దుటనెవచ్చి భోగాలఁబొల్చు రూపు
కనుచు నీర్ష్యాచే మండెడి ప్రణయినులను
దోసిటు లిడి ప్రసాదింపఁజేసి నర్త
కీ గత ప్రేమ - మందుఁడై కించపడుచు॥ 20

కలల సవతుల పేర్లను బలుకు నతని
నేమియును ననకయె ప్రియ భామినులును
పాన్పుఁగన్నీటఁదడిపి, కోపానఁబగులఁ
గొట్టి గాజులు, నిరసింత్రు బిట్టుదొర్లి 21

పథము దూతికల్ చూపఁబూఁ బాన్పుదీర్చు
పూవు బొదరిండ్లఁజేరి యా భూవిభుండు
అంతిపురవుఁ గాంతల భీతి నదరివడకు
మండియును దాసి జనముల నోలిఁగలియు. 22

"నీ ప్రియాజనముల పేరు నేనుపొంది
వారి భోగభోగ్యము కూడఁగోరుచుంటి
నందుకే మది పొర్లాడు" ననుచు సతులు
కలియకల నన్యా పేర్లాడు జాపునంద్రు 23

కురులందు రాసిన కుంకుమంబులురాలి
యొకచోట నెఱ్ఱనై యొప్పుమీఱ
నలిగిన పూలదండలు నక్కడక్కడ
దొరలి యాకులంబయి పరలుచుండ
తెగిపోవు నాణిముత్తియముల మొలనూళ్ళు
చెల్లా చెదరయి క్రొంజెలువు లీన
లత్తుక పూసిన లలిత మౌపాదాల
యెఱుపురంగు ముద్ర లెసఁగుచుండ. 24

అలదు పాన్పు-లేచిన విలాసాంగుఁడతని
భిన్నభిన్న విహారబంధోన్నతంపు
పద్ధతులు వెల్లడించుచుఁ బ్రకట గతిని
కన్నులకు విందుగల్గించె చెన్నుమీఱ. 2

స్వాయముగ నతండు కాంతల చరణములకు
లత్తుకలు పూయుచును నంత శ్రద్ధ గనఁడు,
ప్రియుని స్పర్శచే వలువలు ప్రిదులుచుండ
నడుము మొలనూళ్లచోట్లు కండ్లను హరింప॥ 2

ముద్దులిడఁబోవ మోవిద్రిప్పుటల ఫణితి
రశనయెడ చేయి యిడఁజేతు లడ్డువిడుట
గలిగి యెల్లెడ విఘ్నాలె గలిగె, నయినఁ
దన వధూ సంగమము స్మరేంధనమెయయ్యె. 27

అద్దముల భోగచిహ్నాల నరయు ప్రియల
వెనుకఁజని పరిహాసాలఁగనుచు నతఁడు
చిఱునవుల హృద్యామౌ నీడచేత ముగ్ధ
వనితలను లజ్జఁ గనుమూనికొనఁగఁజేసె. 28

కంఠమును గేలుఁదీవెలఁ గట్టివైచి
కాళ్లచివరను నరికాళ్లు కడు బిగించి
ప్రియలు, పూలపానుపునుండి లేచు ప్రియుని
గోరిరఁకరేయి చివరి వీడ్కోలు ముద్దు॥ 29

యువకుఁడగ్నివర్ణుఁడు సురేంద్రువలె వెలుఁగు
తనను రాచతేవులను నద్దమునఁ జూచి
యంతగా లోన సంతోష మందఁబోవఁ
డెంతగా భోగ చిహ్న లీక్షించి యలరు. 30

స్నానఖు నిలుపోవ వలెనని వంకపెట్టి
యచటు నుండఁజాలకపోవు నగ్నివర్ణు

"ఎగిరిపోఁజూచు నీ మోసమెఱుఁగుదుములె
శఠ! యని ప్రియ లాపుదురుకేశములుపట్టి" 31

జాలిలేకుండ విహరింప సరసగతుల
శ్రాంతలౌ ప్రియల్ కంఠహారములుతీసి
ఆతని విశాల భుజమధ్య నసఁగి పెనఁగి
ఱొమ్ముపై గందములు పోవఁబఱుండి యుంద్రు. 32

సంగమమునకు రే యొంటి సంచరించు
నతని జాడ దూతులు తెల్ప నరిగిముందు
"కామి! మముమోసగించి యెక్కడకుఁబోదు
విట్టి చీఁకటి"నని మరలింత్రు సతులు. 33

చంద్ర శీతల కిరణాల స్పర్శవోలె
హాయియిడు స్త్రీలస్పర్శచే హాయిపొంది
రాత్రులన్ మేల్కనుచుఁ బవళ్లను బరుండి
సరసపతి కుముదాకర సామ్యమొందె. 34

పంటి నొక్కుల యధరాలు వ్యథలు పడుచు
గోటికొనల నూరువుల పల్పాటులొంది
వేణుచే వీణచే రెంట విసిగి, యతని
భ్రమపఱచెదరు శిల్పినుల్ వక్రదృష్టి. 35

ఇఁక నాంగిక సాత్త్విక వా
చిక నృత్యాగతుల నతండు స్త్రీలను నొంటిన్
ప్రకటించి సఖులెదుట నృ
త్య కళాచార్యకముతోడఁదగ వాదించున్ ॥ 36

మద్దిపెట్టుపూవుల కొండ మల్లెపూల
దండ, లంసాల ప్రేలఁ, గదంబరజము
మైనలఁది, మదించునెమళ్ల మసలు కేళి
పర్వతములనుండె నతఁడు వర్షవేళ 37

ప్రణయ కలహాల విముఖులై పాన్పుపయిని
పండు సజలలు ప్రతిమాలఁ ద్వారపడఁడు
శయములకు నల్కి యెదురుగఁ దిరిగి ప్రియులు
ఘటములకు మధ్యఁ జొరఁగోరె ఘూవిఘుండు ॥ 38

చాందిని దిద్దిన మేడలఁ
జొంది కరప్రాతులందుఁ బూఁబోఁడులమై
యందాలు పొందెఁ గ్రీడల
పండుల క్రమ మబ్బ్రపీడు వెన్నెలలడఁపన్ ॥ 39

కలహంసల రశనలుగల
పులినంబును శ్రోణిబింబమునువలె వెలయిం
చి లలిత దయితాలీలల
వెలుఁగుసరయు హర్మ్యజాల వివరాలఁగనెన్ ॥ 40

గంగలమని, యగురు ధూప గంధమొప్పి
ప్రకటమగు బంగరు మొలనూళ్లను వెలుంగు
హిమ ఋతు సుయోగ్యవస్త్రాళి భ్రమపజుతురు
వెస ను మధ్యాలొకెడ నీవి విప్పురసికు ॥ 41

గాలిలేని పక్షిగల గర్భగృహముల
నెసఁగు స్తిమిత దీపదృష్టులొప్పి
సకల కేళిగతుల సైచు శిశిర రాత్రు
లగ్ని వర్ణునికిని సాక్షులయ్యె 42

మలయ పవనంబుచేఁ గడుం బ్రభవమైన
చివురు వొడగిన మామిడి పువులు చూచి
ప్రణయ కలహాలుమాని దుర్వార విరహు
నగ్నివర్ణుని గామిను లను నయింత్రు॥ 43

అతఁడుఁ లలనలఁ దన యొడియందుఁ జేర్చి
తన జనము లూపు నయ్యాలత్రాడు విడిచి

నదవృచుఁ బతన భయమిషన్ దృఢత మీఱ
కామిని బాహుపాశాల బద్ధుఁడయ్యె. 44

సొమ్ములపయిని మంచి గంధమ్ము లలఁది
ముత్తెములు గ్రుచ్చు భూషణముల ధరించి
రత్న రశనలు శ్రోణుల వ్రాలి తిరుగ
గ్రీష్మవేష విధులఁ బ్రియున్ బ్రియలుగొల్తురి. 45

తియ్య మావిపూతలు చేర్చి తియ్యఁ బఱచి
రక్తపాటలసుమ సక్తిఁ గ్రాలు మధువు
నతఁడు గ్రోలెఁగాన వసంతుఁ డరుగుచుండఁ
గృశుఁడె యయిమారుఁడు నవశరీరుఁడయ్యె. 46

ఆతఁడెటు లింద్రియ సుఖంబు లనుభవించు
చుండి యన్యకార్య పరాఙ్ముఖుండె యగుచు
తనదు వేషాలఋతుల భేదాలు తెలుపు
చుండి మరుఁడు రేపఁగ ఋతులొగిని గడపె. 47

అతఁడిటు వ్యసనాల మునింగినప్పటికిని
పరనృపులు తత్ప్రభావాన దరియలేరు
కాని రాగాలఁ బుట్టురోగంబయైతె
శశిని దక్షశాపంబట్లు క్షయనుగూర్చె. 48

వైద్యుల వచనంబుల గణింపకయె యతఁడు
రాగదోషమెంచియు సంగరక్తి విడఁడు
స్వాదు విషయాళిఁజిక్కి వశంబయైన
యింద్రియముల నివారించుటేమి సులువె. 49

పాండు వదనయై యత్యల్ప మండనయయి
సావలంబన గమనయై స్వల్ప నాద
యగుచు క్షయదేవి యాతని యంతికమును
జేరి కాముకావస్థతో స్నేహమొందె. 50

చివరికె మిగులు శశితో దినమువోలె
బురదె మిగులు వేసవినాటి చెఱువువోలె
వడిగ కొడిగట్టు దీపంపు ప్రమిదవోలె
రాజు క్షయరోగికానొప్పె రఘుకులంబు. 51

నిజముగా రాజు సంతతిన్ జెందుకొఱకు
ప్రతిజపాది చేయుచున్న వాఁడటంచు
రాజరోగంబుగప్పి మంత్ర్యాళి పతికి
పాపమూహించు ప్రజలతోఁ బలికిరపుడు. 52

అగ్నివర్ణుఁడు మరణించుట

అతఁడనేక పత్నులు గల పతియె యయ్యు
తన పితౄణముదీర్చు సంతతిని గనక
వైద్యయత్నాల్ ఫలింపని వ్యాధి నింకఁ
బాయలేఁడయ్యె గాలి దీపమునుబోలె. 53

ఇంటియుపవనమందె తానెల్లఁ జేరి
యెల్లయంత్యేష్టిఁగను పురోహితుని చేత
శాంతికర్మ వంకను బెట్టి మంత్రులతని
నగ్నిశుద్ధుఁజేసిరి రహస్యంబుగాఁగ 54

మంత్రులికఁ బౌరవరుల నామంత్రణంబు
సలిపి చక్కని గర్భలక్షణము లొప్పు
నతని యొక్క ధర్మపత్నికి నపుడె వేగ
రాజ్యపట్టంబు గట్టిరి క్రమవిధాన. 55

అట్టి రాజవిపత్తిచే నంత వగల
వేడి కన్నీట మొదటఁ దపింపఁబడిన
గర్భము పసిండి బిందె ముఖాల వెడలు
చల్లని యభిషేక జలాలఁ జల్లఁబడియె. 56

అగ్నివర్ణుని భార్య రాజ్యమేలుట

సరిగా శ్రావణమందుఁ జల్లఁబడు గింజన్ దాల్చు క్షోణింబలెన్
నరరాట్పుత్రి ప్రసూతి సత్సమయమున్ గాంక్షించు పౌరాళి మే
లరయన్ మౌలిక వృద్ధ మంత్రులుగనన్, హైమంపు సింహాసనో
పరిఁ గూర్చుండి స్వభర్తృ నాజ్ఞ తలపైఁ బాటించి యేలెన్ క్షితిన్. 57

ఇది

మహాకవి కాళిదాసుచే రచింపఁబడి

చర్లగణపతిశాస్త్రిచే అనువదింపఁ బడిన రఘువంశ లహరియందు

పందొమ్మిది సర్గము

సర్వము సమాప్తము